

Η Ελληνική εθνοαπελευθερωτική επανάσταση 1821 – 1829 και η Ρωσία

Περιεχόμενα

Η επέτειος στην Ελλάδα και στη Ρωσία (Αντί προλόγου)	σελ. 2
Η Ελλάδα την παραμονή της Επανάστασης.....	σελ. 9
Το Ελληνικό ζήτημα και η Ρωσία. Ιωάννης Καποδίστριας.....	σελ. 12
Η Ελληνική επανάσταση.....	σελ.18
<i>Η επανάσταση στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.....</i>	σελ.18
<i>Το Συνέδριο του Λάιμπαχ.....</i>	σελ.20
<i>Η Επανάσταση στην Ελλάδα.....</i>	σελ.21
<i>Η Γενοκτονία των Ελλήνων.....</i>	σελ. 23
<i>Η Επανάσταση στην Ελλάδα και η ρωσική κοινωνία</i>	σελ. 25
Η ρωσική διπλωματία στο Ελληνικό ζήτημα 1821–1825	σελ. 26
<i>Οι Ευρωπαϊκές χώρες και η Ελλάδα</i>	σελ.26
<i>«Mèmoiresurlapacificationde la Grèce»: «Υπομνήματα» του Αλεξάνδρου Α΄ στις 9 (21) Ιανουαρίου 1824.....</i>	σελ. 28
<i>Ο Αιγυπτιακός χάρτης του σουλτάνου</i>	σελ. 31
Πριν τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Το Ελληνικό ζήτημα στη διπλωματία του Νικολάου του Α΄ (1826–1827). σελ. 34.	
<i>Το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης, 23 Μαρτίου (4 Απριλίου) 1826.....</i>	σελ. 34
<i>Η μοίρα της Μεσογείου του Λογγίνου Χέυδεν.....</i>	σελ. 38
<i>Η Συνθήκη του Λονδίνου, 24 Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827</i>	σελ. 39
<i>Η ναυμαχία του Ναβαρίνου, 8 (20) Νοεμβρίου 1827</i>	σελ. 40
Μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Τα αποτελέσματα της εξωτερικής πολιτικής του 1827	σελ. 45
<i>Η διπλωματική αντιπαράθεση</i>	σελ. 45
<i>Η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδος</i>	σελ. 47
Η Ρωσία βοηθάει στην Ελλάδα και στους Έλληνες	σελ. 51
<i>Η οικονομική βοήθεια.....</i>	σελ. 51
<i>Το Φιλελληνικό κίνημα και οι Ρώσοι εθελοντές</i>	σελ. 56
Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος 1828–1829 και η Συνθήκη της Αδριανούπολης. σελ. 60	

Η κήρυξη του πολέμου από τη Ρωσία. Αποστολή της δεύτερης μοίρας του Π. Ρίκορντ..... σελ.60

Οι πολεμικές δράσεις στο Βαλκανικό θέατρο σελ. 61

Η Συνθήκη της Αδριανούπολης και η Ελλάδασελ. 62

Ο αγώνας για την αναγνώριση και τα σύνορα της Ελλάδας..... σελ. 64

Η μοίρα του Π. Ρίκορντ στα ελληνικά ύδατα 1830–1833. σελ. 70

Η δολοφονία του Καποδίστρια σελ. 74

Η Ελλάδα μετά τον Ιωάννη Καποδίστρια (Οκτώβριος 1831– Ιανουάριος 1833).... σελ. 74

Η εξέλιξη της «Μεγάλης Ιδέας» σελ. 76

Επίλογος Ο ρόλος της Ρωσίας στον αγώνα για την ελευθερία της Ελλάδας σελ. 78

Επίμετρο: Επιστολή του Ι. Καποδίστρια προς τον κόμη Λ. Χέυδεν από τις 15 Ιουνίου 1830.....

Αντί προλόγου: Σκέψεις σχετικά με την επέτειο

Στις 25 Μαρτίου του 2021 η Ελλάδα και η Ρωσία τίμησαν την 200ετία από την έναρξη της Ελληνικής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης της περιόδου 1821–1829, η οποία οδήγησε στην ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.

Στη Ρωσία δεν ξεχνούν τις κοινές σελίδες αυτής της ιστορικής περιόδου. Την αξιομνημόνευτη ημέρα της επετείου των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης εορτάστηκε και στη Ρωσία. Στη Σχολή Διεθνών Σχέσεων του Κρατικού Πανεπιστημίου της Αγίας Πετρούπολης πραγματοποιήθηκε η διεθνής συνδιάσκεψη, που οργανώθηκε από την Επιτροπή Εξωτερικών Σχέσεων της Κυβέρνησης της Αγίας Πετρούπολης. Στη Ρωσική Εθνική βιβλιοθήκη με παρουσία του Αναπληρωτή Υπουργού Εξωτερικών, κ. Μιλτιάδη Βαρβιτσιώτη, εγκαινιάστηκε η έκθεση «Η Ελλάδα κατά την περίοδο του αγώνα για την ανεξαρτησία της τις δεκαετίες του 20 και του 30 του 19ου αιώνα στις ρωσικές και ευρωπαϊκές εκδόσεις». Στη Μόσχα το Ινστιτούτο Σλαβικών Σπουδών της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών εξέδωσε τη συλλογή των άρθρων «Το 1821 στην ιστορία των λαών των Βαλκανίων (για την 200στή επέτειο από την έναρξης Ελληνικής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης)»¹.

Η επέτειος πανηγυριζόταν ευρέως στην Ελλάδα. Την παραμονή της εορτής, στις 24 Μαρτίου, στο Προεδρικό Μέγαρο στην Αθήνα πραγματοποιήθηκε επίσημη δεξίωση για τους υψηλούς προσκεκλημένους, στην οποία παρευρέθηκε ο Πρωθυπουργός της Ρωσικής Ομοσπονδίας κ. Μιχαήλ Μισούστιν. Κάνοντας λόγο μπροστά στους εκπροσώπους από τη Μεγάλη Βρετανία, τη Ρωσία, τη Γαλλία, η Πρόεδρος της Ελλάδος κ. Κατερίνα Σακελλαροπούλου είπε: «Τους λαούς μας συνδέει η παλαιά φιλία και στενοί δεσμοί από τη στιγμή της γέννησης του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Η συνεισφορά των μεγάλων κρατών

¹Το 1821 στην ιστορία Βαλκανικών λαών (για την 200-ετία της αρχής της Ελληνικής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης), επιμέλεια της Ο. Ε. Πετρούνινα, Μόσχα, Ινστιτούτο Σλαβικών Σπουδών, 2022, σελ. 308. Ιστοσελίδα: <https://inslav.ru/sites/default/files/editions/20221821.pdf> //1821 год в истории балканских народов (К 200-летию начала Греческой национально-освободительной революции / Ответств. ред. О. Е. Петрунина. М.: Институт славяноведения, 2022. – 308 с.

εκείνης της εποχής - της Γαλλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Ρωσίας – στον αγώνα ήταν σημαντική. Το φιλελληνικό κίνημα παρείχε συνεχή οικονομική και ηθική υποστήριξη». Και μετά υπογράμμισε: «Ο πόλεμος για την ανεξαρτησία προκάλεσε απήχηση και στη Ρωσία όπου δημοσιεύτηκαν πολλά άρθρα στα περιοδικά εκείνης της εποχής. Στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες οι Ρώσοι αξιωματικοί συμμετείχαν στην εξέγερση υπό την αρχηγία του Αλεξάνδρου Υψηλάντη. Μεγάλοι Ρώσοι ποιητές αφιέρωσαν ποιήματα στον αγώνα των Ελλήνων. «Σηκώσου, ω Ελλάδα», - έγραφε ο Αλέξανδρος Πούσκιν. Οι Έλληνες που είχαν στενές σχέσεις με την κυβερνώσα τάξη της Ρωσίας, όπως ο Υψηλάντης και ο Καποδίστριας, ανέλαβαν σημαντικό ρόλο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα»². Αυτή η ομιλία απηχούσε την τότε επικρατούσα τάση στην κοινή γνώμη της Ελλάδας.

Στη συνέντευξη, δημοσιευμένη στην «Εφημερίδα της Βουλής» /Parlamentskaya gazeta/ στις 25 Μαρτίου του 2021, ο Έκτακτος και Πληρεξούσιος Πρέσβης της Ρωσικής Ομοσπονδίας στην Ελλάδα κ. Αντρέι Μάσλοβ είπε συγκεκριμένα: «Η απελευθέρωση της Ελλάδας από τον Οθωμανικό ζυγό είναι μια από τις πιο δοξασμένες σελίδες της κοινής μας ιστορίας. Οι περισσότεροι Έλληνες συνδέουν ακριβώς με τη Ρωσία την απόκτηση της ανεξαρτησίας της πατρίδας τους και τη διαμόρφωση του σύγχρονου ελληνικού κράτους. Αυτό πιστοποιούν και κοινωνικές έρευνες»³. Αποτελέσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε από «Κέντρο φιλελεύθερων μελετών - Μάρκος Δραγούμης» δημοσιεύτηκαν την παραμονή της αξιομνημόνευτης ημερομηνίας υπό την ονομασία «Η Επανάσταση του 1821 – τί πιστεύουν οι Έλληνες 200 χρόνια μετά». Η έρευνα έδειξε ότι σχετικά με τη θετική συμβολή των μεγάλων κρατών στο ελληνικό ζήτημα κατά τη διάρκεια της Επανάστασης προηγείται ως και παλαιά η Ρωσία (38,2%), ακολουθούν η Γαλλία (22,6%), η Μεγάλη Βρετανία (19,4%), η Αυστρία (5%) και οι ΗΠΑ (1,2%)⁴.

Ιστοριογραφική επισκόπηση απομνημονευμάτων και λογοτεχνίας για την Ελληνική επανάσταση που δημοσιεύτηκαν στα ελληνικά μέχρι περίπου τα μέσα της δεκαετίας του 40 του 20^{ου} αιώνα, δόθηκε στα άρθρα του Δ. Κόσκου⁵, της Ο. Πετρούνινα (Μισιουρέβιτς)⁶ και άλλων ερευνητών. Ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, ο πιο μεγάλος Έλληνας ιστορικός του 19^{ου} αιώνα και ο «πατέρας» της ελληνικής ιστοριογραφίας, στο πεντάτομο έργο του «Ιστορία του Ελληνικού έθνους» (1860–1874), καλύπτει την ελληνική επανάσταση του 1821. Η βασική θέση του ιστορικού για τη συνεχή και αδιάκοπη ανάπτυξη του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη εποχή αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο όλης σχεδόν της ελληνικής ιστοριογραφίας. Ο ίδιος αναγνώρισε ότι ο αγώνας της Ρωσίας για το δικαίωμα προστασίας των ορθόδοξων επί των Ρωσοτουρκικών πολέμων, που καταγράφηκε στις Συνθήκες του Κιουτσούκ Καϊναρτζή και του Ιασιού, επέτρεψε στον Αλέξανδρο τον Α΄ μετά το 1821 να «προκαλέσει την παρέμβαση όλης της Ευρώπης». Όπως σημείωσε η Ο. Σπάρο, σχεδόν όλοι οι μεγάλοι Έλληνες ιστορικοί το αναγνωρίζουν (εκτός από τον αγγλόφιλο Πρέσβη στην Αγγλία Σ. Τρικούπη): ο Ι. Φιλίμων, ο Π. Καρολίδης, ο Δ. Κόκκινος, ο Γ. Κορδάτος και άλλοι⁷. Συγκεκριμένα ο Γιάννης Κορδάτος

² Ηλεκτρονική πηγή <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10988433>.

³ Μπαϊκόβ Γγκορ, «Πως η ρωσική διπλωματία και τα όπλα βοήθησαν την Ελλάδα να αποκτήσει την ανεξαρτησία», Συνέντευξη με τον Έκτακτο και Πληρεξούσιο Πρέσβη της ΡΟ στην Ελλάδα Αντρέι Μάσλοβ, Parlamentskaya gazeta. 25.03.2021. Ηλεκτρονική πηγή <https://www.pnp.ru/politics/kak-russkaya-diplomatiya-i-oruzhie-pomogli-grecii-dobitsya-nezavisimosti.html>.

⁴ Πως βλέπουν οι Έλληνες την επανάσταση του 1821, Ηλεκτρονική πηγή https://kefim.org/wp-content/uploads/2020/07/Analysis_Pos-vlepoun-oi-Ellhnes-to-1821_FINAL.pdf

⁵ Κόσκος Δ, «Απομνημονεύματα και ιστορικές μελέτες στην Ελλάδα, Ιστορικά ζητήματα 10 (1956) σ. 199–206.//Коскос Д. Мемуары и исторические исследования в Греции // Вопросы истории. 1956. № 10. С. 199–206.

⁶ Πετρούνινα Ο., «Η Ελληνική επανάσταση του 1821 στα μάτια των συμμετεχόντων σ' αυτήν (περί μελέτης της εθνικής συνείδησης)»//Петрунина О. Е. Греческая революция 1821 года в представлениях ее участников (к исследованию национального самосознания) // Вестник Московского ун-та. Сер. 8. История. 1997. № 2. С. 27–44.

⁷ Η Σπάρο Ο., «Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η Ρωσία (1821–1829)» //Шпаро О. Б. Освобождение Греции и Россия (1821–1829 гг.). М.: Мысль, 1965. С. 15–16.

(1891–1961) στο έργο του «Η κοινωνική σημασία της Ελληνικής επανάστασης του 1821» (1924) και έπειτα στη δίτομη «Ιστορία της νεότερης Ελλάδας» (1957)⁸ και στον τέταρτο τόμο της «Μεγάλης Ιστορίας της Ελλάδας» οδηγήθηκε στο συμπέρασμα ότι στην επιτυχή ολοκλήρωση του αγώνα για την ανεξαρτησία των Ελλήνων συνέδραμε η συμμετοχή της Ρωσίας: «Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1828–1829 ανεξαρτήτως από τους σκοπούς και τα κίνητρα της τσαρικής Ρωσίας αποτέλεσε απροσδόκητο δώρο για του Έλληνες. Χωρίς τη ρωσική νίκη η Ελλάδα δεν θα είχε γίνει ανεξάρτητη»⁹.

Τα αποτελέσματα της εξέλιξης της ελληνικής ιστοριογραφίας συνοψίστηκαν στο συλλογικό έργο «Ιστορία του ελληνικού έθνους» (τ. 1-16, Αθήνα) που εκδόθηκε από το 1972 έως το 2000 και στο οποίο επίσης υιοθετήθηκαν απόψεις του κ. Παπαρρηγόπουλου για την ιστορία της Ελλάδας από τη λίθινη εποχή έως τις ημέρες μας (και δεν είναι τυχαίο ότι η ονομασία είναι η ίδια). Η μεγάλη ελληνική ιστοριογραφία που αναλύθηκε από τη Δόμνα Δοντά, είναι αφιερωμένη στον Ιωάννη Καποδίστρια, στον Έλληνα που υπηρετούσε στη Ρωσία και έγινε, μετά την παραίτησή του, ο πρώτος πρόεδρος (όπως συνήθως μεταφράζουν στα ρωσικά τον τίτλο του κυβερνήτη) της Ελλάδας¹⁰. Το ενδιαφέρον για τη δραστηριότητά του αυξήθηκε στις δεκαετίες του 70 και του 80 του 20^{ου} αιώνα με αφορμή την 150ετία από την έναρξη της επανάστασης του 1821. Συγκεκριμένα κυκλοφόρησε το βιβλίο της φιλελεύθερης ερευνητριάς Ελένης Κούκου «Ο Ιωάννης Καποδίστριας - ευρωπαίος διπλωμάτης, πολιτικός του 19^{ου} αιώνα» (Αθήνα, 1991). Η ίδια, όπως και ο Χ. Λούκος, απέφυγε από το στερεότυπο (με επιρροή της αγγλογαλλικής ιστοριογραφίας) χαρακτηρισμό «Καποδίστριας - ρωσικός πράκτορας» και ανέλυσε πολύπλευρα την πολιτική του¹¹. Γενικά Έλληνες ιστορικοί συμφωνούν ότι η νομομορφοσύνη του Καποδίστρια προς τους Ρώσους αυτοκράτορες εξηγείται από τον ελληνικό πατριωτισμό του και τις προσπάθειες να χρησιμοποιήσει τη ρωσική πολιτική προς τα συμφέροντα της Ελλάδας¹².

Δυστυχώς στο σημερινό πληροφοριακό πόλεμο που επέδρασε και στις ιστορικές μελέτες, παρατηρείται τάση προς αναθεώρηση των διαμορφωμένων στην ελληνική ιστοριογραφία απόψεων για το ρόλο της Ρωσίας στην ιστορία της Ελλάδας. Αξιοπρόσεκτες είναι οι απόψεις στο άρθρο της Α. Λουμπότσκαγια στην έκδοση για τη 200ετία από την έναρξη της Ελληνικής επανάστασης, αξίζουν την προσοχή: «Γενικά για τους σύγχρονους Έλληνες, που μεγάλωσαν στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο, τα γεγονότα που συμβαίνανε πριν από 200 χρόνια είναι οργανικά ενσωματωμένα στην σημερινή κατάσταση. Η Γαλλία και η Αγγλία είναι σύμμαχοι, είναι πολύ πιο κοντά από τη Ρωσία. Αυτή η νέα κοινή ευρωπαϊκή αντίληψη των Ελλήνων στην ιστορία αποτελεί πρόσφορο έδαφος για νέες ιστοριογραφικές έννοιες και συγκεκριμένα για τη δημοφιλή σήμερα θέση Βρετανών επιστημόνων σχετικά με το θέμα βοήθειας από πλευράς των μεγάλων κρατών. Να αναφέρουμε για παράδειγμα στην ανάλυση της δημοσκοπήσης του 2019. Στο έργο αυτό οι ιστορικοί ισχυρίζονται ότι στον αγώνα των Ελλήνων η μεγαλύτερη ή επί ίσοις όροις συνεισφορά ήταν της Μεγάλης Βρετανίας, τόσο αισχρά ξεχασμένης από την παλαιότερη γενιά των Ελλήνων. Παραδείγματος χάριν η Μαρία Ευθυμίου, καθηγήτρια νεότερης ιστορίας της Ελλάδας στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών,

⁸ Άρς Γ., «Η επανάσταση του 1821 με τα μάτια του Έλληνα ιστορικού»//Арш Г. В. Восстание 1821 года в освещении греческого историка // Новая и новейшая история. 1961. № 2. С. 164–167.

⁹ Αναφορά από: βλ. προηγούμενο, αριθ. 2, σ. 164–167.

¹⁰ Dontas D., «Greek Historians on John Capodistrias A. Selective Bibliography»,| Balkan Studies, Thessaloniki, V. 31, p. 87–106.

¹¹ Πετρούνινα Ο., «Η εθνική ιδέα στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους στο τέλος του 18-19 αιώνα», Διδακτορική διατριβή διδάκτορα ιστορικής, Μόσχα, 2012//Национальная идея в формировании греческого государства в конце XVIII – XIX вв. Автореф. дис. ... доктора ист. наук. М., 2012.

¹² Βλ. Γεντιό Α., «Οι δραστηριότητες του Ι. Καποδίστρια υπό το φως της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής αυτοκρατορίας το πρώτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα»//Гедё А. В. Деятельность И. Каподистрии в свете внешней политики Российской империи в первой четверти XIX века // Новый часовой. Русский военно-исторический журнал. 2004. № 15–16. С. 291–299.

σημειώνει, ότι «μέχρι σήμερα κυριαρχεί το παλαιό πλαίσιο που ερμηνεύει τα γεγονότα του 1821 παρά τις ανατροπές που έχει φέρει η επιστημονική έρευνα... Στο πλαίσιο αυτό δεν είναι παράξενο ότι η Αγγλία – η κυριότερη δύναμη στη διπλωματική νίκη των Ελλήνων και τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους το 1830 – δεν θεωρείται από τους ερωτώμενους ως χώρα που είχε την πιο θετική συμβολή στη νίκη. Αντίθετα η ορθόδοξη απολυταρχική Ρωσία, η επί αιώνες «πεφιλημένη» των Ελλήνων, έχει στις απαντήσεις την πρώτη θέση»¹³. Το σχόλιο της Μαρίας Ευθυμίου έχει για μας ιδιαίτερη αξία και έννοια – επιβεβαιώνει τη σύγχρονη τάση στον χώρο Ελλήνων ιστορικών και καθηγητών που κατευθύνεται στην αναθεώρηση των αναγνωρισμένων παλαιών σταθερών της επαναστατικής ιστορίας, στη συγκεκριμένη περίπτωση για τον πρωταρχικό ρόλο της Ρωσίας στη μάχη των Ελλήνων για την ανεξαρτησία τους»¹⁴.

Αυτή η τάση βρήκε αντανάκλαση σε νέα γενιά ελληνικών σχολικών βιβλίων ιστορίας που προετοιμάστηκαν το 2018 υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και χρηματοδοτήθηκαν κατά 75 τοις εκατό από την ίδια, τα οποία έπρεπε να πληρούν τα σχετικά κριτήρια. Μετά από την ανάλυση των σχολικών βιβλίων ιστορίας η Όλγα Πετρούνινα εξέφρασε ανησυχία σχετικά με την ανάπτυξη του θέματος της δημιουργίας και της ανάπτυξης του ελληνικού κράτους με χωριστό μέρος για το ρόλο της Ρωσίας στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων.

Να αναφέρουμε ένα απόσπασμα από το άρθρο της Όλγας Πετρούνινα: «Όμως η Ρωσία, όπως προκύπτει από τα σχολικά βιβλία, επιδίωκε τα δικά της συμφέροντα και δεν παρείχε στους Έλληνες αρκετή βοήθεια. Έτσι, η επανάσταση στην Πελοπόννησο το 1770 απέτυχε λόγω ανεπάρκειας ρωσικών στρατευμάτων (στην πραγματικότητα λόγω της απειθαρχίας των Ελλήνων και των συγκρούσεών τους με τη ρωσική διοίκηση). Για την απελευθέρωση από τους Γάλλους των Ιονίων Νήσων από την μοίρα του Θεοδώρου Ουσακώφ το 1800 δεν υπάρχει καμία αναφορά (παρόλο που στην Κέρκυρα και στη Ζάκυνθο είναι τοποθετημένα μνημεία σ' αυτόν), αλλά δηλώνεται ότι η ιδρυμένη από κοινές προσπάθειες της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας «ημιαυτόνομη Επτανήσου Πολιτεία ήταν υποχρεωμένη να τοποθετήσει ρωσικά στρατεύματα». Κατά την ελληνική εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση η Ρωσία, όπως ισχυρίζονται σχολικά βιβλία, εάν και βοήθουσε τους Έλληνες, το έκανε από ανάγκη, και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος 1828-1829 με κανένα τρόπο δεν σχετίζεται με την απόκτηση της ανεξαρτησίας από την Ελλάδα. Στην παράγραφο για το φιλελληνικό κίνημα στην Ευρώπη η χώρα μας δεν μνημονεύεται καθόλου, ενώ ιδιαίτερα σημειώνεται η συμπονετική θέση των ΗΠΑ που δεν είχαν καμία σχέση με την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Το ρωσικό «κόμμα» που υπήρχε στην Ελλάδα το δεύτερο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μαζί με το αγγλικό και το γαλλικό, χαρακτηρίζεται ως αρκετά απεχθές»¹⁵.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στη σύνταξη των σχολικών βιβλίων συμμετείχαν οι μεγαλύτεροι σύγχρονοι Έλληνες ιστορικοί, παρατηρείται εμφανώς μια τάση «ερμηνείας αμφιλεγόμενων σημείων στη δυσμενή για τη Ρωσία πλευρά». «Η ίδια τάση διαπιστώνεται και στην απόδοση του ρόλου της Ρωσίας σε γεγονότα πανευρωπαϊκής και παγκόσμιας σημασίας»¹⁶.

¹³ Πως βλέπουν οι Έλληνες την επανάσταση του 1821 // Ηλεκτρονική πηγή https://kefim.org/wp-content/uploads/2020/07/Analysis_Pos-vlepoun-oi-Ellhnes-to-1821_FINAL.pdf

¹⁴ Λουμπότσκαγια Α., «200 χρόνια μετά: η ελληνική επανάσταση από τα μάτια των απογόνων», «Το 1821 στην ιστορία Βαλκανικών λαών (για την 200-ετία της αρχής της Ελληνικής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης)», επιμέλεια της Ο. Ε. Πετρούνινα//Лубоцкая А. С. 200 лет спустя: греческая революция глазами потомков // 1821 год в истории балканских народов (К 200-летию начала Греческой национально-освободительной революции / Ответств. ред. О. Е. Петрунина. М.: Институт славяноведения, 2022. С. 251.

¹⁵ Πετρούνινα Ο., «Εικόνα της Ρωσίας στην εθνική παιδεία της Ελλάδας»//Петрунина О. Е. Образ России в национальном образовании Греции // Государственное управление. Электронный вестник (Электронный журнал). 2020. № 78. С. 255.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 256. Το προγενέστερο άρθρο της με το ανάλογο θέμα βλ.: Πετρούνινα Ο.. «Γιατί μεταγράφουν την ιστορία (Για την ιστορική εκπαίδευση στην Ελλάδα)»//Преыдушую ее статью на аналогичную тему см.: Петрунина О. Е. Для чего переписывают историю (Об историческом образовании в Греции) // Вестник образования в России. 2003. № 6. С. 137–142.

Είναι χαρακτηριστικό το βιβλίο του Δημήτρη Μιχαλόπουλου, δημοσιευμένο το 2020 στην αγγλική γλώσσα το οποίο μάλλον πρέπει να καταταχθεί στην αγγλοαμερικανική ιστοριογραφία¹⁷. Σχεδόν για όλη την αγγλόφωνη ιστοριογραφία από την έναρξη του αγώνα της Ελλάδας για την ανεξαρτησία ήταν χαρακτηριστική η έντονη θέση για επιθετική πολιτική της Ρωσίας στα Βαλκάνια. Είναι έργα του, Augustus Granville Stapleton, George Finlay, William Vazeille Temperley, Patricia Kennedy, Douglas Dakin, Loyal Cowles. Μόνο κάποιοι Βρετανοί ιστορικοί, όμως ο M. S. Anderson, μελετώντας το «ανατολικό» θέμα από το 1774 έως το 1923, αναγνώριζαν το έκδηλο γεγονός ότι απ' όλα τα μεγάλα κράτη μόνο η Ρωσία είχε «πραγματικούς λόγους για δυσαρέσκεια προς την Υψηλή Πύλη, πράγματι βαθιές πνευματικές σχέσεις με Έλληνες και τη δυνατότητα να απειλούν την καρδιά της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με στρατιωτικές δραστηριότητες»¹⁸.

Πιο σταθμισμένη (παρά τις μικρές επικρίσεις προς τη Ρωσία) άποψη για το ελληνικό ζήτημα εμφανίζεται στον πρώτο τόμο της «Διπλωματικής ιστορίας της Ευρώπης» του καθηγητή πανεπιστημίου Νανσύ και Σορβόννης κ. Antonen Debidour (1891, ρωσική μετάφραση του 1947)¹⁹. Ακολουθώντας τη ριζοσπαστική δημοκρατική θέση, ο ιστορικός είχε τη γνώμη ότι οι επαναστάσεις είναι κίνητρο προόδου και εναντιωνόταν στα καθεστάτα δικτατορίας, θεωρώντας τις αποφάσεις της Συνθήκης της Βιέννης ως δικτατορία τεσσάρων κρατών-νικητών – της Ρωσίας, της Αγγλίας, της Αυστρίας και της Πρωσίας. Ο Antonen Debidour στο έργο του χαρακτήρισε πλήρως την αντιδραστική πολιτική τόσο της Αυστρίας όσο και της Πρωσίας. Σ' αυτόν ανήκει η γνώμη ότι ο Ιωάννης Καποδίστριας έσπρωχνε τον αυτοκράτορα τον Αλέξανδρο Α' προς σύγκρουση με την Τουρκία και αποσύρθηκε από την υπηρεσία τυπικά για να προβάλλει ως επικεφαλής της Ελλάδας τη φιλορωσική πολιτική, ακόμα και στο ελληνικό ζήτημα. Ο ιστορικός αποκάλυψε επίσης του λόγους της αλλαγής της θέσης του Τζωρτζ Κάνινγκ που ήθελε να πάρει την πρωτοβουλία από τη Ρωσία. Ανάλογες εκτιμήσεις έκανε ο A. Debidour στο κεφάλαιο του για τον τρίτο τόμο της οχτάτομης «Ιστορίας του 19^{ου} αιώνα» με επιμέλεια του Ερνέστ Λαβίς (1842–1922) και του Αλφρέντ Ραμπώ (1842–1905) που δημοσιεύτηκε το 1903 (ρωσική μετάφραση του 1905, επανέκδοση με επιμέλεια του E. B. Ταρλέ 1938)²⁰. Όμως αναλύοντας το Συνέδριο του Λάιμπαχ του 1821, δεν παρέλειψε να σημειώσει ακριβώς τα εξής: «ο τσάρος και ο υπουργός του, Καποδίστριας, ήταν οι κύριοι υποκινητές των ταραχών που εκδηλώθηκαν εκείνη τη στιγμή σχεδόν σε όλη τη Βαλκανική χερσόνησο...»²¹

Το 1900 δημοσιεύτηκε βιβλίο του πολιτικού παράγοντα της Γαλλίας Gaston Isambert (1867–1941) «Η ανεξαρτησία της Ελλάδας και η Ευρώπη»²². Αργότερα η γαλλική ιστοριογραφία τόνισε τη σημασία του γαλλικού φιλελληνισμού, κριτικάροντας την πολιτική της Ρωσίας και ταυτόχρονα υποτιμώντας τη σημασία του αγώνα του ίδιου του Ελληνικού λαού. Στο βιβλίο που εκδόθηκε μετά το θάνατο της διάσημης ερευνήτριας της νεοελληνικής ιστορίας, ομότιμης διευθύντριας Ερευνών στον Τομέα Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών κ. Λουκίας Δρούλια (1931-2019), που ήταν αφιερωμένο στη μελέτη του φιλελληνισμού σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής (2020), αναφέρεται μια πλούσια βιβλιογραφία σ' αυτό το θέμα²³. Η ιστοριογραφία της Δυτικής Ευρώπης αναλύθηκε

¹⁷Michalopoulos, Dimitris. *America, Russia and the Birth of Modern Greece*. Washington-London Academica Press, 2020 – 198 p.

¹⁸Anderson M. S. *The Eastern Question 1774–1923*. London, 1966. P.59.

¹⁹Debidour, Antonen. *Histoire diplomatique de l'Europe de puis l'ouverture du Congrès de Vienne jusqu'à la clôture du Congrès de Berlin (1814–1878)*. V. 1–2. Paris. 1891.//Дебидур А. Дипломатическая история Европы. От Венского до Берлинского конгресса (1814–1878). В 2 т. Т. 1. Священный союз. М.: Гос. изд-во иностранной лит., 1947. – 482 с. Гл. 5–6. С. 190–296.

²⁰Debidour Antonen, «Νοτιοανατολική Ευρώπη», «Ιστορία της Ρωσίας του 19^{ου} αιώνα» με επιμέλεια του Λαβίς και του Ραμπώ. Τ. 3 //Дебидур А. Юго-Восточная Европа // История России XIX века / Под ред. Лависса и Рамбо. Т. 3. М.: Соц.-эк. изд-во, 1937. Гл. V. Юго-Восточная Европа. С. 169–201.

²¹Στο ίδιο. σελ. 181.

²²Isambert H. *L'indépendance greque et l'Europe*. Paris, 1900. – 424 p.

²³Droulia, Loukia. *Sens et portée du philhellénisme*. Athènes, 2020. P.172–181.

διεξοδικά στη μονογραφία της Όλγας Σπάρο, στη διατριβή της Διευθύντριας του Ελληνικού Πολιτιστικού κέντρου της Μόσχας κ. Θεοδώρας Γιαννίτση, στη διδακτορική διατριβή της καθηγήτριας του Κρατικού Πανεπιστημίου Μόσχας κ. Όλγας Πετρούνινα (Μισιουρέβιτς)²⁴.

Στη ρωσική ιστοριογραφία το πρώτο αφιερωμένο σ' αυτό το θέμα έργο ήταν το βιβλίο του Ευγένι Μιχάηλοβιτς Φεοκτίστοβ (1828–1898), υπάλληλου ΥΠΕΣ, καθηγητή γενικής ιστορίας στην Ακαδημία Γενικού Επιτελείου, δημοσιολόγου που ήταν γνωστός για τα λογοτεχνικά απομνημονεύματά του. Το βιβλίο του «Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία» (1863) ως ένα από τους στόχους του είχε τη διασαφήνιση του ρόλου της Ρωσίας, αλλά βασιζόμενος στα δημοσιευμένα το 1861 προαναφερόμενα έργα του George Finlay. Φυσικά αυτές οι δημοσιεύσεις δεν μπορούσαν να μην φέρουν την αντανάκλαση της ιδεολογίας των δημιουργών τους, εκτός τούτου ο Φίνλεϊ δεν αφιέρωσε πολύ χρόνο στη διπλωματική μάχη γύρω από την Ελλάδα. Η πρώτη μονογραφία που βασιζόταν στις ρωσικές πηγές ήταν βιβλίο των Ελλήνων της Οδησσού κ. Μ. Σ. Σιβίνιου και άμεσου απογόνου των Παλαιολόγων αντισυνταγματάρχη Γεωργίου Παλαιολόγου (αρχικά με επιμέλεια του Β. Σ. Μελνίτσκι) «Ιστορία της παρέμβασης της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας στη μάχη για την ανεξαρτησία της Ελλάδας». Δημοσιεύτηκε τρεις φορές – το 1862, 1863 και 1867. Η πηγή ήταν το προσωπικό αρχείο του Πιότρ Ρίκορντ που παραδόθηκε από την χήρα του ναυάρχου κα Λιουντμίλα Ρίκορντ. Οι συντάκτες επικεντρώθηκαν στην περίοδο όταν ο Ι. Καποδίστριας κυβερνούσε την Ελλάδα. Αργότερα το ελληνικό ζήτημα και η πολιτική της Ρωσίας σχετικά με την Ελλάδα καλύφθηκαν στα έργα για την ιστορία της Ρωσίας του Σ. Μ. Σολοβιόβ (1877), Σ. Σ. Τατίσεβ (1887), Σ. Α. Ζιγκαρέβ (1896), Ν. Κ. Σίλντερ (1897, 1903).

Μετά από σαρωτική κριτική της αντιδραστικής εξωτερικής πολιτικής της απολυταρχίας στα χρόνια μεσοπολέμου, κατά τη σοβιετική περίοδο οι πρώτες σοβαρές έρευνες παρουσιάζονται από τα τέλη της δεκαετίας του 1940-, συγκεκριμένα το άρθρο της Όλγας Σπάρο, αφιερωμένο στο ρόλο της Ρωσίας στον αγώνα της Ελλάδας για ανεξαρτησία (1949)²⁵. Το πρώτο σημαντικό έργο της μεταπολεμικής ιστοριογραφίας ήταν η διδακτορική διατριβή του Ανατόλι Φαντέεβ (1908–1965) «Η Ρωσία και η ανατολική κρίση της δεκαετίας του 20 του 19^{ου} αιώνα» (1958), αναφέρθηκε στο ελληνικό ζήτημα. Την περίοδο 1960–1970 μια σειρά σοβιετικών ιστορικών απευθύνθηκε σε διάφορες πτυχές ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος Α. Μ. Στανισλάβσκαγια δημοσίευσε μερικά έργα για την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας στη Μεσόγειο τα τέλη του 18^{ου} – αρχές 19^{ου} αιώνα, καλύπτοντας συγκεκριμένα τη συμμετοχή του Ιωάννη Καποδίστρια στην ίδρυση της Επτανήσου Πολιτείας (1962, 1976). Η κα Όλγα Σπάρο με βάση τις έρευνές της (από το 1947) δημοσίευσε το 1965 τη μονογραφία «Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η Ρωσία». Ο ιστορικός Β. Ι. Σερεμέτ ανέλυσε τις περιστάσεις υπογραφής της Συνθήκης της Ανδριανούπολης το 1829 και το ρόλο της ρωσικής διπλωματίας στην επίλυση του ελληνικού ζητήματος (1975). Ο ίδιος έγραψε ένα κεφάλαιο (1820) στο τρίτο τμήμα της μονογραφίας «Ανατολικό ζήτημα στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, τέλη του 18^{ου} – αρχές του 20^{ου} αιώνα (1978). Τη δεκαετία του 1960- η πολιτική της Ρωσίας στα Βαλκάνια γίνεται αντικείμενο ανάλυσης του τουρκολόγου Αρών Νόβιτσεβ (1902–1971) και της ΝαντέζνταςΚινιάπινα (1920–2003) η οποία μάλλον ήταν πρώτη που ξεχώρισε το ελληνικό ζήτημα από το Ανατολικό.

²⁴Σπάρο Ο. «Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η Ρωσία (1821-1829)», σ. 12-14. Γιαννίτση Θεοδώρα, «Ο ελληνικός κόσμος από τα τέλη του 18ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα μέσα από τις ρωσικές πηγές», Διδακτορική διατριβή, 2002, Πετρούνινα Ο., «Η εθνική ιδέα και διαμόρφωση του ελληνικού κράτους τα τέλη του 18-αρχές του 19^{ου}αιώνα», Διδακτορική διατριβή, 2012//Шпаро О. В. Освобождение Греции и Россия (1821–1829 гг.). М.: Мысль, 1965. С. 12–14; Янници, Феодора. Греческий мир в конце 18 — начале 20 вв. по российским источникам: К вопросу об изучении самосознания греков. Автореф. дис. ... канд. ист. наук. 2002; Петрунина О. Е. Национальная идея в формировании греческого государства в конце XVIII – начала XIX в. Автореф. дисс. ... д.и.н. М., 2012.

²⁵ Σπάρο Ο., «Ο ρόλος της Ρωσίας στον αγώνα της Ελλάδας για την ανεξαρτησία», Ζητήματα ιστορίας, 1949, αριθ.8//Шпаро О. В. Роль России в борьбе Греции за независимость // Вопросы истории. 1949. № 8.

Τα θεμελιώδη έργα για την ιστορία της Ελληνικής επανάστασης και το ρόλο της Ρωσίας είναι του έξοχου Ρώσου ελληνοεπίτη Γρηγόρη Λβόβιτς Αρς (1925–2017). Απόφοιτος του Πανεπιστημίου Λένινγκραντ που αργότερα εργαζόταν στη Μόσχα, στις μελέτες του ενσωμάτωσε εκτενείς πηγές των αρχείων και ανασύνθεσε μια ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορίας των Βαλκανίων του πρώτου μισού του 19^{ου} αιώνα. Ασχολήθηκε με την ιστορία της Ελληνικής επανάστασης (1965, 1970), έγραψε τη μοναδική στη Ρωσία μονογραφία αφιερωμένη στον Ιωάννη Καποδίστρια (1976, επανέκδοση με άλλη ονομασία το 2003)²⁶. Τελευταίο του έργο υπήρξε το βιβλίο δοκιμίων «Ρωσία και αγώνας της Ελλάδας για την απελευθέρωση: από την Αικατερίνη Β΄ έως το Νικόλαο Α΄» (2013)²⁷, στο οποίο διαδοχικά φωτίζονται γεγονότα που σχετίζονται με τη δραστηριότητα του Ιωάννη Καποδίστρια, με τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, με τη μοίρα του Π. Ρίκορντ στο Μεσόγειο με τη σύναψη ρωσοελληνικών διπλωματικών σχέσεων.

Ο γνωστός ιστορικός της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής και διεθνών σχέσεων στις χώρες των Βαλκανίων, κ. Βλαντιλέν Νικολάεβιτς Βινογκράντοβ (1925–2017), αρχίζοντας από το 1991 δημοσίευσε μερικές μονογραφίες για την άσκηση της διπλωματικής διένεξης μεταξύ της Αγγλίας και της Ρωσίας και ανέλυσε, μεταξύ άλλων, το ελληνικό ζήτημα²⁸. Η συμμετοχή των Ελλήνων της Οδησού στο κίνημα για την απελευθέρωση ήταν το αντικείμενο της διδακτορικής διατριβής του Γ.Μ. Πιατιγκόρσκι (1985)²⁹. Στο πλαίσιο των βαλκανικών ερευνών ζητήματα των ρωσοελληνικών σχέσεων αναλύθηκαν στις μελέτες της Ιρίνα Πετρόβνα Ντοστιάν (1920–2012). Πιο συγκεκριμένα πραγματεύεται την η πολιτική δραστηριότητα του Ουσακώφ στις Ιονίες Νήσους (1983)³⁰, η βιογραφία του πιο γνωστού φιλέλληνα, Ν. Ράικο (1978)³¹ και τη σημασία του ρωσοτουρκικού πολέμου 1828 – 1829 για Βαλκανικό ζήτημα (2009)³². Μόνο προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα έγινε δυνατό να συνταχθεί το πρώτο γενικό έργο για την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας το οποίο ήταν πόνημα του Αρτίομ Ακόποβιτς Ουλουιάν, επικεφαλής του Κέντρου ιστορικής έρευνας των Βαλκανίων, καθηγητή διδάκτορα ιστορικών επιστημών (1998)³³.

Η κα Ελένα Πετρόβνα Κουντριάβτσεβα, επιστημονικός συνεργάτης του Κέντρου εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, ασχολείται με τη μελέτη της πολιτειακής κατάστασης της Σερβίας, της οργάνωσης της διπλωματικής υπηρεσίας της Ρωσίας στη Μεσόγειο, των δραστηριοτήτων των πρεσβειών και των προξενείων, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της

²⁶ Αρς Γ., «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και το ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα 1809–1822», Μ., 1976.

Αρς Γ., «Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία. 1809–1822», Αγία Πετρούπολη», Αλεξάνδρ, 2003//Арш Г. Л. Иоанн Каподистрия и греческое национально-освободительное движение. 1809–1822. М., 1976; Арш Г.Л. Иоанн Каподистрия в России. 1809–1822. СПб.: Алетея, 2003.

²⁷ Αρς Γ., «Η Ρωσία και ο αγώνας της Ελλάδας για την απελευθέρωση: από την Αικατερίνη Β΄ έως το Νικόλαο Α΄», Δοκίμια, Μόσχα, Ίντρικ, 2013//Арш Г.А. Россия и борьба Греции за освобождение: от Екатерины II до Николая I. Очерки. М.: Индрик, 2013.

²⁸ Βινογκράντοβ Β., «Ο δικέφαλος ρωσικός αετός στα Βαλκάνια: 1682–1914», Μόσχα, Ίντρικ, 2010.//Виноградов В. Н. Двуглавый российский орел на Балканах: 1683–1914. М.: Индрик, 2010.

²⁹ Πιατιγκόρσκι Γ., «Το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα της Ελλάδας και οι Έλληνες της Οδησού (1814–1830)», Διδακτορική διατριβή, Μόσχα, 1985.//Пятигорский Г. М. Движение за национальное освобождение Греции и греки Одессы (1814–1830 гг.). Дис. ... канд. ист. наук. М., 1985.

³⁰ Ντοστιάν Ι., «Η πολιτική δραστηριότητα του Θ. Ουσακώφ στην Ελλάδα, 1798–1800», Μόσχα, 1983//Достян И. С. Политическая деятельность Ф. Ф. Ушакова в Греции, 1798–1800 гг. М., 1983.

³¹ Ντοστιάν Ι., «Ο Ρώσος μέλος της ελληνικής επανάστασης»//Достян И. С. Русский участник греческой революции // Вопросы истории. 1978. № 4. С. 210–215.

³² Ντοστιάν Ι., «Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος 1828–1829 — νέα φάση της πολιτικής της Ρωσίας στο βαλκανικό ζήτημα», Πόλεμος που ξεκίνησε μια εποχή από την ιστορία των Βαλκανίων. Για 180-ετία της Συνθήκης της Ανδριανούπολης, Μόσχα, 2009//Достян И. С. Русско-турецкая война 1828–1829 гг. — новый этап политики России в Балканском вопросе // Война, открывшая эпоху с истории Балкан. К 180-летию Адрианоупольского мира. М., 2009.

³³ Ουλουιάν Α., «Η πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (τέλος 18^{ου} – δεκαετία του 90- του 20^{ου} αι.)», Σειρά διαλέξεων, Β΄ έκδοση, Μόσχα, 2004//Улуяна А. Политическая история современной Греции (Конец XVIIIв. — 90-е гг. XX в.) Курс лекций. 2-е изд. М., 2004.

Τουρκίας³⁴, ενώ μερικά από τα δημοσιεύματά της αφορούσαν άμεσα την Ελλάδα. Στην τελευταία μονογραφία προχώρησε σε κριτική της δραστηριότητας του ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών του δεύτερου τέταρτου του 19^{ου} αιώνα³⁵. Στη σχέση του ελληνικού ζητήματος με την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας αφιερώθηκε η διδακτορική διατριβή του Α. Α. Ντεβτέροβ (2003), όπου σε μια από τις ενότητες αναλύθηκε «Η ρωσική πολιτική στο ελληνικό ζήτημα κατά την περίοδο της Ανατολικής κρίσης του πρώτου τρίτου του 19^{ου} αι.»³⁶ Το ελληνικό στοιχείο στις ρωσο-αγγλοτουρκικές σχέσεις εξετάστηκε στη διδακτορική διατριβή της Α. Β. Ραζγκόνοβα (2005)³⁷. Αναλυτικές θεωρήσεις των προβλημάτων της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένης και εκείνης της Ανατολικής Μεσογείου, περιέχονται στο πρώτο κεφάλαιο της μονογραφίας «Διεθνείς σχέσεις στα Βαλκάνια, 1815-1830» (Δόγμα του status quo και πολιτική του «αδύναμου γείτονα») που εκδόθηκε το 1983, καθώς και στην «Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας» του Ο. Ρ. Αϊραπέτοβ (2017)³⁸. Η διαμόρφωση της αυτογνωσίας των Ελλήνων με φόντο ιστορικές διαμάχες, η δημιουργία της «Μεγάλης ιδέας» (Μεγάλης ιδέας) αναλύθηκαν στις μελέτες της Ο. Ε. Πετρούνινα (Μισιουρέβιτς), που το 2010 δημοσίευσε μια μονογραφία αφιερωμένη στο ελληνικό έθνος και κράτος³⁹, και το 2013 υποστήριξε τη διδακτορική της διατριβή για την εθνική ιδέα στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους⁴⁰, όπως και στη διδακτορική διατριβή της διευθύντριας του Ελληνικού πολιτιστικού κέντρου στη Μόσχα κα Θεοδώρας Γιαννίτση (2022)⁴¹.

Συμπεραίνοντας, πρέπει να σημειώσουμε ότι ο σημαντικός ρόλος της Ρωσίας στην απελευθέρωση της Ελλάδας αναλύθηκε πληρέστερα στις προαναφερόμενες μελέτες του Γ. Λ. Αρς (1976, 2013 κ.α.), στο άρθρο του Α.Λ. Ναροτσνίτσκι (1980) και στη μονογραφία της Όλγας Σπάρο (1965), αλλά υπογραμμίζεται σχεδόν απ' όλους τους Ρώσους ερευνητές.

Τη Ρωσία και την Ελλάδα, σήμερα όπως και στο παρελθόν, συνδέουν αιώνιες ιστορικές, πολιτιστικές και διαπροσωπικές σχέσεις. Και παραμένουν επίκαιροι οι στόχοι της διατήρησης ιστορικής μνήμης στη μελέτη του κοινού παρελθόντος των χωρών μας.

Η Ελλάδα την παραμονή της Επανάστασης

Μετά από την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας (1453) σιγά σιγά οι οθωμανικές κατακτήσεις επεκτάθηκαν στο έδαφος της Ελλάδας — Δουκάτο Αθηνών και Δεσποτάτο του Μορέως (1460), νησιά της Λέσβου (1462), της Εύβοιας, βενετικές ιδιοκτησίες στη

³⁴ Κουντριάβτσεβα Ε.Π., «Οι Ρώσοι στο Βόσπορο: η ρωσική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη το πρώτο μισό του 19^{ου} αι., Μόσχα, 2010//Кудрявцева Е. П. Русские на Босфоре: российское посольство в Константинополе в первой половине XIX в. М., 2010.

³⁵ Κουντριάβτσεβα Ε., «Το Υπουργείο εξωτερικών το δεύτερο τέταρτο του 19^{ου} αι.», Μονογραφία, Μόσχα, Εκδόσεις του Πανεπιστημίου Διεθνών Σχέσεων, 2019, σ. 591//Кудрявцева Е. П. Министерство иностранных дел во второй четверти XIX века. Монография. М.: Изд-во «МГИМО-Университет», 2019. – 591 с.

³⁶ Ντεβτέροβ Α., «Το ελληνικό ζήτημα στην πολιτική της Ρωσικής Αυτοκρατορίας το δεύτερο μισό του 18^{ου} - πρώτου τρίτου του 19^{ου} αι.», Διδακτορική διατριβή, 2003//Девтеров А.А., Греческий вопрос в политике Российской империи во второй половине XVIII — первой трети XIX вв., Дис. ... канд. ист. Наук, 2003.

³⁷ Ραζγκόνοβα Α. Α. Αγγλία και Ρωσία στα Βαλκάνια τη δεκαετία του 20- του 19^{ου}αιώνα: ελληνικό στοιχείο στις σχέσεις με την Πύλη. Διδακτορική διατριβή. Μπριάνσκ, 2005.//Разгонова А. А. , Англия и Россия на Балканах в 20-е годы XIX века: греческий фактор в отношениях к Порте. Автореф. ... дис. канд. ист. Брянск, 2005.

³⁸ Αϊραπέτοβ Ο. Ρ., Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας 1801-1914, σε 4 τόμους, Τ. 2, Εξωτερική πολιτική του αυτοκράτορα Νικόλαου Α΄, 1825-1855, Μόσχα, Κουτσούκοβο πόλε, 2017, σ. 621. Βλ. σ. 9-14, 64-146.//Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. 1801–1914. В 4 Т. 2. Внешняя политика императора Николая I. 1825–1855. М.: Кучково поле, 2017. –621 с. См. с. 9–14, 64–146.

³⁹ Πετρούνινα Ο. Ε. Ελληνικό έθνος και κράτος το 18^ο – 20^ο αι.//Петрунина О. Е. Греческая нация и государство в XVIII — XX вв. М.: Книжный дом университет 2010. – 745 с.

⁴⁰ Πετρούνινα Ο. Ε., Εθνική ιδέα στη διαμόρφωση του ελληνικού κράτους το τέλος του 18^{ου} – 19^{ου}αιώνα. //Петрунина О. Е. Национальная идея в формировании греческого государства в конце XVIII – XIX вв.

⁴¹ Γιαννίτση Θεοδώρα, Ελληνικός κόσμος από τα τέλη του 18ου έως τις αρχές του 20ου αιώνα μέσα από τις ρωσικές πηγές, Διδακτορική διατριβή, Μ., 2002.//Яннищи, Феодора. Греческий мир в конце 18 – начале 20 вв. по российским источникам: К вопросу об изучении самосознания греков. Автореф. ... канд. ист. наук. М, 2002.

Πελοπόννησο (1463–1505), νησιά της Ρόδου (1522) και Χίου (1566), Δουκάτο της Νάξου και Κυκλάδες (1579), Κρήτη (1669). Για ένα χρονικό διάστημα η Βενετική δημοκρατία ανέκτησε από την Τουρκία την Πελοπόννησο (1699–1715), μετά την ξαναέχασε αλλά διατηρούσε υπό τον έλεγχό της τις Ιόνιες Νήσους και κάποιες παραλιακές πόλεις της Δυτικής Ελλάδας όπου υπήρχε το κράτος της Βενετίας, όταν για ένα μικρό διάστημα αυτά πήγαν στη διαχείριση της Γαλλίας (1797) και μετά ονομαστικά πέρασαν στην Τουρκία όμως υπό τον έλεγχο της Ρωσίας (1800-1807), της Γαλλίας (1807-1814) και της Αγγλίας (1815-1864). Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής στο έδαφος της Ελλάδος επικρατούσε τιμαριωτικό στρατιωτικό σύστημα και τα πιο καρποφόρα εδάφη μοιράστηκαν μεταξύ των τιμαριωτών μωαμεθανών, του σουλτάνου, των συγγενών και των πλησιέστερων συγγενικών τους προσώπων τους, αν και κάποιο μέρος της γης έμεινε στους προηγούμενους κατόχους που πέρασαν στην υπηρεσία των κατακτητών. Στο πληθυσμό επιβάλλονταν διάφοροι φόροι, οι πιο σημαντικοί από τους οποίους ήταν ο φόρος της δέκατης, το χαράτσι (κεφαλικός φόρος που έπρεπε να πληρώνουν οι μη μουσουλμάνοι) και ο «φόρος αίματος» (παιδομάζωμα – στρατολογία νεαρών αγοριών για τάγματα των γενιτσάρων). Το διοικητικό σύστημα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν οργανωμένο σε βιλαέτια (όρος προερχόμενος από τούρκικη ή και αραβική «περιφέρεια»), μπεηλερμπεηλίκια και σαντζάκια (από τουρκική «σημαία») που αποτελούσαν από διαφορετικές διοικητικές περιοχές. Τα περισσότερα Βαλκανικά μέρη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ανήκαν ήταν στο Βιλαέτι της Ρούμελης (έως το 1590 μπεηλερμπεηλίκι): Ελλάδα, Αλβανία, Βουλγαρία, Σερβία, Μαυροβούνιο, Βοσνία και Ερζεγοβίνη, Νότια Κροατία (Δαλματία), Δυτική Τουρκία, Φρούρια της Κριμαίας και της Νότιας Ουκρανίας. Το 1661 από τη Ρούμελη αποσπάστηκε η Πελοπόννησος και δημιουργήθηκε το Βιλαέτι Μορέα και το 1670 - πασαλίκι των Ιωαννίνων. Το 1599 το σαντζάκι Σιλίστρας αναβαθμίστηκε σε βιλαέτι, στο οποίο συμπεριλήφθηκαν οι περιοχές της Κωνσταντίας, της Βάρνας, της Ντομπρότζας, του Μπουτζάκ, της Άκκερμαν (Μπέλγκοροντ-Δνεϊστερος), της Χατζημπέης (Οδησσός). Τα νησιά του Αιγαίου διαμόρφωσαν το 1533 το «Εγιαλέτι του Αρχιπέλαγους» (μετονομάστηκε το 1867 σε «Βιλαέτι των νήσων της Άσπρης Θάλασσας», το οποίο διεύθυνε ο Καπουντάν πασάς (ναύαρχος του οθωμανικού στόλου).

Τα χρόνια της τουρκοκρατίας τα τιμάρια σταδιακά μετατρέπονταν σε ιδιωτικά εδάφη και οι αγρότες σε ακτήμονες ενοικιαστές, οι οποίοι υποχρεώνονταν να αποδίδουν το 1/3 ή το 1/2 της συγκομιδής στον γαιοκτήμονα (τσιφλικιού). Εκείνοι που αντιδρούσαν καταστρέφονταν ή υποδουλωνόταν, κάποιο μέρος του πληθυσμού μετανάστευσε σε περιοχές εκτός Ο. Α. συμπεριλαμβανομένης και της Ρωσίας. Τον 18^ο-αρχές του 19^{ου} αιώνα η εξουσία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αρχίζει να εξασθενίζει, ακόμα και ως αποτέλεσμα των ρωσοτουρκικών πολέμων των 1768–1874 (Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή), των 1787–1791 (Συνθήκη του Ιασίου), των 1806–1812 (Συνθήκη του Βουκουρεστίου). Η Ρωσία απέκτησε τη βόρεια περιοχή του Ευξείνου Πόντου, τη Βεσσαραβία και του Μπουτζάκ. Με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή η Ρωσία απέκτησε δικαίωμα να προστατεύει την ορθόδοξη εκκλησία στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

Στην Ελλάδα τότε λόγω της ανάπτυξης των καπιταλιστικών σχέσεων αυξανόταν η εμπορευσιμότητα της αγροτικής παραγωγής. Η Μακεδονία και η Θεσσαλία το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα εξήγαγαν έως 40% των παραγόμενων σιτηρών, πάνω από τα μισά του καπνού και του βαμβακιού. Κάποιες περιοχές δημιούργησαν σχέσεις με τις ευρωπαϊκές αγορές όπου έστελναν μαλλί, βαμβάκι, καπνό, μετάξι, λάδι, κρασιά και φρούτα. Αναπτυσσόταν η νηματουργία και η ύφανση, ένα από τα σημαντικότερα κέντρα των οποίων ήταν τα Αμπελάκια στη Θεσσαλία όπου λειτουργούσαν 24 βαφεία. Η Θεσσαλονίκη με το λιμάνι της έγινε η μεγαλύτερη πόλη στα Βαλκάνια. Σημαντικό ρόλο στο σχηματισμό κεφαλαίων έπαιξε η πειρατεία. Παραδοσιακά οι Έλληνες έμποροι ασχολούνταν με το χερσαίο και το θαλάσσιο εμπόριο, το οποίο για πολύ καιρό βρισκόταν στα χέρια των Γάλλων και των Βενετών. Όμως από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα αναπτύσσονται ταχύτατα η ναυπήγηση και η ναυτιλία, κέντρο των οποίων ήταν τα νησιά της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών. Σε πολύ ευνοϊκή θέση

βρέθηκαν οι Έλληνες στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων, ημιαυτόνομο πασαλίκι του Αλή πασά Τεπελενλή που έλεγχε εκτός από την Αλβανία και μέρος της βόρειας Ελλάδας (την Ήπειρο και τη Θεσσαλία) με πληθυσμό γύρω στο 1,5 εκατομμύρια κατοίκους (το 1812).

Ένα από τα προβλήματα που σχετίζονται με το ιδεολογικό στοιχείο της ιστορίας της Ελλάδας, είναι η κατανόηση της έννοιας της «ελληνικής ιδέας» ή «μεγάλης ιδέας», του ρόλου της στη δημιουργία και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολιτείας. Η σύγχρονη ιστοριογραφία χρονολογεί τη γέννηση αυτής της ιδέας περίπου στη τέλη του 18^{ου}, την εποχή του πρώτου ελληνικού διαφωτισμού, δηλαδή ακόμα στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Σημαντική επιρροή στο απελευθερωτικό κίνημα των Ελλήνων άσκησε η Γαλλική επανάσταση του 1789. Το 1797 ένας από τους πρώτους εκπροσώπους του ελληνικού Διαφωτισμού ο Ρήγας Βελεστινλής (Φεραίος) δημοσίευσε την «Επαναστατική Προκήρυξη ή Νέα Πολιτική Διοίκησιν των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανιάς». Σ' αυτό το έργο οραματιζόταν τη δημιουργία της «Ελληνικής Δημοκρατίας» με βάση την ισότητα των λαών και των θρησκειών.

Οι ιστορικοί θεωρούν ότι την παραμονή της επανάστασης υπήρχαν δύο κατευθύνσεις για την πραγματοποίηση της Ελληνικής ιδέας. Μια απ' αυτές αντιπροσωπεύτηκε από τους Έλληνες – Φαναριώτες που πήραν την ονομασία τους από τη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης όπου κατοικούσαν οι χριστιανικές οικογένειες των Ελλήνων. Οι Έλληνες Φαναριώτες αποτελούσαν την ελίτ της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Καταλάμβαναν σημαντικές θέσεις στη διοίκηση, στη διπλωματία, στα οικονομικά, στο εμπόριο, εκπλήρωναν καθήκοντα ηγεμόνων στη Μολδοβλαχία, και των διερμηνέων στην Υψηλή Πύλη. Αποτελώντας τη συστηματική αντιπολίτευση, δεν υποστήριζαν τις επαναστατικές ιδέες, επιδιώκοντας τη σταδιακή μεταμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Η δεύτερη κατεύθυνση αντιπροσωπεύτηκε από τους εταιριστές – τα μέλη της μυστικής επαναστατικής οργάνωσης «Φιλική Εταιρεία» που οργανωτικά έμοιαζε με το σύστημα των μασόνων ή των Ιταλών Καρμπονάρων. Η Εταιρεία είχε τέσσερα επίπεδα μυστικότητας και προσπαθούσε να μετατρέψει το κίνημά της στη γενική εξέγερση των λαών των Βαλκανίων. Τα μέλη της Εταιρείας αυξάνονταν από Έλληνες της Μολδαβίας, της Βλαχίας και της Νότιας Ρωσίας, τους Έλληνες αξιωματικούς που υπηρετούσαν το ρωσικό στρατό. Το 1818 ξεκινάει η μαζική εγγραφή στην οργάνωση στις ελληνικές περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Η «Ελληνική ιδέα» έπαιξε σημαντικό ρόλο κατά την περίοδο της εγκαθίδρυσης του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, αρχής γενομένης από τα χρόνια του Ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος του 1821 και της κυβέρνησης του Ι. Καποδίστρια. Γενικά ο στόχος της αναγέννησης της Ελλάδας ήταν ο ίδιος για τους Φαναριώτες και για τους εταιριστές, όμως επεδίωκαν τις διαφορετικές μεθόδους και μορφές διοίκησης στη νέα Ελλάδα. Η ήττα του Αλεξάνδρου Υψηλάντη υπονόμωσε τις θέσεις των Φαναριώτων, οι οποίοι όμως συμμετείχαν στην πολιτική ζωή κατά τη διάρκεια της Ελληνικής επανάστασης. Το επαναστατικό κίνημα υποστηριζόταν και από πληθυσμούς της ελληνικής διασποράς του εξωτερικού όπου υπήρχαν Έλληνες που κατείχαν σημαντικά κεφάλαια. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα στο Λονδίνο, στη Βιέννη και στο Παρίσι εκδίδονταν οκτώ ελληνικές εφημερίδες. Είναι ενδιαφέρον πως στις σύγχρονες επισκοπήσεις οι ίδιοι οι Έλληνες εκτιμούν το ρόλο των διάφορων κοινωνικών ομάδων και αρχών κατά την περίοδο της ελληνικής επανάστασης. Η «Φιλική Εταιρεία» (93,8%) βρίσκεται στην πρώτη θέση, ακολουθούν οι φιλέλληνες (88,7%) και οι νησιώτες πλοιοκτήτες (85,5%), οι στρατιωτικοί (81%), οι διανοούμενοι (71,5%), η εκκλησία (70,6%), οι Φαναριώτες (67,2%), οι έμποροι (54,9%) και τέλος οι προεστοί (21%)⁴².

Στις αρχές της δεκαετίας του 20- του 19^{ου} αιώνα πραγματοποιήθηκε μια σειρά τ ευρωπαϊκών επαναστάσεων στην Ισπανία, στην Πορτογαλία, στο Πεδεμόντιο, στη Νεάπολη

⁴²Πως βλέπουν οι Έλληνες την επανάσταση του 1821 // Ηλεκτρονική πηγή https://kefim.org/wp-content/uploads/2020/07/Analysis_Pos-vlepon-oi-Ellhnes-to-1821_FINAL.pdf

(1820-1823), υπήρχε ο αγώνας για την ανεξαρτησία των ιδρυόμενων ισπανοαμερικανικών πολιτειών. Ήταν το δεύτερο, μετά από το τέλος του 18^{ου} αιώνα, κύμα των ευρωπαϊκών επαναστάσεων. Και την ελληνική επανάσταση πρέπει να την εξετάζουμε στα ίδια συμφραζόμενα. Για τις επαναστάσεις αυτές έγραψε ο Αλεξάνδρ Πούσκιν στην σωσμένη ένατη στροφή του καταστραμμένου 10^{ου} κεφαλαίου του «Ευγένιος Ονέγκιν»:

«Απειλητικά έτρεμαν τα Πυρηναία,

Φλεγόταν το ηφαιστειο της Νεάπολης,

Στους φίλους του Μορέα ο πρίγκιπας χωρίς χέρι

Από το Κισνόβιο έδινε σήματα»⁴³.

Ο Μορέας — ονομασία της Πελοποννήσου από τη βυζαντινή εποχή. Ο «πρίγκιπας χωρίς χέρι» - Αλέξανδρος Υψηλάντης, στη ρωσική υπηρεσία ο υποστράτηγος Αλεξάνδρ Κωνσταντίνοβιτς Υψηλάντη (1792–1828), ο μεγάλος γιος του Κωνσταντίνου Υψηλάντη (1760–1816) από γνωστή φαναριώτικη οικογένεια, πρώην ηγεμόνα της Μολδαβίας και της Βλαχίας διαδοχικά (1799–1806). Ο Αλέξανδρος έχασε το δεξί του χέρι στη μάχη της Δρέσδης τον Αύγουστο του 1813 και κάποιο χρόνο θεραπευόταν και έτυχε συμπάθειας από τις δύο αυτοκράτειρες - τη Μαρία Φιόντοροβνα (χήρα του αυτοκράτορα Παύλου Α΄) και την Ελισάβετ Αλεξέγιεβνα (σύζυγος του Αλεξάνδρου Α΄) που φρόντιζαν «την τύχη του νεαρού ανάπηρου». στις 12 Δεκεμβρίου του 1817 στην ηλικία των 25 ετών προήχθη στη θέση του υποστρατήγου και διορίστηκε επικεφαλής της Α΄ μεραρχίας Ουσάρων. Στις 12 Απριλίου 1820 εγγράφεται στη «Φιλική Εταιρεία» και αναλαμβάνει την αρχηγία της, γίνεται επικεφαλής της εκστρατείας της, περνώντας τον ποταμό Προύθο στο έδαφος της τουρκοκρατημένης Μολδοβλαχίας⁴⁴.

Το Ελληνικό ζήτημα και η Ρωσία. Ο Ιωάννης Καποδίστριας

Το πρώτο τρίτο του 19^{ου} αιώνα προκύπτει το «ελληνικό ζήτημα» ως βασικό στοιχείο του ευρύτερου «ανατολικού ζητήματος» στην πορεία των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων των λαών του Οθωμανικού σουλτανάτου και στη μάχη των ευρωπαϊκών κρατών για την ενίσχυση των θέσεων τους στην περιοχή της Εγγύς Ανατολής, στην οποία τότε ανήκαν και τα Βαλκάνια. Το ελληνικό ζήτημα ήταν βασικό στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας σε σύγκριση με τους σκοπούς της απελευθέρωσης των άλλων χριστιανικών λαών (των Σλάβων, των Μολδαβών, των Αρμενίων). Και ακριβώς κατά την επίλυση του ελληνικού ζητήματος φανερώθηκαν ιδιαιτερότητες της διπλωματικής και της στρατιωτικής διαμάχης των κρατών για την «τουρκική κληρονομιά», κατά την οποία οι χώρες προσπαθούσαν να υλοποιήσουν τις γεωπολιτικές τους φιλοδοξίες. Εάν στο αρχικό στάδιο το ελληνικό ζήτημα θεωρούνταν ως ένα από τα προβλήματα των σχέσεων της Ρωσίας με την Οθωμανική αυτοκρατορία, μετά από την έναρξη της Ελληνικής εθνικοαπελευθερωτικής επανάστασης του 1821 το ζήτημα αυτό μπήκε σε νέο, δεύτερο στάδιο ως αντικείμενο των διεθνών σχέσεων και της διεθνούς πολιτικής. Κατά τη διάρκεια όλης της ιστορίας του ελληνικού ζητήματος, η πολιτική της Ρωσικής αυτοκρατορίας ήταν πρωταρχικής σημασίας, καθορίζοντας τους βασικούς προσανατολισμούς της λύσης του, και επέτρεψε να επιλυθεί προς όφελος των Ελλήνων»⁴⁵.

⁴³ Πεζή ελεύθερη μετάφραση

⁴⁴ Αρς Γ. Λ., Ο μυστικός κρατούμενος της Αυλής της Βιέννης: ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στα φρούρια της Αυστρίας.// Арш Г. Л. Тайный узник Венского двора: Александр Ипсиланти в австрийских крепостях // Новая и новейшая история. 1987. № 2. С. 125–145; Костин Б. А. История взаимоотношений российской императорской семьи Романовых с семьей греческих князей Ипсиланти // Россия и Греция: Памятные знаковые события национально-освободительной борьбы греков (конец XVIII – начало XIX вв.). М.: Греческий культурный центр, 2021. С. 73–93

⁴⁵ Ντεβτέροβ Α. Α., Το Ελληνικό ζήτημα στην πολιτική της Ρωσικής Αυτοκρατορίας το δεύτερο μισό του 18^{ου} – το πρώτο τρίτο του 19^{ου} αιώνα.// Деветеров А. А. Греческий вопрос в политике Российской империи во второй половине XVIII — первой трети XIX вв. Дис. ... канд. ист. наук. 2003.

Πιο ενεργή στάση για το «Ελληνικό ζήτημα» είχε η Ρωσία, που προσπαθούσε με την επίλυσή του να πραγματοποιήσει τόσο τις εθνικοαπελευθερωτικές τάσεις των Ελλήνων όσο και τους δικούς της πολιτικούς και οικονομικούς στόχους. Για τους Έλληνες ήταν σημαντικό ότι η Ρωσία ήταν η μοναδική τότε ορθόδοξη χώρα, συνδεδεμένη με τους Έλληνες στην ιστορία και στον πολιτισμό. Εκτός τούτου η Ρωσία θα επωφελούνταν από την ανάπτυξη των εμπορικών οικονομικών σχέσεων με την Ελλάδα, κυρίως διότι τα περισσότερα ελληνικά πλοία έπλεαν υπό τη ρωσική σημαία.

Κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο 1768–1774, στη Μεσόγειο για πρώτη φορά ενεργούσε μοίρα ρωσικού στόλου· μετά από τη ναυμαχία του Τσεσμέ στις 24-26 Ιουνίου (6-7 Ιουλίου) ο ρωσικός στόλος για τέσσερα χρόνια πήρε υπό τον έλεγχο τα νησιά του Αρχιπελάγους. Σημαντική βοήθεια προσέφεραν οι Έλληνες, αφού διαμόρφωναν τις στρατιωτικές μονάδες και συμμετείχαν στην επανάσταση στη Πελοπόννησο (1770). Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή η Πύλη υποσχέθηκε τη συνεχή προστασία των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και των εκκλησιών. Τα νησιά απέκτησαν το δικαίωμα ειδικής προστασίας, της φορολογικής απαλλαγής για δύο χρόνια και τη δυνατότητα εμπορικών συναλλαγών με τη Ρωσία.

Η επανάσταση στη Γαλλία και οι πόλεμοι του Ναπολέοντα συνεισέφεραν στην αλλαγή της γεωπολιτικής στην Ανατολική Μεσόγειο – στο Λεβάντε (από τα γαλλικά *Soleillevant* «ανατέλλων ήλιος»). Με τη Συνθήκη του Κάμπο Φόρμιο του 1797 μεταξύ της Γαλλίας και της Αυστρίας η Βενετική Δημοκρατία έπαψε να υπάρχει και οι βενετικές κτήσεις - τα μέρη που αποτελούσαν τη δυτική παραλία της Ελλάδας και μερικώς της Αλβανίας, όπως και τα Επτάνησα - έγιναν μέρος της Γαλλίας. Στα σχέδια του Ναπολέοντα ήταν να δημιουργηθεί μια λωρίδα κτήσεων στην Ανατολική Μεσόγειο, συμπεριλαμβανομένης της Μάλτας και της Αίγυπτου, για περαιτέρω επέκταση στην Ανατολή. Η ρωσική μοίρα του Θ. Ουσακώφ κατά τη δεύτερη Μεσογειακή εκστρατεία 1798-1799 πάλι επέστρεψε στα ελληνικά ύδατα μετά από το ρωσοτουρκικό πόλεμο 1768–1774. Μετά από την απελευθέρωση των Ιονίων Νήσων το 1800 δημιουργήθηκε η Επτάνησος Πολιτεία. Ο πληθυσμός των Επτανήσων τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, σύμφωνα με τις υπάρχουσες εκτιμήσεις, ήταν από 100 έως 200 χιλιάδες άτομα, στην πλειοψηφία Έλληνες ορθόδοξοι.

Η Πολιτεία τυπικά παραχωρήθηκε στη δικαιοδοσία της Τουρκίας, αλλά υπό τους ίδιους όρους κάτω από τους οποίους τελούσε η σχέση της Τουρκίας με τη Δημοκρατία της Ραγκούσα (Ντουμπρόβνικ), δηλαδή της φορολογικής υποτέλειας. Ταυτόχρονα ήταν προτεκτοράτο της Ρωσίας. Αυτή η περίοδος στην βρετανική ιστοριογραφία ονομάζεται περίοδος «ρωσοτουρκικής κατοχής» των Ιονίων Νήσων. Το 1803 στην Κέρκυρα έστειλαν τον πληρεξούσιο υπουργό (πρέσβη) της Ρωσίας και μαζί του δύο φρεγάτες και μερικά συντάγματα. Έτσι αντικειμενικά η Κέρκυρα έγινε στρατιωτική ναυτική βάση της Ρωσίας και με προοπτική να αποτελέσει την εστία του ελληνικού αγώνα για την ανεξαρτησία. Το 1803 ψηφίστηκε μετριοπαθές φιλελεύθερο σύνταγμα το οποίο συνέταξαν οι Ι. Καποδίστριας, Σ. Θεοτόκης μαζί με τους Ρώσους διπλωμάτες Γ. Μοτσενίγκο, Α. Ιταλίνσκι, Α. Τσαρτορίσκι. Παρόλο που το 1806 ψηφίστηκε άλλο, λιγότερο φιλελεύθερο, σύνταγμα το οποίο πάλι ετοιμάστηκε με συμμετοχή της Πετρούπολης, η υποστήριξη της Ρωσίας βοήθησε την άνοδο της οικονομίας και είχε θετικό αποτέλεσμα. Η παραθαλάσσια Ήπειρος επίσης έπρεπε να διευθύνεται από τη Γερουσία της Επτανήσου Πολιτείας με αυτόνομη διοίκηση και με πληρωμή κεφαλικού φόρου στην Τουρκία. Με τις Συνθήκες του Τιλσίτ μεταξύ της Ρωσίας και της Γαλλίας (για την ειρήνη και για τη συμμαχία) τα Ιόνια Νησιά κατ' όνομα επιστράφηκαν στη Γαλλία αλλά σε λίγο κατελήφθησαν από το βρετανικό στόλο.

Όμως κατά τις εργασίες του Συνεδρίου της Βιέννης στους Έλληνες πατριώτες παρέμειναν ελπίδες για τη δυνατότητα παραχώρησης της ανεξαρτησίας στα Επτάνησα με το δικό τους σύνταγμα. Αυτήν την ιδέα είχε ο κερκυραίος μέλλοντας Κυβερνήτης της Ελλάδας κόμης Ιωάννης Καποδίστριας.

Ο Ιωάννης του Αντωνίου Καποδίστριας (1776–1831), κόμης, γεννημένος στην Κέρκυρα, ήταν απόγονος της οικογένειας που έφτασε στην Κέρκυρα τα τέλη του 1406 αιώνα από την πόλη Κάπο ντ' Ίστρια (σήμερα Κόπερ) της νοτιοδυτικής Σλοβενίας στη χερσόνησο Ίστρια, η οποία βρίσκεται στον κόλπο Κόπερ της Αδριατικής. Είχε μετριοπαθείς φιλελεύθερες απόψεις. Μετά από την ολοκλήρωση των σπουδών του στη φιλοσοφία και ιατρική στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας κατείχε διάφορες διπλωματικές θέσεις, υπηρετώντας τη Βενετική κυβέρνηση. Από το 1799, με την απελευθέρωση της Κέρκυρας από τον Γάλλο, ήταν αρχίατρος του ρωσικού στρατιωτικού νοσοκομείου και το 1800 μετά από την πρόταση του Θ. Ουσακώφ έγινε Γραμματέας της Επικρατείας της Επτανήσου Πολιτείας. Η σταδιοδρομία στην πατρίδα διακόπτεται το 1807, όταν τα Ιόνια Νησιά με τις Συνθήκες του Τιλσίτ (μεταξύ της Ρωσίας και της Γαλλίας) πάλι παραχωρούνται στη Γαλλία. Με την πρόταση του κόμη Ν. Ρουμιάντσεβ στις 15 Μαΐου 1808 ο Καποδίστριας προσκαλείται στη ρωσική υπηρεσία ως ειδικός «στα ανατολικά θέματα». Στις 29 Απριλίου 1809 εντάσσεται στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσικής Αυτοκρατορίας. Το Σεπτέμβριο 1811 μετά από αίτησή του ως υπεράριθμος ακόλουθος εντάσσεται στην Πρεσβεία στη Βιέννη με αμοιβή 1200 Ρουβλίων. Στη Βιέννη ο Καποδίστριας ετοίμασε την έκθεση για την κατάσταση της Ελλάδας και των Ιονίων Νήσων. Το 1812 διορίστηκε διευθυντής της Γραμματείας του στρατού του Δούναβη και οργάνωνε τη διοίκηση της Βεσσαραβίας.

Στα τέλη του 1813 ο Μπάρκλεϊ ντε Τόλι σύστησε τον υπάλληλό του, Ιωάννη Καποδίστρια, στον Αλέξανδρο Α΄ για τη θέση διπλωμάτη ειδικής αποστολής στην Ελβετία. Επρόκειτο για την πολιτική συγκρότηση της διχασμένης (κάτω από ετερόκλητης προέλευσης πληθυσμούς) Ελβετίας που αποτελούνταν από 19 καντόνια. Το Νοέμβριο του 1813 ο Καποδίστριας έφτασε στη Ζυρίχη, όπου συνεδρίασε το Συμβούλιο της Ελβετίας. Τις παραμονές της μάχης του Παρισιού τον Καποδίστρια κάλεσαν ξανά στη Γαλλία όπου συναντήθηκε στο Τρουά με τον Αλέξανδρο Α΄. Μετά από τη Συνθήκη των Παρισίων το 1814 έλαβε πρόσκληση να έρθει στο Παρίσι, όταν η τύχη της Επτανήσου Πολιτείας ήδη ήταν προκαθορισμένη. Αφού βραβεύτηκε με το παράσημο του Αγίου Βλαδιμήρου Β΄ τάξης επανατοποθετήθηκε ως διπλωμάτης στη Ζυρίχη και τον Οκτώβριο του 1814 προσκλήθηκε στη Βιέννη. Συμμετείχε στο Συνέδριο της Βιέννης και στις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της δεύτερης συνθήκης των Παρισίων του 1815.

Στις συναντήσεις με τον αυτοκράτορα συζητήθηκε το θέμα του καθεστώτος των Ιονίων Νήσων που ήταν ψυχική πληγή για τον κερκυραίο. Οι επιστολές του Καποδίστρια που έγραψε κατά την περίοδο της σχέσης του με την κόμισσα Ρωξάνδρα Στούρντζα-Έντλινγκ, αποκαλύπτουν τις προθέσεις του. Στις αναμνήσεις της για το 1814 η κόμισσα Έντλινγκ έγραφε: «Είχαμε αλληλογραφία σχετικά με τις τότε περιστάσεις, για την κοινή μας επιθυμία να αναστηθεί η Ελλάδα ως Ιόνια Πολιτεία ...»⁴⁶ Κατά τη γνώμη της κόμισσας Έντλινγκ, ήταν κατάλληλη στιγμή: «Τα Επτάνησα δεν είχαν παραχωρηθεί στην Αγγλία. Ήξερα πως ήθελε ο κόμης Καποδίστριας να παγιώσει την ανεξαρτησία τους»⁴⁷. Θεωρούσε ότι το θέμα θα μπορούσε να λυθεί με χρήματα, με τη βοήθεια του Ταλλεϋράν και του Μέττερνιχ. Στο αφιερωμένο στον Καποδίστρια βιβλίο του, ο Γ. Αρς χρονολόγησε το σχέδιο του Καποδίστρια για την ανασυγκρότηση της Ιονίου Πολιτείας το 1812⁴⁸. Κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου της Βιέννης στην Ελληνική εκκλησία, όπου συγκεντρωνόταν για τις λειτουργίες η ελληνική διασπορά της

⁴⁶ Η Έντλινγκ Ρ. Σ. Από τις σημειώσεις της κόμισσας Έντλινγκ (γραμμένες το 1829) // Эдлинг Р. С. Из записок графини Эдлинг, урожденной Стурдзы (писано в 1829 г.) Сообщ. М. А. Гагарина // РА. 1887.Кн. 1. № 3. С.289.

⁴⁷ Η Έντλινγκ Ρ. Σ. Από τις σημειώσεις της κόμισσας Έντλινγκ (γραμμένες το 1829) // Эдлинг Р. С. Из записок графини Эдлинг, урожденной Стурдзы (писано в 1829 г.) Сообщ. М. А. Гагарина // РА. 1887.Кн. 1. № 4. С. 425.

⁴⁸ Ο Αρς Γ. Λ., Ο Ιωάννης Καποδίστριας στη Ρωσία, 1809-1822. Αγία Πετρούπολη, εκδ. Αλετέγια 2003, σελ. 61 // Арш Г.Л. Иоанн Каподистрия в России. 1809-1822. СПб.: Алетея, 2003. С. 61.

Βιέννης, πραγματοποιήθηκε απρόβλεπτη συνάντηση του Αλεξάνδρου Α΄ και της συζύγου του της Ελισάβετ με τον ερχόμενο από την Ελβετία Καποδίστρια, ο οποίος εμφανίστηκε μαζί με τον Αλέξανδρο Υψηλάντη, «τον νεαρό μονόχειρα», όπως τον αποκαλούσαν συμπονετικά οι αυτοκράτειρες Μαρία Φρόντοροβνα [χήρα του αυτοκράτορα Παύλου Α΄] και Ελισάβετ Αλεξέγιεβνα [σύζυγος του Αλεξάνδρου Α΄].⁴⁹ Σύμφωνα με τις αναμνήσεις της Ρ. Έντλινγκ, τις ημέρες του Συνεδρίου της Βιέννης αυτή κατέθεσε στον αυτοκράτορα ένα «σημείωμα για την ελληνική ανεξαρτησία» χωρίς να ονομάσει το συντάκτη – τον αδελφό της Σάξωνα διπλωμάτη Α. Στούρντζα. Ο Αλέξανδρος Α΄, αφού το ανέγνωσε, είπε με λύπη: «Όποιος και να επιθυμούσε την επίτευξη αυτής της απελευθέρωσης, δεν ήρθε ακόμα η ώρα»⁵⁰. Κατόρθωσε να εμποδίσει την παραχώρηση των Ιονίων Νήσων στην Αυστρία (για την Τουρκία δεν υπήρχε λόγος πλέον), όμως αναγκάστηκε να συμφωνήσει με το καθεστώς του προτεκτοράτου της Βρετανίας και την αποκατάσταση του εσωτερικού συνταγματικού καθεστώτος στα νησιά. Ο αυτοκράτορας δεν ήθελε να συγκρουστεί με τη Βρετανία λόγω των Επτανήσων, που για 50 χρόνια (έως το 1864) τελούσαν υπό την κυριαρχία της. Από τις 5 Νοεμβρίου 1815 σύμφωνα με τη Συνθήκη μεταξύ της Βρετανίας αφενός και αφετέρου της Αυστρίας, της Πρωσίας και της Ρωσίας ιδρύθηκε το «ελεύθερο και ανεξάρτητο κράτος υπό την προστασία της Μεγάλης Βρετανίας»⁵¹. Αργότερα στην επίσημη αναφορά του ο Ι. Καποδίστριας έγραφε: «Και εκείνη η αναστροφή που κατέστρεψε στο λίκνο την Επτανήσου Πολιτεία, όχι μόνο δεν στέρησε στους Έλληνες το θάρρος, αλλά αντιθέτως εναπέθεσε στη Ρωσία όλες τις ελπίδες τους»⁵².

Στις 30 Αυγούστου του 1815 ο Καποδίστριας διορίζεται Γραμματέας του Κράτους για Εξωτερικές Υποθέσεις μαζί με τον Κ. Νέσελροντ. Ο τίτλος του Γραμματέα του Κράτους (στην πραγματικότητα ούτε θέση ούτε αξίωμα) παρείχε τη δυνατότητα προσωπικής εισήγησης στον αυτοκράτορα, αλλά τίποτα παραπάνω. Ήταν ο Καποδίστριας που υπέγραψε τη δεύτερη Συνθήκη των Παρισίων στις 8(20) Νοεμβρίου του 1815, και αμέσως έφυγε από το Παρίσι⁵³. Τον Ιανουάριο 1816 έφτασε στην Αγία Πετρούπολη, έλαβε το αξίωμα του μυστικού σύμβουλου⁵⁴, αλλά δεν ανέλαβε αμέσως τα καθήκοντα του διευθύνοντα ως δεύτερο πρόσωπο του Υπουργείου Εξωτερικών μαζί με τον Κ. Νέσελροντ και στην αρχή ασχολήθηκε βασικά με τα ανατολικά θέματα. Ουσιαστικά ενεργούσε ως «επιτετραμμένος» των Ελλήνων στην ρωσική κυβέρνηση. Είπε με ειλικρίνεια στον Αλέξανδρο Α΄: «...Επίσης να σας εξομολογηθώ ότι εάν θα αναγκαστώ να αντιμετωπίσω το τραγικό δίλημμα – να επιλέξω τα συμφέροντα της Ρωσίας ή της Πατρίδας μου, θα μείνω με την Ελλάδα»⁵⁵. Ο Αλέξανδρος Α΄ μελέτησε μαζί με τον Καποδίστρια τα σχέδια της διοίκησης της Βεσσαραβίας. Επίσης συζητήθηκε και το ελληνικό ζήτημα. Το 1819,

⁵⁰ Η Έντλινγκ Ρ. Σ. Από τις σημειώσεις της κόμισσας Έντλινγκ (γραμμένες το 1829) // Эдлинг Р. С. Из записок графини Эдлинг, урожденной Стурдзы. // РА. 1887. Кн. 1. № 4. С. 410.

⁵¹ Περισσότερα βλ.: Η Στανισλάβοβσκι Α. Μ. Η Ρωσία και η Ελλάδα στα τέλη του 18^{ου} – αρχές 19^{ου} αιώνα. Η πολιτική της Ρωσίας στην Ιόνια πολιτεία 1798-1807. Μόσχα, 1976 // Подробнее см.: Станиславская А. М. Россия и Греция в конце XVIII — начале XIX века. Политика России в Ионической республике 1798–1807 гг. М., 1976.

⁵² [Ο Καποδίστριας Ι.] Υπόμνημα του Ιωάννη Καποδίστρια για τις υπηρεσιακές του δραστηριότητες (μετάφραση και επιμέλεια του Κ. Κ. Ζλόμπιν), Αγία Πετρούπολη, 1868, Τ. 3^ο // [Каподистрия И.] Записка графа Иоанна Каподистрии о его служебной деятельности (Пер. и примеч. К. К. Злобина) // Сб. РИО. СПб., 1868. Т. III. С. 167.

⁵³ Ο Ντολγκορούκοβ Ν. Β., Από τα σημειώματα του πρίγκιπα Νικολάου Ντολγκορούκοβ, Ρωσικό αρχείο, 1892, βιβλίο 3 // Долгоруков Н. В. Из записок князя Николая Васильевича Долгорукова // Русский архив. 1892. Кн. 3. № 11. С. 280.

⁵⁴ Ονομασία αξιώματος στη Ρωσική Αυτοκρατορία. Αντιστοιχούσε τον αντιστράτηγο. Το αξίωμα αυτό είχαν τα πρόσωπα επιπέδου Υπουργού/υφυπουργού - σημ. μεταφραστή.

⁵⁵ Αναφορά: Γκεντιό Α. Β. Δραστηριότητα του Ι. Καποδίστρια στην εξωτερική πολιτική της Ρωσικής αυτοκρατορίας του πρώτου τέταρτου του 19^{ου} αιώνα // Цит. по: Гедё А. В. Деятельность И. Каподистрии в свете внешней политики Российской империи в первой четверти XIX века. С. 293.

εκτελώντας τις εντολή του Αλεξάνδρου Α', ο Καποδίστριας επισκέφθηκε τη Βιέννη, τη Βενετία, τη Λομβαρδία, την Τοσκάνη, τη Ρώμη και τη Νεάπολη, φτάνοντας στην Κέρκυρα (Μάρτιο – Απρίλιο). Έτσι μπόρεσε να επιβεβαιωθεί ότι υπήρχε η καταπίεση των Ελλήνων που κάποτε υπηρετούσαν τη Ρωσία, εκ μέρους της διοίκησης των Βρετανών και στις διπλανές περιοχές της Πελοποννήσου από τους Τούρκους.

Εν τω μεταξύ ο Ι. Καποδίστριας ενημέρωσε το Ρώσο εκπρόσωπο στην Κωνσταντινούπολη, κ. Γ. Στρόγκανωφ, με επιστολή του στις 2 (14) Νοεμβρίου του 1819 για την ωρίμανση της επανάστασης στα νησιά του Αιγαίου, η οποία σίγουρα θα επηρεάσει σημαντικά την υπόλοιπη Ελλάδα οπότε και την ευρωπαϊκή Τουρκία [...] Εν τω μεταξύ η επανάσταση φαίνεται να είναι αναπόφευκτη, όπου το σύστημα καταπατάει όλα τα δικαιώματα και καταστρέφει τα φύτρα της άνθησης και συνεχίζει να καταπιέζει αυτούς τους ενδεείς τόπους. Οι κάτοικοί τους θα αναγκάζονται να φτάσουν στα άκρα (εφόσον θα έχαναν κάθε ελπίδα για ισχυρή υποστήριξη) δικαίωμα το οποίο τους παρέχει τόσο ο δίκαιος χαρακτήρας του εγχειρήματός τους όσο και η πρόδηλη ανάγκη να λυθεί η υπόθεση νόμιμα και σωστά⁵⁶. Ο Αλέξανδρος Α', παρόλο που συμπαθούσε τους Έλληνες, ήταν πρωτεργός της «Ιερής Συμμαχίας»⁵⁷ που βασιζόταν στην αρχή της νομιμότητας των μοναρχικών καθεστώτων και ως εκ τούτου δεν αποδεχόταν κανένα επαναστατικό κίνημα εναντίον των νόμιμων μοναρχών, ακόμα και αν επρόκειτο για τον Τούρκο σουλτάνο, Μαχμούτ Β' (1808-1839). Πριν από την αναχώρηση του Ιωάννη Καποδίστρια πραγματοποιήθηκε η συζήτησή του με τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Ο Καποδίστριας, όπως έγραφε στο σημείωμά του, απέτρεπε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη και μέσω αυτού τους Έλληνες από την εξέγερση εναντίον των Τούρκων. Δύο φορές απέρριψε την πρόταση της «Φιλικής Εταιρείας» να γίνει επικεφαλής της, θεωρώντας ότι αυτό θα φέρει στην Ελλάδα δυστυχίες. Κατά τη γνώμη του, οι Έλληνες πρέπει να ασχοληθούν μόνο και μόνο με την ηθική ανατροφή και την εκπαίδευση της Ελλάδας. Η κάθε άλλη επιδίωξη είναι μάταια, η κάθε άλλη δραστηριότητα είναι επικίνδυνη⁵⁸. Στοχεύοντας στην εκπαίδευση των Ελλήνων, το 1814 ίδρυσε την «Φιλόμουσον Εταιρεία» και υποστήριζε τους Έλληνες μόνο οικονομικά.

Μεγάλο ρόλο στην ανάπτυξη των παραδοσιακών ρωσοελληνικών σχέσεων έπαιξε η ελληνική διασπορά. Ακόμα μέχρι την ένωση της Ουκρανίας με τη Ρωσία κάποιοι Έλληνες είχαν εμπόριο στη Νίζνα και δεν είναι τυχαίο ότι το 1817 εκεί ιδρύθηκε το Αλεξάνδρειο Ελληνικό Σχολείο, που υπήρχε μέχρι το 1919⁵⁹. Όμως ο βασικός πυρήνας της ελληνικής διασποράς διαμορφώθηκε μετά από την έξοδο του χριστιανικού πολιτισμού από την Κριμαία επί της Αικατερίνης Β' το 1779. Οι Έλληνες μετακόμισαν στις ακτές της Αζοφικής θάλασσας από τον ποταμό Κάλμιους έως το Βόλτσια και Μόλτι Γιαλί και το 1807 δημιουργήθηκε και η ελληνική περιφέρεια Μαριούπολης. Αργότερα ο πληθυσμός αυξανόταν με μετανάστες από την Ελλάδα⁶⁰. Στη Ρωσία υπήρχαν διάφορα ελληνικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Το 1775 στην Αγία Πετρούπολη άνοιξε το Σώμα ξένων ομοθρήσκων, (το ελληνικό γυμνάσιο). Το 1795 στο Καρασουμπαζάρ (από το 1844 Μπολογκόρσκ) - ελληνικό δημόσιο σχολείο, την ίδια χρονιά όπως και στη Νίζνα – ελληνοεμπορική σχολή στην Οδησσό. (το 1817). Στη Μαριούπολη υπήρχαν ελληνικά σχολεία υπό την αιγίδα της Εκκλησίας. Πολλοί Έλληνες ήταν στη στρατιωτική και στη διπλωματική

⁵⁶ Η Σπάρο Ο. Μπ. Η απελευθέρωση της Ελλάδας και η Ρωσία (1821-1829)// Шпаро О. Б. Освобождение Греции и Россия (1821–1829 гг.). С. 116.

⁵⁷ Συμμαχία τριών Αυτοκρατόρων

⁵⁸ Αναφορά: στο ίδιο, σελ. 294//Цит. по. Там же. С. 294.

⁵⁹ Ο Πιατιγκόρσκι Γ. Μ. Το Αλεξάνδρειο Ελληνικό σχολείο στο Νίζιν (1817-1819), Ο ελληνικός πολιτισμός στη Ρωσία, Μόσχα, 1999, σελ. 51-71//Пятигорский Г. М. Александровское греческое училище в Нежине (1817 – 1919 гг.) // Греческая культура в России. М.: Толмач, 1999. С. 51–71.

⁶⁰ Την παραμονή της επανάστασης του 1917 στις νότιες περιοχές της Ρωσίας η ελληνική διασπορά αριθμούσε περίπου 400 χιλιάδες άτομα, σύμφωνα με την απογραφή πληθυσμού το 2010 στη Ρωσική Ομοσπονδία ζούσαν 85,6 χιλιάδες Έλληνες, στην Ουκρανία εκείνα τα χρόνια περίπου 91 χιλιάδα.

υπηρεσία (πάνω από εκατό Έλληνες είχαν επιτυχή σταδιοδρομία)⁶¹. Μεγάλο κέντρο ελληνικής διασποράς στη Ρωσία ήταν η Οδησός. Σύμφωνα με τα στοιχεία της πρώτης απογραφής πληθυσμού της Οδησού το 1795 στην πόλη διέμεναν 2349 άτομα, συμπεριλαμβανομένων 1845 Ρώσων, 224 Ελλήνων και 60 Βουλγάρων (εκτός από τον ελληνοαλβανικό ουλαμό που δημιουργήθηκε το 1795 και αριθμούσε 300 άτομα)⁶².

Ακριβώς εδώ το 1814 ιδρύθηκε η προαναφερόμενη «Φιλική Εταιρεία» ο σκοπός της οποίας ήταν η απελευθέρωση της Ελλάδας και η έδρα της οποίας το 1818 μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Μεγάλο ρόλο στο ελληνικό κίνημα έπαιξαν αρκετοί Έλληνες από τη Ρωσία, όπως ο Αλέξανδρος και ο Κωνσταντίνος Υψηλάντης. Ο προσκεκλημένος το 1818 να γίνει επικεφαλής της εταιρείας υπουργός εξωτερικών (μαζί με τον Κ. Νέσελροντ) της Ρωσίας, Ιωάννης Καποδίστριας, απέρριψε αυτήν την πρόταση, όπως αρνήθηκε και ο Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης, Γρηγόριος Ε΄. Το 1820 με την απόφαση της Αόρατης Αρχής την ηγεσία της εταιρείας ανέλαβε ο Αλέξανδρος Υψηλάντης⁶³. Η παρουσία των αξιωματικών του τσαρικού στρατού που είχαν εμπειρία της μάχης, σε κάποιο βαθμό έδειχνε το ενδιαφέρον της Ρωσίας στην εξέγερση και τη μυστική της συμμετοχή της.

Πολύ καλά χαρακτηρίστηκε η θέση του Αλεξάνδρου Α΄ στην επιστολή του Ι. Καποδίστρια προς τον ηγέτη της Μάνης Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη από τις 3 (15) Ιανουαρίου του 1820: «Ο Αλέξανδρος Α΄ αφανώς προκαλύπτει τους Έλληνες, προσπαθώντας να διατηρήσει ειρήνη στην Ανατολή και να προστατέψει το χριστιανισμό, αλλά όχι με τον σκοπό να δημιουργήσει στην Ελλάδα το ρωσικό κόμμα»⁶⁴. Γι' αυτό ο Αλέξανδρος Α΄ και η αυτοκράτειρα Ελισάβετ Αλεξέεβνα στήριζαν τις προσπάθειες του Καποδίστρια για τη διάδοση των γνώσεων μεταξύ των Ελλήνων, κάτι με το οποίο ασχολήθηκε η «Φιλόμουσος Εταιρεία». Σε αντίθεση με τη «Φιλική Εταιρεία», δεν ήταν μυστικός οργανισμός. Τα μέλη της Αυτοκρατορικής οικογένειας την στήριζαν οικονομικά. Το 1816-1817 ο Αλέξανδρος Α΄ και η Ελισάβετ Αλεξέεβνα κατέθεσαν σύμφωνα με τη συνδρομή, που συμφώνησαν στη Βιέννη, 600 δουκάτα, 100 δουκάτα από τη Μαρία Παύλοβνα⁶⁵. Ορισμένο ποσό δώρισε για τους Έλληνες και ο Μεγάλος πρίγκιπας Νικολάι Παύλοβιτς. Τέτοιες προσωπικές δωρεές συνέχιζαν κάθε χρόνο μέχρι το 1820. Σύμφωνα με τις αναμνήσεις της κόρης της Α. Ο. Σμιρνόβα-Ροσσετ, ο μεγάλος πρίγκιπας Μιχαήλ του Παύλου μιλούσε για τον Καποδίστρια με σεβασμό, και ο Α. Σ. Πούσκιν σε μια από τις κουβέντες είπε: «Ο Καποδίστριας ήταν κατ' αρχής πατριώτης»⁶⁶.

Ο στρατηγικός στόχος της απελευθέρωσης της Ελλάδας από την Οθωμανική κυριαρχία ήταν η ενδυνάμωση των θέσεων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στην Ανατολή μέσω εξόδου στο Αιγαίο, όπως επίσης η ισχυροποίηση της άμυνας των συνόρων στον Εύξεινο Πόντο και το Δούναβη. Η ίδρυση του ανεξάρτητου χριστιανικού ελληνικού κράτους αποτελούσε μέρος του προγράμματος της πολιτικής, θρησκευτικής και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης της περιοχής

⁶¹Ο Παπουλίδης Κ. Κ. Για τις δραστηριότητες των Ελλήνων που υπηρετούσαν στο ΥΠΕΞ της Ρωσικής Ομοσπονδίας το 18-20^ο αιώνα, Ελληνικός πολιτισμός στη Ρωσία, Μόσχα, 1999//Папулидис К.К. К вопросу о деятельности греков, служащих в МИД Российской империи в XVIII – XX вв. // Греческая культура в России. М.: Толмач, 1999. С. 44–50.

⁶²Ο Αυγιτίδης Κ. Γ. Ο Προοδευτικός απόδημος ελληνισμός στην Οδησό (το πρώτο τρίτο του 20^{ου} αι.), Κίεβο, 1987//Авгитидис К. Г. Прогрессивная греческая эмиграция в Одессе (первая треть XX в.). Киев: Изд-во при Киевском гос. ун-те, 1987. С. 10.

⁶³Περισσότερα βλ.: Αρς Γ. Κ. Έλληνικό κίνημα στη Ρωσία. Ο Απελευθερωτικός αγώνας των Ελλήνων αρχές του 19^{ου} αιώνα και οι ρωσοελληνικές σχέσεις, Μόσχα, 1970// Подробное см.: Арш Г.Л. Этеристское движение в России. Освободительная борьба греческого народа в начале 19 века и русско-греческие связи. М., 1970.

⁶⁴ Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τα έγγραφα του Ρωσικού υπουργείου εξωτερικών, Μάιος 11819-Φεβρουάριος 1821// Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. вторая. Т. 3 (11). Май 1819 – февраль 1821 г. С. 220.

⁶⁵ Στο ίδιο//Там же. Примечания. С. 136.

⁶⁶ Αναμνήσεις της Α. Ο. Ρόσσετ-Σμιρνόβα από το 1825 έως το 1845, Μόσχα, 1999//Записки А.О. Россет-Смирновой, урожденной Россет с 1825 по 1845 гг. М., 1999. С.71.

των Βαλκανίων και αυτό προκαθόριζε την προκαλυπτική πολιτική του Αλεξάνδρου Α΄ σε σχέση με την Ελλάδα και τον ελληνικό πληθυσμό της Οθωμανικής Πόρτας.

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 έγινε καταλύτης της Ανατολικής κρίσης, στην οποία παρασύρθηκαν οι μεγαλύτερες ευρωπαϊκές χώρες που αποτελούσαν τη «συναυλία» των ευρωπαϊκών κρατών. Ο Αλέξανδρος Α΄ δεν μπορούσε, έστω και προσωρινά, να μην καταδικάσει την ελληνική επανάσταση, ως ένα από τα επαναστατικά κινήματα στην Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 20- του 18^{ου} αιώνα. Όμως υπήρχε μια λεπτομέρεια.

Τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Ρωσίας συμπίπτανε με τις εθνικές επιδιώξεις των Ελλήνων, που προσανατολιζόνταν στο «κράτος-προστάτη», το οποίο μετά από τις νίκες στους ρωσοτουρκικούς πολέμους στα χρόνια της Αικατερίνης της Μεγάλης ανεπισήμως θεωρούνταν η Ρωσία. Ο «Ρωσικός κίνδυνος» που επικεντρώθηκε στο «Ελληνικό σχέδιο» της Αικατερίνης της Β΄ για την ίδρυση μεγάλου ορθόδοξου κράτους στο ιστορικό έδαφος του Βυζαντίου, ανησυχούσε πολύ την Ευρώπη⁶⁷. Αλλά μετά από τους δύο ρωσοτουρκικούς πολέμους, αφού έλυσε τα βασικά γεωπολιτικά προβλήματα, η Αικατερίνη η Β΄ έγραφε στο βαρόνο Φ. Γκριμ στις 17 Σεπτεμβρίου του 1795: «... Για την αποκατάσταση της Ελληνικής αυτοκρατορίας δεν μπορεί να γίνει λόγος, αφού είμαστε σε ειρήνη με την Τουρκία, δεν αναζητάμε και δεν θέλουμε τον πόλεμο»⁶⁸. Τέτοιου είδους σχέδια δεν ξεχάστηκαν και επί της εποχής του Παύλου του Α΄⁶⁹ η Ρωσία για πρώτη φορά ενώθηκε με την Τουρκία, συμμετέχοντας από κοινού στο δεύτερο αντιγαλλικό συνασπισμό 1798–1799. Στα χρόνια του Αλεξάνδρου του Α΄ παρόμοιες ιδέες εκφράστηκαν μόνο από μερικούς δημοσιολόγους – Β. Καραζίβ, Β. Μαλινόβσκι, Α. Σαμπόρσκι. Κάποιες απηχήσεις αυτών των σχεδίων υπήρχαν και στα χρόνια του Νικολάου⁷⁰. Σύμφωνα με τα απομνημονεύματα της Α. Μπλούντοβα, κόρης του σημαντικού παράγοντα της εποχής του Νικολάου του Α΄, Δ. Μπλούντοβ, «ο πατέρας μου συχνά έλεγε ότι προετοιμάστηκε μια πρόταση, η οποία ανατέθηκε στον Ντάσκωφ, για συνομοσπονδία Ελληνοσλαβική, ακόμα και με την αποδοχή μωαμεθανικού ολιγάριθμου πριγκιπάτου· αλλά δεν ξέρω επί ποιας βάσης. Αυτή η σκέψη ή κάποια παρόμοια, δεν έφευγε από το μυαλό του Νικόλαου του Α΄⁷¹. Όμως η ειδική επιτροπή, μετά από την ολοκλήρωση του ρωσοτουρκικού πολέμου 1828–1829, έφτασε στο συμπέρασμα ότι η διατήρηση της ακεραιότητας της Οθωμανικής αυτοκρατορίας πιο πολύ ανταποκρίνεται στα συμφέροντα της Ρωσίας παρά η κατανομή της. Παρά τις συνήθειες κατηγορίες στη Δύση προς το πρόσωπο του αυτοκράτορα Νικολάου Α΄ μέχρι την επίσκεψή του στην Αγγλία το 1844, εκείνος προσπάθησε να έρθει σε συνεννόηση με τους δυτικούς, χωρίς να συμερίζεται τα σχέδια τους, αλλά το 1833 κατά την Αιγυπτιακή κρίση η Ρωσία, παρόλες τις προγενέστερες παρεξηγήσεις, σύναψε συμμαχία εκ νέου με την Τουρκία.

Η Ελληνική Επανάσταση

Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία

⁶⁷Τικτόπουλο Γ. Φ. Οι ρωσοτουρκικοί πόλεμοι 1768-1791 και οι τύχες των Ελλήνων (Ελληνικό σχέδιο της Αικατερίνης Β΄), διδακτορική διατριβή, Μόσχα, 1997// Тиктопуло Я. Ф. Русско-турецкие войны 1768 – 1774, 1787–1791 гг. и судьбы греков (Греческий проект Екатерины II). Дис. ... канд. ист. наук. М., 1997.

⁶⁸[η Αικατερίνη Β΄] Αποκαλυφθείσες επιστολές της αυτοκράτειρας Μεγάλης Αικατερίνης προς τον βαρόνο Γκριμ// [Екатерина II] Новооткрытые письма императрицы Екатерины Великой к барону Гримму // РА. 1878. Кн. 3. № 10. С. 227.

⁶⁹ Η Μεσεριακόβα Α. Ο., Η εξωτερική πολιτική του Παύλου Α΄ και η ιδέα της «Ρωσικής Κωνσταντινούπολης»// Мещерякова А. О. Внешняя политика Павла I и идея «Русского Константинополя» // Русско-византийский вестник. 2020. № 1 (3). С. 37–47.

⁷⁰Πρόκειται για τον Νικόλαο τον Α΄ - σημ. μεταφρ.

⁷¹ Οι αναμνήσεις της Αντωνίνα Μπλούντοβα, 1875//[Блудова А. Д.] Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой // РА. 1875. Кн. 2. № 6. С. 198.

Η πρώτη πράξη της Ελληνικής Επανάστασης έγινε η εκκίνησή της από τη Μολδοβλαχία με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Η στιγμή φαινόταν κατάλληλη αφού είχε πεθάνει ο ηγεμόνας της Βλαχίας, ο Αλέξανδρος Σούτσος. Παραδοσιακά σε αυτή τη θέση εναλλάσσονταν τα φαναριώτικα γένη των Σούτσων και των Υψηλάντηδων, όμως σε αυτή την περίπτωση ο Σουλτάνος διόρισε ηγεμόνα τον Σκαρλάτη Καλλίμαχο ο οποίος δεν είχε καμία σχέση με τη Βλαχία και ο οποίος συνελήφθη στην Κωνσταντινούπολη με την κατηγορία για συνομοσία. Επιπλέον κυκλοφορούσαν φήμες για την αποκάλυψη των σχεδίων της εξέγερσης και έπρεπε να επισπευσθούν.

Στις 22 Φεβρουαρίου (6 Μαρτίου) του 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μαζί με ένα απόσπασμα μελών της Φιλικής εταιρείας (μερικές εκατοντάδες άτομα) πέρασε τον συνοριακό ποταμό Προύθο. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν Έλληνες στρατολογημένοι στην Ηγεμονία της Μολδαβίας. Τη δεύτερη σημαντική ομάδα αποτελούσαν Έλληνες της Ρωσίας, Ρώσοι, καθώς επίσης Βούλγαροι και Αλβανοί, υπήκοοι της Τουρκίας. Ήταν εφοδιασμένοι, οπλισμένοι και εκπαιδευμένοι «ευρωπαϊκά»⁷². Αφού ο Υψηλάντης συνέτριψε ένα Οθωμανικό απόσπασμα στο Γαλάτσι, έφτασε στην πρωτεύουσα της Ηγεμονίας της Μολδαβίας, το Ιάσιο. Στο Ιάσιο ενημέρωσε τον Ρώσο πρόξενο ότι δεν σκόπευε να αλλάξει το καθεστώς της Ηγεμονίας και ότι θα διοργανώσει τον στρατό του και θα ξεκινήσει για την Ελλάδα. Ο συμμαχητής του Υψηλάντη, Γεωργάκης Ολύμπιος, συνταγματάρχης του ρωσικού στρατού, ο παρασημοφορημένος ιπότης με το 4^{ης} τάξης παράσημο της Αγίας Άννας και προερχόμενος από τη Μακεδονία, Γιάννης Φαρμάκης, που έμενε στη Ρωσία από το 1808, αφού έλαβαν πληροφορίες για τη επέλαση του Υψηλάντη άρχισαν να ενεργούν σύμφωνα με το σχέδιο. Στις 4 (16) Μαρτίου με ένα απόσπασμα που αριθμούσε περίπου 6000 άτομα (Βλάχοι, Έλληνες, Σέρβοι και Βούλγαροι) μπήκαν στην πρωτεύουσα της Ηγεμονίας της Βλαχίας, το Βουκουρέστι, την οποία εγκατέλειψαν οι πρόξενοι της Αυστρίας και της Ρωσίας και εν μέρει η διοίκηση. Συγκροτήθηκε νέο διοικητικό σχήμα με επικεφαλής έναν από τους 0 πρώην φρουράρχους, τον Θεόδωρο Βλαντιμιρέσκου (1780–28 Μαΐου 1821), γονό αγροτικής βλαχικής οικογένειας και πρώην αξιωματικού του ρωσικού στρατού, βραβευμένο με το τάγμα Αγίου Βλαδιμήρου 3^{ης} τάξης.

Στις 24 Φεβρουαρίου (8 Μαρτίου) 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης δημοσίευε στο Ιάσιο την περίφημη προκήρυξή του «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος»⁷³. Την ίδια μέρα απευθύνθηκε με μια επιστολή στον Αλέξανδρο Α΄, στην οποία ζητούσε στρατιωτική συνδρομή, με έκκληση να αποκτήσει τον τίτλο του «Απελευθερωτή της Ελλάδος». Ο Υψηλάντης διαβεβαίωνε τους συμμαχητές του για την απόλυτη συνδρομή του αυτοκράτορα. Ο Αλέξανδρος Α΄ έλαβε γνώση για την εξέγερση των Ελλήνων πατριωτών στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες στις 25 Φεβρουαρίου (9 Μαρτίου), όταν βρισκόταν στο Συνέδριο της Ιεράς Συμμαχίας στο Λάιμπαχ (Λιουμπλιάνα).

Τρεις μέρες πριν από τη διάβαση του Προύθου από το απόσπασμα του Α. Υψηλάντη, στις 21 Φεβρουαρίου, ο γεννηθείς στην Ιθάκη Βασίλης Καραβίας, διορισμένος ως χιλίαρχος λίγο νωρίτερα από τον Α. Υψηλάντη και ένα από τα 9 μέλη του Γενικού Βουλευτικού έγινε επικεφαλής της εξέγερσης των Ελλήνων στο Γαλάτσι. Εξοντώθηκε ο μουσουλμανικός πληθυσμός της πόλης και λεηλατήθηκαν οι περιουσίες του. Στο κατεχόμενο από τον Α. Υψηλάντη Ιάσιο επαναλήφθηκε το ίδιο σενάριο. 40 έως 50 Τούρκοι στρατιώτες της φρουράς και περίπου 30 οικογένειες εμπόρων σκοτώθηκαν⁷⁴. Στις 28 Φεβρουαρίου (11 Μαρτίου) ο Υψηλάντης ξεκίνησε από το Ιάσιο και στρατοπέδευσε στη Φωξάνη, στο σύνορο της Βλαχίας με

⁷²Τα πολιτικά και άλλα περιστατικά/ Αγγελιοφόρος της Ευρώπης. 1821. Αριθ. 13//*Политические и другие происшествия // Вестник Европы. 1821. №13. С. 76.*

⁷³[Υψηλάντη Ι.] Επίκληση προς τους Έλληνες του πρίγκιπα Υψηλάντη, Ρωσικό αρχείο, 1868, αριθ. 2//[ИпсилантиИ.] Воззвание к грекам князя Ипсиланти // *Русский архив. 1868, №2. С. 294–297.*

⁷⁴Ο Καραδής Β., Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης και η εξέγερση των Ελλήνων στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες το 1821: μετά από 200 χρόνια, Το 1821 στην ιστορία των λαών των Βαλκανίων//Καραδής Β. Александр Ипсиланти и восстание греков в Дунайских княжествах в 1821 г.: взгляд через 200 лет // 1821 год в истории балканских народов (К 200-летию начала Греческой национально-освободительной революции / Ответств. ред. О. Е. Петрунина. М.: Институт славяноведения, 2022. С. 74–75.

τη Μολδαβία .Από την Οδησό και άλλες πόλεις είχαν φτάσει πολλοί εθελοντές για να εγγραφούν στο στρατό της Φιλικής Εταιρείας, από τους οποίους συγκροτήθηκε ο Ιερός Λόχος κατά μίμηση του Ιερού Λόχου των αρχαίων Θηβαίων.

Στις 28 Μαρτίου ο Υψηλάντης με τα στρατεύματά του μπήκε στο Βουκουρέστι, αλλά δεν κατόρθωσε να επιβάλει πειθαρχία και σε ενάμιση μήνα, στις 15 – 16 Μαΐου, οι Φιλικοί άφησαν το Βουκουρέστι και κατευθύνθηκαν βόρεια προς το Τιργκόβιστε, ενώ τα οθωμανικά στρατεύματα κατέλαβαν το Βουκουρέστι χωρίς μάχη. Εμφανίστηκαν έντονες διαφωνίες μεταξύ του Α. Υψηλάντη και του Τ. Βλαντιμιρέσκου και καταπατήθηκε η συμφωνία που είχαν πετύχει. Ο Βλαντιμιρέσκου δήθεν υποσχέθηκε στους Τούρκους να σκοτώσει τον Α. Υψηλάντη, αλλά συνελήφθη και οδηγήθηκε στο Τιργκόβιστε, όπου καταδικάστηκε σε θάνατο.

Μετά από την ήττα στο Δραγατσάνι στις 15 Ιουνίου 1821 ο Α. Υψηλάντης με μερικούς έμπιστους συμπολεμιστές του πέρασε το αυστριακό σύνορο. Υπήρχε ελπίδα μέσω της αυστριακής Τεργέστης να φτάσουν στην επαναστατημένη Ελλάδα. Στην Αυστρία ο Αλέξανδρος Υψηλάντης φυλακίστηκε στο αυστριακό κάστρο Παλανκόκ στη Μουγκάτση (Μουκάτσεβο), όπου έμεινε κρατούμενος από το 1821 έως το 1823. οπότε και μεταφέρθηκε στο φρούριο Τερεζίν της Τσεχίας⁷⁵. Ήδη άρρωστος, στις 22 Ιουνίου 1827 απελευθερώθηκε με αίτηση του τσάρου, Νικολάου Α΄. Μετά από επτά μήνες απεβίωσε στα χέρια της κόμισσας Κωνσταντίας Ραζουμόφσκι στη Βιέννη στις 31 Ιανουαρίου 1828. Ενταφιάστηκε στη Βιέννη, ενώ αργότερα (το 1903) τα λείψανά του μεταφέρθηκαν στο κτήμα των συγγενών του στο Ζιγκχαρτσκίρχεν και τον Αύγουστο του 1964 έγινε μετακομιδή τους στο Πεδίον του Άρεως στην Αθήνα. Κάποιο τμήμα των Φιλικών κατέφυγε στο ρωσικό έδαφος. Το παράρτημα της Φιλικής Εταιρείας στο Κισινάου ανέλαβε τη φροντίδα όσων είχαν γλιτώσει με χρήματα από το κεφάλαιο της Ελισάβετ Υψηλάντη, της μητέρας των πέντε αδελφών Υψηλάντηδων⁷⁶. Στη ρωσική όχθη του Προύθου έγιναν αυτόπτες μάρτυρες της μάχης πολλοί κάτοικοι του Κισινάου, συμπεριλαμβανομένου του αντιστράτηγου Ι. Ν. Ινζόβ, άμεσου προϊσταμένου του Α. Σ. Πούσκιν, όταν ήταν υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών. Ο αντιστράτηγος Ινζόβ ήταν διορισμένος γενικός κηδεμόνας και Πρόεδρος της Επιτροπής ξένων αποίκων της Νότιας Ρωσίας και παράλληλα, από το 1820 έως το 1823, πληρεξούσιος τοποτηρητής της περιφέρειας της Βεσσαραβίας. Ο ίδιος ο Ι. Ν. Ινζόβ αργότερα έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποδοχή Ελλήνων προσφύγων.

Αφού συνόδεψε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη μέχρι τα αυστριακά σύνορα, ο Γεωργάκης με 350 μαχητές πραγματοποίησε απόπειρα να φτάσει στη ρωσική Βεσσαραβία μέσω της Μολδαβίας. Περικυκλωμένοι από μεγάλες τουρκικές δυνάμεις οι αντάρτες για 12 μέρες αμύνονταν στην οχυρωμένη με τείχη, που την καθιστούσαν κάστρο, Ιερά Μονή Σέκκου (τόρα Σέκου στο Βανιτόρι-Νέαμτσ της Ρουμανίας). Παραδόθηκαν με εγγυήσεις των Τούρκων και του Αυστριακού Βόλφ στις 23 Σεπτεμβρίου, αλλά σφαγιάστηκαν. Ο Γεωργάκης Ολύμπιος μαζί με 11 μαχητές κλείστηκαν στο καμπαναριό του μοναστηριού και ανατίναξαν τους εαυτούς τους και τους Τούρκους που τους πολιορκούσαν. Ο Γιάννης Φαρμάκης μετά από τα βασανιστήρια αποκεφαλίστηκε μπροστά στο κοινό στην Κωνσταντινούπολη.

Το συνέδριο του Λάιμπαχ

Οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις αμέσως κατηγόρησαν τη Ρωσία για την επιθετικότητά της κατά της Τουρκίας, για την προετοιμασία αυτονομιστών και τη διοργάνωση της επέμβασης. Ο δυτικός τύπος γέμισε με ειδήσεις για ρωσική και πανσλαβική απειλή. Ταυτόχρονα η κλιμάκωση της επαναστατικής πορείας στην Ευρώπη όλο και περισσότερο αποσταθεροποιούσε το σύστημα της ευρωπαϊκής ισορροπίας, που είχε επιτευχθεί με την Ιερά Συμμαχία, η οποία από την ίδρυσή

⁷⁵Ο Αρς Γ. Λ., Ο Μυστικός φυλακισμένος της Αυλής της Βιέννης: ο Αλέξανδρος Υψηλάντης στα αυστριακά φρούρια, Νέα και Νεότερη ιστορία.1987, αριθ. 2//Арш Г. Л. Тайный узник Венского двора: Александр Ипсиланти в австрийских крепостях // Новая и новейшая история. 1987. № 2. С. 125–145.

⁷⁶Ο Καράδης Β. Ο., ΟΑλέξανδρος Υψηλάντης και η εξέγερση των Ελλήνων στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες το 1821//Карадис В. Александр Ипсиланти и восстание греков в Дунайских княжествах в 1821 г. С. 80.

της το 1815 μετατρέπονταν στο σημαντικότερο εργαλείο του αγώνα κατά των αντιμοναρχικών και εθνικοαπελευθερωτικών τάσεων.

Οι δύο πολιτικοί της μεταναπολεόντειας εποχής με μεγαλύτερο κύρος - ο Αλέξανδρος Α΄ και ο Κ. Μέττερνιχ - διάκριναν στην εξέγερση την οποία ονόμαζαν « εγκληματική επιχείρηση του κόμη Υψηλάντη», την υλοποίηση του μεγαλοπρεπούς σχεδίου μιας πανευρωπαϊκής συννομοσίας των επαναστατών».

Τα αιτήματα του Α. Κ. Υψηλάντη προς τον αυτοκράτορα απορρίφθηκαν, και τον ίδιο τον απέλυσαν από τον στρατό της Ρωσικής Αυτοκρατορίας⁷⁷. Ο Αλέξανδρος Α΄ με την επιστολή του από το Λάιμπαχ από τις 2(14) Μαρτίου αποστασιοποιήθηκε από το κίνημα του Υψηλάντη. Σε λίγο, στις 11 (23) Μαρτίου ο Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Ε΄ αναθεμάτισε την Ελληνική Επανάσταση και αφόρισε τον Αλέξανδρο Υψηλάντη για να σώσει τους Έλληνες του Φαναρίου από την καταδίκη. Δεν ωφέλησε αυτό. Ο ίδιος ο ηλικιωμένος Γρηγόριος Ε΄ φορώντας τα άμφιά του απαγχονίστηκε στην πύλη του Πατριαρχείου την πρώτη μέρα του Αγίου Πάσχα στις 10 (22) Απριλίου του 1821. Εκτελέστηκε επίσης όλη η Σύνοδος της Ελληνικής Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολης. Ο Ρώσος πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη ο Γκ. Α. Στρόγκανοφ πρότεινε στους πρέσβεις να δηλώσουν από κοινού τη διαμαρτυρία τους στην Πύλη, αλλά όπως ανέφερε ο γραμματέας του κράτους, ο Ι. Καποδίστριας, στην επιστολή του της 22ης Ιουνίου (4ης Ιουλίου) 1821 προς τον επιτετραμμένο στο Λονδίνο, Π. Α. Νικολαΐ, αυτή η πρόταση δεν υποστηρίχθηκε από τους πρέσβεις και ο λόρδος Στράτφορντ «ήταν ο πρώτος που διαμαρτυρήθηκε κατά του διαβήματος το οποίο είχε προτείνει ο βαρόνος Γκ. Α. Στρόγκανοφ μετά από την τερατώδη θανάτωση του Πατριάρχη της Κωνσταντινουπόλεως»⁷⁸. Η πεταμένη στη θάλασσα σορός του εκτελεσθέντος μεταφέρθηκε στην Οδησό από Έλληνες ναυτικούς. Τα λείψανα του Πατριάρχη αναπαύονταν στον ελληνικό Ιερό Ναό της Αγίας Τριάδος στην Οδησό έως το 1871, όταν μεταφέρθηκαν στην Αθήνα. Το 1921 αγιοποιήθηκε από την Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία και το 2000 το όνομά του καταχωρήθηκε στο Μηνολόγιο του Πατριαρχείου Μόσχας.

Η θέση του Αλεξάνδρου Α΄ έχει αποτυπωθεί σε μερικές επιστολές μελών της συνοδείας του στο Λάιμπαχ. Ο κόμης Π. Μ. Βολκόνσκι, ο οποίος βρισκόταν στο Λάιμπαχ μαζί με τον Αλέξανδρο Α΄ έγραψε στον κόμη Βασίλτικοφ στις 8 (20) Μαρτίου του 1821: «... Και ένας από τους υφισταμένους σας ενήργησε αστόχαστα. Είναι ο κόμης Υψηλάντης ο οποίος αντί να πάει στα λουτρά ξεκίνησε μαζί με μερικούς φίλους του για το Ιάσιο και προκάλεσε εξέγερση στη Μολδαβία. Έστειλε εδώ ταχυδρόμο με μία επιστολή προς τον Αυτοκράτορα, όπου ζήτησε παραίτηση για να πάει στην Ελλάδα και να γίνει επικεφαλής μερικών χιλιάδων Ελλήνων οι οποίοι του είχαν απευθύνει έκκληση να έρθει να τους διοικήσει και να ενεργήσει κατά των Τούρκων. Ζήτησε βοήθεια. Ο Αυτοκράτορας πρώτα από όλα τον απόλυσε και δε θέλει καθόλου να επεμβαίνει σε αυτά τα πράγματα. Τι θα πείτε για αυτόν τον μονόχειρα;»⁷⁹.

Μετά από δέκα μέρες η ίδια θέση αντικατοπτρίστηκε σε μία προσωπική επιστολή του Α. Σ. Στούρτζα (στη Ρωσία το επώνυμό του γράφεται και ως Στρούτζας), γραμματέα του Ι. Α. Καποδίστρια, σχετικά με τη Βεσσαραβία. Στις 18 (30) Μαρτίου γράφει από το Λάιμπαχ: «Ο Αυτοκράτορας κατηγόρησε ανοιχτά τα μέσα, τα οποία όπως φαίνεται θέλει να χρησιμοποιήσει ο κόμης Υψηλάντης για να απελευθερώσει την Ελλάδα. Την εποχή κατά την οποία οι επαναστατικές εκρήξεις απειλούν την Ευρώπη από όλες τις πλευρές, είναι αδύνατο να μην

⁷⁷Ο Χατζόπουλος Κ., Η έκκληση των Ελλήνων επαναστατών προς τον τσάρο Αλέξανδρο τον Α΄ από τις 16 Απριλίου 1821, Βαλκανικές μελέτες, Μόσχα, 1989. Έκδ. 11//Хадзопулос К. Обращение восставших греков к царю Александру I от 16 апреля 1821 г. // Балканские исследования. М., 1989. Вып. 11. С. 43–52.

⁷⁸Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας του 19^{ου} και αρχών του 20^{ου} αιώνα, Τα έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών, Σειρά δεύτερη, Τ. 4 (12). Μάρτιος 1821 – Δεκέμβριος 1822//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. вторая. Т. 4 (12). Март 1821 г. — декабрь 1822 г. С. 195.

⁷⁹Ο Βολκόνσκι Π.Μ. προς τον πρ. Ι. Β. Βασίλτικοβ, Τα Έγγραφα του πρίγκιπα Ιλαριών Βασιλιεβιτς Βασίλτικοβ Β΄, Οι επιστολές του πρίγκιπα Βολκόνσκι προς τον Βασίλτικοβ, Ρωσικό Αρχείο, 1875//Волконский П.М. – кн. И.В. Васильчикову // Бумаги князя Иллариона Васильевича Васильчикова. II. Письма князя Волконского к [князю] Васильчикову // РА. 1875. Кн. 2. № 5. С. 85.

εντοπίσουμε στις εξεγέρσεις που ξέσπασαν στις δύο ηγεμονίες τα αποτελέσματα των ίδιων καταστρεπτικών αρχών και επιβουλών που καταδικάζουν τη μία χερσόνησο στις φρικαλεότητες του πολέμου και της πολεμικής κατοχής και την άλλη στον ζυγό του πιο φρικαλέου δεσποτισμού των δημαγωγών»⁸⁰.

Μετά από δύο εβδομάδες, στις 2 (14) Απριλίου, ο Α. Σ. Στούρτζας έγραψε στην απάντησή του προς τον Ι. Α. Καποδίστρια ότι «η κυβέρνησή μας δήλωσε την πρόθεσή της να διατηρήσει ουδετερότητα σε σχέση με τα γεγονότα, των οποίων αρένα θα γίνει η Ανατολή. Αλλά και να διατηρηθεί ουδετερότητα στην πολιτική, η μεγάλη και ευσεβής ψυχή του Αυτοκράτορα δεν θα μείνει αδιάφορη. Και εδώ δεν πρόκειται για τους Έλληνες. Πρόκειται για τους χριστιανούς, τους οποίους θα χτυπήσει το μουσουλμανικό ξίφος αν ο Πανύψιστος δεν δώσει δύναμη στους Έλληνες για να σπάσουν αυτό το ξίφος που έχει υψωθεί πάνω από τα κεφάλια τους. [...] Όμως πρέπει να συμπορευτούμε με το πνεύμα των μοναρχών της Ευρώπης. Πρέπει να τους πούμε ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να ταυτίζεται η υπόθεση των χριστιανών της Ανατολής με την υπόθεση των Γάλλων, Ιταλών και Ισπανών επαναστατών»⁸¹. Όμως, δυστυχώς ο Μέττερνιχ με τον οποίο συμφώνησε ο Αλέξανδρος Α΄ ερμήνευε την εξέγερση των Ελλήνων ακριβώς έτσι - ως ένα επαναστατικό κίνημα. Όλοι οι Έλληνες όσοι βρισκόνταν στη ρωσική υπηρεσία και ήθελαν να βοηθήσουν τους συμπατριώτες τους συνελήφθησαν στη Ρωσία.

Δεν υπάρχει καμία αφορμή να επιβεβαιωθούν οι διαδόσεις ή συκοφαντίες ότι πίσω από την Ελληνική Επανάσταση στεκόταν η Ρωσία και οι πράκτορές της, όπως ήθελε να το παρουσιάσει η Πύλη, στην πραγματικότητα ήταν η εθνική επανάσταση.

Η εξέγερση στην Ελλάδα

Η εξέγερση υπό την καθοδήγηση του Α. Κ. Υψηλάντη αποτέλεσε έναυσμα για την επανάσταση στην ίδια την Ελλάδα, η αφετηρία της οποίας από την ελληνική ιστοριογραφία τοποθετείται στις 25 Μαρτίου 1821, όταν, όπως συνηθίζεται να θεωρείται, ο Μητροπολίτης Παλαιών Πατρών Γερμανός στη μονή Αγίας Λαύρας ευλόγησε τους επαναστάτες⁸². Οι πρώτες συγκρούσεις άρχισαν λίγο νωρίτερα. Στις 17 Μαρτίου 1821 ο Πετρόμπεης κατέλαβε την πόλη Τσίμοβα, σημερινή Αρεόπολη της Λακωνίας. Στις 23 Μαρτίου (4 Απριλίου) οι επαναστάτες εισήλθαν στη μεγαλύτερη πόλη της Πελοποννήσου, την Πάτρα και στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου προκήρυξαν την έναρξη της επανάστασης. Την ίδια ημέρα ο Πετρόμπεης κατέλαβε την Καλαμάτα και σε λίγο έγινε επικεφαλής της «Μεσσηνιακής Γερουσίας» και μετά της «Πελοποννησιακής Γερουσίας».

Η ελληνική επανάσταση διήρκησε οκτώμισι χρόνια και μπορεί, κατά τη γνώμη του Γ. Λ. Αρς, να διαιρεθεί σε 4 στάδια:

1) 1821–1823: όταν απελευθερώθηκε μέρος της Ελλάδας, πρώτα απ' όλα η Πελοπόννησος, και άρχισε η διαμόρφωση των κυβερνητικών αρχών.

2) 1823–1825: Μετά την απόκρουση της πρώτης επίθεσης των Τούρκων, οι έντονες συγκρούσεις μεταξύ των ίδιων των Ελλήνων οδήγησαν στο γεγονός ότι η Πελοπόννησος έγινε θέατρο δύο εμφυλίων πολέμων. Ένας από τους λόγους τους, όπως θεωρείται, ήταν και η επιδίωξη του Κολοκοτρώνη για μονοπρόσωπη δικτατορία.

⁸⁰ Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας του 19ου και αρχών του 20ου αιώνα, Τα έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών. Σειρά δεύτερη, Τ. 4 (12). Μάρτιος 1821 – Δεκέμβριος 1822//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. вторая. Т. 4 (12). Март 1821 г. — декабрь 1822 г. 1980. С. 73.

⁸¹ Στο ίδιο//Там же. С. 96.

⁸² Στην πραγματικότητα ο Μητροπολίτης Γερμανός δεν ήταν εκείνη την ημέρα στο μοναστήρι αλλά υπήρχε ένας από τους εμπνευστές της εξέγερσης (η Πετρούνινα Ο. Ε. Το Ελληνικό έθνος και το κράτος το 18^ο-20 αιώνα. Μόσχα, 2010)// (Петрунина О.Е. Греческая нация и государство в XVIII–XX вв. М., 2010. С. 154)

3) 1825–1827: Αγώνας εναντίον της τουρκοαιγυπτιακής εισβολής.

4) 1828–1831: Κυβέρνηση του Καποδίστρια. Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, η ολοκλήρωση του αγώνα για την ανεξαρτησία, η διεθνής νομική καθιέρωση του καθεστώτος της ανεξαρτησίας

83.

Οι επιτυχίες των Ελλήνων στο πρώτο στάδιο εξηγήθηκαν με το ότι ένα σημαντικό μέρος των οθωμανικών στρατευμάτων μετά από την εξέγερση στη Μολδοβλαχία στάλθηκε στην άλλη μεριά του Δούναβη. Επιπλέον μεγάλο μέρος του στρατού από το 1820 ασχολήθηκε με τον αγώνα κατά του επαναστατημένου ηγεμόνα της Ηπείρου και της Θεσσαλίας, **Αλή Πασά**.

Ο πόλεμος διεξήχθη με μεγάλη αγριότητα και από τις δύο πλευρές. Η διανοούμενη Ευρώπη δεν πρόσεχε την καταστροφή των μωαμεθανών, όπως και των Εβραίων. Όταν στις 23 Ιουλίου 1821 το πρώτο μεγάλο τουρκικό φρούριο, η Μονεμβασία, και σε λίγο, στις 6 Αυγούστου, το Φρούριο Νεόκαστρο στο Ναβαρίνου (Νεόκαστρο Πήλου) παραδόθηκε (συνθηκολόγησε), χωρίς αυτό να σώσει από την εξόντωση σημαντικό μέρος του τουρκικού πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των γυναικών και των παιδιών. Κατά τη γνώμη αρκετών παριστάμενων στην Ελλάδα Ευρωπαίων, «όσον αφορά την αγριότητα και τη θηριωδία, οι Έλληνες δεν υστερούσαν πολύ των μουσουλμάνων»⁸⁴. Μετά από αυτό οι κύριες προσπάθειες των επαναστατών επικεντρώθηκαν στην εξάμνην πολιορκία της Τρίπολης, του σημαντικότερου φρουρίου του Μορέα, πρωτεύουσας της Πελοποννήσου. Οι ενωμένες μονάδες διοικούνταν τυπικά από τον Πετρόμπεη, αλλά ουσιαστικά από τον Κολοκοτρώνη. Μετά από μια ανεπιτυχή προσπάθεια στις 23 Σεπτεμβρίου (5 Οκτωβρίου) 1821 οι Έλληνες κατέλαβαν μια από τις πύλες και εισήλθαν στο φρούριο. Όπως κατέθεσε ο βρισκόμενος με τους Έλληνες Γάλλος αποσταλμένος Ρέημπο (Rejbaud), οι ηγέτες απέτυχαν να συγκρατήσουν το μίσος των Ελλήνων εναντίον των καταπιεστών τους. Τα πτώματα κείτονταν σε σωρούς στο δρόμο, ώστε το άλογο του Κολοκοτρώνη καμία φορά δεν άγγιξε το έδαφος από τα τείχη της πόλης μέχρι το ίδιο το παλάτι»⁸⁵. Μετά απ' αυτό πολιορκήθηκε η Κόρινθος. Μέχρι το φθινόπωρο του 1821 οι αντάρτες κατέλαβαν όλη την Πελοπόννησο (εκτός από την Πάτρα, το Ναύπλιο, Μεθώνη και Κορώνη), την Αιτωλία, την Ακαρνανία, τη Βοιωτία, τη Θεσσαλία, την Αττική (εκτός από την Ακρόπολη Αθηνών). Σχεδόν αμέσως εντάχθηκαν στην εξέγερση τα φημισμένα για το στόλο τους νησιά των Σπετσών και των Ψαρών, λίγο αργότερα το πλούσιο νησί της Ύδρας και μετά η Σάμος.

Ο μικρότερος αδελφός του Αλεξάνδρου Υψηλάντη, Δημήτριος (1793-1832) έφτασε στην Ελλάδα στις 20 Ιουνίου 1821 μέσω της Αυστρίας με το όνομα Αθανάσιος Στοστοπόπουλος και ανακηρύχθηκε πληρεξούσιος της Ανωτάτης Αρχής⁸⁶. Για ένα διάστημα έγινε αρχιστράτηγος αλλά δεν κατόρθωσε να αναδειχθεί και τον Αύγουστο του 1822 αντικαταστάθηκε από τον Κολοκοτρώνη, ο οποίος ήταν προσανατολισμένος προς τη Ρωσία και αργότερα οπαδός του Ι. Καποδίστρια. Τον ίδιο μήνα στην Ελλάδα έφτασε με το ιστιόφορο του ο πλούσιος Φαναριώτης αγγλόφιλος Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος ο οποίος κατάφερε να συγκεντρώσει γύρω του μια ομάδα της ελληνικής ελίτ. Αφού αυτοδιορίστηκε συνταγματάρχης, ανέλαβε τη διοίκηση ενός από τα αποσπάσματα, στο οποίο ήταν πολλοί νέοι Έλληνες και ένα σώμα φιλελλήνων. Στο χωριό Πέτα δίπλα στο φρούριο της Κιάφας κοντά στην Άρτα στις 6 Ιουλίου 1822 έγινε καταστροφή, τα στρατεύματα του Μαυροκορδάτου σχεδόν εκμηδενίστηκαν από το στρατό του Χουρσίτ Πασά.

⁸³Ο Αρς Γ. Α., Η Ελληνική επανάσταση 1821-1829: οι άνθρωποι και τα γεγονότα, Ρωσία και Ελλάδα, Μόσχα, 2008//Арш Г. Л. Греческая революция 1821–1829 гг.: люди и события // Россия и Греция: История и современность. Сб. ст. М.: Толмач, 2008. С. 28.

⁸⁴Ο Φεοκτίστοβ Ε. Μ., Ο Αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία, Αγία Πετρούπολη, 1863//Феоκтистов Е. М. Борьба Греции за независимость. Эпизод из истории первой половины XIX века. СПб.: Тип. Е.И. Глазунова, 1863. С. 71.

⁸⁵Στο ίδιο. σελ. 73.

⁸⁶Αρς Γ. Α., Η Μυστική «Φιλική Εταιρεία», Μόσχα, 1965//Арш Г. А. Тайное общество «Филики Этерия». М., 1965. С. 102–103.

Το διοικητικό σύστημα της απελευθερωμένης Ελλάδας δεν ήταν εύκολο να οργανωθεί. Αρχικά ιδρύθηκαν τρεις κυβερνώσες γερουσίες: η πρώτη στον Μορέα (Ιούνιος), η δεύτερη στην ανατολική Ελλάδα (Σεπτέμβριος) και η τρίτη στη Δυτική Ελλάδα (Νοέμβριος 1821). Η Ελληνική Εθνοσυνέλευση η οποία ξεκίνησε την 1(13) Ιανουαρίου 1822 στο χωριό Πιάδα κοντά στην αρχαία Επίδαυρο, διαμόρφωσε την κυβέρνηση με επικεφαλής τον Μαυροκορδάτο, και διακήρυξε ένα δημοκρατικό σύνταγμα και πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας (27 Ιανουαρίου). Τον Ιανουάριο 1822 οργανώθηκε η κεντρική διοίκηση.

Η γενοκτονία των Ελλήνων

Η απάντηση στην εξέγερση των Ελλήνων ήταν οι μαζικές καταστολές των Τούρκων. Την 31^η Μαρτίου 1821 ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ εξέδωσε την εντολή χαττ-ι-σερίφ (στα αραβικά chatt = επιστολή και scherif = άξιος). Δηλαδή το φιρμάνι του σουλτάνου που είχε ισχύ νόμου και έπρεπε να εκτελεστεί αμέσως, διατάσσοντας τους Τούρκους να επιστρέψουν στην προηγούμενη πολεμική ζωή, να αγοράσουν όπλα και άλογα. Ο τούρκικος πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης κατέλαβε τις στρατιωτικές αποθήκες, οπλίστηκε, και προχώρησε σε σφαγή του ορθόδοξου πληθυσμού της Πόλης. Μερικά τουρκικά έγγραφα της άνοιξης του 1821 που αντικατοπτρίζουν την κατάσταση, επισυνάφθηκαν στα έγγραφα του πρέσβη Γ. Α. Στρογκανωφ⁸⁷. Το 1821 τρεις φορές – την 31^η Μαρτίου, 6^η Απριλίου και 4^η Ιουνίου έγιναν σφαγές στη Σμύρνη, στις 10 Απριλίου στην Ανδριανούπολη, απαγχονίστηκε ο προηγούμενος Πατριάρχης Κύριλλος, οι κληρικοί και διάσημοι κάτοικοι, στις 22 Απριλίου έγινε μεγάλη εξόρμηση στην Κωνσταντινούπολη, στις 3 Μαΐου σφαγή στην Κύπρο, στις 19 Μαΐου στη Θεσσαλονίκη, στις 9 Ιουλίου πάλι σφαγή στην Κύπρο, στις 11 Ιουλίου στην Κω και την 1^η Σεπτεμβρίου καταστράφηκε σχεδόν όλος ο πληθυσμός της Σαμοθράκης. Στο Λούβρο εκτίθεται το έργο του Αυγούστου Βινσόν «Η σφαγή της Σαμοθράκης» (1827). Το ίδιο γεγονός αναφέρεται στο ιστορικό μυθιστόρημα περιπέτειας του Ιουλίου Βερν «Το Αιγαίο στις Φλόγες» (1884).

Προς το τέλος του 1821 η Τουρκία είχε καταφέρει να συγκεντρώσει στην Ελλάδα δύο στρατιωτικά σώματα. Το πρώτο υπό τον διοικητή της Ρούμελης, σερασκέρη Χουρσίτ Πασά, στις αρχές του 1822 κατέστειλε την εξέγερση στη Θεσσαλία· το δεύτερο υπό τη διοίκηση του σερασκέρη, Μαχμούτ Πασά, από τη Δράμα έφτασε στον Ισθμό της Κορίνθου (που ενώνει τη Πελοπόννησο με την ηπειρωτική Ελλάδα) και κατέλαβε την Κόρινθο. Στις ορεινές περιοχές συνέχιζαν να ενεργούν ελληνικές αντάρτικες ομάδες. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις προχωρούσαν με επιτυχία. Από τις αρχές του 1822 οι Έλληνες πολιορκούσαν την Ακρόπολη των Αθηνών, διακόπτοντας πλήρως τον ανεφοδιασμό της φρουράς, ακόμα και με νερό. Στις 22 Ιουνίου 1822 η Αθήνα παραδόθηκε στους Έλληνες (από το 1833 πρωτεύουσα της Ελλάδας).

Οι ενεργές πολεμικές πράξεις με συμμετοχή στολίσκων από τα επαναστατημένα νησιά έλαβαν χώρα στη θάλασσα και αυτό εκνεύριζε την Πύλη. Στις 30 Μαρτίου (11 Απριλίου) 1822 έγινε η «Σφαγή της Χίου». Εκείνη την εποχή από τις 120 χιλιάδες κατοίκους της πόλης περίπου 115 χιλιάδες ήταν ορθόδοξοι, οι υπόλοιποι ήταν καθολικοί, Τούρκοι, Εβραίοι. Η εντολή του Βαχίτ Πασά έλεγε: «η ζωή να χαρίζεται μόνο στους νέους που συμφωνούν να ασπαστούν το Ισλάμ, οι ηλικιωμένοι αποκλείονται». Σκότωναν παιδιά κάτω των 3 ετών, αγόρια και άντρες άνω των 12 ετών, γυναίκες άνω των 40 ετών. Σύμφωνα με ανακριβή στοιχεία σκοτώθηκαν από

⁸⁷Ρο Ρωσικό κρατικό ιστορικό αρχείο (εφεξής ΡΚΙΑ). Α. 1040. Οπ. 1. Δ. 81 Διακοίνωση ρωσικού πρέσβη στην Τουρκία κ. Γρηγόρι Αλεξάνδροβιτς Στρογκανωφ προς την τουρκική κυβέρνηση για την επανάσταση που ξεκίνησε στη Μολδοβλαχία και στην Ελλάδα, με συνημμένες μεταφράσεις της εντολής του Τούρκου Σουλτάνου προς τον υπουργό εσωτερικών από 18 Μαΐου 1821 και της επιστολής του προς τον μέγα βεζίρη για το ίδιο θέμα. 1821. Αντίγραφο. Ένα από τα έγγραφα 18 Μαΐου 1821. Γαλλική γλώσσα – 9 σελ.//Российский государственный исторический архив (в дальнейшем — РГИА). Ф. 1040. Рибопьер. Оп. 1. Д. 81. Нота русского посла в Турции Григория Александровича Строганова турецкому правительству о начинающейся в Молдавии, Валахии и Греции революции, с приложением переводов указа турецкому султана министру внутренних дел от 18 мая 1821 г. и письма его великому визирю о том же. 1821. Копии. Один из документов 18 мая 1821 г. Фр. яз. – 9 л.

24 έως 25 χιλιάδες, πουλήθηκαν ως σκλάβοι από 45 έως 47 χιλιάδες και 23 χιλιάδες δραπετεύσαν από το νησί. Μερικές ημέρες οι δρόμοι κατακλύζονταν με αίμα, τα πτώματα βρισκόνταν σε σωρούς χωρίς ταφή, μολύνοντας τον αέρα. Οι υπόλοιποι κάτοικοι προσηλυτίστηκαν στο Ισλάμ. Το νησί έχει χάσει την οικονομική του σημασία, ο πληθυσμός του δεν έχει αποκατασταθεί μέχρι τώρα. Αυτό το γεγονός αντικατοπτρίστηκε στον πίνακα του Ευγένιου Ντελακρουά « η Σφαγή της Χίου» (1824).

Αργότερα εξίσου σκληρά οι Οθωμανοί ως τιμωρία κατέστρεψαν το νησί των Ψαρών το 1824, καθώς οι κάτοικοί του ήταν από τους πρώτους που ύψωσαν το λάβαρο της επανάστασης, μετατρέποντας τα πλοία τους σε πολεμικά (με επικεφαλής τον Νικολή Αποστόλη) και το νησί σε ναυτική βάση. Στις αρχές του 1824 ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ διέταξε να του φέρουν έναν χάρτη της αυτοκρατορίας και σιωπηλά ξέσκισε από τον χάρτη ένα σημείο με το όνομα Ψαρά (κοντά στη Χίο), εκφράζοντας έτσι την πρόθεσή του να τελειώσει με το «βράχο» που εμπόδιζε την κυριαρχία του στο Αρχιπέλαγος. Τον Ιούνιο του 1824 έγινε σφαγή στο νησί των Ψαρών, η οποία στην ελληνική λογοτεχνία ονομάστηκε πρώτα «Ολοκαύτωμα» και μετά – «Καταστροφή των Ψαρών».

Με μεγαλύτερη απ' όλους συνέπεια υπεράσπιζε τον ορθόδοξο πληθυσμό η Ρωσία. Ήδη στις 16 (28) Ιουνίου 1821 ο Αλέξανδρος Α΄ έστειλε μέσω Γ. Α. Στρόγκανωφ τελεσίγραφο στο οποίο δηλώθηκε ότι η εξόντωση του χριστιανικού λαού και το ελληνικό ζήτημα είναι ευρωπαϊκό πρόβλημα. Μέσα σε 8 ημέρες η Πύλη έπρεπε να δεχθεί τους ακόλουθους όρους: 1) να αποκαταστήσει τις εκκλησίες, 2) να εξασφαλίσει την πλήρη προστασία της χριστιανικής θρησκείας, 3) στις περιοχές που αναταράχτηκαν από τον πόλεμο, να διακρίνουν μεταξύ των κατοίκων τους ενόχους και τους αθώους και να απαλλάσσονται από τη δίκη αυτοί που υποτάχθηκαν ή θα υποταχθούν στον καθορισμένο χρόνο, 4) να αποκατασταθεί στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες το καθεστώς που ορίστηκε από τους νόμους και να αποσυρθούν αμέσως τα τουρκικά στρατεύματα. Ταυτόχρονα στη διακοίνωση της 4ης Ιουλίου ο Αλέξανδρος Α΄ δήλωσε στα ευρωπαϊκά κράτη ότι σχετικά με τα Βαλκάνια, όπως και αλλού, είναι αντίπαλος της επανάστασης. Στις απαντητικές μυστικές επιστολές οι γραμματείες των ευρωπαϊκών χωρών επισήμαναν στον τσάρο ότι τα συμβάντα στην Ανατολή «αποτελούν την εκδήλωση των αρχών της οργανωμένης εξέγερσης, οι οποίες (οι αρχές) εξαπλώνονταν συστηματικά σε όλη την Ευρώπη και προκαλούσαν εκρήξεις κάθε φορά που η εξουσία αποδυναμωνόταν για κάποιο λόγο», ότι το ζήτημα της επανάστασης στην Ελλάδα αξίζει προσοχής εξίσου με την Ιταλία, ότι είναι απαραίτητο να δοθεί στη νόμιμη εξουσία, δηλαδή στην Πύλη, η μέριμνα για την καταπολέμησή της. Ότι η φρενίτιδα και η τρέλα των Τούρκων θα σταματήσουν από μόνες τους μόλις ο σουλτάνος δεν θα έχει τη δυνατότητα να υποψιασθεί τον γείτονά του στην υποστήριξη της εξέγερσης. Ότι η τύχη των Ελλήνων χωρίς αμφιβολία είναι λυπηρή αλλά... δεν είναι άραγε οι ίδιοι οι Έλληνες αυτουργοί;»⁸⁸

Αφού δεν έλαβε απάντηση στην ανακοίνωσή του από τις 4 Ιουλίου, ο Ρώσος πρέσβης Γ. Α. Στρόγκανωφ έφυγε από την Κωνσταντινούπολη, οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ της Πύλης και της Ρωσίας διακόπηκαν (8 Αυγούστου 1821)⁸⁹. Ο Αλέξανδρος Α΄ δεν έλαβε από τις ευρωπαϊκές χώρες την υποστήριξη την οποία ευελπιστούσε.

Στις 21 Ιουλίου 1821 ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Robert Stewart, υποκόμης Κάστελριγκ, έγραψε στον εκπρόσωπό του στην Αγία Πετρούπολη για να μεταφέρει στον Αλέξανδρο Α΄ τα εξής: «Οι Έλληνες αποτελούν ένα παρακλάδι αυτού του οργανωμένου

⁸⁸ Αναφορά από: Ντεμπιντούρα. Διπλωματική ιστορία της Ευρώπης. Από τη Σύσκεψη της Βιέννης έως του Βερολίνου (1814-1878)/Цит. по: Дебидур А. Дипломатическая история Европы. От Венского до Берлинского конгресса (1814–1878). В 2 т. Т. 1. Священный союз. М.: Гос. изд-во иностранной лит., 1947. С. 194.

⁸⁹ Μόνο αργότερα με συνδρομή της Βρετανίας και της Γαλλίας ως σύμβουλος για τις ρωσικές υποθέσεις στην Κωνσταντινούπολη επέστρεψε ο Μ. Γ. Μιντσάκι.

πνεύματος αγανάκτησης που διαδίδεται συστηματικά στην Ευρώπη και το οποίο εκδηλώνεται με έκρηξη όπου το χέρι της κυρίαρχης εξουσίας εξασθενεί για οποιονδήποτε λόγο»⁹⁰.

Τον επόμενο χρόνο ο πρωθυπουργός Τζόρτζ Κάνινγκ (από τον Αύγουστο 1822) τόνισε επίσης ότι η υποτιθέμενη ρωσική επέμβαση έρχεται σε αντίθεση με τις αρχές της συμμαχίας. Και ο ίδιος ο Ρώσος αυτοκράτορας, έχοντας δύο εναλλακτικές λύσεις της κατάστασης - είτε να βοηθήσει τους ομόθρησκους και έτσι να συνδράμει την επανάσταση εναντίον των νόμιμων αρχών είτε για τα πανευρωπαϊκά συμφέροντα να αφήσει τους Έλληνες στην μοίρα τους και έτσι να σταθεροποιήσει την κοινωνικοπολιτική κατάσταση στα Βαλκάνια – επέλεξε τη δεύτερη που ανταποκρινόταν πλήρως στην πολιτική ιδεολογία της Ιεράς Συμμαχίας. Οι Times του Λονδίνου αναγκάστηκαν να παραδεχθούν ότι οι αρχές της νομιμότητας που ένωναν την Ιερά Συμμαχία, για πολύ καιρό συγκρατούσαν τη Ρωσία στις πολεμικές δράσεις. «Χρειάστηκαν τέσσερα χρόνια σκληρού αγώνα, - έγραφε η εφημερίδα το Δεκέμβριο του 1825, - για να εμποδιστεί ο Αλέξανδρος Α΄, να μη βαδίσει από τον Δούναβη και να καταστρέψει τον τουρκικό δεσποτισμό»⁹¹.

Η επανάσταση στην Ελλάδα και η ρωσική κοινωνία

Στη Ρωσία παρακολουθούσαν προσεκτικά την κατάσταση στην Ελλάδα και την ωρίμανση της επαναστατικής κατάστασης. Ειδικά, αφού ο ένας από τους επικεφαλής του ρωσικού Υπουργείου εξωτερικών, μαζί με τον Νέσελροντ, ήταν ο γραμματέας του κράτους, δηλαδή ο Ι. Καποδίστριας, στον οποίον ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος Α΄ ανέθεσε να «παρακολουθεί συνεχώς και προσεκτικά την πορεία αυτής της υπόθεσης»⁹².

Η συμπάθεια για τους Έλληνες και την Ελλάδα ήταν χαρακτηριστική για όλα τα στρώματα της ρωσικής κοινωνίας. Οι μελλοντικοί Δεκεμβριστές Π. Ι. Πέστελ, Μ. Φ. Ορλώφ, Β. Φ. Ραέβσκι, Ι. Ι. Πούσσιν και άλλοι διανοούμενοι γνώριζαν πολλά μέλη της Φιλικής Εταιρείας και συμπάσχανε. Το ελληνικό ζήτημα και η Ελληνική εθνικοαπελευθερωτική επανάσταση βρήκαν ευρεία ανταπόκριση στη ρωσική κοινωνία και απεικονίστηκαν σε προσωπικά ημερολόγια, απομνημονεύματα, επιστολές, σε περιοδικά και εφημερίδες, σε έγγραφα, σημαντικό μέρος των οποίων έχει δημοσιευτεί. Τα τραγικά γεγονότα της ήττας των ιερολοχιτών του Αλέξανδρου Υψηλάντη στη Μονή Σέκου το 1821 βρήκαν μεγάλη απήχηση στη γειτονική Βεσσαραβία. Ο Α. Σ. Πούσκιν εξέφρασε τη στάση του απέναντι στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα στην Ελλάδα στις σελίδες του ημερολογίου του στο Κινισάου από τις 2 Απριλίου έως τις 6 Ιουνίου 1821⁹³. Στις 2 (14) Απριλίου έγραψε στο ημερολόγιό του: «Είμαι σίγουρος ότι η Ελλάδα θα θριαμβεύσει και 25 εκατομμύρια Τούρκοι θα αφήσουν την ακμάζουσα χώρα της Ελλάδας στους νόμιμους κληρονόμους του Ομήρου και του Θεμιστοκλή»⁹⁴. Αργότερα στην επιστολή προς τον πρίγκιπα Π. Α. Βιάζεμσκι στις 5 Απριλίου 1821 έγραφε: «Αν πας στην Οδησό το καλοκαίρι, μήπως περάσεις από το Κισινάου; Θα σου συστήσω τους ήρωες τον

⁹⁰ Αναφορά από: Ιστορία της διπλωματίας, 2^η έκδοση με επιμέλεια Β. Α. Ζόριν, Β. Σ. Σεμένοβ, Σ. Δ. Σκάζκιν, Β. Μ. Χροστοβ. Μόσχα, 1959//Цит. по: история дипломатии. 2-е изд. Под ред. В.А. Зорина, В.С. Семенова, С.Д. Сказкина, В.М. Хвостова. М., 1959. С. 530.

⁹¹ Αναφορά από: Κουντριάβτσεβα Ε. Π. Υπουργείο Εξωτερικών της Ρωσίας κατά το δεύτερο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα//Цит. по: Кудрявцева Е.П. Министерство иностранных дел в России во второй четверти XIX века. С.453.

⁹² Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας του 19^{ου} – αρχών 20^{ου} αιώνα. Έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών. Σειρά δεύτερη. Τ. 3(11). Μάιος 1819 –Φεβρουάριος 1821//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. вторая. Т. 3 (11). Май 1819 – февраль 1821 г. С. 145.

⁹³ Ο Πούσκιν Α. Α., Από το ημερολόγιο του Κινισάου //Пушкин А.С. Из кишиневского дневника // Пушкин А.С. Собр. соч.: в 10 т. Т. 7. М., 1962. С. 303–306. Примеч. Т. Цявловской: с. 431–432.

⁹⁴ Ο Πούσκιν Α. Σ., Τα Άπαντα σε 16 τόμους, Τ. 12, Μόσχα, Λένινγκραντ, 1949, σελ. 302// Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: В 16 т. Т. 12. М.; Л., 1949. С. 302.

Σκουλιάν και τον Σεκούκ, τους συντρόφους του Ιορδάκη, και την Ελληνίδα που φιλούσε τον Βύρωνα»⁹⁵. Ο Ιορδάκης (Γεωργάκης Ολύμπιος) εμφανίζεται στην ιστορία του Α. Σ. Πούσκιν «Κιρτζάλι»⁹⁶ (1834) και μνημονεύεται στο διήγημα «Πυροβολισμός» (1831). Υπάρχουν πολλές απηχρήσεις του ρωσικού κοινού στα γεγονότα στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένου του ημερολογίου του Α. Σ. Πούσκιν στο Κισινάου (Αλέξανδρος Υψηλάντης). Αφιέρωσε στην Ελληνική Επανάσταση επίσης τα ποιήματα :«Στην Ελληνίδα» και «Εμπρός, Ελλάδα, σήκω». Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία ενέπνευσε την ποιητική παραγωγή πολλών Ρώσων. Το 1824, ο Βίλχελμ Κιουχελμπέκερ δημοσίευσε το ποίημα «Για το θάνατο του Βύρωνα» και ο Ντιμίτρι Βενεβιτίνοφ προλόγισε το έργο «Ο θάνατος του Βύρωνα». Στο ελληνικό ζήτημα αναφέρθηκαν ο Β. Ν. Γκριγκόριεφ («Η Ελληνίδα», 1824), π. Ι. Ι. Κοζλόφ («Ο αιχμάλωτος Έλληνας στη φυλακή», 1822), ο Β. Β. Καπνίστ και ο Ν. Ι. Γκνέντιτς⁹⁷. Ο Βασίλι Τουμάνσκι, ο οποίος υπηρετούσε στην Οδησό στο γραφείο του Μ. Σ. Βοροντσώφ, στο τεύχος του Δεκεμβρίου «Αστεράκι» (1825), που εκδιδόταν από τον Α. Α. Μπεστούζεβ και τον Κ. Φ. Ριλέεβ, δημοσίευσε την «Ελληνική Ωδή» στην οποία εγκωμιάζε τους Έλληνες «Στο όνομα του Θεού – εκδίκηση, εκδίκηση» (αναδημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Ρωσική Αρχαιότητα»)⁹⁸. Οι σύγχρονοι της ελληνικής εξέγερσης στη Ρωσία μπορούσαν να πάρουν μια ιδέα για τα γεγονότα της Ελλάδας από τον τύπο, ιδίως από «Τα νέα της Αγίας Πετρούπολης» και τη «Βόρεια μέλισσα», όπου δημοσιεύθηκαν τα έγγραφα του Γενικού Προξένου στη Σμύρνη, Σπυρίδωνα Γιούριεβιτς Δεστούνη⁹⁹. Στο περιοδικό «Αγγελιοφόρος της Ευρώπης» (όπου υπήρχαν επισκοπήσεις για τα τρέχοντα πολιτικά γεγονότα) το 1821 δημοσιεύτηκε ο «Στρατιωτικός Ύμνος» του Έλληνα ποιητή και επαναστάτη Ρήγα Φεραίου.¹⁰⁰ Διάφορα δημοσιεύματα προωθούνταν στην εφημερίδα «Τα Νέα της Μόσχας» και στο περιοδικό «Ο Γιός της Πατρίδας».

Στη Ρωσία ήταν διαθέσιμα τα δημοσιευόμενα στην Ευρώπη βιβλία και ορισμένα απομνημονεύματα συγχρόνων-αυτοπτών μαρτύρων που μεταφράζονταν αμέσως στα ρωσικά. Έτσι το 1824, στη μετάφραση του συγγραφέα Ορέστη Σόμοφ δημοσιεύθηκαν τα απομνημονεύματα του Γάλλου συνταγματάρχη Butier, που συμμετείχε στην άλωση της Τρίπολης το 1821¹⁰¹, ο οποίος έγραφε ότι «αυτή η πόλη έμεινε στην μνήμη σου καλυμμένη με ένα αιματηρό πέπλο», όταν, κατά τον Τρικούπη, «οι Έλληνες αποφάσισαν να εκδικηθούν σε μια μέρα για τα βάσανα τεσσάρων αιώνων». Μεταξύ των δοκιμίων ιστορικού χαρακτήρα ιδιαίτερης σημασίας ήταν τα βιβλία του Γάλλου συγγραφέα, ιστορικού και διπλωμάτη Φρανσουά Σαρλ Πουκεβίλ (1770-1838), που διορίστηκε από τον Ναπολέοντα ως πρόξενος στα Ιωάννινα στην αυλή του Αλή Πασά Ιωαννίνων. Ταξίδεψε πολύ στην Ελλάδα, μελέτησε τη ζωή Ελλήνων, Τούρκων και Αλβανών. Στη ρωσική γλώσσα, ήδη από το 1822-1824, εκδόθηκε σε τρία μέρη το

⁹⁵ Ο Πούσκιν Α. Σ., Τα Άπαντα σε 16 τόμους, τ. 13, 1937// Пушкин А.С. Полное собрание сочинений: В 16 т. Т. 13, 1937. С. 61.

⁹⁶Κιρτζάλι (βουλγ. «кърджали», τουρκ. *kırcalı* — дословно «разбойник, который действует в открытом поле». Ο Γεώργιος Κιρτζάλης, Βούλγαρος, ήταν στο τάγμα του Υψηλάντη, συλλήφθηκε, δραπετεύσε και λήστευε κοντά στο Ιάσιο.

⁹⁷Η Ελληνική Επανάσταση Του 1821 Στον Καθρέφτη Της Ρωσικής Ποίησης , συντάκτης Σ. Ιλίνσκαγια, Αθήνα, Εστία, 2001

⁹⁸Ο Τουμάνσκι Β. Ι. Η ελληνική ωδή //Туманский В. И. Греческая ода // Русская старина. Т. 39. № 7. С. 76

⁹⁹Δεστούνης Σ. Δ. Ειδήσεις για τον κόμη Καποδίστρια // Βόρεια Μέλισσα. Αγία Πετρούπολη, 1828//Дестунис С.Д. Известие о графе Каподистрия // Северная пчела, СПб, 1828, №113–115.

¹⁰⁰Οι πολιτικές και άλλες περιστάσεις // Αγγελιοφόρος της Ευρώπης. 1821 αριθ. 11//Политические и другие происшествия // Вестник Европы. 1821. №11. С. 235–240; №13. С. 69–77.

¹⁰¹Σημειώματα του συνταγματάρχη Μπουτιέ για τον αγώνα των Ελλήνων. Μετάφραση του Ορέστη Σόμοφ. Αγία Πετρούπολη, 1824//[Бутье]. Записки полковника Бутье о нынешней войне греков. Пер. Ореста Сомова. СПб, 1824.

βιβλίο του για τον πασά των Ιωαννίνων¹⁰². Ήταν ένα από τα βιβλία μέσω των οποίων ο Ρώσος αναγνώστης αντλούσε πληροφορίες για την κατάσταση των Ελλήνων και της Ελλάδας υπό την οθωμανική κυριαρχία. Το 1834 στο Παρίσι δημοσιεύθηκε δίτομη «Ιστορία της Αναγέννησης της Ελλάδας»¹⁰³. Το 1827 στο Παρίσι, χωρίς να αναφέρεται το πραγματικό όνομα, δημοσιεύτηκαν τα ταξιδιωτικά σημειώματα του Σαρλ Ντεβάλ (1806-1862), γιου του δραγουμάνου στη γαλλική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη Κωνσταντίνου Ντεβάλ.¹⁰⁴ Μετά από ένα χρόνο (1828) δημοσιεύθηκαν στη ρωσική γλώσσα. Το ρωσικό κοινό γνώρισε τους χαρακτήρες του ελληνικού έπους από λιθογραφίες, χαρακτηριστικά από την «Ιστορική και Πολιτική Εικόνα της Νέας Ελλάδας» του Σ. Ν. Γκλίνκα με την σειρά ζωγραφιών του Giovanni Bogga (1829), όπου απεικονίστηκαν οι ήρωες του πολέμου και οι αντίπαλοί τους, η πρόσοψη διακοσμήθηκε με προσωπογραφία του Ι. Α. Καποδίστρια¹⁰⁵.

Η Ρωσική διπλωματία στο Ελληνικό ζήτημα 1821–1825

Οι Ευρωπαϊκές χώρες και η Ελλάδα

Ήταν πολύ σημαντικό θέμα κατά την περίοδο των ευρωπαϊκών επαναστάσεων 1820-1823. Υπό την επίδραση του επαναστατικού κινήματος στην Ευρώπη στο Συνέδριο της Ιεράς Συμμαχίας στο Λάιμπαχ (Λιουμπλιάνα), εκ μέρους της Ρωσίας, της Αυστρίας και της Πρωσίας εκδόθηκε μια εγκύκλιος που περιείχε μια καταδίκη της Ελληνικής Επανάστασης (14 Δεκεμβρίου 1822).

Ο Βασίλης Καπνίσης (στα ρωσικά Βασίλι Καπνίστ) στο ποίημά του «Έκκληση για βοήθεια στην Ελλάδα» (1821 – 1822), απευθυνόμενος στις χώρες της Ιεράς Συμμαχίας, έλεγε:

Εσείς οι ισχυρές δυνάμεις

Που ορκιστήκατε στο σταυρό να υπηρετήσετε!

Θα προτιμήσετε την αθάνατη δόξα

Αποξενώνοντας απ' αυτήν τη μάχη;

Ο Φ. Φ. Βίγκελ έγραψε με ειλικρίνεια για τη θέση των ευρωπαϊκών χωρών κατά το ξεκίνημα της εξέγερσης στην Ελλάδα: «Όταν οι Έλληνες επαναστάτησαν εναντίον των Τούρκων, η θέση της Ρωσίας σε σχέση με το θέμα αυτό ήταν πολύ δύσκολη. Αυτή η αντίδραση συνέπεσε με άλλα γεγονότα στη Δύση και σαν να υπήρχε μια μυστική σχέση μαζί τους, σαν να ήταν συνέχεια της επαναστατικής αλυσίδας από τον Τάγο στον Βόσπορο. Προσπαθώντας να καταστείλει κάποιους, πως ήταν δυνατόν να βοηθήσει εμφανώς τους άλλους εναντίον του

¹⁰²Πουκεβίλ Φ. Σ. Ο βίος του Αλή Πασά των Ιωαννίνων από τα παιδικά του χρόνια έως το 1821//Пукевиль Ф.Ш. Жизнь Али Паши Янинского со времени его детства до 1821 года, содержащая подробное и верное описание чрезвычайных его злодеяний и ужасного над поработченными народами Греции тиранства. 3 ч. Пер. с франц. П. Строев. М.: Типография С. Селиванского, 1822–1824 Ч. 1. М., 1822. – [VIII], 139 с.; Ч. 2.М., 1822. – XX, 207 с.; Ч. 3.М., 1824. – [4], 179 с.

¹⁰³Pouquelle F.-C.-H.-L. Histoire de la Régénération de la Grèce. V. 1–2. Paris, 1834.

¹⁰⁴Ο Σαρλ Ντεβάλ. Δύο χρόνια στην Κωνσταντινούπολη και στο Μορέα (1825-1826) ή ιστορικά σημειώματα του Μαχμούτ, γενίτσαρου των νέων στρατευμάτων του Ιμπρακίμ Πασά, Σολιμάν-μπέη κ.α. Μετάφραση του Α. Ότσκιν. Αγία Πετρούπολη, 1828// [Шарль Деваль]. Два года в Константинополе и Морее (1825–1826), или исторические очерки Махмуда, янычар, новых войск Ибрагим-паши, Солиман-бея и проч. Соч. К.Д. Пер. А. Очкина. СПб., 1828. <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Turk/XIX/1820-1840/Deval Charles/text1.htm>

¹⁰⁵Γκλίνκα Σ. Ν. Ιστορική και πολιτική εικόνα της νέας Ελλάδας. Μ., 1829//Глинка С. Н. Картина историческая и политическая новой Греции», изданная Сергеем Глинкою. М., 1829.

σουλτάνου, του νόμιμου ηγεμόνα, παραβιάζοντας την ιερότητα των κανόνων! Ο ρωμαιοκαθολικός κόσμος, η γαλλική κυβέρνηση και ειδικά η Αυστρία υποστήριζαν ανοιχτά τους Τούρκους. Η Αγγλία, ως συνήθως, παρακολουθούσε ήρεμα τη σφαγή των λαών. Από την άλλη, για μάς ήταν αδύνατο να ακούμε χωρίς καμία συμμετοχή τις κραυγές των αδελφών μας, των ομοθρήσκων μας, των πρώτων συμβούλων και διδασκάλων μας στην αγία πίστη μας. Όλοι οι λαοί της Ευρώπης, όλη η Ρωσία απευθύνθηκαν στον κυρίαρχο. Και η Τουρκία, που πιθανότατα υποκινήθηκε κρυφά από τους ίδιους τους φιλελεύθερους, εξαιτίας των προκλητικών ενεργειών της μας προκάλεσε να πολεμήσουμε»¹⁰⁶.

Πιο εχθρικά φέρθηκε προς την εξέγερση στην Ελλάδα η εκπροσωπούμενη από τον Μέτερνιχ Αυστρία, η οποία μόλις είχε καταστείλει τις εξεγέρσεις στη Νάπολη και το Πεδεμόντιο και δεν την συνέφεραν παρόμοια κινήματα των σλάβων υπηκόων της, ούτε και η ενίσχυση της επιρροής της Ρωσίας στα Βαλκάνια. Ο Μέτερνιχ προσφέρθηκε να γίνει μεσολαβητής στην «ειρήνευση της Ελλάδας» για τον περιορισμό της Ρωσίας και τη διατήρηση του status quo. Η Αγγλία, η οποία δεν ήταν επίσημα μέρος της Ιεράς Συμμαχίας, στο πρώτο στάδιο θεωρούσε επίσης ότι δεν την συμφέρει η παρουσία μιας ανεξάρτητης Ελλάδας, κάτι που μπορούσε να οδηγήσει στην κυριαρχία της Ρωσίας στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου και στην αύξηση της εμπορικής επικράτησης των Ελλήνων στο Λεβάντε. Για να ελέγξει την κατάσταση, προσπαθούσε να συνδέσει τις πρωτοβουλίες της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας με τη δική της πορεία. Όταν συνειδητοποίησε το αμετάκλητο της υπόθεσης και υπό την πίεση της κοινής γνώμης το Λονδίνο αναγνώρισε τους Έλληνες ως εμπόλεμους και η Αγγλία άρχισε να παρέχει βοήθεια στους Έλληνες. Αλλά ακόμη και τότε η Αγγλία στόχευε να περιορίσει την ηπειρωτική επικράτεια του προς διαμόρφωση ελληνικού κράτους. Η Βρετανία υποστήριζε μια μοναρχική μορφή διακυβέρνησης στην Ελλάδα, αντίθετα με τις επιθυμίες των Ελλήνων. Η Γαλλία στην πρώτη φάση της Ελληνικής Επανάστασης ήταν απασχολημένη με την καταστολή της επανάστασης στη γειτονική Ισπανία, για την οποία έλαβε την εντολή της Ιεράς Συμμαχίας. Επιπλέον, είχε ειδικές εμπορικές και οικονομικές σχέσεις με τον Μοχάμεντ Άλι στην Αίγυπτο (1805-1848) ο οποίος τυπικά ήταν υποτελής του Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ (1805-1839).

Στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Αλεξάνδρου Α΄, η κατάρρευση της αυτοκρατορικής ουτοπίας για την «ενωμένη Ευρώπη» και η κρίση της Ιεράς Συμμαχίας καθόρισαν την αλλαγή της θέσης της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στο ζήτημα της ελληνικής ανεξαρτησίας. Ήδη από το 1823 άρχισαν οι διπλωματικές προετοιμασίες για την ελληνική «αναγέννηση». Διεξήχθησαν διαπραγματεύσεις με το Λονδίνο, το Παρίσι, τη Βιέννη και το Βερολίνο για τη «μελλοντική τύχη των Ελλήνων», η ουσία των οποίων ήταν η επιβεβαίωση της θέσης της Ρωσίας, που απαιτούσε την απελευθέρωση της Ελλάδας. Μόλις κατεστάλη η τελευταία Ισπανική επανάσταση, ο Αλέξανδρος ενεργοποίησε και πάλι την ιδέα μιας ευρωπαϊκής συμφωνίας για την ειρηνοποίηση της Ελλάδας. Τον Οκτώβριο του 1823 πραγματοποιήθηκε ατελέσφορη συνάντηση του Αλέξανδρου Α΄ με τον Αυστριακό αυτοκράτορα στο Τσερνίβτσι και του Νέσελροντ με τον Μέτερνιχ στο Λβιβ.

Η Ιερά Συμμαχία υπέστη πλήγμα στην Ισπανική Αμερική, όπου κέρδισαν οι επαναστατικές αρχές. Ακολουθώντας τις Ηνωμένες Πολιτείες για να μην χάσει στον εμπορικό ανταγωνισμό, την 31^η Μαρτίου 1823 ο Τζωρτζ Κάνινγκ δήλωσε ότι «η ανεξαρτησία των ισπανικών αποικιών αποτελεί ένα τετελεσμένο γεγονός» και τον Ιούλιο του 1824 η Αγγλία σύναψε εμπορική συμφωνία με την Αργεντινή και έδειξε ενδιαφέρον για το εμπόριο με τους Έλληνες. Άλλαξε και η διάθεση του κοινού. Τον Σεπτέμβριο του 1823 συγκροτήθηκε η Φιλελληνική επιτροπή. Με τη βοήθεια της Ελληνικής Επιτροπής του Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1824 για πρώτη φορά χορηγήθηκε δάνειο ύψους 800.000 λιρών στην ελληνική κυβέρνηση

¹⁰⁶Βίγκελ Α. Α. Σημειώματα. München: In Werden Verlag, 2005. σελ. 266.

και το 1826 συνήχθη συμφωνία για άλλο δάνειο ύψους 2 εκατομμυρίων λιρών¹⁰⁷. Αυτό προερχόταν κυρίως από όλες τις δωρεές που συγκεντρώθηκαν από τις φιλελληνικές επιτροπές. Τα δάνεια δημιουργούσαν ευκαιρίες για τη μετέπειτα οικονομική επέκταση στην Ελλάδα. Η Αγγλία ξεκίνησε μια πορεία προσηκτικής ενθάρρυνσης των Ελλήνων. Η Αυστρία όπως μπορούσε αντιστεκόταν και στις 7 (10) Οκτωβρίου 1823 στο Τσερνίβτσι ο Μέτερνιχ προσπάθησε να ενσταλάξει στον Αλέξανδρο Α΄ την ιδέα της αποκατάστασης των ρωσοτουρκικών σχέσεων.

Ο αγώνας των Ελλήνων και ο ανταγωνισμός για το ελληνικό ζήτημα, καθώς και η νίκη των επαναστατικών αρχών στην Αμερική οδήγησαν κατά τα έτη 1823-1824 σε κρίση μέσα στην Ιερά Συμμαχία με τις νομιμοποιητικές αρχές της, στην αλλαγή της ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής και τελικά στην ανεξαρτησία της Ελλάδας.

«Υπομνήματα» του Αλεξάνδρου Α΄ από τις 9 (21) Ιανουαρίου 1824

Η καταστολή των επαναστάσεων στην Ευρώπη έως το 1823, η γενοκτονία των Ελλήνων, η απώλεια επιρροής στα Βαλκάνια και η κοινή γνώμη μέσα στη Ρωσία ανάγκασαν τον Αλέξανδρο Α΄ να αλλάξει θέση. Αυτό οδήγησε στην εμφάνιση του πρώτου εγγράφου για την αυτονομία της Ελλάδας – «Υπομνήματα της ρωσικής κυβέρνησης προς τις κυβερνήσεις της Αυστρίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Πρωσίας και της Γαλλίας από τις 9 (21) Ιανουαρίου 1824, το λεγόμενο «Υπόμνημα για την Ειρήνευση της Ελλάδας» (Mémoire sur la pacification de la Grèce)¹⁰⁸.

Λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία αυτού του εγγράφου, να αναφέρουμε τα πιο σημαντικά σημεία:

«[...] Όλες οι Συμμαχικές Δυνάμεις θεωρούν ιερό το καθήκον τους να συμβάλλουν στη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης. Ωστόσο, όσο συνεχίζονται οι διαμάχες της Πύλης με τον Μοριά και τα νησιά του Αρχιπελάγους, όσο επικρατεί επανάσταση και απουσία αρχών, η ειρήνη δεν θα υπάρξει...

[...] Εν τω μεταξύ είναι προφανές ότι οι Τούρκοι δεν θα συμφωνήσουν ποτέ να αναγνωρίσουν με οποιαδήποτε μορφή την πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας. Είναι εξίσου προφανές ότι οι Έλληνες με τη σειρά τους δεν θα συμφωνήσουν ποτέ να επιστρέψουν στην κατάσταση στην οποία βρίσκονταν σε σχέση με την Πύλη πριν από τον πόλεμο. Έτσι, η λύση του προβλήματος μπορεί να βρίσκεται μόνο κάπου στο μέσον, και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εάν μια τέτοια συμβιβαστική λύση υποστηριχθεί με πειστικά παραδείγματα, θα πείσει τους Τούρκους, ... και τους Έλληνες... τότε θα εξασφαλιστούν οι καλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. [...] Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία υπάρχουν ξεχωριστά πριγκιπάτα, ... το υπουργικό συμβούλιο του Α.Α.Μ. θα πρότεινε να σχηματιστούν στην ηπειρωτική Ελλάδα πριγκιπάτα ακολουθώντας το παράδειγμα των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών. Θα ήταν τρία τέτοια πριγκιπάτα βάσει της γεωγραφικής θέσης της Ελλάδας. Το πρώτο θα περιλάμβανε τη Θεσσαλία, τη Βοιωτία και την Αττική ή την Ανατολική Ελλάδα. Το δεύτερο θα αποτελούνταν από τις πρώην βενετικές παραλιακές κτήσεις, οι οποίες δεν είχαν παραχωρηθεί στην Αυστρία, αλλά και από την Ήπειρο, την Ακαρνανία ή τη Δυτική Ελλάδα. Το τρίτο θα περιλάμβανε τον Μοριά, ή τη Νότια Ελλάδα, και ίσως ακόμη και το νησί της Κάντιας (Κρήτης). Όσο για τα νησιά του Αρχιπελάγους, σ' αυτά θα μπορούσε να εισαχθεί η δημοτική διοίκηση, η οποία στην ουσία θα ήταν μια ανανέωση και νομιμοποίηση των προνομίων που απολαμβάνουν από παλαιά [...] Η Πύλη θα διατηρούσε την κυριαρχία σε όλες τις προαναφερόμενες χώρες. Δεν θα έστελνε ούτε

¹⁰⁷Ο Πάνιν Σ. Ο. Η συμμετοχή των ξένων εθελοντών στην ελληνική επανάσταση 1821–1830, Αγγελιοφόρος του Βαλτικού πανεπιστημίου Καντ, 2021. № 1. σελ. 75

¹⁰⁸Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τα έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών. Τ. 5 (13) Ιανουάριος 1823 – Δεκέμβριος 1824 / Μ.: Επιστήμη, 1982. σελ. 308-314 (γαλ.), 314-319.

πασάδες ούτε κυβερνήτες εκεί, αλλά θα λάμβανε ετήσιο φόρο, το ύψος του οποίου θα μπορούσε να καθοριστεί από τώρα, ανάλογα με το μέγεθος και τους πόρους κάθε πριγκιπάτου ή κάθε νησιού. Όλες οι διοικητικές θέσεις θα καλύπτονταν από ντόπιους αντιπροσώπους και, γενικά, η Πύλη θα διατηρούσε με την Ελλάδα και το Αρχιπέλαγος τις ίδιες σχέσεις, όπως και με τη Βλαχία και τη Μολδαβία. Τα ελληνικά πριγκιπάτα θα απολάμβαναν πλήρη ελευθερία εμπορίου και θα λάμβαναν από την Πύλη το δικαίωμα να έχουν τη δική τους σημαία»¹⁰⁹.

Το υπόμνημα συνέχιζε αναφέροντας: «[...] Εδώ και τρία χρόνια οι Τούρκοι προσπαθούν μάταια να κατακτήσουν τον Μοριά και το Αρχιπέλαγος. Απέτυχαν στη στεριά και στη θάλασσα. Μια νέα, ήδη τέταρτη στρατιωτική εκστρατεία μπορεί να επιλύσει το ζήτημα αμετάκλητα και ποιος ξέρει αν είναι υπέρ τους»¹¹⁰.

Το υπόμνημα τελείωνε με μια δήλωση σχετικά με την ευνοϊκή στιγμή για τις διαπραγματεύσεις: «Οι τουρκικές τιμωρητικές αποστολές ήταν ανεπιτυχείς. Οι Έλληνες είναι διχασμένοι και έχουν ανάγκη από χρήματα και ανθρώπους. Ο χειμώνας συνεπέφερε την κατ' ουσία ανακωχή, υπήρχε αβεβαιότητα και κούραση τόσο των Τούρκων όσο και των Ελλήνων. Όπως και να γείρει η ζυγαριά, οι διαπραγματεύσεις θα γίνουν πιο δύσκολες την άνοιξη και η όποια επιτυχής λύση πιο προβληματική»¹¹¹.

Έτσι, ο Αλέξανδρος Α', ο οποίος επιδίωκε να ενώσει τα ρωσικά και τα ευρωπαϊκά συμφέροντα, τόνιζε ότι η ελληνική επανάσταση θα μπορούσε να έχει δύο αποτελέσματα: είτε η Ελλάδα θα διατηρήσει στο μέλλον την «ιδιότυπη ανεξαρτησία» που είχε ήδη αποκτήσει, είτε θα κατακτηθεί με τη δύναμη των τουρκικών όπλων. Σε αυτή την κατάσταση, ο Ρώσος Αυτοκράτορας, απορρίπτοντας την εφαρμογή και των δύο και τονίζοντας την ανάγκη εδραίωσης της παγκόσμιας ειρήνης με την ικανοποίηση των συμφερόντων τόσο της ελληνικής όσο και της τουρκικής πλευράς, πρότεινε μια συμβιβαστική λύση του «ελληνικού ζητήματος». Το σχέδιο του Αλεξάνδρου Α' προέβλεπε τη διαίρεση της ηπειρωτικής Ελλάδας σε τρία αυτοδιοικούμενα πριγκιπάτα, παρόμοια με τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, διατηρώντας παράλληλα την επικυριαρχία της Πύλης επί της ελληνικής επικράτειας με την ετήσια καταβολή φόρου. Ανεξάρτητα από την Τουρκία, στις εμπορικές δραστηριότητες και στη διοίκησή τους τα πριγκιπάτα έπρεπε να προστατεύονται από το διεθνές δίκαιο. Επεξηγηματικές επιστολές προς τις συμμαχικές αυλές επεσήμαναν την επείγουσα ανάγκη της αποδοχής των προτάσεων της Ρωσίας και της αποδοχής της δυνατότητας κοινών «διαβημάτων με στόχο να αναγκαστεί η τουρκική κυβέρνηση να αποδεχθεί τις αρχές της συλλογικής παρέμβασης στις υποθέσεις της Ελλάδας», σύμφωνα με τα μυστικά πρωτόκολλα του Συνεδρίου της Βερόνας της Ιεράς Συμμαχίας από 19 Νοεμβρίου 1822.

Μετά από πρόταση του Μέτερνιχ, η Αγγλία απαίτησε να κοινοποιηθεί το σχέδιο της μεταμόρφωσης της Ελλάδας στην ελληνική κυβέρνηση, η οποία από το 1823 βρισκόταν στο Ναύπλιο. Αυτό ήταν μια παγίδα για τον Αλέξανδρο Α', ειδικά επειδή το περιεχόμενο του μυστικού σημειώματος ανεξήγητα έγινε γνωστό στο κοινό. Το σχέδιο ανακοινώθηκε τον Ιούνιο 1824 και προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια των Ελλήνων. Για να είμαστε δίκαιοι, πρέπει να σημειωθεί ότι το υποτιθέμενο έδαφος των τριών πριγκιπάτων μαζί υπερέβαινε το έδαφος του Νεοελληνικού κράτους, όπως διαμορφώθηκαν τα σύνορά του κατά την περίοδο 1830-1834.

Η ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε μια έντονη διαμαρτυρία, που διαβιβάστηκε τον Αύγουστο στο Λονδίνο. Το Υπουργείο Εξωτερικών αποδέχθηκε ευγενικά την ελληνική διακοίνωση και απάντησε επίσημα το Νοέμβριο. Αυτό ήταν, μεταξύ άλλων, η απόδειξη των ανοιχτών σχέσεων με την ελληνική κυβέρνηση. Εκείνη την εποχή, ο Τζωρτζ Κάνινγκ ενημέρωσε την Αγία Πετρούπολη ότι ο συγγενής του (ανιψιός), γνωστός για τη ρωσοφοβία του Στράτφορντ-Κάνινγκ, ο οποίος έπρεπε να εκπροσωπεί την Αγγλία στο συνέδριο στην Αγία

¹⁰⁹ Στο ίδιο.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σελ. 319.

¹¹¹ Στο ίδιο.

Πετρούπολη και ο οποίος είχε μέχρι στιγμής αναβάλει την αναχώρησή του, πράγματι θα πάει στη Ρωσία. Αλλά αναφερόταν ότι δεν θα συμμετέχει στις συνεδριάσεις της διάσκεψης για το ελληνικό ζήτημα και θα περιοριστεί σε διαπραγματεύσεις για την αποσαφήνιση των συνόρων μεταξύ ρωσικών και βρετανικών κτήσεων στη Βόρεια Αμερική. Μπορεί να φανταστεί κανείς κατά πόσο εκνευρισμένος ήταν ο Αλέξανδρος Α΄, όταν το έμαθε το Δεκέμβριο του 1824.

Ο Στράτφορντ Κάνινγκ καθ' οδόν επισκέφθηκε τον Καποδίστρια, προσπαθώντας να τον πείσει ότι οι Έλληνες δεν είχαν ακόμη ωριμάσει για να ζούνε ως ελεύθερος λαός και η Ελλάδα, όπως και τα Επτάνησα, θα μπορούσε να γίνει προτεκτοράτο της Αγγλίας. Ο Καποδίστριας απάντησε: «Η Ελλάδα έχει το δικαίωμα να περιμένει μεγαλύτερη και καλύτερη μοίρα από την αποικιακή ύπαρξη στην οποία είναι καταδικασμένα τα Επτάνησα»¹¹².

Με τη σύναψη της τριμερούς συνθήκης, κάθε ένα από τα μέρη προσπαθούσε να ενισχύσει τη θέση του, ενώ ταυτόχρονα φοβόταν για την ενίσχυση της επιρροής στην Ελλάδα των άλλων δύο. Η Αγγλία από το 1824 επιχορηγούσε τους Έλληνες και έλεγχε το ελληνικό ναυτικό και η Γαλλία έλεγχε το στρατό. Η Βρετανία κατόρθωσε η Εθνοσυνέλευση της Ερμιόνης να διορίσει τους δύο Άγγλους - τον Τσούρτζ και τον Κόχραν - ως *Αρχιστράτηγο των κατά Ξηράν Δυνάμεων και Πρώτον Στόλαρχον Όλων των Ναυτικών Δυνάμεων*. Μαθαίνοντας (τον Δεκέμβριο του 1824) ότι η Αγγλία αρνείται να διευκολύνει την πίεσή του προς την Τουρκία και έτσι τα σχέδιά γίνονται απραγματοποίητα, ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος Α΄ ανακοίνωσε ότι δεν θα έχει πλέον σχέσεις με την αυλή του Λονδίνου για τις ελληνικές υποθέσεις και δεν δεχόταν τον Στράτφορντ Κάνινγκ, ο οποίος έφτασε στην Αγία Πετρούπολη στα τέλη Ιανουαρίου του 1825. Επισήμως εκείνος ήρθε για να συνάψει μια σύμβαση για τα όρια της ναυσιπλοΐας στον Βερίγγειο πορθμό, αλλά αντιμετώπισε μια ψυχρή υποδοχή. Στη Μόσχα συναντήθηκε με τον Π. Α. Βιάζεμσκι, ο οποίος στις σημειώσεις αναφέρει ότι η άφιξη του Βρετανού διπλωμάτη θεωρούταν ως αποστολή «για διαπραγματεύσεις για ελληνικές υποθέσεις»¹¹³. Δεν είναι τυχαίο ότι στο σημειωματάριο του Μεγάλου Πρίγκιπα Νικολάου του Παύλου [*μέλλοντος αυτοκράτορα Νικολάου Α΄ - σημ. μεταφραστή*] σε σχέση με τον διπλωμάτη υπήρχε μια πολύ αιχμηρή φράση «το θράσος του Στράτφορντ-Κάνινγκ»¹¹⁴. Στη συνέχεια, κατά την περίοδο 1832-1833, ο αυτοκράτορας Νικόλαος του Παύλου αρνήθηκε να τον δεχτεί στη Ρωσία ως πρεσβευτή, γεγονός που προκάλεσε διπλωματική σύγκρουση. Ως αποτέλεσμα, ο Κάνινγκ στάλθηκε για λίγο στη Μαδρίτη με μια περίεργη ιδιότητα ως πρεσβευτής στη Ρωσική Αυτοκρατορία.

Συναντήσεις σχετικά με τις προτάσεις που υπέβαλε η Ρωσία πραγματοποιήθηκαν στην Αγία Πετρούπολη από το Φεβρουάριο έως τον Απρίλιο του 1825, αλλά ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία. Σε περίπτωση που η Πύλη αρνιόταν τη συλλογική διαμεσολάβηση, η Ρωσία προσφερόταν να λάβει «εξαναγκαστικά μέτρα» εναντίον των Τούρκων και των Ελλήνων. Ο Γάλλος ιστορικός A. Debidour γράφει για το θέμα αυτό: «Αυτό ισοδυναμούσε με πρόταση στην Ιερά Συμμαχία να παρέμβει *manu militari* στις υποθέσεις της Βαλκανικής Χερσονήσου, όπως έκανε κάποτε στην Ιταλία και την Ισπανία. Μόνο που αυτήν τη φορά οι εκτελεστές των εντολών του θα ήταν αναμφίβολα ο Ρώσος Αυτοκράτορας»¹¹⁵. Κανένα από τα ευρωπαϊκά κράτη δεν το ήθελε, βλέποντας σ' αυτό μια απειλή από τη Ρωσία.

Μετά από διαπραγματεύσεις στην Αγία Πετρούπολη, οι οποίες διήρκεσαν έξι εβδομάδες, στις 25 Μαρτίου (7 Απριλίου) υπογράφηκε ένα μη δεσμευτικό πρωτόκολλο. Δυνάμει αυτού του πρωτοκόλλου, τα κράτη υποχρεούνταν: (1) να ζητήσουν από την Πύλη να συμφωνήσει οικειοθελώς να δώσει στους υπηκόους τους τη δέουσα ικανοποίηση. (2) Σε περίπτωση άρνησης

¹¹²Αναφορά από: Βινογκράντοβ Β. Ι. Τζορτζ Κάνινγκ., η Ρωσία και η απελευθέρωση της Ελλάδας. Νέα και νεότερη ιστορία. 1981. Αριθ. 6. σελ. 119.

¹¹³Ο Βιάζεμσκι Π. Α. Σημειωματάρια (1813 – 1848). Μόσχα, 1963. σελ. 395.

¹¹⁴ Σημειωματάρια του Μεγάλου Πρίγκιπα του Νικολάου του Παύλου.. 1822–1825, Μ.: Πολιτική εγκυκλοπαίδεια, 2013. σελ. 96.

¹¹⁵A. Debidour. Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης. Τ. 1. σελ. 245.

να της προσφέρουν τη διαμεσολάβησή τους. Κάθε κράτος έπρεπε επίσης να ενεργεί ξεχωριστά ... Ο Αλέξανδρος, εξοργισμένος από αυτή την επίλυση του ζητήματος, ανακοίνωσε με την εγκύκλιό του από 16 Απριλίου ότι σκόπευε να προσφέρει απευθείας στους ηγεμόνες, τους συμμάχους και τους φίλους του, εκείνη την παρέμβαση στις υποθέσεις της Ελλάδας, την οποία τόσο επιθυμούσε και η οποία ήταν απαραίτητη αφενός λόγω συναισθήματος ανθρωπιάς και αφετέρου, ενόψει του κινδύνου της επανάστασης¹¹⁶.

Στις 6 (18) Αυγούστου 1825, ο Νέσελροντ έστειλε στους Ρώσους πρεσβευτές στις πρωτεύουσες της Ευρώπης μια οδηγία ότι «από δω και στο εξής θα είναι άχρηστο να εισέλθουμε σε νέες εξηγήσεις με τους Συμμάχους για τις τουρκικές υποθέσεις»¹¹⁷. Παράλληλα, στο σημείωμα τονίστηκε ότι «από εδώ και στο εξής η Ρωσία θα ακολουθεί αποκλειστικά τις δικές της απόψεις και θα καθοδηγείται από τα δικά της συμφέροντα»¹¹⁸.

Τέσσερα χρόνια εξωτερικής πολιτικής στα δεσμά της Ιεράς Συμμαχίας απέτυχαν.

Αιγυπτιακός χάρτης του σουλτάνου

Φυσικά, οι προτάσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων απορρίφθηκαν, ειδικά επειδή στην καταστολή της ελληνικής εξέγερσης προέκυψε μια ευνοϊκή για την Πύλη αλλαγή. Ήταν συνδεδεμένη με τις ενέργειες στο Μοριά του αιγυπτιακού σώματος υπό τη διοίκηση του **Ιμπραήμ Πασά**¹¹⁹, του γιού του Αιγύπτιου ηγεμόνα **Μοχάμεντ Άλι** (επίσης Μεχμέτ-Άλι)¹²⁰. Η Αίγυπτος υπό την κυριαρχία του Μοχάμεντ Άλι, τον οποίον ονομάζουν τον Αιγύπτιο Πέτρο Α', με την υποστήριξη της Γαλλίας και των Γάλλων ειδικών, εκσυγχρονίστηκε και διεκδικούσε το ρόλο του ηγέτη στον μουσουλμανικό κόσμο. Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β' αναγκάστηκε να ζητήσει βοήθεια του επίσημου υποτελούς του, υποσχόμενος σ' αυτόν την Κάντια (Κρήτη) και την Πελοπόννησο. Το βιεννέζικο υπουργικό συμβούλιο πίεζε επίσης τον σουλτάνο να ζητήσει τη βοήθεια του Μοχάμεντ Αλί, ελπίζοντας ότι οι Έλληνες θα καταστραφούν και το ζήτημα της ελληνικής αυτονομίας θα εξαφανιζόταν μόνο του.

Τον Αύγουστο του 1824, ο Ιμπραήμ Πασάς τέθηκε επικεφαλής του αιγυπτιακού στόλου, ο οποίος υποστηριζόταν από τις τουρκικές και τις तुνησιακές μοίρες. Στις 12 (24) Φεβρουαρίου 1825 ο Ιμπραήμ αποβιβάστηκε στα νότια της Πελοποννήσου και ξεκίνησε προς τα βόρεια. Εν τω μεταξύ, στις 13 (25) Απριλίου 1825, ο στρατός του Ρεσίντ Πασά αποτελούμενος από 20.000 μαχητές έχει πολιορκήσει το Μεσολόγγι. Αυτή ήταν η τρίτη πολιορκία, η οποία διήρκεσε σχεδόν ένα χρόνο μέχρι τη νύχτα της 10/11 Απριλίου (22/23) 1826. Ο πληθυσμός πέθαινε από την πείνα και τις επιθέσεις με πυροβόλα. Μόνο 1300 άτομα μπόρεσαν να ξεφύγουν την τελευταία νύχτα της άμυνας, τα υπόλοιπα εξοντώθηκαν. Έξι χιλιάδες γυναικόπαιδα πουλήθηκαν στη σκλαβιά. Η τύχη αυτής της πόλης συνδέθηκε με το όνομα του Βύρωνα. Ο καλλιτέχνης Ευγένιος Ντελακρουά ζωγράφησε τον πίνακα «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου». Τον Μάιο του

¹¹⁶Στο ίδιο. Σελ. 246.

¹¹⁷Η συλλογή των διαταγών και συνθηκών. Τ. Ι4. μέρος. Ι. σελ 347.

¹¹⁸Αναφορά από: Γκούτκινα Ι. Γ. Οι αντιφάσεις των ευρωπαϊκών κρατών τα πρώτα χρόνια του ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (1823–1826), Επιστημονικά σημειώματα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου του Λένινγκραντ Α. Ι. Γκέρτσεν Τ. 288. Λ., 1966. σελ. 158.

¹¹⁹Ιμπραήμ Πασά (Ibrahim pasha, 1789–1848), γεννήθηκε στην Καβάλα, τα 1816–1841 — διοικητής του αιγυπτιακού στρατού, νικητής των βαχαμιτών στην Αραβία (1816–1818), μετά από τις επιτυχημένες εκστρατείες στο Σεννάρ, στη Δαρφούε και στο Κορδοφάν στάλθηκε στην Ελλάδα ως διοικητής στόλου και ήταν επικεφαλής των αιγυπτιακών στρατευμάτων στην Ελλάδα (1824–1827). Νικητής των Τούρκων στη Συρία (1831–1832), Κυβερνήτης της Συρίας. Κατά τη δεύτερη εκστρατεία στη Συρία νικητής των Τούρκων στο Νεζίμπ (1839). Αναγκάστηκε να φύγει από τη Συρία (1841), πέθανε στο Κάιρο το 1848.

¹²⁰Μοχάμετ Άλι (MeheMET Aly, 1769-1849) — τουρκικής καταγωγής από Καβάλα, ορφανός που ανατράφηκε από τον κυβερνήτη της Καβάλας, την κόρη του οποίου παντρεύτηκε. Για πολλά χρόνια ασχολούταν με εμπόριο καπνού, ήταν αξιωματικός στο αλβανικό σώμα, από το 1798 — επικεφαλής αλβανικού τάγματος στην Αίγυπτο κατά τον πόλεμο με τους Γάλλους, από το 1805 γ. — πασά και τοποτηρητής στην Αίγυπτο (κυβερνήτης του Κάιρου το 1806), μεταμορφωτής της Αιγύπτου, από το 1824 πασά στη Κάνδια (Κρήτη) ως επιβράβευση για τη βοήθεια στο Μαχμούτ Β' κατά των Ελλήνων. Το 1842 αποσύρθηκε, το 1847 τρελάθηκε, πέθανε το 1849..

1825, ο Ιμπραήμ Πασάς πήρε το Ναβαρίνο και το έκανε βάση για ανεφοδιασμό του. Ο υπόλοιπος πληθυσμός εκμηδενίστηκε. Μετά την ίδια τύχη είχε και η Τρίπολη. Οι Αιγύπτιοι έκοβαν αμπέλια, ελιές, κατέστρεφαν χωριά, έσφαζαν τον πληθυσμό, εποίκίζοντας τα κατεστραμμένα μέρη με μουσουλμάνους. Η Α. Δ. Μπλούντοβα θυμήθηκε αυτά τα γεγονότα: «Έχοντας πάρει το κατεστραμμένο Ναβαρίνο, μαινόταν με τους Αιγυπτίους του σε όλη την παραλία: από την Αθήνα, το Μεσολόγγι, την Πάτρα, την Τρίπολη έμειναν μόνο ερείπια»¹²¹. Οι αιχμάλωτοι Έλληνες πωλούνταν σε σκλαβοπάζαρα.

Δυστυχώς μετά την εξέγερση εναντίον της κυβέρνησης με επικεφαλής τον Κολοκοτρώνη τον Οκτώβριο του 1824, στην Ελλάδα ξέσπασε ο εμφύλιος πόλεμος, ο οποίος πλημμύρισε την Πελοπόννησο με αίμα μέχρι τον Ιανουάριο του 1825. Η Ελλάδα βρέθηκε στο χείλος του γκρεμού. Σε αυτήν την κατάσταση, φοβούμενος την οργή του Αλεξάνδρου Α΄, ο Κάνινγκ αποφάσισε να επέμβει, ερχόμενος σε επαφή με τον Ιμπραήμ. Η πρωτεύουσα του Ναυπλίου γλίτωσε, αν και οι Αιγύπτιοι συνέχισαν να κατέχουν σχεδόν όλο το Μοριά. Το κύρος της Αγγλίας για τους Έλληνες αυξήθηκε και ήδη τον Αύγουστο του 1825 οι Έλληνες απευθύνθηκαν στο αγγλικό υπουργικό συμβούλιο, ζητώντας να μπουν υπό την προστασία τους και να τους δοθεί ένας βασιλιάς. Μάλιστα αρχικά το στέμμα προοριζόταν για τον πρίγκιπα Λεοπόλδο ντε Σαξ-Κόμπουργκ, ο οποίος ζούσε στην Αγγλία από το 1816 και απολάμβανε εκεί μεγάλης δημοτικότητας.

Για την αλλαγή της στάσης της ελληνικής κοινωνίας ο Ι. Καποδίστριας έγραφε τον Δεκέμβριο του 1826 στο «Υπόμνημα για την Επίσημη Δραστηριότητα» τα εξής: «Ζηλεύοντας τη ρωσική επιρροή, ορισμένα υπουργικά συμβούλια προσπάθησαν να πείσουν τους Έλληνες ότι η Ρωσία είχε απομακρυνθεί αμετάκλητα από αυτούς και ότι δεν είχαν άλλη επιλογή από το να αφήσουν κάθε ελπίδα σχετικά μ' αυτή την εξουσία και οποιουδήποτε δεσμούς μαζί της. Έτσι κατάφεραν να αποσπάσουν από τους Έλληνες το 1825 την Πράξη του Ιουλίου, με την οποία αναγκάστηκαν να ζητήσουν την αποκλειστική προστασία της Μεγάλης Βρετανίας»¹²².

Εν τω μεταξύ, μήνες άκαρπων συνομιλιών της Αγίας Πετρούπολης κατέδειξαν την απροθυμία των ευρωπαϊκών υπουργικών συμβουλίων να «κατευνάσουν» την Ελλάδα και την επιθυμία τους να «βοηθήσουν» την Τουρκία. Ως αποτέλεσμα ο Αλέξανδρος Α΄ αρνήθηκε να ακολουθήσει τα συμφέροντα της πανευρωπαϊκής πολιτικής. Οι οδηγίες προς τους Ρώσους πρέσβεις από 2 (14) Αυγούστου 1825 έκαναν λόγο για τον τερματισμό της συζήτησης με τις κυβερνήσεις σχετικά με το «ανατολικό ζήτημα» και τόνιζαν ότι η Ρωσία δεν θα απευθυνθεί πια «στο Συμβούλιο της Ευρώπης», αλλά θα ενεργεί σύμφωνα με τα εθνικά της συμφέροντα και μόνο. Αρχισαν οι άμεσες διαπραγματεύσεις με την Πύλη. Έχοντας σπάσει τα δεσμά της Ιεράς Συμμαχίας, ο Αλέξανδρος Α συνειδητοποιούσε ότι η Ρωσική Αυτοκρατορία δεν μπορεί να ενεργήσει χωρίς κάποιο σύμμαχο. Ένας τέτοιος πιθανός σύμμαχος παρέμενε η Αγγλία. Από το 1825 σημειώθηκε η αποχώρηση του αυτοκράτορα από τη συμμαχία με την Αυστρία και το πλεθυσμό της Ρωσίας στην Αγγλία. Προσπαθώντας να καθυστερήσει τη σύγκληση των συναντήσεων, η Αυστρία και η Αγγλία υποστήριζαν ότι θα έπρεπε να προηγηθεί η επιστροφή της ρωσικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, αν και η Πύλη καθυστέρησε την εκκένωση των πριγκιπάτων, την οποία απαιτούσε η Ρωσία. Τον Ιούνιο, ο Αλέξανδρος ανακοίνωσε ότι θα διορίσει πρεσβευτή. Στις 28 Αυγούστου με διακοίνωση ανακοίνωσε στα κράτη τον διορισμό του Α. Ι. Ριμποπιέρ ως πρέσβη στην Τουρκία¹²³, «αλλά, από την άλλη πλευρά, πιστός στην

¹²¹Μπλούντοβα Α. Δ. Απομνημονεύματα της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα. σελ. 187.

¹²² [ΚαποδίστριαςΙ.] Υπόμνημα του κόμη Καποδίστρια για τις υπηρεσίες του. σελ. 288.

¹²³Ριμποπιέρ (Ribeauvierre), Αλέξανδρος του Ιβάν (1781–1865), Ρώσος διπλωμάτης ελβετικής καταγωγής, κόμης (1856), 1817–1823 — διευθυντής Δημόσιας εμπορικής τράπεζας, στις 15 Αυγούστου 1824 διορίστηκε έκτακτος επιτετραμμένος και πληρεξούσιος υπουργός στην Κωνσταντινούπολη. Το 1826 ήταν ένας από τα εξουσιοδοτημένα πρόσωπα κατά τις ρωσοτουρκικές διαπραγματεύσεις στο Άκκερμαν και ήταν στην Κωνσταντινούπολη το 1827 και τα 1829–1830. Αργότερα επιτετραμμένος στο Βερολίνο και στο Μεκλενβούργο-Σβεριν..

αναποφασιστικότητα του, ανέβαλε μέχρι νεωτέρας εντολής την αποχώρηση αυτού του διπλωμάτη»¹²⁴.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο δημιουργός της Ιεράς Συμμαχίας ο Αλέξανδρος Α΄ για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, κινούμενος από τις αρχές της νομιμότητας, υπέταξε σε αυτές τα εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας και για το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα αναγνώριζε τους Έλληνες ως «επαναστάτες» εναντίον του νόμιμου μονάρχη (αν και σουλτάνου). Αυτή η θέση οδήγησε στην απώλεια της ρωσικής επιρροής στα Βαλκάνια. Αν και νωρίτερα σε διπλωματικά έγγραφα σημειώθηκε «η εξαιρετική ευδιαθεσία όλης της Ελλάδας σχετικά με τη Ρωσία», ειδικά «με τους δύστυχους κατοίκους του Μοριά»¹²⁵, τώρα η κοινή γνώμη για τη Ρωσία και τους Ρώσους άλλαξε ριζικά. Σύμφωνα με τα υπομνήματα των διπλωματών, οι Έλληνες άρχισαν να γίνονται εχθρικοί προς τη Ρωσία και τους Ρώσους. Έξι μήνες πριν από τα γεγονότα κοντά στο Ναβαρίνο, τον Μάιο του 1827, ο πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Ριμποπιέρ ενημέρωσε το υπουργείο Εξωτερικών με μυστική επιστολή: «Ο διερμηνέας Τιμόνι τον οποίον έστειλα στην Ελλάδα, επέστρεψε από το ταξίδι. Ο σκοπός της αποστολής αυτού του αξιωματούχου ήταν να συλλέξει αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στη χώρα αυτή, σχετικά με τους πόρους και τις δυνατότητές της, με τη φύση των πιο εξεχόντων ανθρώπων που κατέχουν σήμερα ηγετική θέση εκεί και με τη διάθεση των λαϊκών μαζών. Οι πληροφορίες που παρουσίασε επιβεβαιώνουν ακόμα πιο πολύ την άποψή μου, την οποία πήρα το θάρρος να εκφράσω εδώ και πολύ καιρό: όλα τα συναισθήματα και οι συμπάθειες που είχαν κάποτε οι Έλληνες για τη Ρωσία έχουν ξεθωριάσει εντελώς. Οι άνθρωποι πλέον μιλούν ανοιχτά εναντίον της Ρωσίας, ενώ η βρετανική επιρροή έχει σχεδόν κυριαρχήσει σε αυτά τα μέρη, γεγονός που θα ενισχύεται όλο και πιο πολύ χάρη στις προσπάθειες των δύο Βρετανών στρατηγών που διαχειρίζονται όλες τις βασικές θέσεις, μεγάλα χρηματικά ποσά, χερσαίες και ναυτικές δυνάμεις. Αυτή η αλήθεια είναι πέρα από κάθε αμφιβολία»¹²⁶.

Για το θάνατο του Αλεξάνδρου Α΄ στο Ταγκανρόγκ στις 19 Νοεμβρίου (1 Δεκεμβρίου 1825 έμαθαν στο Λονδίνο στις 6 (18) Δεκεμβρίου. Λίγες μέρες αργότερα (21 Δεκεμβρίου) η εφημερίδα «TheTimes» στο αφιερωμένο στον Αλέξανδρο άρθρο έγραψε σχετικά με την ανατολική κρίση: «Χρειάστηκαν τέσσερα χρόνια σκληρού αγώνα... για να εμποδιστεί ο Αλέξανδρος να βαδίζει από τον Δούναβη και να καταστραφεί ο τουρκικός δεσποτισμός»¹²⁷. Μετά την είδηση για το θάνατο του Αλεξάνδρου Α΄, σύμφωνα με τον F. F. Wiegel, «οι Έλληνες και οι Φιλέλληνες δεν έκρυβαν τη χαρά τους: εναπόθεσαν μεγάλες ελπίδες στον Κωνσταντίνο του Παύλου, επειδή στα νεανικά του χρόνια μιλούσε ελληνικά, είχε μαζί του τον Κουρούτα [τον Έλληνα στρατηγό, αγαπημένο του Κωνσταντίνου] και μερικές φορές τους προστάτευε στη Ρωσία. Αυτοί οι παράλογοι άνθρωποι δεν ήξεραν ότι κανείς δεν ήταν τόσο οπλισμένος ενάντια στον πόλεμο με τους Τούρκους»¹²⁸. Για τις απόψεις και τις προθέσεις του Νικολάου Α, ο οποίος ανέβηκε στο θρόνο, οι σύγχρονοι του τότε μπορούσαν μόνο να μαντέψουν.

Πριν τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Το Ελληνικό ζήτημα στη διπλωματία του Νικολάου του Α΄ (1826–1827)

Το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης, 23 Μαρτίου (4 Απριλίου) 1826

¹²⁴A. Debidour . Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης. Τ. 1. σελ. 242.

¹²⁵Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα. Τα έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών. Τ. 3 (11) Μάιος 1819 – Φεβρουάριος 1821. Σελ. 405

¹²⁶A. I. Ριμποπιέρ – Κ. Β. Νέσελροντ, 5 (17) Μαΐου 1827 // Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19ο και τις αρχές του 20ου αιώνα. Τα έγγραφα του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών. Τ. 7 (15), Ιανουάριος 1827 – Οκτώβριος 1828 / Εκδ. «Επιστήμη», 1992. Σελ. 104

¹²⁷Γκούτκινα Ι. Γ. Οι αντιφάσεις των ευρωπαϊκών κρατών τα πρώτα χρόνια του ελληνικού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (1823–1826), σελ. 168.

¹²⁸Βίγκελ Φ. Φ. Σημειώματα. Σελ. 159

Ο Νικόλαος Α΄ πριν από την ενθρόνισή του γνώριζε πολλούς από τους πρέσβεις στην Αγία Πετρούπολη, αλλά οι απόψεις του για το ελληνικό ζήτημα ήταν ασαφείς σε αυτούς¹²⁹. Ήταν γνωστό μόνο ότι εμπιστευόταν τους φίλους της ελληνικής υπόθεσης, όπως ο Μ.Μ. Σπεράνσκι, και επίσης ότι είχε φιλικές σχέσεις με τον Καποδίστρια. Κατά την πρώτη υποδοχή των ξένων διπλωματών δήλωσε επίσημα ότι θεωρεί τον εαυτό του αλληλέγγυο προς τον προκάτοχό του σχετικά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και ότι σκοπεύει απλώς να «συνεχίσει» την πολιτική του Αλεξάνδρου. Πρόσθεσε όμως, όχι χωρίς οξυδέρκεια, ότι «δεν θέλει να την επαναλάβει από την αρχή»¹³⁰. Είναι γνωστό ότι ο Αλέξανδρος Α΄ τα τελευταία χρόνια είχε αρχίσει να αποκαλύπτει την πρόθεση να επιτύχει το στόχο του με τη βοήθεια των όπλων, χωρίς να ρωτήσει την Ευρώπη.

«Ο αδελφός μου, - δήλωσε αμέσως ο αυτοκράτορας κατά τη συζήτησή του με τον Αυστριακό πρέσβη, κόμη Λούντβιχ φον Λέμπζελτερν, - μου κληροδότησε εξαιρετικά σημαντικές υποθέσεις και η πιο σημαντικό απ' όλα είναι το ανατολικό ζήτημα. Ήταν έτοιμος να το τερματίσει όταν ο πρόωρος θάνατος μας στέρησε τον αυτοκράτορα Αλέξανδρο. Πρέπει οπωσδήποτε να θέσω τέλος σε αυτήν την υπόθεση, διαφορετικά θα γίνει για μένα πηγή σοβαρών επιπλοκών και σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να παραμείνει στους ώμους μου. Ωστόσο, δεν πρέπει να πιστεύει κανείς ότι θα αναλάβω τη λύση χωρίς σκέψη. Θα χαρώ πολύ να συμφωνήσω με όλους τους συμμάχους μου σε ένα θέμα, τη σημασία του οποίου τόσο για αυτούς όσο και για τη Ρωσία κατανοώ πολύ καλά. Αλλά δεν μπορώ να επιστρέψω στο παλιό σύστημα επιχειρηματολογίας. Όλα έχουν ήδη ειπωθεί και από τις δύο πλευρές, το θέμα έχει εξαντληθεί. Εάν δεν μπορούν ή δεν θέλουν να ενεργήσουν μαζί μου και οι ίδιοι, θα με αναγκάσουν να το κάνω, τότε η συμπεριφορά μου θα είναι πολύ διαφορετική από του αυτοκράτορα Αλεξάνδρου. Μην ξεγελιάστε. Όχι με έναν ή δύο, αλλά με όλους τους συμμάχους μου, θα ήθελα να το τελειώσω. Θέλω ειρήνη στην ανατολή. Χρειάζομαι ειρήνη. Η επιστροφή του απεσταλμένου μου στην Κωνσταντινούπολη πρέπει να αποτελεί έγκυρη πράξη ειλικρινούς συμφιλίωσης, όχι σήμα διαμάχης ή πολέμου. Επαναλαμβάνω, αν με εξαπατήσει τουλάχιστον ένας από τους συμμάχους μου, τότε θα αναγκαστώ να ενεργήσω μόνος μου και μπορείτε να είστε σίγουροι ότι αυτό δεν θα με δυσκολέψει»¹³¹.

Ο Νικόλαος Α΄ υποστήριξε τη γνώμη του πρώην Ρώσου απεσταλμένου στην Κωνσταντινούπολη (μέχρι το 1821) Γκριγκόρι Αλεξάντροβιτς Στρόγκανοφ¹³², ο οποίος επικαλούνταν υποστήριζε την υιοθέτηση μιας «πραγματικά εθνικής και θρησκευτικής πολιτικής»¹³³ στα Βαλκάνια. Ο Νικόλαος σκεπτόταν για την υποψηφιότητα του Γ.Α. Στρογκάνοφ ακόμη και στη θέση του Υπουργού Εξωτερικών. Επίσης κυκλοφορούσαν φήμες για τον πιθανό διορισμό στη θέση του Υπουργού Εξωτερικών του απεσταλμένου στην Αγγλία Η. Α. Lieven, τον οποίο ο Νικόλαος κάλεσε επειγόντως από το Λονδίνο¹³⁴. Ωστόσο άφησε στη θέση του τον προσεκτικό Κ. Νέσελροντ, καθώς και τους άλλους υπουργούς της προηγούμενης βασιλείας.

¹²⁹ Περισσότερα βλ.: Βίσκοτσκοβ Λ. Β., Νικόλαος Α΄ και τα χρόνια του//Подробнее см.: Вискочков Л.В. Николай I и его время. Очерки истории России второй четверти XIX века. М.: Академический проект, 2018.

¹³⁰ Αναφορά: Ντεμπιντούρ Α. Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης//Цит. по: Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Т. 1. С. 255.

¹³¹ Αναφορά: Ο Αηραπέτοβ Ο. Ρ. Η Ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας//Цит. по: Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 9–10.

¹³² Ο Στρόγκανοφ Γρηγόρι του Αλεξάνδρου (1770–1856), κόμης, Πρέσβης στην Ισπανία, Σουηδία, Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το 1816 διορίστηκε επικεφαλής της αποστολής στην Κωνσταντινούπολη.

¹³³ Αναφορά: Τάκα Βίκτωρ, Η Ρωσία στο Δούναβη: Η Αυτοκρατορία, ελίτ και πολιτική τω μεταρρυθμίσεων στη Μολδοβλαχία, 1812-1834//Цит. по: Така, Виктор. Россия на Дунае: Империя, элиты и политика реформ в Молдавии и Валахии, 1812 – 1834. М.: Новое литературное обозрение, 2021.

¹³⁴ Ο Ντίβοβ Π. Γ. Η Αγία Πετρούπολη 1825-1826 (Από το ημερολόγιο του Π. Γ. Ντίβοβ//Дивов П. Г. Петербург в 1825–1826 гг. (Из дневника П.Г. Дивова // РС. 1897. Т. 89. № 3. С. 477.

Εναλλακτικά, ο Νικόλαος Α΄ ήταν έτοιμος να υποστηρίξει το σχέδιο του Καποδίστρια να σχηματίσει μια Παραδουνάβια Συνομοσπονδία από τη Μολδαβία, τη Βλαχία και τη Σερβία υπό την κυριαρχία κάποιου Γερμανού πρίγκιπα και την αιγίδα των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Ανησυχώντας για την ενεργοποίηση της Ρωσίας στο ανατολικό ζήτημα, ο επικεφαλής της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής Τζορτζ Κάνινγκ αποφάσισε να την περιορίσει με συλλογική παρέμβαση στις ελληνικές υποθέσεις και επίσης προσφέρθηκε να μεσολαβήσει στις ρωσοτουρκικές διαμάχες σχετικά με την μη συμμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου του 1812.

Αυτές οι προτάσεις της Αγγλίας επρόκειτο να πιεστούν από τον απεσταλμένο στη Ρωσία για να συγχαρεί τον νέο αυτοκράτορα έκτακτο πρέσβη, δούκα του Ουέλινγκτον (Άρθουρ Γουέλσλι), ένα εμβληματικό σύμβολο της ρωσοβρετανικής συμμαχίας κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων πολέμων, γνωστό στον Νικόλαο Α΄ από το ταξίδι του στην Αγγλία στα 1816-1817 και ο οποίος έφερε επίσης τον βαθμό του Ρώσου στρατάρχη.

Ο Α. Ουέλινγκτον απέτυχε να νικήσει τον Νικόλαο Α΄. Ο Αυτοκράτορας διαχώρισε τις ρωσοτουρκικές σχέσεις από το ελληνικό ζήτημα. Είπε: «Ξέρετε ότι αποφάσισα να ακολουθήσω τα βήματα του αείμνηστου αδελφού μου. Ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος λίγο πριν από το θάνατό του, αποφάσισε να αποκτήσει με τα όπλα τα δικαιώματα που μάταια προσπαθούσε να αποκτήσει διπλωματικά. Η Ρωσία δεν βρίσκεται ακόμη σε πόλεμο με την Πύλη, αλλά οι σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών έχουν σταματήσει και, επαναλαμβάνω, δεν είμαι εγώ αυτός που θα κάνει ένα βήμα πίσω όταν η υπόθεση αφορά την πατρίδα μου»¹³⁵. Δήλωσε επίσης στον Λόρδο Α. Β. Ουέλινγκτον: «Ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος Α΄ πήρε μια απόφαση πριν από το θάνατό του: με τα όπλα στα χέρια του να αναγκάσει την Πύλη να σεβαστεί τα δικαιώματα της Ρωσίας που αναγνωρίζονται από διομολογήσεις. Και θα σας πω: αν πρόκειται για την τιμή του στέμματός μου, δεν θα κάνω το πρώτο βήμα προς την υποχώρηση»¹³⁶.

Μετά από μερικούς μήνες ο Νικόλαος Α΄, μιλώντας στους ξένους πρεσβευτές, μπόρεσε να εκφράσει την άποψή του για το ελληνικό ζήτημα πιο συγκεκριμένα: «Η ειρήνευση της Ελλάδας [πρέπει να γίνει] μέσω παραχωρήσεων και εγγυήσεων, τις οποίες απαιτούμε από το Ντιβάνι και τις οποίες, από την άλλη πλευρά, συμβουλεύουμε τους Έλληνες να αποδεχθούν. Οι παραχωρήσεις αφορούν την τοπική και δημοτική διοίκηση μέρους της επικράτειας και τους κατοίκους ως μέσο τερματισμού του πολέμου. Σε περίπτωση τέτοιας συμφωνίας, η Πύλη θα διατηρούσε πλήρως την κυριαρχία της και θα απέφυγε τον τελικό διαμελισμό και για τους Έλληνες θα σήμαινε το τέλος των ταραχών που τους ταλαιπωρούσαν»¹³⁷.

Στις 23 Μαρτίου (4 Απριλίου) 1826, μεταξύ της Ρωσίας και της Αγγλίας από τους Α. W. Wellington, K. Νέσελροντ και Η. Α. Lieven υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης ή Πρωτόκολλο της 4^{ης} Απριλίου για την «ειρήνευση της Ελλάδας».

Αργότερα, ο διευθυντής του Υπουργείου Εξωτερικών, Κ. Νέσελροντ, σε υπόμνημά του που υποβλήθηκε στον Νικόλαο Α΄ στις 20 Δεκεμβρίου 1827 (1 Ιανουαρίου 1828), έδωσε την εξής εκτίμηση αυτής της συμφωνίας: «[...] Ευρισκόμενο σε δυσμενή θέση σε σχέση με τις ελληνικές υποθέσεις στην αρχή των διαπραγματεύσεων με τον Δούκα του Ουέλινγκτον, το ρωσικό υπουργικό συμβούλιο επεδίωκε συνεχώς να αποδείξει στην αυλή του Λονδίνου ότι δεν μπορούσε να αφήσει αυτές τις υποθέσεις στο έλεος της μοίρας, ότι πρέπει να υπερασπιστεί τα σημαντικά πολιτικά και εμπορικά συμφέροντά του στην Ελλάδα και ως εκ τούτου θεωρεί ότι το ζήτημα του μέλλοντος των ελληνικών εδαφών αποτελεί ~~πν~~ ευρωπαϊκή υπόθεση και ότι δεν θα επιτρέψει την εξόντωση των χριστιανών που ζουν εκεί. Ο δούκας του Ουέλινγκτον συμφώνησε. Παρά τις εξηγήσεις της Ρωσίας και τον ευρωπαϊκό χαρακτήρα που η Ρωσία απέδιδε στις

¹³⁵ Αναφορά: Аηραπέтов О. Р. Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας//Цит. по: Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 10.

¹³⁶ Η Γκριμπενσικόβα Γ. Α. Η ναυμαχία του Ναβαρίνου//Гребенщикова Г.А. Морское сражение под Наварином. Причины и следствия. Флот, война, политика. СПб.: Остров, 2017. С. 62.

¹³⁷ Αναφορά στο ίδιο//Цит. по: Там же. С. 62.

ελληνικές υποθέσεις, θεώρησε ότι μάλλον θα μπορέσει να τις επιλύσει μόνη της και υπέγραψε το πρωτόκολλο της 23ης Μαρτίου (4 Απριλίου). Σε αυτή τη συνθήκη αποφασίστηκε ότι τα δύο κράτη θα επιδιώκουν τον κατευνασμό της Ελλάδας, από κοινού ή χωριστά, αλλά σε αμοιβαία συμφωνημένη βάση μεταξύ τους»¹³⁸. Σημειώθηκε επίσης ότι η Ρωσία θα επέτρεπε τη συνεργασία της Αγγλίας και ότι και τα δύο κράτη θα απαιτήσουν αυτονομία για την Ελλάδα, με τον όρο να πληρωθεί ο φόρος στον σουλτάνο, αλλά η ίδια η Ελλάδα θα επιλέγει τον επικεφαλής της κυβέρνησης, όμως αυτός θα εγκριθεί από την Πύλη. «Η συμφωνία, - ανέφερε το έγγραφο, - θα παραμείνει σε ισχύ, ανεξάρτητα από τις σχέσεις της Ρωσίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία» και προέβλεπε «εκ των προτέρων την παραίτηση στο μέλλον από πλεονεκτήματα, τα οποία δεν θα ανακοινωθούν για όλα τα ευρωπαϊκά κράτη»¹³⁹.

Η σημασία του Πρωτοκόλλου της Αγίας Πετρούπολης της 23^{ης} Μαρτίου (4 Απριλίου) 1826 έγκειται στο ότι ήταν η πρώτη υπογεγραμμένη ευρωπαϊκή πράξη σχετικά με τα συμβάντα στην Ελλάδα, η οποία από τότε τέθηκε υπό τον έλεγχο των δύο δυνάμεων. Η Αυστρία απομονώθηκε, ο Μέτερνιχ έχοντας μάθει για το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, αναφώνησε: «Τι βλακεία!». Ο Ι. Καποδίστριας συνόψισε τις απόψεις του Αυστριακού Καγκελαρίου απλά: «Ειρήνευση της Ελλάδας μέσω της εξόντωσης των Ελλήνων»¹⁴⁰.

Παράλληλα με την αποδοχή αυτής της πράξης, ο Νικόλαος Α΄ αποφάσισε να βάλει σε τάξη τις περίπλοκες διμερείς ρωσοτουρκικές σχέσεις, αρνούμενος ~~επ~~ τη διαμεσολάβηση της Αγγλίας.

Στις 5 (17) Μαρτίου 1826 στην Πύλη έφτασε ένα τελεσίγραφο, το οποίο περιείχε τρεις όρους:

(1) οι Παραδουνάβιες ηγεμονίες πρέπει να αποκατασταθούν πολιτικά, στρατιωτικά και αστικά (2) Οι Σέρβοι βουλευτές πρέπει να απελευθερωθούν και η χώρα τους πρέπει να απελευθερωθεί, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου. (3) Οι Τούρκοι βουλευτές πρέπει να σταλούν στα ρωσικά σύνορα για να διαπραγματευτούν με τους αντιπροσώπους του τσάρου για θέματα που αφορούν την παρούσα συνθήκη και αποτελούν αντικείμενο διαφοράς μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών.

Για την απάντηση δόθηκε προθεσμία έξι εβδομάδων. Το ρωσικό διάβημα συνέπεσε χρονικά με μια επιπλοκή της κατάστασης στην ίδια την Ελλάδα, όπου ο Ιμπραήμ και ο Μεχμέτ Ρεσίντ Πασάς περικύκλωσαν το Μεσολόγγι, το οποίο έπεσε τη νύχτα 10/11 (22/23) Απριλίου. Λαμβάνοντας υπόψη αυτές τις συνθήκες, ο Κάνινγκ έδωσε εντολή στον εξάδελφό του Στράτφορντ-Κάνινγκ να πάει στην Ανατολή και να προσφέρει στην Πύλη και στην ελληνική κυβέρνηση στο Ναύπλιο ένα σχέδιο συμφιλίωσης. Το πρόγραμμα αυτό ήταν σύμφωνο με την παλιά πολιτική των τσάρων, οι οποίοι ταυτόχρονα φοβόντουσαν και την αποδυνάμωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τη δημιουργία ενός νέου μεγάλου ναυτικού κράτους στη Μεσόγειο. Σύμφωνα με την Αγγλία, η Ελλάδα, περιορισμένη περίπου στα όρια του Μοριά και των νησιών, επρόκειτο να γίνει αυτόνομο κράτος, αλλά δεσμευμένο από την Οθωμανική αυτοκρατορία με σχέση υποτέλειας. Σε αυτό το στάδιο η ελληνική κυβέρνηση αναγκάστηκε να αποδεχθεί την πρόταση για διαμεσολάβηση (Ιανουάριος 1826) και πράγματι απευθύνθηκε επίσημα στην Αγγλία για τη διαμεσολάβηση τον Απρίλιο του 1826¹⁴¹.

¹³⁸Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας του 19^{ου} και αρχών του 20^{ου} αιώνα. Τα Έγγραφα του Ρωσικού ΥΠΕΞ// Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г.

¹³⁹Στο ίδιο// Там же.

¹⁴⁰Αναφορά: Ο Βινογκράντοβ Β. Ι. Τζόρτζ Κάννινγκ, Η Ρωσία και η απελευθέρωση της Ελλάδας// Цит. по: Виноградов В. И. Джордж Каннинг, Россия и освобождение Греции. С. 128.

¹⁴¹Ο Ντεμπιντούρ Α. Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης// Дебидур А. Дипломатическая история Европы. С. 255.

Εν τω μεταξύ, πέρασαν οι έξι εβδομάδες που είχαν δοθεί στην Τουρκία για την απάντηση και ο Ρεΐζ Εφέντης (Υπουργός Εξωτερικών) ενημέρωσε τον Μ. Μιντσάκη, ο οποίος ενεργούσε ως απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη μετά την αναχώρηση του Γ. Στρόγκανοφ, ότι η Πύλη αποδέχεται τα βασικά σημεία της συμφωνίας (12 Μαΐου 1826).

Την 1η Αυγούστου άρχισαν οι διαπραγματεύσεις στην πόλη Άκκερμαν (Μπέλγκοροντ-Δνείστερος). Οι διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν από τον επιτετραμμένο στην Κωνσταντινούπολη Μ. Μιντσάκη και τον διορισμένο (αν και δεν έχει φτάσει ακόμα) πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Α. Ριμποπιέρ. Στις 25 Σεπτεμβρίου (7 Οκτωβρίου), μεταξύ της Ρωσίας και της Τουρκίας συνήφθη η Σύμβαση του Άκκερμαν, η οποία ικανοποίησε ορισμένες ρωσικές αξιώσεις προς την Τουρκία όσον αφορά τα σύνορα, την τήρηση του καθεστώτος των παραδουνάβιων ηγεμονιών και το εμπόριο. Αργότερα, η Α. Μπλούντοβα (κόρη του Δ. Μπλούντοβ, πρώην επιτετραμμένου στο Λονδίνο, αργότερα Υπουργού Εσωτερικών) θυμήθηκε τα λόγια του πατέρα της: «Ο πατέρας μου πολλές φορές μου έλεγε, πόσο λυπημένος ήταν ο τσάρος για την ετοιμότητα των Τούρκων να συμφωνήσουν με τους παλιούς όρους, πώς μετάνιωσε που είχε υπογράψει τη Συνθήκη του Άκκερμαν. Τα αιτήματά μας αφορούσαν μόνο τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, οι οποίες ιδρύθηκαν με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, και δεν υπήρχε ακόμη θέμα για τους Έλληνες»¹⁴². Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις αναγκάστηκαν να εγκρίνουν τις αποφάσεις της σύμβασης ως ευτυχή αποφυγή της απειλής πολέμου στα Βαλκάνια. Ίσως στο χρόνο των διαπραγματεύσεων στο Άκκερμαν ανήκει και το «Υπόμνημα για την τρέχουσα κατάσταση των εμπορικών σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας» που συνέταξε ο Α. Ριμποπιέρ και το οποίο χρονολογείται τον Οκτώβριο του 1826¹⁴³. Αλλά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η Σύμβαση του Άκκερμαν θεωρήθηκε από την Πύλη ως προσωρινή παραχώρηση λόγω της απελπιστικής κατάστασης του στρατού. Το καλοκαίρι του 1826 καταργήθηκε το σώμα των Γενιτσάρων και ένας νέος στρατός σύμφωνα με το ευρωπαϊκό παράδειγμα μόλις επρόκειτο να δημιουργηθεί. Στις 8 (20) Δεκεμβρίου 1826, ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ ανακοίνωσε την ακύρωση της σύμβασης και αυτό έγινε ένας από τους λόγους για τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1828-1829. Οι κύριες διατάξεις της αργότερα συμπεριλήφθηκαν στη Συνθήκη της Αδριανούπολης του 1829.

Η επέκταση της κλίμακας της τιμωρητικής δράσης στην Ελλάδα από τους Αιγυπτίους και η συνδεδεμένη μ' αυτήν γενοκτονία του ελληνικού πληθυσμού δεν μπορούσαν να μην ανησυχούν την Αγία Πετρούπολη. Στις 5 Ιουνίου 1827 τα αιγυπτιακά και τουρκικά στρατεύματα κατέλαβαν την Αθήνα, την επόμενη μέρα έπεσε η Ακρόπολη, η οποία είχε αντισταθεί από τον Αύγουστο του 1826. Έχει καταληφθεί το μεγαλύτερο μέρος του Μοριά. Όσοι δεν σκοτώθηκαν πουλήθηκαν ως σκλάβοι, συγκεκριμένα στην Αίγυπτο. Ήταν μια κρίση της εξέγερσης στην Ελλάδα. Υπό αυτές τις συνθήκες στις 17 (29) Σεπτεμβρίου 1826 η Ρωσία πρότεινε στο Λονδίνο να οργανώσει από κοινού την πολιορκία του Μοριά για να απομονώσει το στρατό του Ιμπραήμ Πασά. Η Ρωσία εκείνη τη στιγμή δεν μπορούσε να πάρει πιο ενεργή θέση, καθώς ο πόλεμος με την Περσία συνεχιζόταν λόγω της περσικής επίθεσης στην Υπερκαυκασία (1826-1828).

Στις 30 Ιανουαρίου (11 Φεβρουαρίου) 1827, μετά από ένα δύσκολο ταξίδι μέσω της Βαλκανικής Οροσειράς, ο απεσταλμένος Α. Ριμποπιέρ (διορισμένος το 1824) έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Στο δρόμο έκανε μια στάση στο Βουκουρέστι, περιμένοντας τον Α. Ο. Dugamel, διορισμένο δεύτερο γραμματέα στο στρατιωτικό τμήμα της ρωσικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, επικεφαλής του οποίου ήταν ο λοχαγός Τουτσκόφ (τα μέλη του ήταν επίσης ο υπολοχαγός Βερίγκιν και ο κόμης Λίβεν). Λόγω των άσχημων δρόμων το ταξίδι ήταν δύσκολο και ανασφαλές. Στην Κωνσταντινούπολη οι διπλωμάτες πήγαν στο Μπουγιούκ Ντερέ, καθώς το ρωσικό παλάτι στο Πέρα δεν ξαναχτίστηκε μετά την πυρκαγιά. Αμέσως μετά την

¹⁴²Η Μπλούντοβα Α. Ντ, Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. С. 186.

¹⁴³Υπόμνημα για τη σύγχρονη κατάσταση εμπορικών σχέσεων της Ρωσίας και της Τουρκίας//РГИА. Ф. Ф. 1040. Оп. 1. Д. 104. Записка о современном состоянии торговых сношений России и Турции. 1826.

άφιξή του ο Ριμποπιέρ πήγε για μια επίσκεψη στον βεζίρη και στη συνέχεια στον σουλτάνο. Το διπλωματικό σώμα στην Κωνσταντινούπολη εκπροσωπούσαν εκείνη την εποχή από τους απεσταλμένους της Αγγλίας (Στρατφορντ Κάνινγκ), της Γαλλίας (Κόμης Guillemino), της Αυστρίας (Βαρόνος Ottenfels), της Ισπανίας (Castillo), της Σαρδηνίας (Gropallo)¹⁴⁴.

Τότε, στις αρχές του 1827, η Ρωσία πρότεινε ένα νέο ρωσικό σχέδιο των βασικών διατάξεων της συνθήκης για την Ελλάδα, το οποίο ουσιαστικά επανέλαβε τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου της Αγίας Πετρούπολης του 1826. Το σχέδιο παραδόθηκε στο βρετανό πρέσβη στο Λονδίνο Χ. Λέβεν από τον Κ. Νέσελροντ. Στις 9 (21) Ιανουαρίου 1827, η Ρωσία συμφώνησε με τη γαλλική πρόταση να μετατραπεί το Πρωτόκολλο της Αγίας Πετρούπολης της από 23ης Μαρτίου (4 Απριλίου) 1826 σε ένα τριμερές αγγλορωσο-γαλλικό πρωτόκολλο, αλλά με την απαραίτητη προϋπόθεση ότι θα προβλέπονται συγκεκριμένα και πιο αποφασιστικά μέτρα επιρροής στην Πύλη σε περίπτωση που τα ήδη συμφωνηθέντα βήματα - η αποχώρηση των διπλωματικών αντιπροσώπων των συμμαχικών δυνάμεων από την Κωνσταντινούπολη και η προσέγγισή τους στους Έλληνες επαναστάτες - δεν θα αναγκάσουν την οθωμανική κυβέρνηση να συμφωνήσει για τη διευθέτηση. Αναφερόταν επίσης η ουσία των διαφορών στις απόψεις της ρωσικής και της γαλλικής κυβέρνησης σε σχέση με τη γαλλική πρόταση περί της σύναψης συνθήκης για την Ελλάδα. Για τη Ρωσία είναι απαράδεκτη η γαλλική πρόταση για την από κοινού εγγύηση του status quo της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η ρωσική κυβέρνηση δεν έχει συμφέρον στην κατάρρευση αυτής της αυτοκρατορίας αλλά σκοπεύει να διατηρήσει την επιρροή της στην Κωνσταντινούπολη και δεν θα επιτρέψει την παρέμβαση των δυνάμεων στις ρωσοτουρκικές σχέσεις¹⁴⁵.

Η Πύλη αρνήθηκε στην από κοινού διακοίνωση των ευρωπαϊκών δυνάμεων (Ρωσία, Αγγλία, Γαλλία και Πρωσία) με την πρόταση των μέτρων για την ειρήνευση της Ελλάδας από 28 Μαΐου (9 Ιουνίου) 1827. Άρχισαν οι προετοιμασίες για αποστολή στο Μοριά μιας νέας αιγυπτιακής μοίρας (89 καράβια συνολικά). Η επίθεση στη μοίρα του ελληνικού στολίσκου με επικεφαλής τον Λόρδο Τ. Cochrane (24 πλοία) κοντά στην Αλεξάνδρεια, απέτυχε¹⁴⁶.

Η μοίρα της Μεσογείου του Λογγίνου Χέυδεν

Υποθέτοντας ότι θα είναι αρνητική η απάντηση της Πύλης στη διακοίνωση της 28ης Μαΐου (9 Ιουνίου) 1827, η Ρωσία ετοιμάζει για επιχειρήσεις στη Μεσόγειο τη μοίρα της υπό τη διοίκηση του ναυάρχου Δ. Σενιάβιν¹⁴⁷, τον οποίον ο Νικόλαος Α΄ είχε επαναφέρει στην υπηρεσία λίγο πριν.

Στις 29 Μαΐου (10 Ιουνίου) 1827 ο Νικόλαος Α΄ με την οικογένειά του, συνοδευόμενοι από τους Ι. Ι. Dibich, Α. S. Menshikov, αρχηγό του Ναυτικού Επιτελείου Α. V. von Moller, επισκέφθηκαν τη ναυαρχίδα " με 74 πυροβόλα Αζον", στην οποία ανυψώθηκε το αυτοκρατορικό λάβαρο. Ένας χαιρετισμός βρόντηξε από το φρούριο και τα πλοία και οι ναύτες επτά φορές φώναζαν «Ζήτω!» Μετά την προσευχή, ο αυτοκράτορας είπε: «Ελπίζω ότι σε περίπτωση οποιασδήποτε στρατιωτικής δράσης, θα φερθείτε στον εχθρό όπως οι Ρώσοι!»¹⁴⁸. Αυτή η

¹⁴⁴Η αυτοβιογραφία του Αλεξάνδρου Ντιουγκαμέλ//Автобиография Александра Осиповича Дюгамеля // Русский архив. 1885. Кн. 1. №2. С. 188–191.

¹⁴⁵Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας του 19^{ου} και αρχών του 20^{ου} αιώνα//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г.С. 15, 25.

¹⁴⁶Ο Αηραπέτοβ Ο. Ρ. Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας//Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 65.

¹⁴⁷Ο Σενιάβιν Δμίτρη του Νικολάου (1763–1831), από αριστοκρατική οικογένεια, υποναύαρχος (1804), αντιναύαρχος (1805), ναύαρχος (1826), συμμετείχε στο ρωσοτουρκικό πόλεμο 1787–1791, στην αρχιπελαγική αποστολή του Θ. Ουσακώφ 1799–1800, αρχηγός της Μεσογειακής μοίρας 1805–1806.

¹⁴⁸Η Γκρεμπενσικόβα Γ. Α. Το ρωσικό πολεμικό ναυτικό κατά το Νικόλαο Α΄//Гребенщикова Г.А. Российский флот при Николае I. СПб., 2014. С. 141.

ανασκόπηση της μοίρας υπάρχει στη ζωγραφιά του Σ. Σιφλιάρ και στην ακουαρέλα που ζωγραφίστηκε βάσει αυτής από τον Π. Σ. Ιβανόβ. Την επόμενη μέρα, εγκρίθηκε η υψηλότερη οδηγία και ο Δ. Σενιάβιν έλαβε εντολή για τη μετεγκατάσταση της ρωσικής μοίρας από την Κρονστάνδη στο Πόρτσμουθ. Δέκα ημέρες αργότερα, στις 9 (21) Ιουνίου, η ρωσική μοίρα, την οποία αποχαιρετούσε ο ίδιος ο Νικόλαος Α', βγήκε στη θάλασσα. Η μοίρα αποτελούνταν από 20 πλοία. Στο Πόρτσμουθ από τη μοίρα αποσπάστηκε ένα τμήμα υπό τη διοίκηση του υποναυάρχου Κόμη Λογγίνου Χέυδεν, ο οποίος έτυχε να είχε ήδη επισκεφθεί τα ελληνικά ύδατα κατά την περίοδο 1799-1800.

Η μοίρα του Λ. Χέυδεν είχε 9 πλοία. Πλοία γραμμής (που συνήθως ονομάζονται απλώς «πλοία») Αζόφ, Γκανγκούτ, Ιεζεκιήλ, Αλέξανδρος Νιέφσκι, οι φρεγάτες Κωνσταντίνος, Προβόρνι, Έλενα, Κάστωρ και η κορβέτα Γκρεμιάσσι. Η μοίρα είχε συνολικά 1.066 πυροβόλα. Αρχικά η μοίρα έπρεπε να προστατεύει την εμπορική ναυτιλία επειδή εντατικοποιήθηκε η πειρατεία. Την 31^η Ιουλίου, με εντολή του Λ. Χέυδεν ο κυβερνήτης του πλοίου "Αζον", ο Πλοίαρχος Μ. Ρ. Lazarev¹⁴⁹, διορίστηκε αρχηγός του επιτελείου. Δεν είχε ακόμη προγραμματιστεί καμία στρατιωτική σύγκρουση, αλλά συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με τις ναυτικές δυνάμεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο επικεφαλής διοικητής του στόλου και των λιμένων της Μαύρης Θάλασσας, ναύαρχος Α. Γκρέιγκ πρότεινε στον Νικόλαο Α' να επιτραπεί η συλλογή αυτών των πληροφοριών. Αφού έλαβε συγκατάθεση, στις 2 (14) Ιουνίου 1827, έστειλε αίτημα στη ρωσική πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη για τη συλλογή αυτών των πληροφοριών. Η πρωτοβουλία αυτή συνέπεσε με την αναχώρηση για την Κωνσταντινούπολη της οικογένειας του απεσταλμένου Α. Ριμποπιέρ, για την οποία διατέθηκε η φρεγάτα «Φλώρα». Σύντομα, την 31^η Ιουλίου, ο Α. Γκρέιγκ ευχαρίστησε τον Ριμποπιέρ για τις πληροφορίες που είχε λάβει. Υπόμνημα με τίτλο «Μερικές πληροφορίες για τις ναυτικές δυνάμεις της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. 1827» υπάρχει στο αρχείο του Ριμποπιέρ στο Ρωσικό Κρατικό Ιστορικό Αρχείο και δημοσιεύτηκε από την Γ. Α. Γκρεμπενσικόβα¹⁵⁰. Ο συνολικός αριθμός των πλοίων του τουρκικού στόλου αγκυροβολημένων στην Κωνσταντινούπολη ήταν 67, μη συμπεριλαμβανομένων των αιγυπτιακών πλοίων¹⁵¹.

Η Συνθήκη του Λονδίνου, 24 Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827

Στις 24 Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827 συνάφθηκε για το ελληνικό ζήτημα η Συνθήκη του Λονδίνου μεταξύ της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας. Η συνθήκη αυτή, όπως σημείωνε ο Γάλλος ιστορικός Α. Debidour, «ήταν το αποτέλεσμα της από κοινού εργασίας των τριών κυβερνήσεων, ενωμένων κάποτε για έναν εντελώς διαφορετικό σκοπό. ... Και να μην θεωρούσαν ακόμη κάποιοι υποστηρικτές της Ιεράς Συμμαχίας ότι είναι εντελώς νεκρή, σε κάθε περίπτωση η συνθήκη του 1827 της επέφερε ένα πλήγμα που ήταν μοιραίο γι' αυτήν»¹⁵². Η σύναψη της Συνθήκης του Λονδίνου του 1827 οδήγησε στην απομόνωση της Αυστρίας, η οποία προσπαθούσε με όλη της τη δύναμη να αποτρέψει τη στρατιωτική ήττα της Τουρκίας στην επερχόμενη σύγκρουση. Αντιτιθέμενη σταθερά στην ανεξαρτησία των βαλκανικών λαών, υποστήριζε την Τουρκία και, σύμφωνα με τον Ρώσο πρέσβη Τατίσσεβ, της έστειλε με το εμπορικό πλοίο περίπου 6.000 τουφέκια¹⁵³. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου στις 24 Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827, το στρατιωτικό τμήμα της ρωσικής αποστολής αναγκάστηκε να φύγει από την Κωνσταντινούπολη για το Βουκουρέστι, όπου ο Dugamel έμαθε για το

¹⁴⁹Ο Λάζαρεβ Μιχαήλ του Πέτρου (1788–1851), υποναύαρχος (1827), αντιναύαρχος (1833), ναύαρχος (1843)

¹⁵⁰ ΡΚΙΑ. Γκρεμπενσικόβα Γ. Α., Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου//РКИА. Ф. 1040. Оп. 1.Д. 89; Гребенщикова Г.А. Морское сражение под Наварином. С. 94–96.

¹⁵¹Στο ίδιο//Гребенщикова Г.А. Морское сражение под Наварином. С. 98.

¹⁵²Ο Ντεμπιντούρ Α., η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης//Дебидур А. Дипломатическая история Европы. С. 261.

¹⁵³Η Κινιάσινα Ν. Σ., Οι ρωσοαυστριακές αντιφάσεις την παραμονή και κατά τη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου 1828-1829// Киняпина Н. С. Русско-австрийские противоречия накануне и во время русско-турецкой войны 1828–1829 годов // Ученые записки МГУ. 1952. Вып.156. С. 204.

Ναβαρίνο. Προβλέποντας τον επερχόμενο πόλεμο, ο Dughamel συνέταξε ένα λεπτομερές υπόμνημα για τη διαδρομή μέσω των Βαλκανίων¹⁵⁴.

Αργότερα η Συνθήκη του Λονδίνου προκαθόριζε τις από κοινού ενέργειες της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας για να «αναγκάσουν» την Τουρκία σε ειρήνη. Η έκθεση του Υπουργού Εξωτερικών κ. Νέσελροντ προς τον Νικόλαο Α΄ από 11 (23) Σεπτεμβρίου 1827 συγκεκριμένα ανέφερε: «Η συνθήκη της 6^{ης} Ιουλίου προβλέπει την πιθανότητα να απορρίψουν οι Τούρκοι τις προτάσεις των τριών αυτών, και στην περίπτωση αυτή τα επισυναπτόμενα στη συνθήκη πρωτόκολλα ορίζουν ότι τα αναγκαστικά μέτρα που πρέπει να ληφθούν θα προβλέπουν ότι στις μοίρες των συμβαλλομένων δυνάμεων θα δοθεί διαταγή για αποφυγή ή απαγόρευση οποιασδήποτε προμήθειας όπλων, πολεμικών ή επισιτιστικών προϊόντων στους Τούρκους ή τους Αιγυπτίους, όπως και να εμποδιστεί η αποστολή σ' αυτούς ανθρώπων ή πλοίων. Οι επιχειρήσεις των ενωμένων μοιρών μπορούν να ωφελήσουν πολύ τους Έλληνες, καθώς θα εμποδίσουν την άφιξη στο Μοριά της νέας αιγυπτιακής αποστολής»¹⁵⁵.

Οι αποφάσεις της Διάσκεψης του Λονδίνου της 24^{ης} Ιουνίου (6^{ης} Ιουλίου) 1827 πήραν συνέχεια στις 23 Αυγούστου (4 Σεπτεμβρίου) 1827, όταν στην Κωνσταντινούπολη πραγματοποιήθηκε η 5^η διάσκεψη των διπλωματικών αντιπροσώπων της Αγγλίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας. Εκεί συζητούσαν την πραγματική ανακωχή στη θάλασσα, η οποία θα εξασφαλιζόταν από τις ενωμένες συμμαχικές μοίρες σύμφωνα με τις οδηγίες που θα τους έδιναν οι διοικητές τους. Προβλεπόταν αποκλεισμός της ηπειρωτικής Ελλάδας και των γειτονικών νησιών του Αρχιπελάγους. Η Διάσκεψη αποφάσισε ότι ο αποκλεισμός θα επεκταθεί στις ακτές της ηπειρωτικής Ελλάδας από τον Παγασητικό κόλπο μέχρι τις εκβολές του Ασπροπόταμου (Αχελώου), καθώς θα καλύψει και τα νησιά της Εύβοιας, της Σαλαμίνας, της Αίγινας, του Πόρου, της Ύδρας, εξαιρουμένων των νησιών της Κρήτης και της Σάμου¹⁵⁶. Αργότερα, η περιοχή του αποκλεισμού που κηρύχθηκε από τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης χρησιμοποιήθηκε ως προηγούμενο για την επίλυση του ζητήματος των συνόρων του μελλοντικού ελληνικού κράτους, αν και υπό την πίεση της Αγγλίας τα σύνορα περιορίστηκαν περαιτέρω. Παρόμοια ζητήματα που σχετίζονται με το έδαφος που ελέγχεται από τους Έλληνες έχουν συζητηθεί και στο παρελθόν, όπως αποδεικνύεται από ένα προσχέδιο των αρχείων των Ντάσκωφ¹⁵⁷.

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου, 8 (20) Νοεμβρίου 1827

Η μοίρα του Λ. Χένδεν αφού προμηθεύτηκε τρόφιμα και νερό, έφυγε από το Πόρτσμουθ στις 8 (20) Αυγούστου. Εν τω μεταξύ έχει αποφασιστεί το θέμα για τον αποκλεισμό και την έμμεση βοήθεια προς τους Έλληνες επαναστάτες. Το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου, η μοίρα του Λ. Χένδεν ήταν αγκυροβολημένη κοντά στο Παλέρμιο. Τότε λύθηκαν τα ζητήματα σχετικά με την οικονομική και ταχυδρομική εξασφάλιση μοίρας «μέσω ταχυμεταφορών» στις προξενικές υπηρεσίες της Κωνσταντινούπολης, της Νάπολης, της Βενετίας και της

¹⁵⁴Η αυτοβιογραφία του Αλεξάνδρου Ντιουγκαμέλ//[ДюгамельА. О.] Автобиография Александра Осиповича Дюгамеля. С. 192.

¹⁵⁵Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^ο αιώνα//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. С. 217.

¹⁵⁶Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^ο αιώνα// Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. С. 688.

¹⁵⁷Ο Ντάσκωφ Δ. Β. Σχέδιο της διευκόλυνσης της κατάστασης του ελληνικού λαού...// РГИА. Ф. 1630 (Дашковы) Оп. 1. Д. 144. Дашков Д.В. Проект (черновой) облегчения быта греческого народа, находящегося под гнетом владычества Турции, а также об урегулировании русско-турецких отношений. Приложение: проект демаркационной линии между областями, заселенными греками и остальной Турцией. На фр. яз. 1822 – [1825]. – 15 л.

Τεργέστης¹⁵⁸. Στις 11 Σεπτεμβρίου η βρετανική μοίρα έφτασε στο Ναβαρίνο, αλλά μόνη της δεν μπορούσε να αντισταθεί στον οθωμανικό στόλο. Οι συμμαχικές μοίρες επρόκειτο να ενωθούν, αλλά τότε ο Κόδρινγκτον αναγκαστικά παρέμεινε αδρανής, λαμβάνοντας εντολές από το Λονδίνο για να παρεμβαίνει μόνο λεκτικά στους Αιγύπτιους. Σε ένα γράμμα προς τη γυναίκα του στις 13 Σεπτεμβρίου ο Κόδρινγκτον έγραφε με πίκρα ότι οι Έλληνες του Αρχιελάγους του φώναζαν: «Προδοσία! Προδοσία!»¹⁵⁹. Στις 22 Σεπτεμβρίου, μια γαλλική μοίρα πλησίασε το Ναβαρίνο. Στις 25 Σεπτεμβρίου οι διοικητές τους συναντήθηκαν με τον Ιμπραήμ Πασά, ο οποίος επικαλέστηκε την έλλειψη οδηγιών. Στις 10 Οκτωβρίου στους συμάχους εντάχθηκε η ρωσική μοίρα του Λ. Χέυδεν.

Αφού δεν έλαβαν απάντηση από την Πύλη, οι πρέσβεις των τριών κρατών στην Κωνσταντινούπολη απευθύνθηκαν στους διοικητές των μοιρών που βρίσκονταν στο Αρχιελάγους. Τη γενική διεύθυνση είχε ο ανώτερος αντιναύαρχος Έντουαρντ ή Εδουάρδος Κόδρινγκτον¹⁶⁰, τη γαλλική μοίρα διοικούσε ο υποναύαρχος Ανρί ντε Ρινί¹⁶¹, και τη ρωσική μοίρα ο υποναύαρχος Λογγίνος Χέυδεν. Είχαν οδηγίες να εμποδίζουν τη μεταφορά στρατευμάτων και τις οποιεσδήποτε δράσεις αυτών των στρατευμάτων στην ακτή. Από την άλλη επιβλήθηκαν υποχρεώσεις και στους Έλληνες. Όλα τα ελληνικά στρατεύματα έπρεπε να απομακρυνθούν από όλες τις περιοχές που ήταν εκτός της καθορισμένης γραμμής οριοθέτησης. Ο διοικητής των αιγυπτιακών δυνάμεων Ιμπραήμ Πασάς, που ενημερώθηκε για την απόφαση αυτή στα τέλη Σεπτεμβρίου, συμφώνησε σε εικοσαήμερη ανακωχή μέχρι να παραλάβει τις οδηγίες από την Κωνσταντινούπολη. Καθώς οι Έλληνες ενέτειναν τις ενέργειές τους στον Κορινθιακό κόλπο, ο Ιμπραήμ Πασάς προσπάθησε να εγκαταλείψει τον κόλπο του Ναβαρίνου, αλλά ο Εδουάρδος Κόδρινγκτον τον ανάγκασε να επιστρέψει. Δεν υπήρχε ενεργός δράση. Δύο ημέρες πριν από τη μάχη, στις 4 (16) Οκτωβρίου ο Ρώσος απεσταλμένος στην Κωνσταντινούπολη Α. Ριμποπιέρ έγραψε στον υποναύαρχο Λ. Χέυδεν για τη χαλαρότητα των ενεργειών της αγγλο-γαλλικής μοίρας: «Επομένως, η δράση ή μάλλον η εμφάνιση των συμμαχικών μοιρών δεν έχει ακόμη αποφέρει κανένα από τα οφέλη που δικαιούμασταν να περιμένουμε. Αλλά το πιο λυπηρό είναι ότι η μη εγκυρότητα των μέτρων τους, δικαιολόγησε την αδιαφορία της Πύλης γι' αυτό το μέτρο και την έλλειψη φροντίδας της εκείνη τη στιγμή που οι συμμαχικές ναυτικές δυνάμεις συγκεντρώνονται στο Αρχιελάγους»¹⁶².

Οι διοικητές των μοιρών απευθύνθηκαν στον διοικητή των ενωμένων ναυτικών και χερσαίων δυνάμεων Ιμπραήμ Πασά, για να ξεκινήσουν τις διαπραγματεύσεις. Ο Ιμπραήμ Πασάς «δεν μπορούσε να παρευρεθεί» και αυτή η αμέλεια του κόστισε ακριβά¹⁶³. Η επίθεση του οθωμανικού στόλου δεν αναμενόταν και ο Κόδρινγκτον αποφάσισε να επιδείξει δύναμη, να εισέλθει στον κόλπο και να αγκυροβολήσει απέναντι από τα πλοία των Αιγυπτίων και των Τούρκων. Πέντε ημέρες πριν από τη μάχη, ο ντε Ρινί απευθύνθηκε στους Γάλλους που υπηρετούσαν στα αιγυπτιακά πλοία, προτρέποντάς τους να μην πολεμήσουν με τους συμπατριώτες τους σε περίπτωση σύγκρουσης. Σχεδόν όλοι τους έπλευσαν για τη Βενετία με αυστριακό πλοίο. Στο πλοίο του Ιμπραήμ παρέμεινε ο καπετάνιος Λετελιέ, από τον οποίο αργότερα έγιναν γνωστές οι λεπτομέρειες της μάχης από τη πλευρά του οθωμανικού στόλου. Ο αιγυπτιακός στόλος διοικούνταν από τον Μουχαρέμ Μπέη, ο Τουρκικός από τον Ταγκίρ Πασά.

¹⁵⁸ Η Γκρεμπενσικόβα Γ. Α. Η Ναυμαχία του Ναβαρίου//Гребенщикова Г.А. Морское сражение под Наварином. С. 148.

¹⁵⁹ Αναφορά στο ίδιο//Цит. по : Там же. С. 150.

¹⁶⁰ Εδουάρδος Κόδρινγκτον (1770–1851), υποναύαρχος (1814); αντιναύαρχος (1821), ναύαρχος (1837)

¹⁶¹ Ανρί ντε Ρινί (Ανρί-Γκοτιέ, κόμης, 1782-1835) υποναύαρχος (1825), αντιναύαρχος μετά το Ναβαρίνο

¹⁶² Αναφορά στο://Цит. по: Палеолог Г. [Н.] Сивинис М. [С.] Исторический очерк народной войны за независимость Греции и восстановления королевства при вмешательстве великих держав России, Англии и Франции. СПб., 1867. Т. 2. Приложение. С. 61).

¹⁶³ Οι ρωσικοί και σοβιετικοί ναυτικοί στη Μεσόγειο, Μόσχα, 1976//Русские и советские моряки на Средиземном море. М.: Воениздат, 1976. С. 103–104.

Οι συνθήκες και η πορεία της Ναυμαχίας του Ναβαρίνου στις 8 (20) Οκτωβρίου 1827 αναλύονται λεπτομερώς σε μια σειρά έργων, συμπεριλαμβανομένης της μονογραφίας της Γ. Α. Γκρεμπενσικόβα «Ο ρωσικός στόλος επί του Νικολάου Α΄» (Αγία Πετρούπολη, 2014)¹⁶⁴.

Ο οθωμανικός στόλος βρισκόταν σε τυπική διάταξη ημισελήνου μεταξύ του φρουρίου του Ναβαρίνου και του νησιού της Σφακτηρίας σε τρεις σειρές παράλληλα με την ακτογραμμή. Τα πλοία ήταν σταθερά προσδεδεμένα με πρόσθετες άγκυρες ούτως ώστε να έχουν στραμμένα τα πυροβόλα προς την κατάλληλη κατεύθυνση για διευκόλυνση της διάπτευσης. Ο συνολικός αριθμός των πολεμικών πλοίων του αιγυπτιακού-τουρκικού στόλου (υπήρχαν επίσης τρεις τυνησιακές φρεγάτες) δεν είναι γνωστός. Ένα λεπτομερές σχέδιο λιθογραφίας που απεικονίζει τον κόλπο του Ναβαρίνου, υπογεγραμμένο από τον Λ. Χένδεν (από το αρχείο του Α. Ριμποπιέρ) δείχνει την τοποθέτηση των 165 πλοίων, συμπεριλαμβανομένων των πλοίων μεταφοράς¹⁶⁵. Ο συνολικός αριθμός των εχθρικών σκαφών ποικίλλει. Είναι γνωστό με βεβαιότητα ότι υπήρχαν τρία πλοία γραμμής των 74 πυροβόλων. Άλλα πλοία ήταν: 18 φρεγάτες, μεταξύ των οποίων μεγάλες (με 64, 56 48 και 44 κανόνια), 39 κορβέτες, 19 μπρίκια, πάνω από 30 μεταγωγικά με πέντε χιλιάδες άγημα¹⁶⁶. Τον κίνδυνο παρουσίαζαν 7 πυρπολικά (ονομάζονται και άλλοι αριθμοί), σχεδιασμένα να πυρπολούν τα εχθρικά πλοία. Τα πλοία τοποθετήθηκαν σε τρεις γραμμές, την πρώτη από τις οποίες αποτελούσαν τα πλοία και οι φρεγάτες, τη δεύτερη και την τρίτη - κορβέτες και μπρίκια. Ο συνολικός αριθμός των πυροβόλων της μοίρας σύμφωνα με διάφορες πηγές κυμαινόταν από 2,1 έως 2,6 χιλιάδες. Η είσοδος στον κόλπο και οι δύο πλευρές προστατεύονταν από τις παράκτιες πυροβολαρχίες (μέχρι 125 πυροβόλα).

Στο σχέδιο από το Ρωσικό κρατικό ιστορικό αρχείο, εμφανίζονται 28 καράβια των συμμαχών, εκ των οποίων τα 10 είναι πλοία της γραμμής, συμπεριλαμβανομένων 4 ρωσικών: Αζόφ (στο κέντρο) και από δεξιά προς τα αριστερά: «Gangut», «Ezekiel», «Alexander Nevsky», καθώς και 9 φρεγάτες, εκ των οποίων οι 4 είναι ρωσικές: «Κωνσταντίνος», «Αγία Ελένη», «Προβόρνι», «Κάστωρ». Σχέδια της τοποθέτησης των πλοίων της συμμαχικής μοίρας και του οθωμανικού στόλου καταρτίστηκαν επίσης από τη βρετανική (P. Nicolas) και τη γαλλική πλευρά¹⁶⁷. Αναπαραστάσεις της διάταξης των στόλων βρίσκονται σε πολλές λιθογραφίες και σε πίνακες, συμπεριλαμβανομένου ενός μεταγενέστερου πίνακα του Ιβάν Αϊβαζόφσκι (1888). Στα πλοία της συμμαχικής μοίρας υπήρχαν, σύμφωνα με διάφορες πηγές, από 1298 έως 1676 πυροβόλα, τα πληρώματά τους ήταν 11 χιλιάδες άτομα.

Στις 6 (18) Οκτωβρίου 1827, όταν φύσηξε ένας νέος άνεμος, τα 26 συμμαχικά πλοία άρχισαν να προελαύνουν στον κόλπο για να εμποδίσουν τον οθωμανικό στόλο. Πρώτα εισήλθαν στον κόλπο τα βρετανικά και γαλλικά πλοία (τα τελευταία τοποθετήθηκαν εναντίον εκείνων των αιγυπτιακών πλοίων, όπου υπηρετούσαν οι Γάλλοι αξιωματικοί). Φαινόταν ότι ο Κόδρινγκτον είχε κάνει τα πάντα για να αποφύγει τη μάχη. Όμως δεν καταλάβαιναν όλοι οι απλοί Τούρκοι και Αιγύπτιοι τις διαπλοκές των ξένων συμφερόντων. Ένας βουλευτής τον οποίον έστειλε ο Κόδρινγκτον σκοτώθηκε κατά λάθος. Ο δεύτερος βουλευτής σκοτώθηκε κοντά στην αιγυπτιακή ναυαρχίδα. Τα φλεγόμενα πυρπολικά κατευθύνθηκαν προς τα πλοία της συμμαχικής μοίρας και ένα από τα γαλλικά πλοία έπιασε φωτιά. Οι σύμμαχοι αναγκάστηκαν να απαντήσουν. Με τους πυροβολισμούς των τουρκικών παράκτιων πυροβολαρχιών, οι τελευταίοι που εισήλθαν στον

¹⁶⁴Η Γκρεμπενσικόβα Γ. Α. Το Ρωσικό ναυτικό κατά το Νικόλαο Α΄//Гребенщикова Г. А. Российский флот при Николае I. С. 145–163.

¹⁶⁵РΚΙΑ. Φ.1040. Σχέδιο ναυμαχίας στον κόλπο του Ναβαρίνου 8 Οκτωβρίου 1827//РГИА. Φ. 1040. Рибопьер. Оп. 1. Д.85. План сражения в Наваринской губе 8 окт. 1827 г. (1820-е гг.) Литография. Подлинный план подписал контр-адмирал граф Гейден. – 1 л.

¹⁶⁶Περισσότερα βλ.: Γκρεμπενσικόβα Γ.Α., Το ρωσικό ναυτικό κατά το Νικόλαο Α΄. //Подробнее см.: Гребенщикова Г. А. Российский флот при Николае I. С. 150.

¹⁶⁷ Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου. 200 χρόνια μετά από το ξεκίνημα της ελληνικής μάχης για την ανεξαρτησία. Κατάλογος της έκθεσης. Αγία Πετρούπολη//Наваринское сражение. 200 лет начала Греческой войны за независимость. Каталог выставки. СПб.: ЦВММ, 2021. С. 38–39.

κόλπο του Ναβαρίνου ήταν τα ρωσικά πλοία της μοίρας του Λ. Χέυδεν. Ήταν οι τελευταίοι που στις πιο δυσμενείς συνθήκες των πλευρικών πυρών των παράκτιων πυροβολαρχιών μπήκαν στη μάχη και κατάφεραν πλήγμα στο κέντρο και στα δύο πλευρά του εχθρού. Η ναυαρχίδα της ρωσικής μοίρας «Αζώφ», όπου ο Λ. Χέυδεν κρατούσε τη σημαία, διοικήθηκε από τον σημαιοφόρο Μ. Π. Λάζαρεβ. Οι μελλοντικοί ναύαρχοι, οι ήρωες της άμυνας της Σεβαστούπολης στον Κριμαϊκό Πόλεμο, ο υποπλοίαρχος Β. Α. Κορνίλωβ, ο ανθυπασπιστής (τότε αξιωματικός) Π. Σ. Ναχίμοβ και ο δόκιμος Β. Ι. Ιστόμιν υπηρέτησαν σε αυτό το πλοίο.

Από ολόκληρη τη συμμαχική μοίρα, το «Αζώφ» διακρίθηκε ιδιαίτερα στη μάχη, βυθίζοντας δύο φρεγάτες και μία κορβέτα, έβαλε φωτιά σε μια φρεγάτα 60 πυροβόλων υπό τη σημαία του Ταχίρ Πασά, ανάγκασε ένα πλοίο 80 πυροβόλων να προσαράξει και στη συνέχεια, μαζί με τους Βρετανούς, κατέστρεψε την τουρκική ναυαρχίδα του Μουχάρεμ Μπέη. Η μάχη κράτησε σχεδόν τέσσερις ώρες. Στην έκθεση του Λ. Χέυδεν αναφέρεται: «70 πολεμικά πλοία και 8 μεταγωγικά ανατινάχτηκαν και βυθίστηκαν». Οι απώλειες του εχθρού κυμαίνονταν από 6.000 έως 8.000 νεκρούς και πνιγμένους. Μία από τις τουρκικές φρεγάτες κατέβασε τη σημαία της μπροστά από ένα από τα πλοία της ρωσικής μοίρας. Δεδομένου ότι η Ρωσία δεν βρισκόταν σε κατάσταση πολέμου, ο Νικόλαος Α΄ διέταξε να επιστραφεί στην Τουρκία ή, εάν ήταν αιγυπτιακό πλοίο, να το στείλει στην Αλεξάνδρεια¹⁶⁸. Οι Σύμμαχοι δεν έχασαν κανένα πλοίο. Οι απώλειες πληρωμάτων ανήλθαν: στη βρετανική μοίρα - 79 νεκροί και 284 τραυματίες, στη ρωσική - 62 νεκροί και 139 τραυματίες, στη γαλλική - 43 νεκροί και 141 τραυματίες. Για να σώσει τα τρία πλοία που έμειναν σώα μετά το Ναβαρίνο, ο Ιμπραήμ Πασάς έπρεπε να αναλάβει την υποχρέωση να μην τα χρησιμοποιήσει εναντίον των Ελλήνων και έστειλε μ' αυτά το χαρέμι και το περιττό φορτίο του στην Αλεξάνδρεια και ο ίδιος παρέμεινε στον Μοριά, έχοντας 18.000 πεζούς και 2.000 ιππείς¹⁶⁹. Αποκλεισμένος από το συμμαχικό στόλο και το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, ο Ιμπραήμ Πασάς άντεξε για δέκα μήνες, λεηλατώντας και καταπιέζοντας τον πληθυσμό του Μοριά. Αλλά στις 14 (26) Σεπτεμβρίου 1828 αναγκάστηκε να υπογράψει με τους ναύαρχους των συμμαχικών δυνάμεων ένα πρωτόκολλο εκκένωσης και στις 22 Σεπτεμβρίου (3 Οκτωβρίου) οι υπόλοιπες αιγυπτιακές και τουρκικές μονάδες εγκατέλειψαν το Μοριά. Η εκκένωσή τους εξασφαλίστηκε από τα γαλλικά μεταγωγικά πλοία.

Τα ρωσικά πλοία παρέμειναν στο Ναβαρίνο μέχρι τις 13 (25) Οκτωβρίου, βάζοντας τα πάντα σε τάξη, και στη συνέχεια ανέλαβαν διάφορα καθήκοντα στη Μεσόγειο, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας του ελληνικού πληθυσμού, με έδρα τη Μάλτα. Στη Μάλτα οι Ρώσοι ναυτικοί έλαβαν πληροφορίες ότι, σε αντίθεση με τη γνώμη του ευρέος κοινού, τα υψηλότερα κλιμάκια εξουσίας της Αγγλίας ήταν δυσανεστήμενα για τη νίκη στο Ναβαρίνο. Ο Δούκας Α. Ουέλλινγκτον, η υπογραφή του οποίου ήταν στα πρακτικά στις 4 Απριλίου, χαρακτήρισε τη Ναυμαχία του Ναβαρίνου «ένα δυσχερές γεγονός»¹⁷⁰. Ο βασιλιάς Γεώργιος Δ', αφού έμαθε για το Ναβαρίνο, είπε: «Τι κακό γεγονός!» Ο Αυστριακός αυτοκράτορας Φραγκίσκος Α΄ χρησιμοποίησε την έκφραση «όλεθρος του Ναβαρίνου». Η σύζυγος του Ρώσου πρέσβη στο Λονδίνο Ντάρια Λίβεν (αδελφή του Α. Μπέκεντορφ), ανέφερε στην επιστολή προς τον αδελφό της: «Είναι τρέλα για την Αγγλία να πολεμά λόγω συναισθημάτων: τι μας νοιάζουν οι Έλληνες; Οι Τούρκοι ήταν πάντα πιστοί σύμμαχοί μας»¹⁷¹. Ο βασιλιάς Γεώργιος Δ΄ αναγκάστηκε να δώσει στον Κόδρινγκτον μια επιβράβευση, την οποία το υπουργικό συμβούλιο δεν ενέκρινε. Στο πλαίσιο αυτό ο πρωθυπουργός Φ. Γκόντριντς παραιτήθηκε. Ο βασιλιάς έδωσε εντολή στον Ουέλλινγκτον να σχηματίσει το υπουργικό συμβούλιο. Εν τω μεταξύ, μετά από την

¹⁶⁸ Η Γκρεμπενσικόβα Γ. Α., Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου// Гребенщикова Г.А. Морское сражение под Наварином. С. 193

¹⁶⁹ Στο ίδιο.

¹⁷⁰ Η Μπλούντοβα Α. Δ. Αναμνήσεις της κόμισσας Μπλούντοβα Αντωνίνας//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой .С. 189.

¹⁷¹ Η πριγκίπισσα Λίβεν και η αλληλογραφία της//Княгиня Ливен и ее переписка с разными лицами // РС. 1903. № 5. С. 428. Д.Х. Ливен А.Х. Бенкендорфу. 4 (16) ноября 1827 г.

επιμονή του Ουέλλινγκτον, ο Κόδρινγκτον ανακλήθηκε¹⁷². Σε μια επιστολή της 16ης (28) Φεβρουαρίου 1828, ο Ντ. Λιβεν έγραψε στον Α. Μπέκεντορφ: «Η Αγγλία είναι δειλή. Φοβάται να πάει μαζί μας, φοβάται να είναι εναντίον μας και θεωρεί ασφαλέστερο να επιλέξει τη χρυσή τομή, η κατάσταση είναι ευγενής - για εμάς είναι ακίνδυνη, που είναι το κύριο πράγμα»¹⁷³.

Ο Νικόλαος Α΄ αντίθετα, ευχαρίστησε τον Έντουαρντ Κόδρινγκτον για τη λαμπρή νίκη του και στις 8 (20) Νοεμβρίου του απένειμε το παράσημο του Τάγματος του Αγίου Γεωργίου 2^{ου} βαθμού με τη δική του αναγραφή και με τις λέξεις: «Το όνομά σας ανήκει πλέον στους απογόνους»¹⁷⁴. Στον υποναύαρχο ντε Ρινί απονεμήθηκε το σήμα του Τάγματος του Αγίου Αλεξάνδρου Νέφσκι του 1^{ου} βαθμού. «Ζήτω το Ναβαρίνο! - έγραψε η Λίβεν στις 4 (16) Νοεμβρίου 1827, - Είμαστε ενθουσιασμένοι, η βρετανική κυβέρνηση είναι κάπως φοβισμένη, η γαλλική κυβέρνηση είναι σε κατάθλιψη. Όσο για την Αυστρία, είναι αυτονόητο ότι είναι έξαλλη και ταραγμένη»¹⁷⁵. Ο αυστριακός αυτοκράτορας αποκάλυψε τους διοικητές των μοιρών δολοφόνους και στεναχωριόταν ότι δεν μπορούσε να στείλει 100.000 στρατιώτες για να ειρηνεύσουν τον Μοριά. Ωστόσο, κατά τη γνώμη του Νικόλαου Α΄, στην ήττα του Ναβαρίνου οδήγησε επίσης και η πολιτική της Αυστρίας. Σε επιστολή του προς τον Μεγάλο Πρίγκιπα Κωνσταντίνο (του Παύλου) από 12 (24) Νοεμβρίου 1827 έγραψε: «Δεν εκπλήσσομαι από αυτό το γεγονός αφού, κατά τη γνώμη μου, προκύπτει φυσικά από τα άρθρα της συνθήκης, τα οποία έθεσαν τις μοίρες μας σε μια αναπόφευκτη ανάγκη τόσο ακραίων περιστάσεων, αφού οι Τούρκοι συνέχιζαν να υποκύπτουν σε αυστριακές ίντριγκες»¹⁷⁶. «Θυμάμαι», - έγραψε η Α. Μπλούντοβα - πόση χαρά ένιωθα, με τι θέρμη και ανυπομονησία περιμένα. Επικαλούμουν με όλη μου την ψυχή έναν πόλεμο με τους Τούρκους, έναν πόλεμο μεγάλου ψυχο, γενναίο, λαμπρό που θα κάλυπτε το ρωσικό όνομα με δόξα, όπως την εποχή της Αικατερίνης!»¹⁷⁷. Το γαλλικό κοινό χαιρετούσε την περίσταση. Όπως σημειώνει η Α. Μπλούντοβα «οι Γάλλοι βρήκαν ένα νέο μοντέρνο χρώμα κοκκινωπό-γκρι και το ονόμασαν "fumée de Navarin" (καπνός του Ναβαρίνου)». Ήταν δημοφιλές και στη Ρωσία. Ο πρωταγωνιστής των «Νεκρών Ψυχών» του Ν. Β. Γκόγκολ (1835) Τσιτσικόφ είχε μια φορεσιά από ύφασμα του χρώματος «του καπνού του Ναβαρίνου με φλόγες».

Το ερχόμενο νέο έτος του 1829 η ρωσική μοίρα κατέπλευσε στη Μάλτα. Στις 17 Ιανουαρίου 1828 από τη Νάπολη με το μπρίκι «Αχιλλέας» έφτασε ο καπετάνιος Κιρεέφσκι «με τα Υψηλότερα Βραβεία». Στο πλοίο "Αζόφ" ο πλοίαρχος (Μ. Π. Λάζαρεβ προήχθη σε αντιναύαρχο¹⁷⁸. Τα παράσημα του Αγίου Γεωργίου ελήφθησαν από πολλούς αξιωματικούς. Δύο μήνες αργότερα, στις 19 Μαρτίου, ένας αγγελιοφόρος από τη Νάπολη έφτασε με την κορβέτα «Γκρεμιάσσι» και με εντολή του Νικολάου Α΄ σχετικά με την παραχώρηση στο «Αζόφ» της σημαίας του Αγίου Γεωργίου. Επιπλέον, διατάχθηκε η σημαία της τουρκικής φρεγάτας Caven Bahri, που καταλήφθηκε από το πλοίο "Alexander Nevsky", να τοποθετηθεί στην αίθουσα της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων, προκειμένου να υπάρχει «η επιθυμία για τις γενναίες πράξεις που διαπράχθηκαν στον ίδιο τομέα ... από τους μικρούς γιους της πατρίδας μας στη μέλλουσα υπηρεσία τους»¹⁷⁹. Στις 25 Μαρτίου, το πλοίο «Αζόφ» κατέβασε την προηγούμενη σημαία του

¹⁷² Στο ίδιο// Там же. С. 430.

¹⁷³ Στο ίδιο// Княгиня Ливен и ее переписка с разными лицами. С.432.

¹⁷⁴ Αναφορά στο: Аһрапетов О. Р. Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής Αυτοκρατορίας// Цит. по: Аһрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 75.

¹⁷⁵ Η πριγκίπισσα Λίβεν και η αλληλογραφία της// Княгиня Ливен и ее переписка с разными лицами. Там же.

¹⁷⁶ Ο Νικόλαος Α΄ στον πρίγκιπα Κωνσταντίνο, 12 (24) Νοεμβρίου 1827// Николай I — цесаревичу Константину, 12 (24) ноября 1827 г. // Сборник Русского исторического общества. 1910. Т. 131. С. 193.

¹⁷⁷ Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Μπλούντοβα Αντωνίνας// Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. Там же.

¹⁷⁸ Το Ρωσικό κρατικό αρχείο Πολεμικού Ναυτικού// Российский государственный архив Военно-Морского флота (в дальнейшем – РГА ВМФ). Ф. 315. Оп. 2. Д. 65. Исторический журнал 1828 года, веденный капитан-лейтенантом [И. И.] Кадыном. 1828. Л. 4 об.–5.

¹⁷⁹ Στο ίδιο// Там же. Л. 28–28 об.

και ανύψωσε επίσημα τη σημαία του Αγίου Γεωργίου και τόσο τα ρωσικά όσο και τα βρετανικά πλοία χαιρέτισαν με 21 πυροβολισμούς¹⁸⁰.

Εν τω μεταξύ, άλλαξε η εξωτερική πολιτική της Γαλλίας, η οποία άφησε τους δισταγμούς της. Μετά την ανάληψη της εξουσίας από την κυβέρνηση του Ζαν Μπαπτίστ Γκάιντε Μαρτινιάκ τον Ιανουάριο του 1828, ο βασιλιάς Κάρολος Ι΄ τον Ιούλιο του ίδιου έτους συμφώνησε να στείλει ένα εκστρατευτικό σώμα στο Μοριά (14.000 πεζοί και 1.500 ιππείς)¹⁸¹. Ωστόσο, βρισκόταν κυρίως στα εδάφη που κατείχαν οι Έλληνες. Των εντεινόμενων διαφωνιών μεταξύ των συμμάχων προσπάθησε να επωφεληθεί η Πύλη, η οποία χρησιμοποιούσε ενεργά τη θέση ότι ήταν δήθεν η Ρωσία που οργάνωσε την εξέγερση των Ελλήνων το 1821. Η επιθυμία να απομακρυνθεί η Ρωσία από την επίλυση του ελληνικού ζητήματος εντάθηκε στα ευρωπαϊκά υπουργικά συμβούλια: «Η Αγγλία, η Γαλλία και η Τουρκία δείχνουν κοινή διάθεση, - ανέφερε ο Νέσελροντ στον αυτοκράτορα τον Δεκέμβριο του 1828, - για να μας απομακρύνει από τις ελληνικές υποθέσεις, να καθιερώσει διαιτησία με τη μορφή διαμεσολάβησης προκειμένου να αποκαταστήσει την ειρήνη και να μας υπαγορεύσει τους όρους της»¹⁸².

Μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου. Τα αποτελέσματα της εξωτερικής πολιτικής του 1827

Η διπλωματική αναμέτρηση

Μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου η ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο άλλαξε υπέρ των Ελλήνων, οι οποίοι ενέτειναν τις επιθετικές επιχειρήσεις. Υπό τις διαταγές του Γάλλου Charles Nicolas Favier ξεκίνησαν προς το νησί της Χίου (Νοέμβριος 1827) και λίγο αργότερα συνέχισαν τις προσπάθειές τους να καταλάβουν την Κρήτη. Ταυτόχρονα στην ξηρά υπό την ηγεσία του Άγγλου κ. Τσέρτς ξεκίνησε μια επίθεση για την ανακατάληψη της Αιτωλοακαρνανίας. Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου οδήγησε σε κλιμάκωση των εντάσεων. Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ δεν επιθυμούσε καθόλου οποιαδήποτε συμφιλίωση. Ο Ρεΐς εφέντης παρουσίασε στους πρέσβεις μια διακοίνωση ζητώντας αποζημίωση για τον κατεστραμμένο στόλο, για την παραβίαση της ουδετερότητας και για τη μη ανάμειξη στις ελληνικές υποθέσεις στο μέλλον. Οι πρέσβεις της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας αφού αρνήθηκαν στις 10 Νοεμβρίου, ζήτησαν πίσω τα διαπιστευτήριά τους και έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη στις 26 Νοεμβρίου (8 Δεκεμβρίου), αλλά οι πρεσβευτές της Αγγλίας και της Γαλλίας διαβεβαίωσαν την Πύλη ότι η αναχώρησή τους δεν σημαίνει κήρυξη πολέμου. Ο Α. Ριμποπιέρ με την πρεσβεία του επίσης αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη στις 5 Δεκεμβρίου προς τα Δαρδανέλια (ο δρόμος προς τη Μαύρη Θάλασσα ήταν κλειστός) για να συνεχίσει προς την Κέρκυρα. Ένας αντίθετος άνεμος τον καθυστέρησε για μια μέρα. Στις 8 (20) Δεκεμβρίου 1827 εκδόθηκε το χατ-ι σερίφ [Ιερό διάταγμα] του Σουλτάνου, με το οποίο η Ρωσία θεωρήθηκε υπεύθυνη για την έναρξη της εξέγερσης και το οποίο καλούσε σε τζιχάντ, κυρίως εναντίον των Ρώσων. Δέκα ημέρες αργότερα, ο Μαχμούτ Β΄ κάλεσε επίσης τους «Αγιάνους» (περιφερειάρχες) στην Κωνσταντινούπολη και απευθύνθηκε σε αυτούς με έκκληση που κατηγορούσε τη Ρωσία. Ταυτόχρονα η Πύλη έπεισε τον Σάχη της Περσίας να απαρνηθεί την επικύρωση της συνθήκης και να επαναλάβει τις εχθροπραξίες στο Νότιο Καύκασο.

Όλα έβαιναν προς πόλεμο. Αλλά μετά την κατάργηση του σώματος των γενιτσάρων με το διάταγμα του Μαχμούτ Β΄ της 14^{ης} Ιουνίου 1826 και την επακόλουθη φυσική εξόντωσή τους, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποβλήθηκε σε μια δύσκολη και μακρά διαδικασία δημιουργίας

¹⁸⁰ Στο ίδιο// Там же. Л. 29об.–30.

¹⁸¹ Ο Φεοκτίσκοβ Ε. Μ., Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία// Феоктистов Е. М. Борьба Греции за независимость. С. 178.

¹⁸² Η εξωτερική πολιτική το 19^ο και αρχές του 20^{ου} αιώνα// Внешняя политика XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Том 8 (16). Октябрь 1828 г. – июль 1830 г. / Отв. ред. А. Л. Нарочницкий. М.: Международные отношения., 2005. С.66 (Доклад К.В. Нессельроде Николаю I 10 (22) декабря 1828 г.).

τακτικού στρατού. Η Ρωσία με τη σειρά της ενεπλάκη στον Ρωσοπερσικό Πόλεμο του 1826-1828. Όλα αυτά καθυστέρησαν τη στρατιωτική σύγκρουση. Επιπλέον έμειναν ακόμα ελπίδες για μια ειρηνική διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος. Εν τω μεταξύ μετά το Ναβαρίνο η Ρωσία απαίτησε από τους συμμάχους να συμμορφωθούν με τη Συνθήκη του Λονδίνου, δηλώθηκε ότι διαφορετικά θα ενεργούσε ανεξάρτητα, κάτι που η Βρετανία και η Γαλλία δεν μπορούσαν να επιτρέψουν. Παρ' όλες τις αντιφάσεις, οι συμμαχικές δυνάμεις δεν απαρνήθηκαν την κοινή δράση. Η Συνθήκη του Λονδίνου επικυρώθηκε και ανανεώθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 1827¹⁸³.

Αναλύοντας το απερχόμενο έτος, ο Κ. Νέσελροντ σε ένα σημείωμά του που υποβλήθηκε στον Νικόλαο Α΄ στις 20 Δεκεμβρίου 1827 (1 Ιανουαρίου 1828), υπέθεσε την έναρξη εχθροπραξιών με την Τουρκία. Ο υπουργός Εξωτερικών περιέγραψε λεπτομερώς τους στόχους και τις προοπτικές του επερχόμενου πολέμου. Θεωρήθηκε ότι πριν περάσουν τα σύνορα του ρωσικού στρατού, «οι τρεις δυνάμεις για τελευταία φορά θα απευθυνθούν στην Οθωμανική αυτοκρατορία με μια κοινή προειδοποίηση». Τονίστηκε ότι «Σε κάθε περίπτωση, η Ρωσία θα προβεί και πάλι σε επίσημη δήλωση προς τους συμμάχους της, με την οποία θα επιβεβαιώσει την ανιδιοτέλειά της και την απόφασή της να σεβαστεί από την πλευρά της και να διασφαλίσει τη συμμόρφωση μαζί με άλλες εξουσίες της αρχής της Συνθήκης του Λονδίνου, η οποία απαγορεύει στα συμβαλλόμενα μέρη να ακολουθήσουν πολιτική της κατάκτησης και των μονομερών οφελών. [...] Πρώτα απ' όλα, είναι προφανές ότι η Ρωσία δεν χρειάζεται κατακτήσεις στην Ευρώπη. Επειδή οι εδαφικές κατακτήσεις που θα μπορούσε να επιτύχει εκεί θα είχαν επεκτείνει τις κτήσεις της, αλλά θα αποδυνάμωναν τη δύναμή της. Τέτοιες κτήσεις, ωστόσο, δεν μπορούν να είναι ισοδύναμες με εκείνες που αναπόφευκτα θα περάσουν στην Αγγλία σε περίπτωση που η Ρωσία θα επιθυμήσει να επεκτείνει τις κτήσεις της. [...] Η Αγγλία θα είχε καταλάβει την Πελοπόννησο και τα νησιά του Αρχιπελάγους, δηλαδή τα εδάφη που θα έπρεπε και θα μπορούσαν εύκολα να δημιουργήσουν ένα ενεργό ναυτικό, και τα οποία, έχοντας ανακτήσει την ελευθερία, θα ενωθούν μαζί μας λόγω της προφανούς ομοιότητας των συμφερόντων. Χάρη σε αυτό, ο όγκος του εμπορίου μας στη Μαύρη Θάλασσα θα αυξάνεται καθημερινά, ενώ υπό τη βρετανική κυριαρχία δεν θα είναι σε θέση ούτε να διατηρήσουν αμοιβαία επωφελείς εμπορικούς δεσμούς με τις νότιες επαρχίες μας ούτε να εξυπηρετήσουν άλλους σκοπούς εκτός από την αύξηση της ήδη σημαντικής θαλάσσιας ισχύος της Βρετανίας και εκτός από την στέρωση της υπεροχής της, μέσω της κυριαρχίας της στο Γιβραλτάρ, τη Μάλτα και τα Ιόνια Νησιά, στη Μεσόγειο, στην οποία τόσο φιλόδοξα στοχεύει. Δεδομένου ότι η Ρωσία ενδιαφέρεται στο να γίνει η Ελλάδα ένα ευημερούν εμπορικό κράτος... για τον ίδιο λόγο και σε μεγαλύτερο βαθμό θα ήθελε να διατηρήσει την παντοτινά ισχυρή επιρροή της στην Κωνσταντινούπολη, καθώς και να την ασκήσει ε οποιαδήποτε κυβέρνηση στην οποία ανήκουν ο Βόσπορος και τα Δαρδανέλια, και αυτή την επιρροή δεν μπορεί να τη μοιραστεί με καμία από τις ευρωπαϊκές αυλές. [...] Από αυτή την άποψη, θα ήταν φαίνεται ξεκάθαρος ο ισχυρισμός ότι η Ρωσία δεν μπορεί να έχει πιο βολικούς γείτονες από τους Τούρκους. Έτσι, ο σκοπός του πολέμου που η Ρωσία σκοπεύει σύντομα να κηρύξει στην Πύλη δεν πρέπει να είναι η συντριβή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά απλώς η εφαρμογή της Συνθήκης του Λονδίνου και η διατήρηση των σημαντικών πλεονεκτημάτων που παρείχε η συνθήκη Άκκερμαν»¹⁸⁴.

Όμως μια τοπική αλλά σημαντική εδαφική εξαγορά εξακολουθούσε να σχεδιάζεται: «[...] ... παρά την εγκυρότητα της γενικής παρατήρησης ότι οι κατακτήσεις ήταν αντίθετες με τα συμφέροντά της, η Ρωσία αισθάνεται μια πραγματική ανάγκη να κατέχει την Ανάπα και τα σημεία που χωρίζουν τώρα τις κτήσεις στην ασιατική ακτή του Ευξείνου Πόντου. Το Αυτοκρατορικό γραφείο ήδη είχε εκφράσει αυτήν την αλήθεια κατά τη διάρκεια της αποστολής του Δούκα του Ουέλινγκτον. [...] ... μια τέτοια εδαφική κατάκτηση εκτός Ευρώπης δεν θα

¹⁸³Ο Ντεμπιντούς Α., Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης//Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Т. 1. С. 274.

¹⁸⁴Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^{ου} αιώνα//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Том седьмой (пятнадцатый). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. С. 338–339.

διαταράζει την ισορροπία της, αλλά τελικά αποτελεί την προϋπόθεση εκ των υφών ουκ άνευ για τη διαρκή ειρήνη μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας [...] Τέλος, θα ακολουθήσει μια καθαρά ρωσική πολιτική, δηλαδή απλοϊκή και ευγενή¹⁸⁵.

Περαιτέρω στο υπόμνημα του Κ. Νέσελροντ περιγράφονται οι αρχές της ταχείας αναδιοργάνωσης της Ελλάδας: «[...] Σχετικά μ' αυτό η εκλογή του κόμη Καποδίστρια ως επικεφαλής της εκτελεστικής εξουσίας σε αυτήν την χώρα τους δίνει αναμφίβολα εύλογες ελπίδες. Αλλά χωρίς τις συμμαχικές δυνάμεις, ο κόμης Καποδίστριας δεν θα είναι στη θέση να εκτελέσει την αποστολή που είχε αναλάβει με τόση ευγενή αφοσίωση» [...] Επιπλέον, η νέα τάξη δεν θα βασιλεύσει μέχρι που ο Ιμπραήμ Πασάς να καταστρέψει το Μοριά. [...] Για το σκοπό αυτό, οι τρεις αυλές πρέπει να συμφωνήσουν αμέσως μεταξύ τους και με την ελληνική κυβέρνηση για τα μελλοντικά σύνορα της Ελλάδας (τα όριά της που καθορίστηκαν από τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης στα πρακτικά της 23ης Αυγούστου (4 Σεπτεμβρίου) (αριθ. 184), και οι σκέψεις που εκφράστηκαν σχετικά από τα ρωσικά γραφεία το 1825, θα διευκολύνουν αυτό το έργο)¹⁸⁶. Επιπλέον, τέθηκε ο στόχος της παροχής της οικονομικής βοήθειας. Το υπόμνημα κατέληγε στο συμπέρασμα ότι «η Ρωσία, αν δεν ανακοινώσει μεγάλα σχέδια κατάκτησης, δεν πρέπει να φοβάται τον πόλεμο με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία. Αλλά είναι προφανές ότι η Αυστρία δεν θα μπορέσει να κηρύξει πόλεμο σ' αυτήν χωρίς τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία»¹⁸⁷.

Οι κύριες θέσεις του υπομνήματος έγιναν δεκτές από τον Νικόλαο Α' και στην επιστολή του προς τον πρέσβη στο Λονδίνο Χ. Λίβεν και τον πρέσβη στο Παρίσι Πότσο ντι Μπόργκο από τις 25 Δεκεμβρίου 1827 (6 Ιανουαρίου 1828) τέθηκε ο σκοπός να δικαιολογήσει την ανάγκη για εδαφικά ανταλλάγματα στον Καύκασο: «Σε όλα τα σύνορά της, η Ρωσία δεν χρειάζεται ανταλλάγματα στην Ευρώπη και στα σύνορα που χωρίζουν τις ασιατικές κτήσεις της από τις τουρκικές, χρειάζεται μόνο δύο σημεία, τα οποία έχουν μικρή σημασία για άλλα κράτη, αλλά είναι ουσιώδη για τη Ρωσία. Αυτά τα δύο σημεία είναι τα φρούρια της Ανάπας και του Πότι με τα παρακείμενα εδάφη. Και τα δύο επιστράφηκαν στην Πύλη το 1812 σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Η Ανάπα που βρίσκεται σχεδόν απέναντι από τη χερσόνησο Ταμάν στην ακτή της Αμπχαζίας, χρησιμεύει ως αποθήκη όπλων για τις πολεμικές φυλές που κατοικούν στις ακτές του Κουμπάν. [...] Το ίδιο ισχύει και για το Πότι. Αυτό το φρούριο βρίσκεται στις εκβολές του Φάσι (Ριόνι – L.V.), ο οποίος μας ανήκει σε όλο το μήκος του και περιβάλλεται από όλες τις πλευρές με τις περιουσίες μας. ... μας στερεί την πρόσβαση στις ακτές του Φάσι (Ριόνι)»¹⁸⁸. Έτσι δημιουργήθηκε η βάση για την προσάρτηση των ακτών του Ευξείνου Πόντου του Καυκάσου, κάτι που συνέβη αργότερα σύμφωνα με τη Συνθήκη της Αδριανούπολης του 1829.

Ταυτόχρονα, ο Νικόλαος Α' πρότεινε στην Αγγλία και στη Γαλλία σε διακοίνωσή του της 6ης Ιανουαρίου 1828: 1) Να καταλάβουν τη Μολδαβία και τη Βλαχία. (2) να χρησιμοποιήσουν το συμμαχικό στόλο για να αποκλείσουν την Κωνσταντινούπολη και την Αλεξάνδρεια, και να απελευθερώσουν και να υπερασπιστούν τον Μοριά. 3) να δώσει εντολή στους πρέσβεις των τριών δυνάμεων, προηγουμένως διαπιστευμένων στην Κωνσταντινούπολη, να συναντηθούν στην Κέρκυρα και να αρχίσουν εκεί διαπραγματεύσεις προκειμένου να διευκολυνθεί η σύναψη ειρήνης¹⁸⁹.

Η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδος

Την άνοιξη του 1827 προέκυψε το ζήτημα της εκλογής του κυβερνήτη της Ελλάδας. Μεταξύ των Ελλήνων θεωρούνταν ότι τις περισσότερες προοπτικές είχε ο κόμης Καποδίστριας, ο οποίος βρέθηκε και πάλι στο κέντρο της πολιτικής ζωής της Ελλάδας. Στις 2 (14) Απριλίου

¹⁸⁵ Στο ίδιο//Там же. С. 340.

¹⁸⁶ Στο ίδιο//Там же. С. 341–342.

¹⁸⁷ Στο ίδιο//Там же. С. 342.

¹⁸⁸ Στο ίδιο//Там же. С. 351.

¹⁸⁹ Ο Ντεμπιντούς Α. Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης//Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Т. 1. С. 274.

1827, η Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Ελλάδας, συνελθούσα στην Τροιζήνα, εξέλεξε τον Καποδίστρια για επταετή θητεία στο αξίωμα του Κυβερνήτη, του πολιτικού αρχηγού της Ελλάδας. Το επίσημο έγγραφο για την εκλογή επιδόθηκε στον Καποδίστρια τον Ιούνιο του 1827 στην Αγία Πετρούπολη. Η ονομασία της θέσης μεταφράστηκε στην ανακοίνωση του αυτοκράτορα Νικολάου Α΄ προς τον κόμη υποναύαρχο Λ. Χένδεν με τη λέξη «Πρόεδρος της Ελληνικής Κυβέρνησης». Παρά την ανακρίβεια της μετάφρασης, στη ρωσική λογοτεχνία καθιερώθηκε σε σχέση με τον Καποδίστρια ο τίτλος «Πρόεδρος».

Πριν από την άφιξη του Καποδίστρια την Ανώτατη Εξουσία στην Ελλάδα ανέλαβε το Κυβερνητικό Συμβούλιο, στο οποίο οι υποστηρικτές του βρετανικού κόμματος κατάφεραν να επιτύχουν το διορισμό των στρατηγών Τσερτς και του Κόχραν ως αρχηγών του στρατού και του ναυτικού. Ο Στρατηγός Τσερτς (κατά τη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων διοικούσε τα αποσπάσματα των Ελλήνων από τα Επτάνησα) έφτασε μόλις τον Μάρτιο του 1827 και διορίστηκε αρχιστράτηγος. Σε λίγο έφτασε και ο λόρδος Κόχραν¹⁹⁰. Η ηγεσία των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην ξηρά και στη θάλασσα πέρασε στα χέρια των Βρετανών, η γαλλική επιρροή μειώθηκε. Εν τω μεταξύ, κατά τη διάρκεια της ανεπιτυχούς επίθεσης κατά των τουρκικών θέσεων κοντά στην Αθήνα στις 24 Απριλίου (6 Μαΐου) 1827, σκοτώθηκε το καλύτερο μέρος του ελληνικού στρατού και η φρουρά της Ακρόπολης παραδόθηκε στις 25 Μαΐου (6 Ιουνίου) 1827. Ως αποτέλεσμα, όλη η Ελλάδα βόρεια του Ισθμού της Κορίνθου βρέθηκε στα χέρια των Τούρκων.

Πριν από αυτά τα τραγικά γεγονότα, ο Νικόλαος Α΄ προσκάλεσε τον Καποδίστρια στην Αγία Πετρούπολη, κάτι που συνέπεσε και με τις προθέσεις του κόμη. Έφτασε στην πρωτεύουσα στις 12 (24) Μαΐου 1826 και πρώτα απ' όλα με την ίδια άμαξα πήγε στο Φρούριο του Πέτρου και Παύλου για να υποκλιθεί στον τάφο του αείμνηστου Αλεξάνδρου Α΄. Στις 17 Μαΐου επισκέφθηκε έναν γνωστό του, αξιωματούχο του Υπουργείου Εξωτερικών, τον Π. Ντίβωβ, ο οποίος έγραψε στο ημερολόγιό του ότι «επαίνεσε τον αυτοκράτορα Νικόλαο, λέγοντας ότι αυτός έδειξε χαρακτήρα στις συναλλαγές με την Πύλη, αλλά ο κόμης δεν φαινόταν να συμμερίζεται τη χαρά μου¹⁹¹. Οι συναντήσεις του Καποδίστρια με τον Νικόλαο Α΄, ο οποίος θα επιστρέψει από στρατιωτικές δοκιμασίες στη Βιάζμα σε οκτώ ημέρες, στις 20 Μαΐου, έγιναν αργότερα. Μετά, στις 9 (21) Ιουλίου 1827, ο Κ. Νέσελροντ ενημέρωσε τον πρέσβη στο Λονδίνο Χ. Λίβεν και τον πρέσβη στο Παρίσι τον Κ. Ποτσο ντι Μπόργκο, για την πορεία των εκλογών: «Στις 12 (24) Μαΐου ο κόμης Καποδίστριας έφτασε στην Αγία Πετρούπολη με πρόθεση, η οποία είχε εγκριθεί εκ των προτέρων από τον Αυτοκράτορα, να συζητήσει με την Α. Μ. την κατάσταση στην οποία βρισκόταν από το 1822. Μερικές ημέρες πριν έρθει λάβαμε από την Κωνσταντινούπολη την πρώτη είδηση ότι εξελέγη πρόεδρος της Ελλάδας, αλλά όταν είχαμε τη χαρά να τον δούμε ξανά εδώ, ο ίδιος δεν γνώριζε ακόμη για τις εκλογές. Ο αυτοκράτορας εκείνη τη στιγμή απουσίαζε, ήταν δοκιμασίες στη Βιάζμα.

Αμέσως μετά από την επιστροφή του, η Α. Μ. δέχτηκε τον κόμη Καποδίστρια με όλη την εύνοια που του άξιζε¹⁹². Ενώ βρισκόταν στην Αγία Πετρούπολη, στις 22 Ιουνίου (4 Ιουλίου) 1827, ο Καποδίστριας, μετά την εντολή του Αυτοκράτορα (βρισκόμενος ακόμα επίσημα στην υπηρεσία του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών), παρουσίασε ένα «Υπόμνημα για τις Ανατολικές Υποθέσεις». Το υπόμνημα ανέφερε ότι οι διαπραγματεύσεις ως μέσο συμφιλίωσης με την Πύλη είχαν εξαντληθεί πλήρως. Θυμίζοντας τις συναντήσεις του πατέρα της με τον κόμη,

¹⁹⁰Ο Βινογκράντοβ Β. Ι., Ο Τζόρτζ Κάνινγκ, Η Ρωσία και η απελευθέρωση της Ελλάδας//Виноградов В. И. Джордж Каннинг., Россия и освобождение Греции // Новая и новейшая история. 1981. № 6. С. 126.

¹⁹¹Ο Ντίβωβ Π. Γ., Η Πετρούπολη το 1827//Дивов П. Г. Петербург в 1827 году (Из дневника Дивова) // РС. 1898. Т. 93. № 1 (январь). С. 104.

¹⁹²Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^{ου} αιώνα//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Том седьмой (пятнадцатый). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. / Отв. ред. А.Л. Нарочницкий. М.: Российское академическое изд-во «Наука», 1992. С. 177.

τις βόλτες που έκαναν, η Α. Μπλούντοβα έγραψε αργότερα: «Ο Τσάρος και η αυτοκράτειρα τον δέχτηκαν με στοργή και σεβασμό. σε μακρές ειλικρινείς συζητήσεις έλεγαν για τη δόξα και τα λάθη του παρελθόντος και για την αφόρητη και δύσκολη για τον Καποδίστρια παρούσα κατάσταση της Ελλάδας¹⁹³. Και στη συνέχεια για το γνωστό γεγονός - την παραίτηση του Καποδίστρια από τη θέση του γραμματέα της επικρατείας, στην οποία συνέχιζε επίσημα να παραμένει όταν έφυγε για θεραπεία στην Ευρώπη, καθώς και από τη σύνταξη (60 χιλιάδες ρούβλια), έτσι ώστε να μην φαίνεται εξαρτημένος από τη ρωσική Αυλή¹⁹⁴. Οι συζητήσεις του με τον Νικόλαο Α΄, καθώς και η αλληλογραφία του μαρτυρούσαν την κατανόηση της καλοπροαίρετης θέσης της Ρωσίας και του διπλωματικού παιχνιδιού που έπαιζαν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες σε σχέση με την Ελλάδα. Ο Καποδίστριας προέτρεπε τον Νικόλαο να μην τον στείλει στην Ελλάδα ως ειδικό αντιπρόσωπο της Ρωσίας, αλλά να του δώσει την ευκαιρία να αναλάβει τη θέση στην οποία είχε εκλεχθεί. Γνώριζε τις αντιξοότητες και τους κινδύνους που τον περίμεναν και έγραψε στον Ι. Γαβρήλ: «Δεν μπορώ τώρα να αλλάξω πολλά. Θα συνεχίσω πάντα να κάνω το καθήκον μου χωρίς να φροντίζω τον εαυτό μου, και ας γίνει ό τι πρέπει να συμβεί»¹⁹⁵.

Την 1η (13η Ιουλίου) 1827 ο Καποδίστριας παραιτήθηκε επίσημα και στις 3 (15) Ιουλίου 1827, λίγες μέρες πριν την αναχώρησή του, ο Καποδίστριας υπέβαλε αίτηση προς τον τσάρο¹⁹⁶. Προειδοποιούσε σε και πάλι ότι θα δεχόταν τη θέση μόνο αν του παραχωρούνταν διευρυμένες εξουσίες, σε μια άλλη περίπτωση εξέφραζε την ετοιμότητά του να ζήσει ως ιδιώτης, περιοριζόμενος στην ευεργεσία υπέρ των Ελλήνων: «Ως παλιός και πιστός υπηρέτης, ελπίζω, - έγραψε στον Νικόλαο Α΄, - ό,τι κι αν συμβεί, να βρω καταφύγιο στη Ρωσία και να τελειώσω τις μέρες μου στη χριστιανική και φιλόξενη γη της»¹⁹⁷.

Παρ' όλα αυτά, ο Νικόλαος Α΄ υποστήριζε τον προστατευόμενό του, καθώς η εκλογή του Καποδίστρια ενίσχυε τη θέση της Ρωσίας στις πολιτικές δομές της Ελλάδας παρά την έντονη επίδειξη της ίσης απόστασης του Έλληνα ηγέτη από όλες τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Την 1^η (13) Ιουλίου του 1827 ο Νικόλαος Α΄ διέταξε τον Λ. Χένδεν να θέσει στη διάθεσή του το μπρίκι «Αχιλλέας». Στην εντολή του προς τον αντιναύαρχο Λ. Χένδεν ο αυτοκράτορας του διέταξε να παρέχει οποιαδήποτε βοήθεια στον Καποδίστρια: «Από τη στάση του Υπουργού Εξωτερικών θα δείτε τις ακριβείς προθέσεις μου με αφορμή την εκλογή του κόμη Καποδίστρια στη θέση του Προέδρου της Ελληνικής Κυβέρνησης. Έχει από μένα ειδικές εξουσίες όσον αφορά τα επιδόματα, τα οποία μπορούν να παραδοθούν άμεσα στους Έλληνες στη σημερινή τους δυσχερή οικονομική κατάσταση. Εάν κατά την άφιξή του στο χώρο ο Καποδίστριας κρίνει απαραίτητο να ζητήσει τη βοήθειά σας για την παράδοση αυτών των επιδομάτων, δεν θα παραλείψετε να ικανοποιήσετε τις απαιτήσεις του για το θέμα αυτό»¹⁹⁸.

Οι ζωνρές συζητήσεις για τα ελληνικά θέματα συνεχίζονταν από την 1^η έως τις 12 Ιουλίου. Το περιεχόμενο της τελικής συνομιλίας του Καποδίστρια και του αυτοκράτορα είναι εν μέρει γνωστό από το ημερολόγιο του Π. Ντίβοβ, ο οποίος στις 12 Ιουλίου πέρασε να αποχαιρετήσει τον Καποδίστρια: «Επιστρέφοντας λοιπόν στα τρέχοντα γεγονότα, ο κόμης μου περιέγραψε τη συνομιλία του μαζί του. Είπε στην Αυτού Μεγαλειότητα ότι από τη θέση του ήταν αδιανόητο να αρνηθεί την πρόταση που του έκαναν - να διευθύνει τις υποθέσεις της

¹⁹³ Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. С. 186.

¹⁹⁴ Στο ίδιο//Там же. С. 187.

¹⁹⁵ Αναφορά στο Γκεντιό Α. Β., Οι δραστηριότητες του Ι. Καποδίστρια στην εξωτερική πολιτική της Ρωσικής Αυτοκρατορίας//Цит. по: Гедё А. В. Деятельность И. Каподистрии в свете внешней политики Российской империи в первой четверти XIX века. С. 298.

¹⁹⁶ Ο Τεπλόβ Β., Ο κόμης Ιωάννης Καποδίστριας, πρόεδρος της Ελλάδας//Теплов В. Граф Иоанн Каподистрия, президент Греции. СПб., 1893. С. 664.

¹⁹⁷ Αναφορά στον Αηραπέτοβ Ο. Ρ., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας//Цит. по: Айрапетов О. Р. История внешней политики России. С. 70.

¹⁹⁸ Αναφορά στο ίδιο//Цит. по: Там же. С. 69.

πατρίδας, ότι θα μπορούσε ακόμα να υπηρετήσει τη Ρωσία αν θα ήταν στη θέση να ενεργεί μόνη της χωρίς συμμάχους, αλλά δεδομένου ότι εξαρτάται από αυτούς, δεν μπορεί να είναι χρήσιμος σε αυτήν, αφού προσωπικά δεν θα έχει καμία επιρροή ούτε στους συμπατριώτες του ούτε στους συμμάχους, αλλά η δική του επιρροή, η δική του δύναμη θα βοηθήσουν ικανοποιητικά στα έργα που έχει μπροστά του.

- Σε τι είναι η δύναμή σας; —τον ρώτησε ο αυτοκράτορας.

- Στην προστασία της Μεγαλειότητάς Σας, στην ευγενική σας γνώμη για μένα και στον σεβασμό που μου δείχνουν τα γραφεία των συμμάχων σας. Αυτό μου δίνει ένα μέσο να συμφιλιώσω τα πάθη που σπαράζουν την πρώτη μου πατρίδα. Η Μεγαλειότητά σας καταλαβαίνει φυσικά, ότι αν θα είχα 50 πλοία της γραμμής, θα προχωρούσα χωρίς τη βοήθεια της Αγγλίας, αλλά αφού δεν τα έχω, είμαι αναγκασμένος να εγκαταλείψω την υπηρεσία σας και να πάρω τη θέση στην οποία με καλούν οι συμπατριώτες μου.

Ο Αυτοκράτορας του έδωσε το χέρι του, τον αγκάλιασε και είπε ότι ενέκρινε πλήρως τη συμπεριφορά του και ότι μ' αυτήν ο κόμης είχε κερδίσει τον πλήρη σεβασμό του.

Τον ρώτησα εάν ο κόμης είναι διατεθειμένος να πάει άμεσα στο Λονδίνο.

- Ναι, - απάντησε, - πρέπει να μάθουμε τις σκέψεις των Βρετανών, - ... Ωστόσο, - μουρμούρισε μέσα από τα δόντια του, - τους έκανα μια χάρη.
- Άι-Άι-Άι, αγαπητέ κόμη, - σκέφτηκα, - μήπως πρόκειται για την παραχώρηση των Επτανήσων»¹⁹⁹.

Προς το τέλος της συζήτησης με τον Π. Ντίβοβ μίλησαν για τους Βρετανούς: «Ο Καποδίστριας μου είπε ότι κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Ελβετία, μερικοί ευγενείς Άγγλοι τον έπεισαν να διακόψει όλες τις σχέσεις με τον Ρώσο αυτοκράτορα και εκείνος απάντησε: «Κύριοι, αυτό που μου προτείνετε θα με ταπεινώνει και στα δικά μου και στα δικά σας μάτια»²⁰⁰. Στη συζήτηση με τον Π. Ντίβοβ έθιξαν επίσης και τη Γαλλία, η οποία είχε ειδικά οικονομικά συμφέροντα στην Αίγυπτο, έχοντας επενδύσει στην αιγυπτιακή οικονομία, και οι Γάλλοι αξιωματικοί υπηρετούσαν σε αιγυπτιακά πλοία. Στη συνομιλία του με τον αυτοκράτορα ο Καποδίστριας «δήλωσε για την ανάγκη να επηρεαστεί η Γαλλία, με την έννοια ότι πρέπει να διατάξει τον Αιγύπτιο μπάη να μην επιτρέψει καμία εκστρατεία στο Μοριά»²⁰¹.

Με βαριά καρδιά, όπως θυμόταν η Α. Μπλούντοβα, ο Καποδίστριας έφευγε «από τη Ρωσία, όπου ο Τσάρος τον ενθάρρυνε, όπως τόσοι παλιοί φίλοι με ειλικρίνεια και μάλιστα με χαρά μοιράζονταν τα συναισθήματά του και του εμπιστεύονταν τις ελπίδες τους. Πήγε για το Λονδίνο και για το Παρίσι, στο αγκάθινο μονοπάτι ενός πολιτικού ικέτη για τη χώρα των δεινών, για τη φτωχική γη, την οποία κοίταζαν αφ' υψηλού ως πενιχρή»²⁰².

Η ρωσική διπλωματία έδινε ιδιαίτερη προσοχή στον αγώνα για τα ευνοϊκότερα για την Ελλάδα κρατικά σύνορα, λαμβάνοντας ως βάση την οριοθέτηση που προσχεδιάστηκε από τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης στις 23 Αυγούστου (4 Σεπτεμβρίου) 1827: «Προτείνουμε να καθοριστούν τα σύνορα της Ελλάδας όπως αναφέρεται σε αυτή την αποστολή, δεδομένου ότι μια τέτοια οριοθέτηση προσχεδιάστηκε από τη Διάσκεψη της Κωνσταντινούπολης και πιστεύουμε ότι παρέχει στην Ελλάδα την απαραίτητη επέκταση των εδαφών της,

¹⁹⁹ Ο Ντίβοβ Π. Γ., Η Πετρούπολη το 1827//Дивов П. Г. Петербург в 1827 году (Из дневника Дивова) // РС. 1898. Т. 93. № 1. С. 105.

²⁰⁰ Ο Ντίβοβ Π. Γ., Η Πετρούπολη το 1827//Дивов П. Г. Петербург в 1827 году (Из дневника Дивова). С. 106.

²⁰¹ Στο ίδιο//Там же.

²⁰² Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. С. 187.

συμπεριλαμβανομένων όλων των περιοχών που συμμετείχαν ενεργά στον αγώνα· τέλος, σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουμε λάβει, μια τέτοια διάκριση θα ανταποκρινόταν στις προσδοκίες των πιο αυθεντικών Ελλήνων»²⁰³.

Λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους της βρετανικής διπλωματίας, ώστε το νέο ορθόδοξο κράτος να μην έχει πολύ μεγάλη επικράτεια, το μέγιστο που κατάφερε να επιτύχει η ρωσική διπλωματία ήταν να δημιουργήσει ένα σύνορο κατά μήκος της γραμμής από τον κόλπο της Άρτας στο Ιόνιο Πέλαγος (από τον Αμβρακικό κόλπο του Ιονίου πελάγους) μέχρι το λιμάνι του Βόλου (Παγασητικό κόλπο). Στο αρχικό διάταγμα, ακόμα και πιο νότια, έτσι ώστε το έδαφος της Ελλάδας να μην πλησιάζει τα Επτάνησα, τα οποία η Αγγλία έλεγχε από το 1815 (έως το 1864), και από τα νησιά προτάθηκε να συμπεριληφθεί στο νέο κράτος μόνο το κυκλαδικό αρχιπέλαγος. Αυτό ήταν σημαντικά μικρότερο από το έδαφος που απελευθέρωσαν οι Έλληνες (περίπου το 1/4 της σύγχρονης Ελλάδας). Ο αγώνας για την επανένωση με άλλες περιοχές που κατοικούνται από Έλληνες συνεχίστηκε για πολλά χρόνια.

Στις 2 Ιουλίου στο Λονδίνο ξανάρχισαν οι συνεδριάσεις των τριών συμμαχικών αυλών που είχαν διακοπεί πριν από αρκετούς μήνες, και μάλιστα ο Ουέλλινγκτον συμφώνησε να γίνουν διαπραγματεύσεις, οι οποίες ξεκίνησαν στις 9 Αυγούστου στο νησί της Κέρκυρας. Για να ενισχύσει τη θέση της στην Ελλάδα, η βρετανική κυβέρνηση προσπάθησε να διαπραγματευτεί με τον Ιμπραήμ Πασά και τον Μωχάμετ Άλι, προσπαθώντας ειρηνικά να επιστραφεί η χερσόνησος στους Έλληνες. Ήταν όμως πολύ αργά. Ο Γάλλος στρατηγός Μαιζόν είχε ήδη αναχωρήσει με τα στρατεύματα από την Τουλόνη. Τα γαλλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στο Μοριά και κατέλαβαν τη χερσόνησο σχεδόν χωρίς να πυροβολήσουν. Οι διαπραγματεύσεις που ξεκίνησαν στην Κέρκυρα συνεχίστηκαν στο νησί του Πόρου που υπήρχε η πρώτη ναυτική βάση του Πολεμικού Ναυτικού. Από τον Οκτώβριο του 1828 στις τριμερείς διαπραγματεύσεις (Αγγλία, Ρωσία, Γαλλία) με τη συμμετοχή του Καποδίστρια ήταν παρών και ο διπλωμάτης Α. Ριμποπιέρ. Στις σημειώσεις του, ο Α. Ριμποπιέρ χαρακτήρισε αυτές τις διαπραγματεύσεις, οι οποίες διήρκεσαν έξι μήνες, ως ένα «πλωτό συνέδριο». Πιθανότατα, από τότε υπάρχει ένα ανακριβώς χρονολογημένο αντίγραφο του υπομνήματος του Α.Ι. Καποδίστρια για τη δομή της Ελλάδας, ένα σημείωμα ενός αγνώστου προσώπου για τα ελληνικά νησιά Χάνδακα (Κρήτη) και Σάμο και την ανάγκη ένωσής τους με την Ελλάδα), σχετικά με την ιδιοκτησία γης στην Ελλάδα, πιθανώς λαμβάνοντας υπόψη το ζήτημα της αποζημίωσης στους Τούρκους και των φόρων στον σουλτάνο²⁰⁴.

Η Ρωσία βοηθάει την Ελλάδα και τους Έλληνες

Η οικονομική βοήθεια

Αναχωρώντας από την Αγία Πετρούπολη, ο Καποδίστριας σε συνομιλία του με τον Π. Ντίβοβ σημείωσε ότι «τον ανησυχεί ιδιαίτερα μια περίπτωση, και συγκεκριμένα η άθλια κατάσταση των οικονομικών της Ελλάδας, καθώς αν καταφέρει να συγκεντρώσει ένα εκατομμύριο φράγκα, θα ικανοποιήσει τις δημόσιες ανάγκες για ένα μήνα». Το ποσό αυτό σχεδίαζαν να συγκεντρώσουν με το δάνειο από τα Επτάνησα, αλλά μάλλον δεν θα πετύχαινε. Βλέποντας μια τέτοια έλλειψη χρημάτων, ο ίδιος δώρισε 50.000 φράγκα και απηύθυνε μια γραπτή έκκληση για βοήθεια προς τους μεγαλύτερους εμπόρους Έλληνες στην Τεργέστη και σε άλλα λιμάνια της Μεσογείου, καθώς και στην Οδησό. Με το πέρασμα του χρόνου σκέφτηκε να στραφεί στους Ρώσους, αλλά μόνο με τη συγκατάθεση της Αυτού Μεγαλειότητας και εφόσον ακολουθούσε η δική του άνωθεν άδεια, τότε ήλπιζε να εισπράξει ένα σημαντικό χρηματικό

²⁰³ Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20^{ου} αιώνα // Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Том седьмой (пятнадцатый). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. .С. 370.

²⁰⁴ РГИА. Ф. 1040. Оп. 1. Д. 97.

ποσό»²⁰⁵. «Ο ίδιος ο Καποδίστριας, - σημείωσε η Α. Μπλούντοβα, - με το πρόσχημα ενός δανείου, έδωσε ολόκληρη την περιουσία του, περίπου 800.000 φράγκα»²⁰⁶.

Σε μια ακατάλληλη γι' αυτόν στιγμή στα μέσα Αυγούστου του 1827 ο Καποδίστριας, επιστρέφοντας από τη Ρωσία, έφτασε στο Λονδίνο λίγο πριν, στις 27 Ιουλίου, πέθανε ο Κάνινγκ και ο βασιλιάς ανέθεσε το υπουργικό συμβούλιο στον Γκόντριτς. Τον Καποδίστρια τον υποδέχθηκαν με ψυχρότητα, καθώς η Αγγλία δεν ήθελε πόλεμο, επιπλέον, «ο Γκρέι έδωσε να καταλάβουμε ότι η Αγγλία δεν ήθελε να υποστηρίξει τη ρωσική επιρροή στην Ελλάδα»²⁰⁷. Αφού επισκέφθηκε την Αγγλία, ο Καποδίστριας πήγε στην Αγκόνα, όπου η βρετανική κυβέρνηση υποσχέθηκε να στείλει μια φρεγάτα για να μετακινηθεί στην Ελλάδα.

Η Αγγλία δεν έσπευδε να δώσει την οικονομική βοήθεια προς τους Έλληνες. «Τι έκανε η Αγγλία για την Ελλάδα; Ή μήπως είναι καλύτερα να πούμε τι έκανε εις βάρος της Ελλάδας; - έγραψε η Δ. Λίβεν στον αδελφό της Α. Μπέκεντορφ στις 10 (22) Αυγούστου 1828, - στο τέλος μια ισχυρή και πλούσια Αγγλία δεν θα δώσει ούτε ένα σελίνι, ούτε ένα άτομο, και θα αναγκαστεί να δώσει όλη τη δόξα σε άλλους»²⁰⁸. Αργότερα, η Α. Μπλούντοβα, επικρίνοντας τη βρετανική κυβέρνηση, έγραφε για τις προσπάθειες του Καποδίστρια, να αναζητήσει κεφάλαια στην Ευρώπη, τα εξής: «Υποσχέσεις οικονομικής βοήθειας μέσω δανείου, προστασίας μέσω της απειλητικής προσέλευσης μιας μοίρας κοντά στις ακτές του Μοριά – τίποτε άλλο δεν μπορούσε να του δώσει στην Αγγλία η διπλωματική ρουτίνα του νέου υπουργείου, και όταν αργότερα αποφασίστηκε να χορηγηθεί ένα δάνειο στην Ελλάδα από τα τρία κράτη, η Γαλλία και η Ρωσία για την πρώτη φάση έδωσαν 3,5 εκατομμύρια φράγκα η καθεμία, και η Αγγλία, η πλούσια Αγγλία, 500 χιλιάδες φράγκα μόνο»²⁰⁹.

Η Ρωσία, εκπροσωπούμενη από τον Νικόλαο Α΄, έδωσε οικονομική βοήθεια στον Καποδίστρια αμέσως και δωρεάν, όταν δεν υπήρχε γενική συμφωνία με την Αγγλία και τη Γαλλία. Έτσι, στις 15 (27) Ιουλίου 1827, ο επικεφαλής του Υπουργείου Εξωτερικών Κ. Νέσελροντ ενημέρωσε μυστικά τον πρέσβη στο Λονδίνο Χ. Λίβεν: «Πρίγκιψ, συνημμένα θα βρείτε δύο επιστολές του κ. Υπουργού Οικονομικών. Η πρώτη απευθύνεται προσωπικά σε σας, η άλλη στους κ.κ. Harman και Co. Ο Αντιστράτηγος Κάνκριν ενημερώνει αυτούς τους τραπεζίτες ότι έχει ανοίξει στο όνομά σας ένα δάνειο ενός εκατομμυρίου ρουβλιών. Ο Αυτοκράτορας διαθέτει αυτό το ποσό στην πλήρη διάθεση του κόμη Καποδίστρια, ο οποίος θα το χρησιμοποιήσει ανάλογα με τις περιστάσεις και όπως κρίνει καταλληλότερο και σύμφωνα με την πρόθεση της Α. Μ. Οπότε να έχετε τη καλοσύνη, πρίγκιψ, να χρησιμοποιήσετε το δανειό σας στην Τράπεζα Harman για όλες τις πληρωμές που θα σας ζητήσει ο κόμης Καποδίστριας, εντός ενός εκατομμυρίου ρουβλιών και να τακτοποιήσετε μαζί του όλα τα θέματα ανάλογα με τα αιτήματα τα οποία θα σας απευθύνει. Είναι άκρως σημαντικό ο πραγματικός προορισμός αυτού του ποσού και η χρήση του για την οποία εξουσιοδοτείται ο κόμης Καποδίστριας, να κρατηθεί εντελώς μυστικός. Και παρακαλώ λοιπόν να λάβετε όλες τις κατάλληλες προφυλάξεις, ώστε οι κύριοι Harman οι ίδιοι να πιστεύουν και να πείσουν τους άλλους ότι η πίστωση που σας έγινε στην τράπεζά τους έχει ως μοναδικό σκοπό την κάλυψη κάποιου μέρους των εξόδων για την αποστολή της μοίρας μας στα ύδατα του Αρχιπελάγους. Μια τέτοια εξήγηση είναι τόσο

²⁰⁵ Ο Ντίβοβ Π. Γ. Η Πετρούπολη το 1827//Дивов П. Г. Петербург в 1827 году (Из дневника Дивова) // РС. 1898. Т. 93. № 1. С. 106.

²⁰⁶ Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. С.188.

²⁰⁷ Η πριγκίπισσα Δ. Λίβεν και η αλληλογραφία της//Ливен Д. Х.] Княгиня Д.Х. Ливен и ее переписка с разными лицами. С. 427.

²⁰⁸ Στο ίδιο//Там же. С. 428.

²⁰⁹ Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой. С.188.

απλή και εύλογη που δεν θα μπορέσει να προκαλέσει κάποιες υποψίες. Τολμώ, επιπλέον, να σας ζητήσω να κρατήσετε αυτή την επιστολή και να μην την παραδώσετε στα αρχεία του γραφείου της πρεσβείας»²¹⁰. Αυτή η επιστολή παρελήφθη από τον Λίβεν στις 4 (16) Αυγούστου.

Στην έκθεση που υποβλήθηκε στον Νικόλαο Α΄ στις 20 Δεκεμβρίου 1827 (1 Ιανουαρίου 1828), ο Κ. Νέσελροντ, αναλύοντας τα πεπραγμένα του απερχόμενου έτους, προέκρινε ρεαλιστικά ότι η Ελλάδα δεν θα τα βγάλει πέρα χωρίς οικονομική βοήθεια: «[...] Ωστόσο, αυτή η τάξη δεν θα επικρατήσει εκεί χωρίς οικονομική βοήθεια. Αυτή είναι μια αλήθεια που δεν χρειάζεται αποδείξεις. Οπότε: (1) Η Ρωσία θα πρέπει να επιμείνει πιο αποφασιστικά από ποτέ μπροστά στους συμμάχους της για την άμεση σύναψη της δανειακής συμφωνίας ύψους 2 εκατομμυρίων λιρών. Σχετική πρόταση έκανε ο κόμης Καποδίστριας ...»²¹¹.

Κατά το χρόνο της ναυμαχίας του Ναβαρίνου ο Ι. Καποδίστριας βρισκόταν ακόμη στο ταξίδι του στην Ευρώπη καθ' οδόν προς την Ελλάδα. Στις 4 (16) Ιανουαρίου 1828, ενώ βρισκόταν στη Μάλτα, απηύθυνε στις συμμαχικές δυνάμεις ένα υπόμνημα, τονίζοντας τη σημασία της νίκης στο Ναβαρίνο για την Ελλάδα. Στις 5 (17) Ιανουαρίου 1828 ο Ι. Καποδίστριας με το αγγλικό πλοίο «Warspite» μετέβη στο Ναύπλιο και έξι ημέρες αργότερα, στις 11 (23) Ιανουαρίου, με το ίδιο πλοίο, συνοδευόμενος από τη φρεγάτα «Αγία Ελένη» και το μπρίκι «Ρεβέλ» πήγε στην Αίγινα, όπου ορκίστηκε Κυβερνήτης. Η καθυστέρηση στη χορήγηση των συμφωνηθέντων δανείων από την Αγγλία και τη Γαλλία έθεσε εμπόδια στη χρήση των κεφαλαίων που διέθεσε η Ρωσία.

Αυτό αποτυπώθηκε στην επιστολή του Κ. Νέσελροντ προς τον Ι. Καποδίστρια από τις 7 (19) Ιανουαρίου 1828. «Μπορεί αυτός να είναι ο λόγος που η Ελλάδα θα είναι καταδικασμένη να χαθεί εξαιτίας των καταστροφών που την έχουν πλήξει, των συγκρούσεων που την αναγκάζουν να αιμορραγεί και των ακροτήτων που δυσφημούν τον στόλο της, μόνο και μόνο για χάρη της τήρησης μιας αρχής η συνέπεια της οποίας θα είναι η διαρκούσα επ' αόριστον αναμονή, και εν τω μεταξύ το κακό μπορεί να φτάσει τόσο βαθιά που θα αποδειχθεί ανεπανόρθωτο;»²¹². Σε αντίθεση με τη Ρωσία, το Λονδίνο και το Παρίσι τότε θεώρησαν πιο σωστό να μη διαθέσουν τα χρήματα στον Ι. Καποδίστρια.

Στην επιστολή του από τις 17 (29) Απριλίου ο αντικαγκελάριος Κ. Νέσελροντ ενημέρωνε τον πρόεδρο στο Λονδίνο Χ. Λίβεν: «Γι' αυτό ο αυτοκράτορας του στέλνει το ποσό των 1.500.000, το οποίο θα ικανοποιήσει τις ανάγκες της κυβέρνησης στην Αίγινα για τρεις μήνες»²¹³. Συγκεκριμένα, οι συναλλαγματικές ύψους 1.500.000 ρουβλιών, που αποτελούσαν την επιδότηση, διαβιβάστηκαν με τη μεσολάβηση του αντιναύαρχου, και ο Καποδίστριας ενημερώθηκε στις 18 (30) Απριλίου 1828: «Κύριε Κόμη, αυτή τη στιγμή σας διαβιβάζονται συναλλαγματικές αξίας 1.500.000 ρουβλιών, που αποτελούν την επιδότηση την οποία ο

²¹⁰ Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας το 19^ο και αρχές του 20 αιώνα//Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. С. 181–182.

²¹¹ Στις 9 (21) Σεπτεμβρίου 1827 ο Ι. Καποδίστριας έστειλε από το Λονδίνο ένα υπόμνημα προς το Νικόλαο Α΄, μια επιστολή προς το Νέσελροντε, όπως και ένα υπόμνημα με ημερομηνία 31 Αυγούστου 1827 που προοριζόταν για τις κυβερνήσεις της Ρωσίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας. Στο υπόμνημα προς το Νικόλαο Α΄ ο Καποδίστριας έγραφε ότι ακόμα δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει τη συγκατάθεση του Λονδίνου και του Παρισιού σχετικά με την παροχή οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα, και παρακαλούσε να δοθεί εντολή στον Χ. Λίβεν να συμμετάσχει στη συζήτηση αυτό το θέμα με πληρεξούσιους εκπροσώπους της Αγγλίας και της Γαλλίας. Εάν δεν θα πετύχει και αυτό, ο Καποδίστριας πρότεινε όπως η Ρωσία να δηλώσει για μονομερή παροχή βοήθειας στην Ελλάδα. Στην επιστολή προς το Νέσελροντε ο Καποδίστριας έγραφε ότι κατά τη γνώμη του η κυβέρνηση της Αγγλίας απλώς θέλει «να τον αναγκάσει να περιμένει οποιαδήποτε απόφαση όσο γίνεται πιο πολύ» και «να καθυστερήσει την άφιξη του στην Ελλάδα». Στο υπόμνημα προς τα τρία κράτη ο Καποδίστριας επίσης εξηγούσε την ανάγκη της επείγουσας οικονομικής βοήθειας στην Ελλάδα και πρότεινε διάφορες εκδοχές τέτοιας βοήθειας// Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Т. 7 (15). Январь 1827 г. – октябрь 1828 г. Примечания. С. 684 – 685.

²¹² Στο ίδιο//Там же. С. 367.

²¹³ Στο ίδιο//Там же. С. 500.

αυτοκράτορας καταδέχθηκε να παραχωρήσει στον επικεφαλής της ελληνικής κυβέρνησης»²¹⁴. Απαντώντας στη χορήγηση δανείου από τη Ρωσία, ο αντιναύαρχος Λ. Χέυδεν από το πλοίο «Αζόφ» στα ανοικτά των ακτών του Πόρου ανέφερε στις 21 Μαΐου (2 Ιουνίου 1828): «Ο Καποδίστριας με τη σειρά του, αναγνωρίζει και δεν παύει να μου επαναλαμβάνει ότι χωρίς την αιώνια ευλογημένη γενναιοδωρία του αυτοκράτορα, χωρίς την υλική και ηθική υποστήριξη που παρέχει η παρουσία της μοίρας του στη διαμόρφωση της σημερινής κυριαρχίας της Ελλάδας, όλες οι προσπάθειες θα ήταν μάταιες και μάλλον θα εξυπηρετούσαν μόνο την υλοποίηση των σχεδίων που ήταν καρπός μιας ιδιοτελούς και ζηλόφθονης πολιτικής»²¹⁵.

Τον Φεβρουάριο του 1829 ο Νικόλαος Α΄ υποστήριξε την έκκληση για το δάνειο του Ι. Καποδίστρια, ο οποίος απευθύνθηκε στις κυβερνήσεις του Λονδίνου και του Παρισιού. Ο Ρώσος διπλωμάτης στην Ελλάδα Μ. Μπούλγαρη ανέφερε στον Πρόεδρο της Ελλάδας στις 10 (22) Φεβρουαρίου: «Έχω την πραγματική χαρά να πληροφορήσω την Αυτού Εξοχότητά Σας ότι ο Αυτοκράτορας, επιθυμώντας να σας καταθέσει για άλλη μια φορά την ύψιστη εύνοιά του, έσπευσε να υποστηρίξει ενώπιον των γραφείων του Παρισιού και του Λονδίνου το αίτημα για το δάνειο, με το οποίο η Εξοχότητά Σας είχε προηγουμένως προσφύγει στις τρεις συμμαχικές αυλές μέσω των πληρεξουσίων εκπροσώπων τους. [...] Επιστώντας την προσοχή σας, κύριε κόμη, σε αυτή την καλοπροαίρετη πρόθεση του Αυτοκράτορα, δεν έχω καμία αμφιβολία ότι θα χαιρετιστεί από την Ελληνική Κυβέρνηση ως μια νέα απόδειξη της θερμής και ειλικρινούς συμπόνιας που προκαλεί στην Αυτού Αυτοκρατορική Μεγαλειότητα η κατάσταση και η μοίρα της Ελλάδας»²¹⁶.

Μετά την επιτυχία με το δάνειο που έλαβε ο Ι. Α. Καποδίστριας στο Άμστερνταμ, ο Κ. Νέσελροντ στις 31 Μαρτίου 1829 ανέφερε στον Μ. Μπούλγαρη για τη χορήγηση ενός εκατομμυρίου ρουβλιών (προφανώς όχι ως δανείου), και εκτός αυτού, «καθοδηγούμενος από μια γενναιόδωρη μέριμνα για την ευημερία της Ελλάδας», έδωσε στους πρέσβεις στο Παρίσι και το Λονδίνο τις οδηγίες να επιδιώκουν χορήγηση δανείου για την Ελλάδα ύψους 60 εκατομμυρίων με από κοινού εγγύηση²¹⁷. Πριν από την απάντηση για χορήγηση δανείων από τους συμμάχους, με εντολή του Νικολάου Α΄, με τη γαλλική κορβέτα «Ελλε» μεταφέρθηκαν στο Ναύπλιο και παραδόθηκαν στις 30 Ιουλίου 1830 στο πλοίο «Αλέξανδρος Νιέφσκι» 500.000 φράγκα που στάλθηκαν «ως αντιστάθμισμα του δανείου, το οποίο θα έπρεπε να πραγματοποιηθεί υπό την εγγύηση των συμμαχικών δυνάμεων»²¹⁸.

Επιπλέον, στον ελληνικό πληθυσμό παρεχόταν συνεχής βοήθεια καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και μετά από αυτόν από Ρώσους διπλωματικούς και προξενικούς πράκτορες, συμπεριλαμβανομένων των ποσών που τους μεταβιβάζονταν με την εντολή του Νικολάου Α΄. Έτσι, η παραλαβή 8 γραμματίων για το συνολικό ποσό 77.178 ρουβλιών αναφέρθηκε από τον Ι. Α. Καποδίστρια στον πράκτορα Β. Πάνιν στην επιστολή του με ημερομηνία 22 Απριλίου (4 Μαΐου) 1830²¹⁹.

Σύμφωνα με τον Ο. Β. Βασιλένκο που συνέταξε το εισαγωγικό άρθρο για τη δημοσίευση εγγράφων σχετικά με την οικονομική βοήθεια της Ρωσίας προς την Ελλάδα κατά την περίοδο 1827-1830, η συνολική χρηματική βοήθεια από τη Ρωσία ανήλθε στα 3,5 εκατομμύρια

²¹⁴ Στο ίδιο//Там же. С. 507.

²¹⁵ Το ίδιο//там же. С. 552.

²¹⁶ Περί της βοήθειας της Ρωσίας κατά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (1829-1831), Ο. Β. Βασιλένκο, Νέα και νεότερη ιστορία, 1959// О помощи России в создании независимого греческого государства (1829–1831 гг.) / Текст О.В. Василенко // Новая и новейшая история. 1959. № 3. С.149–150.

²¹⁷ Στο ίδιο//Там же. С. 151.

²¹⁸ Ο Γ. Β. Πάνιν προς τον υποναύαρχο Ρίκορντ//Отношение русского резидента в Греции Г. В. Панина командующему эскадрой в Средиземном море контр-адмиралу П. И. Рикорду // РГА ВМФ. Ф.195. Оп. 1. Д. 59. 1830, 30 июля. Л. 2.

²¹⁹ Περί της βοήθειας της Ρωσίας κατά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (1829-1831)//О помощи России в создании независимого греческого государства (1829–1831 гг.). С. 155.

φράγκα²²⁰. Μπορεί να υποτεθεί περίπου με την ισοτιμία εκείνης της εποχής, ότι ήταν πάνω από 12 εκατομμύρια ρούβλια. Και αυτό χωρίς να υπολογίσει τα ποσά που δόθηκαν από τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία και τους εράνους²²¹. Ακόμα 200 χιλιάδες ρούβλια δωρίστηκαν από την αυτοκράτειρα Αλεξάνδρα²²². Δεν τεκμηριώθηκαν όλες οι ενισχύσεις. Έτσι, στη Βεσσαραβία, τρεις μυστικές οργανώσεις συγκέντρωναν χρήματα, προμηθεύονταν όπλα, στρατολογούσαν εθελοντές²²³.

Βοηθούσαν και το στόλο με στρατιωτικές προμήθειες. Την άνοιξη του 1828 στο πολιορκημένο Ναύπλιο έφτασε το πλοίο «Πριμέρ» με φορτίο πυρίτιδας και τροφίμων. Στις οδηγίες προς τον ναύαρχο Λ. Χένδεν σε σχέση με τον επικείμενο πόλεμο με την Τουρκία ο Κ. Νέσελροντ έγραφε να εξοπλιστούν οι Έλληνες ως «φυσικοί σύμμαχοι» της Ρωσίας²²⁴. Μετά την κατάληψη από τη μοίρα του Λ. Χένδεν της κορβέτας «Ανατολικό Αστέρι», την 1^η Ιουνίου 1828, δημοσιεύτηκε στο «Ιστορικό περιοδικό» μια σημείωση: «Από τα πράγματα που βρέθηκαν στην κορβέτα, η Αυτού Εξοχότητα διέταξε, κατόπιν αιτήματος του Προέδρου της Ελλάδας, να δοθούν 180 πούτια/[παλιό ρωσικό μέτρο βάρους που ισούται με 16,380 κιλά – σημ. μεταφραστή] πυρίτιδας, χαλκός για νομίσματα 1902 πούτια, 237 πυροβόλα, σφαίρες πυροβόλων των 10 πουτιών και 23 σπαθιά, τα υπόλοιπα να διανεμηθούν στη Μοίρα»²²⁵. Προφανώς, αυτό δεν ήταν ένα μεμονωμένο περιστατικό. Αλλά η οικονομική βοήθεια της Ρωσίας, ακόμη και πριν από τα επίσημα εμπόσματα στην ελληνική κυβέρνηση, απευθυνόταν άμεσα στους Έλληνες, τόσο για τα λύτρα από τη δουλεία όσο και για τους πρόσφυγες στη Ρωσία.

Στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα αυξήθηκε η ροή των προσφύγων στη Ρωσία (ειδικά των Βουλγάρων και των Ελλήνων) και η τακτοποίησή τους χρεώθηκε στο Γραφείο Κηδεμονίας της Επικράτειας Νοβοροσίσκ που ιδρύθηκε το 1800. Το πιο ευνοϊκό καθεστώς ήταν πριν από τον ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1806-1812. Μετά οι μετανάστες δεν μπορούσαν πλέον να χρησιμοποιούν διπλή υπηκοότητα. Εξακολουθούσαν να έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν οικόπεδα, αλλά οι επιδοτήσεις σε μετρητά καταργήθηκαν.

Με την έναρξη της εξέγερσης στην Ελλάδα, η Ρωσία αναγκάστηκε να ασχοληθεί σε μεγάλο βαθμό με την παροχή βοήθειας και την εγκατάσταση προσφύγων στη Νότια Ρωσία, καθώς και με τα λύτρα των κρατουμένων. Το 1821 η ρωσική κυβέρνηση διέθεσε 520 χιλιάδες ρούβλια για εξαγορά των αιχμαλώτων Ελλήνων²²⁶. Τον Ιούλιο του 1821 ανακοινώθηκε επίσημα δωρεά υπέρ των Ελλήνων προσφύγων. Το 1823 στη Ρωσία ανακοινώθηκε μια συνδρομή συγκέντρωσης κεφαλαίων για τα λύτρα των αιχμαλώτων επαναστατών. Στην Οδησό υπήρχε μια ειδική επιτροπή για την παροχή βοήθειας²²⁷. Η συλλογή κεφαλαίων δεν σταμάτησε και τα επόμενα χρόνια. Αυτή η πολιτική συνεχίστηκε στα χρόνια του Νικολάου Α΄. Το 1826 με την εντολή του διατέθηκαν 10 χιλιάδες ρούβλια για εξαγορά των αιχμαλώτων Ελλήνων από την ερειπωμένη πόλη του Μεσολογγίου, οι οποίοι πωλούνταν «στη χαμηλότερη τιμή» στις αγορές των πόλεων της Πρέβεζας και της Άρτας. Τα χρήματα μεταφέρθηκαν στα προξενεία που

²²⁰ Στο ίδιο//Там же. С. 149.

²²¹ Στο ίδιο//Там же.

²²² Ο Αηραπέτοβ Ο. Ρ., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής//Айрапетов О. Р. История внешней политики. С. 76.

²²³ Ιόββα Ι. Φ., Από την ιστορία των ρωσοελληνικών και μολδαβικών επαναστατικών σχέσεων// Иовва И. Ф. Из истории русско-греко-молдавских революционных связей // История СССР. 1971. № 3. С. 122.

²²⁴ Η Κουντριάβτσεβα Ε. Π., Η ελληνική επανάσταση 1821//Кудрявцева Е.П. Греческая революция 1821 г. и политика России в Восточном вопросе. С. 41.

²²⁵ РГА ВМФ. Ф. 315. Оп. 2. Д. 65. Исторический журнал 1828 года, веденный капитан-лейтенантом [И. И.] Кадьяном. 1828. Л. 190.

²²⁶ Η Κουντριάβτσεβα Ε. Π., Η ελληνική επανάσταση 1821//Кудрявцева Е.П. Греческая революция 1821 г. и политика России в Восточном вопросе. С. 31–47.

²²⁷ Ο Πιατιγκόρσκι Γ. Μ., Οι δραστηριότητες της ελληνικής ειδικής επιτροπής στην Οδησό τα 1821-1831//Пятигорский Г. М. Деятельность Одесской греческой комиссии в 1821 – 1831 гг. // Балканские исследования. Вып.8 : Балканские народы и европейские правительства в XVIII – начале XX в. М., 1982. С. 137 – 138.

βρίσκονταν κοντά στην Ελλάδα – στον Ρώσο πρόξενο στη Βενετία κ. Ναράνζι και στον κ. Παπαδόπουλο στα Επτάνησα (Κέρκυρα) ²²⁸.

Όπως αποδεικνύεται από τα έγγραφα του Ρωσικού κρατικού ιστορικού αρχείου, όλες οι αρχές συγκέντρωναν χρήματα για τους Έλληνες και για την εξαγορά τους από τη δουλεία, καθώς και για την παροχή οικονομικής βοήθειας στους Έλληνες πρόσφυγες, μεγάλος αριθμός των οποίων παρουσιάστηκε στις νότιες επαρχίες της Ρωσίας. Η έκθεση του Υπουργού Εξωτερικών Κ. Νέσελροντ προς τον Νικόλαο Α΄ στις 31 Δεκεμβρίου 1827 (12 Ιανουαρίου 1828) περιείχε αίτημα διάθεσης νέων κεφαλαίων στα ταμεία που ιδρύθηκαν στην Οδησό και το Κισινάου για τη βοήθεια στους Έλληνες πρόσφυγες. Νωρίτερα, το 1821 και το 1822, για τους σκοπούς αυτούς από το Κρατικό ταμείο διατέθηκαν 150 χιλιάδες ρούβλια, και άλλες 360 χιλιάδες παραδόθηκαν χάρη στις συνδρομές. Στα τέλη του 1824, ο Αλέξανδρος Α΄ μέσω του Μ. Βοροντσόφ διέταξε να χορηγηθούν ακόμα 250.000 ρούβλια για τα λύτρα των Ελλήνων αιχμαλώτων από τη Χίο. Τους Έλληνες πρόσφυγες βοήθησαν και οι διοικητικές αρχές, ιδίως από τα δημόσια επιμελητήρια των νότιων επαρχιών (από τα γενικά επαρχιακά έσοδα)²²⁹. Επιπλέον, συλλέγονταν δωρεές σε όλες τις υπηρεσίες²³⁰ και τις επαρχίες²³¹, στις οποίες δωρεές συμμετείχαν ακόμη και αγρότες.

Με την εντολή του προς τον διευθύνοντα της επαρχίας του Νοβοροσίσκ και της περιοχής της Βεσσαραβίας Φ. Παλέν στις 31 Δεκεμβρίου 1827 (12 Ιανουαρίου 1828) ο Νικόλαος Α΄ διέταξε: «Σας διατάζω να πάρετε από τα γενικά έσοδα της περιοχής της Βεσσαραβίας 70.000 σε τραπεζογραμμάτια για τη συντήρηση αυτών των μεταναστών κατά τη διάρκεια του 1828 και να παραδώσετε αυτό το ποσό στη διάθεση της προαναφερθείσας Βοηθητικής Επιτροπής ... Το πρωτότυπο φέρει ιδιόχειρη υπογραφή: Α. Μ. Νικόλαος»²³². Πιο περίπλοκο ήταν το ζήτημα με τη συνδρομή για την άμεση βοήθεια στην Ελλάδα. Ο αξιωματούχος του υπουργείου Εξωτερικών Π. Ντίβωβ έγραψε στο ημερολόγιό του το 1826, μετά την άφιξη στην Αγία Πετρούπολη του Δούκα του Ουέλινγκτον: «Από την άλλη, κυκλοφορούν φήμες για πόλεμο με την Τουρκία. Είναι αρκετά περίεργο ότι αφού ο δούκας του Ουέλινγκτον πέρασε από το Βερολίνο, η αυλή εκεί άνοιξε μια συνδρομή για να βοηθήσει τους Έλληνες»²³³. Αλλά προφανώς, όσοι ήθελαν να μεταφέρουν χρήματα στην Ελλάδα, εύρισκαν τέτοιους τρόπους.

Ο μεγαλύτερος Ρώσος επιχειρηματίας και φιλάνθρωπος ελληνικής καταγωγής ήταν ο Ιβάν Ανδρέεβιτς Βαρβάτσι (1753 - Δεκέμβριος 1825), καταγόμενος από το νησί των Ψαρών, τον οποίον στην πατρίδα του τον ονόμαζαν Ιωάννη Λεοντίδη με την προσωνυμία Βαρβάκης. Στα νιάτα του συμμετείχε στη ναυμαχία του Τσεσμέ, μετά την οποία έλαβε το βαθμό του υπολοχαγού, και το 1777, με τη βοήθεια του Γρηγόρη Ποτιέμκιν ήρθε στη Ρωσία. Σύντομα έγινε ο μεγαλύτερος έμπορος στο Αστραχάν και το Ταγκανρόγκ, όπου με τη συνδρομή του χτίστηκε η Ελληνική Εκκλησία. Επιπλέον, δώρισε μεγάλο χρηματικό ποσό στην «Φιλόμουσο και Φιλάνθρωπο Γραϊκή Εμπορική Εταιρεία» (νόμιμο παράρτημα της «Φιλικής Εταιρείας»). Όταν

²²⁸ Η Κουντριάβτσεβα Ε. Π., Η ελληνική επανάσταση 1821//Кудрявцева Е.П. Греческая революция 1821 г. и политика России в Восточном вопросе. С. 40.

²²⁹ РГИА. Ф. 565 (Департамент государственного казначейства). Оп. 13. Раздел: Пенсионное. Д. 2061. Департамент государственного казначейства Министерства. О производстве пособий греческим эмигрантам, находящимся в Южном крае России. По Херсонской. 1821–1867. – 227 об.

²³⁰ РГИА. Ф. 797 (Канцелярия обер-прокурора Святейшего Правительствующего Синода). Оп. 2. Д. 6631. О пожертвованиях на выкуп греков по учебным заведениям. 1822, 29 декабря – 30 июня 1823. – 117 л.

²³¹ РГИА. Ф. 797. Оп. 2. Д. 6422. Уведомления от губернаторов об отправлении ими денежных приношений в пользу греков, в Одессу и Бессарабию. 15 сентября 1822 г. – 111 л.

²³² РГИА. Ф. 1287. Оп. 2. Д. 1. Л. 2.

²³³ Ο Ντίβωβ Π. Γ. Από το ημερολόγιο του Π. Γ. Ντίβωβ//Дивов П.Г. Из дневника П.Г. Дивова // РС. 1897. Т. 89. № 3. С. 480.

τον Απρίλιο του 1823 στο Ταγκανρόγκ ανακοινώθηκε συνδρομή για τα λύτρα των Ελλήνων που αιχμαλωτίστηκαν στο νησί της Χίου από τον Μάρτιο έως τον Νοέμβριο, συγκεντρώθηκαν 162 χιλιάδες ρούβλια, εκ των οποίων τις 100 χιλιάδες συνεισέφερε ο Βαρβάκης (μεταξύ των σκοτωμένων στη Χίο ήταν η πρώτη σύζυγος του Βαρβάκη, η μοναχή Μαρία). Αγόρασε επίσης στην Τούλα μια μεγάλη παρτίδα όπλων και την έστειλε στους αντάρτες. Μετά την απελευθέρωση του νησιού των Ψαρών ο Βαρβάκης έστειλε στους συμπατριώτες του 100 χιλιάδες ρούβλια και μερικά πλοία, φορτωμένα με σιτάρι. Μέχρι τότε είχε πουλήσει την τεράστια περιουσία του στο Αστραχάν με τις αλιευτικές επιχειρήσεις του και τους κολίγους. Σύμφωνα με τον ερευνητή Ε. Καρβόβιτς, ο Βαρβάκης παραχώρησε ως δωρεές για τις ανάγκες της Ρωσίας έως και 3,5 εκατομμύρια ρουβλίων και για την Ελλάδα έως 1,5 εκατομμύριο (ποσό συγκρίσιμο με την πρώτη δόση οικονομικής υποστήριξης που χορηγήθηκε για τον Καποδίστρια από τη ρωσική κυβέρνηση!) Φεύγοντας σχεδόν κρυφά από το Ταγκανρόγκ, παρέδωσε το εξοχικό του στο Ίδρυμα του Τάγματος Δημόσιας Φροντίδας. Το Μάιο του 1824, ο Βαρβάκης βρισκόταν ήδη στο Ναύπλιο, όπου διέθεσε 25 χιλιάδες για την οικοδόμηση ελληνικού σχολείου. Στη συνέχεια έφτασε στο κάστρο της Μεθώνης, όπου διεξάγονταν μάχες, και σχημάτισε ένα ένοπλο απόσπασμα επαναστατών, αλλά σε λίγο πέθανε στο νησί της Ζακύνθου. Πριν από το θάνατό του κληροδότησε στην Ελλάδα όλο το υπόλοιπο κεφάλαιό του, ύψους 1 εκατομμυρίου 400 χιλιάδων ρουβλίων. Ενταφιάστηκε στις 12 Ιανουαρίου 1825. Αργότερα στην Αθήνα τοποθετήθηκε μαρμάρινος ανδριάντας του Ιωάννη Βαρβάκη, έργο του Λεωνίδα Δρόση²³⁴.

Οι Ρώσοι ναυτικοί συνέχισαν να βοηθούν τους Έλληνες και μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια. Η Ελληνική Γερουσία, το μοναδική νόμιμη αρχή, δημιουργώντας διάφορες επιτροπές προσπαθούσε να δημιουργήσει κάτι σαν διακυβέρνηση στη χώρα. Αλλά το ταμείο ήταν άδειο. Οι Έλληνες ζήτησαν οικονομική ενίσχυση από κατοίκους και ναυάρχους των ευρωπαϊκών δυνάμεων ως προκαταβολή μελλοντικών δανειοληψιών. Ανταποκρίθηκε μόνο ο Π. Ρίκορντ που διέθεσε από τα κεφάλαια της μοίρας 10.000 ισπανικά τάλαρα²³⁵.

Το Φιλελληνικό κίνημα και οι Ρώσοι εθελοντές

Τότε στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική διαδόθηκε ευρέως το κίνημα των Φιλελλήνων, το οποίο υποκινήθηκε ως μόδα για την αρχαιότητα, για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, για τα ταξίδια στα αρχαία μνημεία της Ελλάδας. Οι ιδέες του Φιλελληνισμού καλλιεργήθηκαν επίσης μεταξύ των μορφωμένων Ελλήνων στην Ευρώπη. Μετά την έναρξη της εξέγερσης στην Ελλάδα, το φιλελληνικό κίνημα υποστήριζε τους Έλληνες. Η κοινή γνώμη σε διάφορες χώρες δεν συνέπιπτε πάντα με τη θέση των κυβερνήσεων, αλλά κατά κανόνα εξακολουθούσε να εξαρτάται από αυτήν²³⁶. Μεταξύ των πιο γνωστών για τις συμπάθειες τους προς τους Έλληνες ήταν ο Βύρωνας, ο Βίλχελμ Μίλλερ, ο βασιλιάς Λουδοβίκος Α΄ της Βαυαρίας. Τα φιλελληνικά σωματεία συγκέντρωναν χρηματικές δωρεές και εξόπλιζαν εθελοντές για τον αγώνα. Όπως δείχνουν οι μελέτες, η συμμετοχή τους στις πολεμικές δράσεις ήταν περιορισμένη, ενώ η συμβολή τους στην προπαγάνδα υπέρ των Ελλήνων, στην παρότρυνση της κοινής γνώμης υπέρ των Ελλήνων, η συγκέντρωση δωρεών, ήταν σημαντικά. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πολύν καιρό εμπόδιζαν την ίδρυση των φιλελληνικών επιτροπών. Στην Αγγλία μόνο το Μάρτιο του 1823 επετράπη στην Επιτροπή βοήθειας στην Ελλάδα να συγκεντρώνει δωρεές.

Γνωστός πράκτορας της Επιτροπής ήταν ο συνταγματάρχης Στάνχουπ, απεσταλμένος στο Μεσολόγγι. Πρώτοι στον αριθμό των εθελοντών από τη Δυτική Ευρώπη κατά την περίοδο 1821-1822 ήταν οι Γερμανοί, 1823-1825 οι Βρετανοί, και στο τελικό στάδιο 1826-1830 είχαν το

²³⁴ Ο Μάρκοβ Α. Σ., Βαρβάκης//Марков А. С. Варвакис. Документальное повествование. Астрахань: Волга, 2000.

²³⁵ Ο Αρς Γ. Λ., Ο Π. Ι. Ρίκορντ και η εποποιία του στην Ελλάδα (1828-1833)// Арш Г. Л. Адмирал П. И. Рикорд и его эпопея в Греции (1828-1833 годы). С. 92-107.

²³⁶ St. Clair W. That war of Greece Might Still Be Free. The Philhellenes in the War of Independence. Cambridge, 2008.

προβάδισμα οι Γάλλοι²³⁷. Ο πιο γνωστός από τους Άγγλους ήταν ο εθνικός ήρωας της Ελλάδας ο λόρδος Βύρων (George Gordon Byron), το πορτραίτο του οποίου είχε ο Πούσκιν στο χωριό του Μιχάλοβσκοε (τα κτήματα της μητέρας του στην περιφέρεια Πσκώφ). Ο Βύρων έλαβε από τις βρετανικές αρχές την άδεια να ζήσει στο νησί της Κέρκυρας (Ιούλιος 1823). Με τα δικά του έξοδα αγόρασε ένα μπρίκι, προμήθειες, όπλα και εξόπλισε μισή χιλιάδα στρατιωτών. Στα τέλη του Δεκεμβρίου του 1823 έφτασε στο Μεσολόγγι και αρρώστησε βαριά και στις 7 (19) Απριλίου 1824, στο 37ο έτος της ζωής του, ο Λόρδος Βύρων απεβίωσε²³⁸. Ο πιο διάσημος Φιλέλληνας Άγγλος μετά τον Βύρωνα ήταν ο πλοίαρχος Φρανκ Χέιστινγκς (1794-1828), ο οποίος διοίκησε το ιστιοφόρο-ατμόπλοιο «Καρτερία», το πρώτο ατμόπλοιο που έλαβε μέρος σε πολεμικές δράσεις. Μετά από τραυματισμό ο Χέιστινγκς απεβίωσε στο νησί της Ζακύνθου, αργότερα επαναενταφιάστηκε στο νησί του Πόρου. Εκεί επίσης ενταφιάστηκε το 1928 ένας άλλος φιλέλληνας αξιωματικός από τη Βαυαρία, ο Antoine Schilcher. Στη Γαλλία ξεχωρίστηκε ο «ακούραστος Εηνάρ που είχε φιλία με τον Καποδίστρια»²³⁹.

Είναι αδύνατο να υπολογιστεί ο συνολικός αριθμός των εθελοντών από την Ευρώπη. Υπήρχαν πολλοί Έλληνες μετανάστες και Έλληνες από τα Επτάνησα. Ο Άγγλος ερευνητής W. St. Clair δίνει έναν αριθμό 940 εθελοντών φιλελλήνων από την Ευρώπη: 342 Γερμανών, 196 Γάλλων, 137 Ιταλών 99 Βρετανών, 35 Ελβετών, 30 Πολωνών²⁴⁰. Είναι γνωστή η συμμετοχή στη μάχη του Πέτα (1822) 13 Πολωνών εθελοντών²⁴¹. Υπήρχαν μικρές ομάδες Ολλανδών, Βέλγων, Ισπανών, Πορτογάλων, Σουηδών, Δανών, Ούγγρων, Αμερικανών κ.ά. Κυρίως ήταν στρατιωτικοί και φοιτητές. Από αυτούς οι 313 σκοτώθηκαν ή πέθαναν από τα τραύματα και τις ασθένειες²⁴². Αλλά αυτός ο αριθμός δεν περιλαμβάνει τους εθελοντές από τη Ρωσία και τα Βαλκάνια. Οι πιο πολλοί εθελοντές ήταν από τα Βαλκάνια, οι λαοί των οποίων ήλπιζαν ότι αυτό θα επισπεύσει και την ώρα της απελευθέρωσής τους (Βούλγαροι, Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Βλάχοι, Μολδαβοί). Στην πρώτη θέση μεταξύ όλων των εθελοντών ήταν οι Βούλγαροι. Η Βουλγαρική Ακαδημία Επιστημών δημοσίευσε λεπτομερείς καταλόγους των Βουλγάρων - συμμετεχόντων στον απελευθερωτικό πόλεμο στο έδαφος της Ελλάδας (536 άτομα) και των Βουλγάρων που συμμετείχαν στην «Φιλική Εταιρεία» στο έδαφος των πριγκιπάτων της Μολδοβλαχίας (168 άτομα)²⁴³. Μόνο κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Τρίπολης περίπου 200 Βούλγαροι από τον τουρκικό στρατό πολέμησαν στο πλευρό των Ελλήνων²⁴⁴.

Κατά την έναρξη της επανάστασης στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες υπό την ηγεσία του Αλέξανδρου Υψηλάντη (που δεν υπερέβαινε τα 6 χιλιάδες άτομα) υπήρχαν Ρώσοι υπήκοοι και Έλληνες και Τούρκοι, συμπεριλαμβανομένων των αξιωματικών), καθώς και μερικοί Βούλγαροι και Αλβανοί που ήταν Τούρκοι υπήκοοι (βλέπε πιο πάνω). Το 1821 στην ελληνική εξέγερση

²³⁷Ο Πάνιν Σ. Ο., Η συμμετοχή των ξένων εθελοντών στην Ελληνική επανάσταση 1821-1830//Панин С.О. Участие иностранных добровольцев в Греческой революции 1821–1830 годов. С. 76.

²³⁸Ο Βύρωνας Τζ., Τα ημερολόγια και οι επιστολές//Баΐρον Дж. Дневники и письма. М., 1863.

²³⁹Η Μπλούντοβα Α. Δ., Οι αναμνήσεις της κόμισσας Αντωνίνας Μπλούντοβα//Блудова А. Д. Воспоминания графини Антонины Дмитриевны Блудовой // РА. 1875. Кн. 2. № 6. С. 188.

²⁴⁰ Ο Πάνιν Σ. Ο., Η συμμετοχή των ξένων εθελοντών στην Ελληνική επανάσταση//Панин С.О. Участие иностранных добровольцев в Греческой революции 1821–1830 годов. С. 76.

²⁴¹ Ο Άρς Γ. Λ., Η εξέγερση του 1821 από τα μάτια του Έλληνα ιστορικού//Арш Г. Л. Восстание 1821 года в освещении греческого историка. Там же.

²⁴² Ο Πάνιν Σ. Ο., Η συμμετοχή των ξένων εθελοντών στην Ελληνική επανάσταση 1821-1830//Панин С.О. Участие иностранных добровольцев в Греческой революции 1821–1830 годов. С. 76.

²⁴³Тодоров Н. Трайков В. Българи участници в борбите за освобождението на Гърция. София: Българската академия на науките, 1971. С.971-981, с. 982-984.

²⁴⁴ Ο Άρς Γ. Λ., Η εξέγερση του 1821 από τα μάτια του Έλληνα ιστορικού//Арш Г. Л. Восстание 1821 года в освещении греческого историка. 167.

έλαβαν μέρος οι μοναχοί των αγιορείτικων μονών, οι οποίοι απολάμβαναν την υλική υποστήριξη της Ιεράς Συνόδου, περιλαμβανόμενοι στον Παλαιστινιακό κατάλογο²⁴⁵.

Μέσα στους μοναχούς υπήρχαν και Ρώσοι, μεταξύ των οποίων διανεμήθηκαν επιστολές δήτην από τον Αλέξανδρο Α΄, ότι ο ρωσικός στόλος και ο στρατός στάλθηκαν για να βοηθήσουν το Άγιον Όρος. Ένα απόσπασμα οπλισμένο με σπαθιά και πιστόλια σχηματίστηκε από τους νέους μοναχούς και οι μοναχοί από τους κοζάκους και τους δραπέτες στρατιώτες δίδαξαν στους αντάρτες πώς να πυροβολούν. Μετά την καταστολή της εξέγερσης, οι Τούρκοι αποκεφάλισαν τους Ρώσους μοναχούς. Οι επιζώντες μοναχοί απευθύνθηκαν στον επιτετραμμένο της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη Μ. Μιντσάκη, ζητώντας να «τους επιτραπεί να επιστρέψουν στην πατρίδα». Ο κατάλογος περιελάμβανε 48 ονόματα των μοναχών από τη Σκήτη του Προφήτη Ηλία και από τη Μονή Ζωγράφου. Οι Τούρκοι κατέλαβαν τα αγιορείτικα μοναστήρια και οι νέοι μοναχοί μπόρεσαν να επιστρέψουν στα μοναστήρια μόνο μετά από 10 χρόνια²⁴⁶.

Τα γνωστά στοιχεία για τους Ρώσους εθελοντές στο έδαφος της ίδιας της Ελλάδας είναι λίγα. Ίσως αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι οι επίσημες αρχές δεν ενέκριναν τέτοιες πρωτοβουλίες, επειδή αυτό θα μπορούσε να εκληφθεί ως παρέμβαση της Ρωσίας στις εσωτερικές υποθέσεις της Τουρκίας που ήδη ήταν συνεχής αφορμή για εκτόξευση κατηγοριών προς τη Ρωσία από την Πύλη. Επιπλέον αυτό θεωρούνταν σαν εκδήλωση αυτόβουλης τάσης σε επαναστατικές βλέψεις. Και ήταν δύσκολο να φτάσει κανείς στην Ελλάδα. Ο Γ. Αρς σε ένα από τα άρθρα του με βάση τα έγγραφα των αρχείων αναφέρει ονόματα των Ρώσων φιλελλήνων εθελοντών που πολεμούσαν στο στρατό του Υψηλάντη στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες: ο λοχαγός Αρχίπ Κουλικόβακι, ο υπολοχαγός Βασίλη Σουλτάνοβ, ο λοχαγός Ανφιλί Κόστιν. Στην ίδια την Ελλάδα ο ειδικός στην κατασκευή των πυρπολικών Ιβάν Αφανάσιεβ ναυπήγησε πέντε τέτοια σκάφη για να βάζουν φωτιά σε εχθρικά πλοία. Συμμετείχε προσωπικά στη Ναυμαχία στις 7 (19) Ιουλίου 1821 στην καταστροφή τουρκικού πλοίου με 74 πυροβόλα. Ο Αλεξέι Πρωτοπόποβ υπηρετούσε ως ανθυπολοχαγός στο ιππικό και έλαβε ενεργό μέρος στις μάχες στη Χίο στα τέλη του 1827 και στις αρχές του 1828²⁴⁷.

Η λίστα με τα ονόματα των Ρώσων Φιλελλήνων στην Ελλάδα ανανεώνεται σταδιακά, αλλά ο πιο διάσημος και επιτυχημένος μέτοχος της ελληνικής επανάστασης παραμένει ο Νικολάι Αλεξέεβιτς Ράικο (1794 - 12 Ιανουαρίου 1854), ο νόθος γιος του Αλεξέι Γκριγκόριεβιτς Μπόμπρινσκι, ο οποίος, με τη σειρά του, ήταν ο νόθος γιος της Αικατερίνης Β' και του Γρηγορίου Ορλόφ. Δηλαδή, ο Ράικο ήταν ο εγγονός τους και ο Αλέξανδρος Α΄ ήταν ο ξάδερφος! Ως εκ τούτου, δεν είναι τυχαία η αναφορά του Α. Μπόμπρινσκι στην υπόθεση του Γ' Τμήματος [*Πολιτική αστυνομία της τσαρικής Ρωσίας*], στην επιστολή του Ι. Ντίμιτις προς τον αρχηγό των χωροφυλάκων Α. Μπέκεντορφ τον Οκτώβριο του 1828. Η επιστολή ξεκινά με τη μυστική υπόθεση στο Γ' Τμήμα της Καγκελαρίας της Αυτοκρατορικής Αυτού Μεγαλειότητας: «Έχει υποπέσει στην αντίληψη του Αυτοκράτορα ότι ο Ρώσος ευγενής Νικολάι Ράικο, ο οποίος ήταν προηγουμένως στη στρατιωτική μας υπηρεσία, είναι τώρα στην υπηρεσία της ελληνικής κυβέρνησης, και συγκεκριμένα είναι ο διοικητής του φρουρίου του Παλαμηδίου, και ότι έχει σχέσεις με τους κόμητες Μπόμπρινσκι, οι οποίοι τον βοηθούν και οικονομικά»²⁴⁸. Ο Ράικο

²⁴⁵ Ο Ντάσκοβ Σ. Β., Το Όρος του Άθου. Ένα απόσπασμα από το ταξίδι στην Ελλάδα το 1820, Αγία Πετρούπολη, 1825//Дашков Д.В. Афонская Гора. Отрывок из путешествия по Греции в 1820 году. СПб., 1825.

²⁴⁶ Η Κουντριάβτσεβα Ε. Π., Η ελληνική επανάσταση του 1821 και η πολιτική της Ρωσίας//Кудрявцева Е.П. Греческая революция 1821 г. и политика России в Восточном вопросе // Вестник МГИИМО-ун-та, 20021. № 14 (1). С. 38.

²⁴⁷ Βλ.: Αρς Γ. Α., Η ελληνική επανάσταση 1821-1829: οι άνθρωποι και τα γεγονότα//См.: Арш Г. Л. Греческая революция 1821–1829 гг.: люди и события // Россия и Греция: история и современность. М.: Толмач, 2008. С. 34.

²⁴⁸ Αναφορά στο: Ντοστιάν Ι. Σ., Ο Ρώσος μέλος της ελληνικής επανάστασης//Цит. по: Достян И. С. Русский участник греческой революции // ВИ. 1978. № 4. С. 210; См. также: Маркевич Б. М. Н. А. Райко. Биографический очерк // РА. 1868. Стб. 297–308.

σπούδασε στην Ιταλία, στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας. Το 1812 προσπάθησε να πάει στη Ρωσία μέσω της Ελβετίας για να λάβει μέρος στον αγώνα κατά του Ναπολέοντα, συνελήφθη και επέστρεψε στη Φλωρεντία. Μετά τους Ναπολεόντειους Πολέμους το 1815 εισήλθε στη στρατιωτική υπηρεσία στη Ρωσία. Ήταν επαγγελματίας πυροβολητής του στρατού. Αποστρατεύτηκε με το βαθμό του υπολοχαγού του συντάγματος δραγουμάνων στις 9 Ιανουαρίου 1826 (λιγότερο από ένα μήνα μετά την ήττα των Δεκεμβριστών). Στις αρχές του 1827 έφυγε κρυφά για την Ελλάδα. Σε μια απολογιστική έκθεση που αργότερα έπρεπε να γράψει στον Α. Μπέκεντορφ, εξήγησε τις παράνομες από την άποψη της κυβέρνησης ενέργειές του ως «αίσθηση εθνικής τιμής»: «Ήθελα να απαλλάξω την πατρίδα μου από παράπονα ότι κανένας από τους γιους της δεν είχε έρθει εθελοντικά προς βοήθεια στους αδελφούς τους»²⁴⁹.

Κατατάχθηκε στον ελληνικό στρατό. Είναι γνωστό ότι τον Νοέμβριο του 1827 έλαβε μέρος στην εκστρατεία του Καρόλου Νικολάου Φαβιέρου στο νησί της Χίου. Τον Ιανουάριο του 1828 τον ικανό αξιωματικό από τη Ρωσία πρόσεξε ο Ιωάννης Καποδίστριας. Ο Ν. Ράικο διορίστηκε διοικητής του φρουρίου του Παλαμηδίου στο Ναύπλιο και στη συνέχεια διοικητής του πρόσφατα παραδοθέντος κάστρου της Πάτρας (1828-1830) στο μεγαλύτερο λιμάνι της Πελοποννήσου. Μετά το τέλος των πολεμικών επιχειρήσεων, ο Ν. Ράικο τον Αύγουστο του 1831 με την εντολή του Ι. Καποδίστρια διορίστηκε τρίτος διευθυντής της «Στρατιωτικής Σχολής Ευελπίδων». Η σχολή ιδρύθηκε με διάταγμα του Ιωάννη Καποδίστρια και άνοιξε την 1^η Ιουλίου 1828. Το όνομα «Ευελπίδες» έδωσε στους πρώτους μαθητές της σχολής ο ίδιος ο Καποδίστριας. Το 1831 υπήρξε μάρτυρας της δολοφονίας του προστάτη του, Ι. Καποδίστρια. Τον Απρίλιο του 1832 ο Ν. Ράικο παραιτήθηκε. Παρέδωσε τις υποθέσεις στον Γερμανό Φιλέλληνα Έντουαρντ φον Ράινεκ. Ενώ βρισκόταν στην Ελλάδα, ο Ράικο αλληλογραφούσε με τον Καποδίστρια και ήταν μάρτυρας της δολοφονίας του στην είσοδο της εκκλησίας του Αγίου Σπυριδώνα, για την οποία έγραψε στα απομνημονεύματά του. Μετά τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια ο Ν. Ράικο διεκδικούσε το δικαίωμα να επιστρέψει στη Ρωσία. Ο Π. Ρίκορντ έγραφε γι' αυτόν στην επιστολή του προς τον Κ. Νέσελροντ στις 8 (20) Οκτωβρίου 1831: «Ο κ. Ράικο, Ρώσος ευγενής, πρώην υπολοχαγός του Συντάγματος Δραγουμάνων και τώρα υπολοχαγός της ελληνικής υπηρεσίας, γενικός διευθυντής πυροβολικού και διευθυντής της Κεντρικής Στρατιωτικής Σχολής στο Ναύπλιο, ζητά την άδεια να επιστρέψει στη Ρωσία. Ο κ. Ράικο απολάμβανε την απεριόριστη εμπιστοσύνη και τον μεγάλο σεβασμό του Προέδρου και εκτός αυτού, τολμώ να πω, την ιδιαίτερη φιλία του»²⁵⁰. Υπερασπίστηκε τον Ράικο και ο επιτετραμμένος της Ρωσίας στην Ελλάδα Γ. Κατακάζη. Αρχικά, τον Νοέμβριο του 1831 ο Νικόλαος Α δεν έδωσε άδεια, αν και ο Ν. Ράικο συμφωνούσε να συνεχίσει να υπηρετεί υπό τον κατώτερο βαθμό αλλά μετά από δεύτερη αίτηση του Ν. Ράικο απευθείας στον αυτοκράτορα, τελικά έλαβε την άδεια.

Ο Νικόλαος Α' επέτρεψε στον Ράικο να επιστρέψει στη Ρωσία και εκείνος έφτασε στην Οδησό στα μέσα του 1832²⁵¹. Του επετράπη να επανέλθει στη στρατιωτική υπηρεσία με τον «προηγούμενο βαθμό» του υπολοχαγού στο Σύνταγμα Δραγουμάνων στο Νίζνι Νόβγκοροντ που βρισκόταν στο χωριό Καραγκάτς στη Γεωργία, αν και εξακολουθούσε να θεωρείται επαναστάτης «καρμπονάρος». Το 1834 αποσύρθηκε και εγκαταστάθηκε στην Οδησό. Εκεί ασχολήθηκε με τη σηροτροφία, κάνοντας πολλά για την ανάπτυξη αυτής της βιομηχανίας στη Νοβορωσία. Αλλά στην Ελλάδα δεν τον ξέχασαν, το 1841 με αφορμή την 20ή επέτειο της Ελληνικής Επανάστασης, παρασημοφορήθηκε «για τις υπηρεσίες που προσέφερε στην Ελληνική Επανάσταση». Τα τελευταία χρόνια της ζωής του δημοσίευσε μια σειρά άρθρων στις «Σημειώσεις της Εταιρείας Γεωργίας της Νότιας Ρωσίας», και συγκεκριμένα το «Δοκίμιο για τη μεταξουργία στο Νότιο Καύκασο» (1854). Έχαιρε σεβασμού από την ελληνική κοινότητα της

²⁴⁹ Αναφορά στο: Ντοστιάν Ι. Σ., Ο Ρώσος μέλος της ελληνικής επανάστασης//Цит. по: Достян И. С. Русский участник греческой революции. С. 212

²⁵⁰ Αναφορά στο ίδιο//Цит. по: Там же.

²⁵¹ Ντοστιάν Ι.Σ., Ο Ρώσος μέλος της ελληνικής επανάστασης//Достян И. С. Русский участник греческой революции // ВИ. 1978. № 4. С. 214.

Οδησού. Πέθανε από εγκεφαλικό επεισόδιο κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου (1854). Μετά το θάνατό του στο περιοδικό «Ρωσικό Αρχείο» το 1869 εκδόθηκε το «Υπόμνημά του για τη δολοφονία του Καποδίστρια».

Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος (1828–1829) και η Συνθήκη της Αδριανούπολης

Το ξεκίνημα του ρωσοτουρκικού πολέμου. Αποστολή της δεύτερης μοίρας του Π. Ρίκορντ

Δύο μήνες μετά το τέλος του πολέμου με την Περσία, στις 14 (26) Απριλίου 1828, ο Νικόλαος Α΄ υπέγραψε το μανιφέστο «Για την έναρξη του πολέμου με την Οθωμανική αυτοκρατορία, το οποίο, συγκεκριμένα, ανέφερε: «Η Πύλη καλεί τη Ρωσία για μάχη».

Ταυτόχρονα δημοσιεύτηκε η «Διακήρυξη για τα αίτια του πολέμου με την Οθωμανική αυτοκρατορία και για τις συνθήκες που προηγήθηκαν». Προκαλούσε ανησυχίες η στάση της Αυστρίας, από την οποία προερχόταν ο κύριος κίνδυνος, αλλά ο Φραντς Α΄ διαβεβαίωσε για την ουδετερότητά του, προσθέτοντας: «Αλλά μη με ρωτάτε αν θεωρώ ότι αυτός ο πόλεμος είναι δίκαιος. Να πούμε την αλήθεια, δεν μπορώ να δικαιολογήσω τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, το αποτέλεσμα της οποίας προκάλεσε πραγματικό πόλεμο»²⁵². Έντεκα ημέρες μετά την υπογραφή του μανιφέστου για τον πόλεμο στις 25 Απριλίου (7 Μαΐου), το Β΄ σώμα στρατού των 95.000 ανδρών υπό τη διοίκηση ενός βετεράνου του πολέμου του 1812, Ρ. Η. Wittgenstein, ο οποίος σύντομα έλαβε το βαθμό του Στρατάρχη, άρχισε την εκστρατεία. Οι ενέργειές του υποστηρίχθηκαν από τη μοίρα της Μαύρης Θάλασσας. Η μοίρα του Χένδεν επίσης παρέμεινε στο Αρχιπέλαγος. Και τον Μάιο του 1828, το μικρό νησί του Πόρου κοντά στην Πελοπόννησο, έγινε το αγκυροβόλιο των ρωσικών πλοίων. Τον επόμενο χρόνο ολοκληρώθηκε η κατασκευή πολλών έργων: προβλήτας, κεντρικού καταστήματος (αποθήκης), σιταποθήκης, σιδεράδικου, λουτρού. Όλα αυτά αργότερα παραδόθηκαν στην ελληνική κυβέρνηση.

Ταυτόχρονα τον Ιούνιο του 1828 στάλθηκε από τη Βαλτική στη Μεσόγειο η δεύτερη ρωσική μοίρα υπό τη διοίκηση του υποναύαρχου Πιότρ Ιβάνοβιτς Ρίκορντ²⁵³. Η αναχώρηση από την Κρονστάνδη είχε προγραμματιστεί για την 1^η Ιουνίου 1828 αλλά λόγω καταιγίδας πραγματοποιήθηκε μόνο στις 15 Ιουνίου. Στη μοίρα συμπεριλαμβάνονταν τα πλοία: «Ferchampenoise» (84 πυροβόλα), «Τσάρος Κωνσταντίνος» (74 πυροβόλα), «Πρίγκιπας Βλαδίμηρος» (74 πυροβόλα), «Εμμανουήλ» (64 πυροβόλα) και τρεις φρεγάτες: «Μαρία» (44 πυροβόλα), «Ολγα» (44 πυροβόλα), «Αλεξάνδρα» (44 πυροβόλα). Ο συνολικός αριθμός των

²⁵² Αναφορά στο: Аηραπέтов О. Р., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής//Иит. πο: Айрапетов О. Р. История внешней политики... С. 85.

²⁵³ Ο Πιότρ Ιβάνοβιτς Ρίκορντ (1776–1855), υποναύαρχος (6 Δεκεμβρίου 1827), ναύαρχος (1843) γεννήθηκε στην πόλη Τοροπέτς της περιφέρειας Πσκόφ, όπου ο πατέρας του, γεννημένος στη Νίκαια (που τότε ήταν μέρος του Βασιλείου της Σαρδηνίας) υπηρέτούσε στο σύνταγμα της Ιγγρίας (Ιγγερμανλανδίας), βαπτίστηκε ως χριστιανός ορθόδοξος. 1806–1809 μαζί με τον Βασίλη Γκολοβίν συμμετείχε στο ταξίδι προς τη Καμτσάτκα με το πλοίο «Διάνα». Το 1810 επισκέφθηκε τις ακτές του ρωσικού αποικισμού της Αμερικής. Το 1811 μαζί με τον Γκολοβίν ετοίμαζε την περιγραφή των νησιών των Νότιων Κουρίλων και όταν ο Γκολοβίν αιχμαλωτίστηκε από του Γιαπωνέζους διεύθυνε το τάγμα και τρεις φορές πήγε προς τις ακτές της Ιαπωνίας, προσπαθώντας να απελευθερώσει τον Γκολοβίν. Το 1816 παντρεύτηκε την ξαδέλφη του φίλου του Κοροστόβτσεβ, την ποιήτρια Λιουντμίλα Ιβάνοβνα Κοροστόβτσεβα. Ως πλοίαρχος το 1817 επιστρέφει μαζί της στην Άπω Ανατολή όπου διατέλεσε για πέντε χρόνια διοικητής της Περιφέρειας της Καμτσάτκας και έκανε την πόλη Πετροπαβλόφσκ Καμτσάτσκι μεγάλο λιμάνι. Η ακμή της σταδιοδρομίας του Π. Ρίκορντ ήταν η διοίκηση της Μεσογειακής μοίρας «στα ελληνικά ύδατα». Τον Ιούνιο 1832 ο Ρίκορντ πήρε εντολή να επιστρέψει τη μοίρα στο Εύξεινο Πόντο μέσω Δαρδανελλίων και όλα τα ρωσικά πολεμικά πλοία, εκτός από τα δύο που έμειναν στην Ελλάδα, έφτασαν στη Σεβαστούπολη. Κατά το Κριμαϊκό πόλεμο, τον Απρίλιο του 1854, ο Ρίκορντ ξανακλήθηκε στην υπηρεσία και διοικούσε τις μεραρχίες του Βαλτικού στόλου που έπρεπε να αντιστέκονται τον αγγλογαλλικό στόλο στην Κρονστάνδη. Μέλος Ναυαρχικού συμβουλίου, μέλος Ακαδημίας επιστημών της Αγίας Πετρούπολης με ειδικότητα «ναυτιλία, γεωγραφία».

πληρωμάτων ήταν 3.462 άτομα²⁵⁴. Στις 25 Σεπτεμβρίου όλα τα πλοία της μοίρας βρέθηκαν στο λιμάνι της Βαλέτας στη Μάλτα²⁵⁵. Ο Π. Ρίκορντ επρόκειτο τον Οκτώβριο να διαθέσει μερικά πλοία για τον αποκλεισμό των Δαρδανελλίων, προκειμένου να εμποδίσει τον εφοδιασμό της Κωνσταντινούπολης με τρόφιμα.

Η απόφαση για τον αποκλεισμό των Δαρδανελλίων ανακοινώθηκε στις 18 (30) Σεπτεμβρίου 1828 κατά τη διάσκεψη των τριών δυνάμεων στο Λονδίνο και προκάλεσε τον ισχυρότερο εκνευρισμό της βρετανικής κυβέρνησης, η οποία θεώρησε ότι αυτό επιφέρει πλήγμα στην ελευθερία του εμπορίου και θα μπορούσε να κινδυνεύσει το εμπόριο στη Μεσόγειο. Στις 6 (18) Οκτωβρίου, ο Λ. Χέυδεν ανακοίνωσε την έναρξη του αποκλεισμού στους διοικητές της βρετανικής και της γαλλικής μοίρας.

Ο Λ. Χέυδεν διέθεσε για τον αποκλεισμό τέσσερα πλοία, συμπεριλαμβανομένων δύο πλοίων γραμμής («Fergampneuse» με 84 πυροβόλα και «Emmanuel» με 64 πυροβόλα) και δύο φρεγατών 44 πυροβόλων – «Μαρίας» και «Ολγας». Στις οδηγίες του Νέσελροντ προδιαγράφηκε να μην περάσουν οι «προμήθειες» και παρακάτω διευκρινίστηκε: σιτάρι, αλεύρι, παξιμάδια, ρύζι, καθώς και ενισχύσεις και υλικά για τα τουρκικά-αιγυπτιακά στρατεύματα. Στις 11 (23) Οκτωβρίου, η μοίρα του Ρίκορντ αναχώρησε από τη Μάλτα και στις 2 (14) Νοεμβρίου αγκυροβόλησε μεταξύ του νησιού της Τενέδου και των ακτών της Ανατολίας. Μετά από ένα μήνα περίπου, ο Ρίκορντ έστειλε το πλοίο Ferchampenoise πίσω στον Χέυδεν και έμεινε για τον χειμερινό αποκλεισμό μόνο με τα τρία πλοία. Μέρα-νύχτα δεν σταματούσαν οι ανακρίσεις των εμπορικών πλοίων και ο έλεγχός τους. Εκατό πενήντα αιγυπτιακά πλοία με ψωμί αναγκάστηκαν να μείνουν στη Σμύρνη.

Κατά τον αποκλεισμό το πλοίο «Γσάρος Κωνσταντίν» υπό τη διοίκηση του πλοίαρχου Ιβάν Νικολάεβιτς Μπουτακόβ (1876-1865), έναν από τους πολλούς εκπροσώπους της ναυτικής δυναστείας Μπουτακόβ, στις 28 Ιανουαρίου 1829 κατέλαβε την αιγυπτιακή κορβέτα 26 πυροβόλων «Λέαινα» και το μπρίκι «Κάνδια», οπλισμένο με 24 καρρονάδες των 6 λιβρών (δηλαδή που πυροβολούσε μπάλες περίπου 26 κιλών, από το εργοστάσιο Carron στη Σκωτία. Ήταν πιο ελαφρά κανόνια, με μικρότερο διαμέτρημα και με ταχύτερη ικανότητα βολής, αποτελεσματικά για μάχες μικρού βεληνεκούς). Πήγαιναν στην Κωνσταντινούπολη με φορτίο σιταριού και όπλων. Τη διοίκηση του μπρικιού «Λέαινα» ο Χέυδεν ανέθεσε στον γιο του, τον υπολοχαγό Λ. Α. Χέυδεν, αφού προηγουμένως τον έστειλε στη Μάλτα να φέρει προμήθειες για το μπρίκι. Για την κατάσχεση των πλοίων ο πλοίαρχος Ι. Ν. Μπουτακόβ βραβεύτηκε με το παράσημο του Τάγματος του Αγίου Βλαντιμίρ του 3^{ου} βαθμού και στις 7 Αυγούστου έλαβε το βαθμό του υποναυάρχου. Αργότερα, η κορβέτα «Λέαινα» παραδόθηκε στον Ι. Καποδίστρια. Τον Φεβρουάριο του 1829, η μοίρα του Ρίκορντ έλαβε ενισχύσεις και τον Μάρτιο ο αποκλεισμός επεκτάθηκε στον Ενέζ (Αίνος) στις ακτές του Αιγαίου πελάγους και στις εκβολές του ποταμού Μαρίτσα (Εβρος) (τώρα βιλαέτι της Αδριανούπολης στην Τουρκία), δηλαδή εκείνο το μέρος της ευρωπαϊκής Τουρκίας, το οποίο ονομαζόταν τότε Ρωμυλία και περιλάμβανε τη βόρεια Ελλάδα²⁵⁶. Παρόμοιος αποκλεισμός έγινε στη Μαύρη Θάλασσα στο Βόσπορο.

²⁵⁴ Η Γκριμπενσικόβα Γ. Α., Η ναυμαχία του Ναβαρίνου//Гребенщикова Г. А. Морское сражение под Наварином. С. 242–243.

²⁵⁵ Μετά την ολοκλήρωση του ρωσοτουρκικού πολέμου το ρωσικό πολεμικό ναυτικό παρέμεινε να παρευρίσκεται στη Μεσόγειο, αν και τον Ιανουάριο του 1830 11 πλοία υπό τη διοίκηση του υποναυάρχου Μ. Π. Λάζαρεβ επέστρεψαν στη Ρωσία. Τον Ιούνιο του 1832 στο νησί του Πόρου ο Λ. Χέυδεν παρέδωσε τη διοίκηση της Μεσογειακής μοίρας στον Ρίκορντ ο οποίος βοήθησε τον Ι. Καποδίστρια να καταπιέζει τους στασιαστές από την Ύδρα που αντιστεκότανε την ελληνική κυβέρνηση.

²⁵⁶ Ο αποκλεισμός της Κωνσταντινούπολης από τη μοίρα υπό τη διοίκηση του υποναυάρχου Ρίκορντ, Σημειώσεις του Επιστημονικού συμβουλίου του Επιτελείου// Блокирование Константинополя эскадрой под начальством г-на контр-адмирала Рикорда // Записки Ученого комитета Морского штаба Его Императорского Величества. 1830. Ч. VI.; Мосолов К. Обзор действий эскадры под начальством контр-адмирала Рикорда в Средиземном море // Морской сборник. 1855. Т. XIX. № 11. Мельников В. Адмирал Петр Иванович Рикорд и его современники. СПб., 1896.

Οι πολεμικές δράσεις στο Βαλκανικό θέατρο

Κατά την πρώτη εκστρατεία του 1828 στο Βαλκανικό θέατρο κατακτήθηκαν τα φρούρια της Βάρνας, της Βραϊλας και το Καρς και το Αχαλτσίχε στον Καύκασο. Όμως, η εκστρατεία του 1828 δεν οδήγησε στο σημείο καμπής του πολέμου, ειδικά επειδή ακολούθησαν οι αποτυχίες στη Σούμλα και στη Σιλίστρα, οι οποίες ενθάρρυναν τους Τούρκους και προκάλεσαν ικανοποίηση στη Βιέννη, η οποία ανησυχούσε για την ενίσχυση της επιρροής της Ρωσίας στους Σλάβους. Η Δ. Λίβεν έγραψε με ειλικρίνεια στον πρίγκιπα Μέτερνιχ: «Το φθινόπωρο του 1828, πριν παραδοθεί η Βάρνα, η αυστριακή κυβέρνηση, υπερβάλλοντας τις - όπως ήθελε να τις ονομάσει - συμφορές μας, απευθύνθηκε στη βρετανική κυβέρνηση με την πρόταση να συνάψει συμφωνία με τη Γαλλία, προκειμένου να αναγκάσει τη Ρωσία να συνάψει ειρήνη»²⁵⁷. Η Αυστρία προσέφερε επίσης τη δική της διαμεσολάβηση. Αλλά η Ρωσία ετοιμαζόταν να συνεχίσει τον αγώνα, καθώς χρειαζόταν μια οριστική νίκη. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης της νέας εκστρατείας για το 1829 στη συνεδρίαση της επιτροπής στις 19 Νοεμβρίου (1 Δεκεμβρίου) υπό την προεδρία του Νικολάου Α', αποφασίστηκε, με βάση τη γνώμη του αντιστράτηγου Ι. Β. Βασίλτσικοφ, ο οποίος επέκρινε το παθητικό σχέδιο, να επιφέρει στην Τουρκία οδυνηρό πλήγμα, το οποίο θα την υποχρέωνε σε ειρήνη και σε παραχωρήσεις σχετικά το ελληνικό ζήτημα. Ένα τέτοιο πλήγμα θα μπορούσε να είναι μόνο η Υπερβαλκανική εκστρατεία. Εξετάστηκε και θέμα της ενδεχόμενης συνδρομής στην εξέγερση των Σέρβων με τη μετακίνηση στρατευμάτων στην κοιλάδα του Δούναβη, αλλά αυτή η ιδέα απορρίφθηκε. Αφενός επειδή αυτό θα απαιτούσε επιπλέον 15 χιλιάδες άτομα και αφετέρου επειδή θα προκαλούσε δυσαρέσκεια στην Αυστρία. Το νέο σχέδιο απαιτούσε επίσης και άλλο διοικητή. Στις 9 (21) Φεβρουαρίου 1829, αντί του Ρ. Η. Wittgenstein με τα δικαιώματα του «διοικητή ενός μεγάλου ενεργού στρατού», διορίστηκε ο αρχηγός του επιτελείου του Ι. Ντίμπιτς. Ξεκίνησαν οι ενεργές επιχειρήσεις στη στεριά και στη θάλασσα.

Σε μια σκληρή μάχη κοντά στο Κουλεβτσά στις 30 Μαΐου (11 Ιουνίου) ο τουρκικός στρατός (40.000 άνδρες) ηττήθηκε και τα απομεινάρια του τράπηκαν σε φυγή. Ήταν ένα σημείο καμπής στον πόλεμο. Το πρώτο δεκαπενθήμερο του Ιουλίου ο στρατός του Ι. Ντίμπιτς πέρασε τη Βαλκανική Κορυφογραμμή. Ο βουλγαρικός και ο ελληνικός πληθυσμός υποδέχτηκαν τους ομοθρήσκους τους με ανοιχτές αγκάλες, ενώ ο τουρκικός πληθυσμός κατέφυγε στα βουνά. Στις 8 (20) Αυγούστου στο ευρωπαϊκό μέρος της Τουρκίας καταλήφθηκε η Αδριανούπολη (Εντιρνέ), η αρχαία κατοικία των σουλτάνων²⁵⁸. Στην Κωνσταντινούπολη αποκαλύφθηκε συνωμοσία εναντίον του σουλτάνου και άρχισαν οι εκτελέσεις. Ο Μαχμούτ Β' έθεσε τον στόχο, χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα, να αποφύγουν την επίθεση του Ι. Ντίμπιτς στην Κωνσταντινούπολη. Αλλά αυτό φοβόταν πιο πολύ ο ίδιος ο Νικόλαος Α' και στην επιστολή του προς τον Ι. Ντίμπιτς από τις 12 Σεπτεμβρίου χαρακτήρισε την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης «απρόβλεπτο, για την πραγματοποίησή του οποίου προσευχήθηκε στον Θεό να μην επιτρέψει»²⁵⁹. Ο Κ. Νέσελροντ δεν ήταν λιγότερο κατηγορηματικός: «Δεν θέλουμε την Κωνσταντινούπολη»²⁶⁰.

Η Συνθήκη της Αδριανούπολης και η Ελλάδα

Οι διαπραγματεύσεις ξεκίνησαν επίσημα στην Αδριανούπολη στις 21 Αυγούστου (2 Σεπτεμβρίου). Χρειάστηκε μια νέα προσπάθεια για να πειστούν οι Τούρκοι να υπογράψουν την ειρήνη. Ο Ι. Ντίμπιτς ενεργούσε σύμφωνα με τις οδηγίες του αυτοκράτορα: «... Επιμένω σε

²⁵⁷ Η πριγκίπισσα Δ. Χ. Λίβεν και η αλληλογραφία της // [Ливен Д. Х.] Княгиня Д.Х. Ливен и ее переписка с разными лицами РС. 1903. Т. 114. № 5. С. 440.

²⁵⁸ Από το 1365 έως το 1453 η πόλη του Εντιρνέ ήταν πρωτεύουσα του Οθωμανικού κράτους.

²⁵⁹ Αναφορά στο: Шеремет В. И., Η Τουρκία και η συνθήκη της Αδριανούπολης // Цит. по: Шеремет В.И. Турция и Адрианопольский мир 1829 г.: Из истории восточного вопроса. М., 1975. С. 62.

²⁶⁰ Στο ίδιο // Там же. С. 295.

περίπτωση που οι διαπραγματεύσεις θα καταρρεύσουν να στείλετε ένα απόσπασμα στρατευμάτων στα Δαρδανέλια, για να είμαστε σίγουροι ότι οι απρόσκλητοι επισκέπτες δεν εμφανίστηκαν εκεί για να παρέμβουν στις υποθέσεις μας»²⁶¹.

Όταν η τουρκική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να κάνει παραχωρήσεις, ο Ι. Ντίμπιτς διέταξε τα στρατεύματα να βαδίσουν προς την Κωνσταντινούπολη. Το 2^ο σώμα του στρατού κατέλαβε την πόλη της Μήδειας στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας (σημερινή Κιγικöy), το 6^ο σώμα – Λουλέ Μπουργκάς, το 7^ο σώμα στις 26 Αυγούστου – Ενέζ στην ακτή του Αιγαίου Πελάγους νοτιοανατολικά της εκβολής του ποταμού Έβρου. Δημιουργήθηκε άμεση επαφή με τη μοίρα του Λ. Χέυδεν στο Αρχιπέλαγος. Την ίδια μέρα ένα από τα αποσπάσματα έφτασε στην ακτή της Θάλασσας του Μαρμαρά στην περιοχή Τσόρλου (Τεκριντάγκ). Περίπου ο μισός δρόμος για την Κωνσταντινούπολη είχε διανυθεί.

Οι επιτυχίες του ρωσικού στρατού στον πόλεμο έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην τελική αναγνώριση πρώτα της αυτονομίας και στη συνέχεια της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. Το γεγονός αυτό αναγνωρίστηκε ακόμη και από τον Φρίντριχ Ένγκελς, γνωστό για τη ρωσοφοβία του αλλά έμπειρο στις στρατιωτικές υποθέσεις. Σε ένα άρθρο του που δημοσιεύτηκε τον Απρίλιο του 1853 στη Νέα Υόρκη, έγραφε: «Και ποιος αποφάσισε την έκβαση του αγώνα κατά την ελληνική εξέγερση; Όχι ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων με όλες τις συνωμοσίες και τις ανταρσίες του, όχι η ναυμαχία του Ναβαρίνου, όχι ο γαλλικός στρατός στο Μοριά, όχι οι διασκέψεις και τα πρωτόκολλα του Λονδίνου, αλλά ο ρωσικός στρατός του Ντίμπιτς, που διέσχισε τα Βαλκάνια και μπήκε στην κοιλάδα της Μαρίτσας»²⁶².

Στις 2 (14) Σεπτεμβρίου 1829 το πρωί στο Παλάτι του Σουλτάνου του Εσκί Σαράι στην Αδριανούπολη συνήφθη η Συνθήκη της Αδριανούπολης. Το κείμενο αποτελούνταν από τα 16 άρθρα του κύριου μέρους και τις τρεις πρόσθετες πράξεις για τη Σερβία, τις Παραδουνάβιες ηγεμονίες και την καταβολή αποζημίωσης. Ωστόσο, η κύρωσή της καθυστέρησε, επειδή σύμφωνα με την παράδοση το κείμενο της συνθήκης θα έπρεπε, όπως σημείωσε ο Dugamel, να είναι γραμμένο σε περγαμηνή με χρυσά γράμματα²⁶³. Στην πραγματικότητα οι τουρκικές αρχές κωλυσιεργούσαν, περιμένοντας νέα από την Ανατολία. Οι πολεμικές δράσεις στη Μικρά Ασία συνεχίζονταν. Μόνο στις 27 Σεπτεμβρίου (9 Οκτωβρίου), 25 ημέρες μετά τη σύναψη της ειρήνης, ο Ι. Πασκέβιτς νίκησε τα αποσπάσματα των Τούρκων, των Κούρδων και των Λαζών κοντά στο Μπαϊμπούρτ. Αυτή ήταν η τελευταία συγχορδία του πολέμου. Το τουρκικό κείμενο της συνθήκης κυρώθηκε με τη σφραγίδα του σουλτάνου το τρίτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου. Η ανταλλαγή των εγγράφων κύρωσης έγινε από τον Ι. Ντίμπιτς και τον κύριο φύλακα των οικονομικών του σουλτάνου, Mehmed Sadik-efendi στις 28 Οκτωβρίου 1829. Ύστερα από αυτό, η έδρα του ρωσικού στρατού μεταφέρθηκε από την Αδριανούπολη στο Μπουργκάς στις ακτές του κόλπου του Μπουργκάς στη Βουλγαρική Ακτή της Μαύρης Θάλασσας.

Ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος του 1828-1829 ήταν μεγάλο βάρος για τη Ρωσία, αν και οι κύριες απώλειες δεν ήταν από τις μάχες, αλλά από τις ασθένειες και τις επιδημίες - πρώτα το 1828 της χολέρας, στη συνέχεια, από την άνοιξη του 1829, της πανούκλας. Σχεδόν κάθε στρατιώτης είχε νοσηλευτεί δύο φορές. Συνολικά μόνο στο βαλκανικό θέατρο επιχειρήσεων ο στρατός έχασε περίπου 22 χιλιάδες ανθρώπους από τις 113 χιλιάδες, δηλαδή περίπου 19%²⁶⁴. Υπήρξαν απώλειες στο θέατρο του Καυκάσου. Γενικά οι απώλειες της Ρωσίας υπολογίζονται σε

²⁶¹ Αναφορά στο: Τάλμπεργκ Ν. «Ο άνθρωπος εντελώς Ρώσος»//Цит. По: Тальберг Н. «Человек вполне русский». С. 297; см. также: Шильдер Н.К. Адрианопольский мир 1829 г. Из переписки графа Дибича. СПб., 1879.

²⁶² Ο Ένγκελς Φ., Τι θα γίνει με την ευρωπαϊκή Τουρκία; //Энгельс Ф. Что будет с европейской Турцией? // Маркс К. Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. М., 1957. С. 32.

²⁶³ Η αυτοβιογραφία του Αλεξάνδρου Ντιούγκαμελ // [Дюгамель А. О.] Автобиография Александра Осиповича Дюгамеля. С. 212.

²⁶⁴ Ο Αηραπέτοβ Ο. Ρ., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής αυτοκρατορίας // Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 106.

80 χιλιάδες ανθρώπους και οι απώλειες των Τούρκων από 138 χιλιάδες έως 174 χιλιάδες ανθρώπους²⁶⁵. Ο πόλεμος στοίχισε στη Ρωσία 120 εκ. ρούβλια.

Σύμφωνα με τον Γάλλο ιστορικό A. Debidour, η Συνθήκη της Αδριανούπολης «ήταν η πιο λαμπρή νίκη που θα μπορούσε να κερδίσει η Ρωσία εκείνη την εποχή στην Ανατολή»²⁶⁶. Μαζί με τη Συνθήκη Χουνκιάρ Ισκελεσί για τη φιλία και τη συμμαχία με την Τουρκία του 1833, η Συνθήκη του Αδριανούπολης του 1829 ήταν ένα από τα απόγεια της επιρροής της Ρωσίας στο Ανατολικό Ζήτημα· δεν είναι τυχαίο ότι ο Νικόλαος Α΄ θεωρούσε τη Συνθήκη της Αδριανούπολης «... πιο ένδοξη από όλες που συνήφθησαν κάποτε».

Η Ελλάδα δεν αναφερόταν επίσημα στη συνθήκη. Το ζήτημα της Ελλάδας υποκρύφτηκε στο άρθρο 10, το οποίο αφορούσε την αναγνώριση από την Πύλη της συνθήκης του Λονδίνου από τις 24 Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827.

Ωστόσο, οι σύγχρονοι κατάλαβαν τα πάντα καλά. Στο αφιερωμένο στη Συνθήκη της Αδριανούπολης ποίημα «Εμπρός Ελλάδα, σήκω εμπρός!» ο Α. Σ. Πούσκιν τελείωσε με τα λόγια:

Θεών κι ηρώων πατρίδα, σπάζεις άξαφνα
το ζυγό σου και την εναντίον Μοίρα
με την ηχώ, που βγάνει του Τυρταίου σου,
του Μπάιρον και του Ρήγα η άξια λύρα²⁶⁷.

Και στην κριτική του βιβλίου του Α. Ν. Μουραβιόφ «Ταξίδι στον Άγιους τόπους» (1832) έγραψε: «Το 1829 η προσοχή της Ευρώπης στράφηκε στην Αδριανούπολη, όπου αποφασίζονταν η τύχη της Ελλάδας, η οποία για 8 ολόκληρα χρόνια απασχόλησε τις σκέψεις όλου του διαφωτισμένου κόσμου. Η Ελλάδα αναζωογονούνταν, η ισχυρή βοήθεια του Βορρά αποκαθιστούσε την ανεξαρτησία και την αυθυπαρξία της»²⁶⁸.

Η Πύλη προσχώρησε άνευ όρων στη συνθήκη και στο πρόσθετο πρωτόκολλο από τις 22 Μαρτίου σχετικά με την αυτονομία της Ελλάδας υπό την κυριαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτό δεν έγινε τυχαία, για να μην εξοργιστούν ακόμη περισσότερο οι σύμμαχοι, πρώτα απ' όλα η Αγγλία, η οποία μετά τη νικηφόρα για τη Ρωσία ολοκλήρωση του πολέμου έχανε την κυρίαρχη επιρροή της στην Τουρκία. Παρόμοια, αν και πιο ήρεμη, ήταν η αντίδραση της Αυστρίας, η οποία φοβόταν ότι οι όροι της ειρήνης θα μπορούσαν να κατεβάσουν την Αυστρία «στη θέση ενός κράτους δεύτερης κατηγορίας»²⁶⁹. Μόνο αργότερα, στην επόμενη διάσκεψη του Λονδίνου, η Αγγλία κατάφερε να αναλάβει την πρωτοβουλία, προτείνοντας τον Ιανουάριο του επόμενου έτους ένα νέο καθεστώς για την Ελλάδα ως ανεξάρτητου κράτους, το οποίο κατέστη δυνατό χάρη στη Συνθήκη της Αδριανούπολης. Αλλά προηγήθηκε μια μακρά διπλωματική αντιπαράθεση.

Ο αγώνας για την αναγνώριση και τα σύνορα της Ελλάδας

Η διπλωματική αντιπαράθεση συνεχιζόταν κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού Πολέμου και ενώ ακόμη στο στρατό βρισκόταν οι διπλωματικοί εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Συνεχιζόταν επίσης η συζήτηση των σχεδίων για τη νέα πολιτική δομή της

²⁶⁵ Στο ίδιο// Там же. С. 135.

²⁶⁶ Ο Ντεμπιντούς Α., Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης// Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Т. 1. С. 289.

²⁶⁷ Απόδοση του Κ. Βάρναλη – σημ. μεταφραστή.

²⁶⁸ Ο Πούσκιν Α. Σ., Κριτική στο βιβλίο του Α. Ν. Μουραβιόφ// Пушкин А.С. Рецензия на книгу А. Н. Муравьева «Путешествие к Св. местам» // Полное собрание сочинений в 16 т. Т. 11. М., Люб Изд-во АН СССР, 1949, С. 217.

²⁶⁹ Ο Φαντέεβ Α.Β., Η Ρωσία και η ανατολική κρίση τη δεκαετία του 20 του 19^{ου} αιώνα// Фадеев А. В. Россия и восточный кризис 20-х годов XIX века. М.: Изд-во АН СССР, 1958. С. 359.

Βαλκανικής Χερσονήσου. Ένα από αυτά προτάθηκε από τον Ι. Καποδίστρια στην αρχή του πολέμου, στις 18 (30) Μαρτίου 1828. Οι προτάσεις του ήταν οι πιο ουσιώδεις. Στα οθωμανικά εδάφη στα Βαλκάνια ο Ι. Καποδίστριας πρότεινε να δημιουργηθούν πέντε κρατίδια: 1) Δουκάτο ή Βασίλειο της Δακίας, που θα περιελάμβανε τη Μολδοβλαχία (2) Βασίλειο της Σερβίας (η ίδια η Σερβία, Βοσνία και Ερζεγοβίνη), 3) Μακεδονία (Μακεδονία, Θράκη, ένα μέρος των νησιών του Αιγαίου), 4) Ήπειρος (Ήπειρος και Αλβανία) 5) Ελλάδα (ηπειρωτική Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλίας και των νησιών του Αρχιπελάγους). Η Κωνσταντινούπολη προτάθηκε να μετατραπεί σε ελεύθερη πόλη και κέντρο των συνεδρίων των πέντε κρατών²⁷⁰. Το σχέδιο αυτό συζητήθηκε στην Ειδική επιτροπή, αλλά η απόφαση αναβλήθηκε. Στις αρχές του 1829, η Επιτροπή κατέληξε ομόφωνα στο συμπέρασμα ότι τα οφέλη από τη διατήρηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη υπερίσχυαν των σχεδίων διαμελισμού. Ακολούθησε πορεία για τη διατήρηση των κυριότερων τουρκικών κτήσεων στα Βαλκάνια.

Στο πλαίσιο αυτής της απόφασης, εξετάστηκε και το ελληνικό ζήτημα. Η κυβέρνηση της Αγίας Πετρούπολης δεν αρνήθηκε να προσχωρήσει στο πρωτόκολλο της 16^{ης} Νοεμβρίου για την επιστροφή στην Κωνσταντινούπολη των Γάλλων και των Άγγλων πρεσβευτών, αλλά απαίτησε η διάσκεψη του Λονδίνου προηγουμένως να επεξεργαστεί ολοκληρωτικά ένα πρόγραμμα κατευνασμού. Ένα νέο πρωτόκολλο εγκρίθηκε στις 22 Μαρτίου 1829, το οποίο ως επί το πλείστον αντιστοιχούσε στις ρωσικές προτάσεις και αποτελούσε μια εγκύκλιο για διπλωμάτες που πήγαιναν στην Ανατολή. Τα κύρια άρθρα του εξετάστηκαν λεπτομερώς κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στα νησιά της Κέρκυρας και του Πόρου. Συζητήθηκαν από εκπροσώπους των τριών δυνάμεων και τον Καποδίστρια. Με τις συμφωνίες που επιτεύχθηκαν, το ελληνικό κράτος έπρεπε να συμπεριλάβει τον Μοριά, τις Κυκλάδες και την ηπειρωτική Ελλάδα μέχρι τη γραμμή από τον Αμβρακικό κόλπο της Άρτας στο Ιόνιο Πέλαγος μέχρι τον Παγασητικό κόλπο.

Η Αγγλία και η Αυστρία ήταν απρόθυμες να συμφωνήσουν με το σχηματισμό του νέου κράτους. «Η σκέψη για τη δημιουργία του Βασιλείου της Ελλάδας είναι δυσάρεστη για τον Ουέλλινγκτον και τον Μέτερνιχ, - έγραψε η Δ. Λίβεν, - ο τελευταίος θεωρούσε πρόωρη την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας»²⁷¹.

Συμφώνησαν ότι η Ελλάδα έπρεπε να γίνει συνταγματική μοναρχία και να διοικείται από τον χριστιανό μονάρχη που δεν είχε σχέση με τις αυλές της Αγγλίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας. Για πρώτη φορά ο αρχηγός του κράτους διοριζόταν, με τη συγκατάθεση της Πύλης, από τις τρεις Συμμαχικές Δυνάμεις. Η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να πληρώνει στον σουλτάνο ετήσιο φόρο ενάμισι εκατομμυρίου πιάστρων και να αποζημιώσει τους Τούρκους ιδιοκτήτες για την ακίνητη περιουσία τους, ενώ οι ίδιοι έπρεπε να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος. Όμως η Αγγλία άσκησε στο πρωτόκολλο μια επιφύλαξη, η οποία καθιστούσε πολύ προβληματική τη λήψη της συγκατάθεσης της ελληνικής κυβέρνησης. Σύμφωνα με αυτήν, μέχρι την τελική επίλυση του ελληνικού ζητήματος, τα ελληνικά στρατεύματα έπρεπε να βρίσκονται μόνο στο Μοριά και τα νησιά που τους είχαν εγγυηθεί προηγουμένως. Ο Καποδίστριας διαμαρτυρήθηκε (Μάιος 1829) ενάντια σ' αυτήν την απαίτηση, καθώς γνώριζε ότι δεν θα υποστηριζόταν ούτε από τη Γαλλία ούτε από τη Ρωσία. Στην πραγματικότητα τα ελληνικά στρατεύματα όχι μόνο δεν καθάρισαν ούτε ένα σημείο, αλλά προχώρησαν ακόμη πιο βόρεια για να αυξήσουν, ει δυνατόν, το έδαφος του κράτους. Όσο για την Πύλη, δέχθηκε τον Ιούνιο τους πρέσβεις της Αγγλίας και της Γαλλίας, αλλά δεν συμφώνησε σε διαμεσολάβηση και δεν έσπευδε να συμμορφωθεί με τους προτεινόμενους όρους. Ο Ρώσος πρέσβης Α. Ριμποπιέρ μπόρεσε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη στη ρωσική πρεσβεία στο Μπουγιούκ Ντερέ μόνο μετά το τέλος του

²⁷⁰Ο Αηραπέτοβ Ο. Ρ., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής αυτοκρατορίας//Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 128.

²⁷¹Η πριγκίπισσα Λίβεν και η αλληλογραφία της//Княгиня Ливен и ее переписка с разными лицами //РС. 1903. Т. 114. № 6. С.673.

ρωσοτουρκικού πολέμου το 1829. Η σύναψη της συνθήκης της Αδριανούπολης το Σεπτέμβριο του 1829 δημιούργησε ένα νέο φάσμα των διεθνών σχέσεων. Η Τουρκία ηττήθηκε και η συνθήκη της Αδριανούπολης παρέκαμψε διακριτικά την άμεση αναφορά στην Ελλάδα.

Η διάσκεψη του Λονδίνου, η οποία ξανάρχισε τις συνεδριάσεις της τον Οκτώβριο του 1829, εξέταζε το ενδεχόμενο της αλλαγής του καθεστώτος της Ελλάδας (όχι αυτονομία, αλλά ανεξαρτησία). Η ρωσική κυβέρνηση εξέφρασε μάλιστα την επιθυμία να αυξηθεί το έδαφος της Ελλάδας, αλλά η Βρετανία δεν συμφώνησε σε αυτό. Ανησυχούσε ότι αυτό θα εξασθενήσει περαιτέρω την Τουρκία και θα δημιουργήσει δυσκολίες στην Αγγλία, η οποία φοβόταν να χάσει τα Επτάνησα. Τελικά αποφασίστηκε ότι η Ελλάδα θα αποτελείται μόνο από τη χερσόνησο του Μοριά, τα νησιά των Κυκλάδων και τα εδάφη που βρίσκονται ανάμεσα στις εκβολές των ποταμών Σπερχειού και Ασπροποτάμου (η Ακαρνανία δεν ενσωματώθηκε στην Ελλάδα). Εκτός Ελλάδας παρέμειναν όχι μόνο τα μεγαλύτερα νησιά (Κρήτη, Κύπρος και Σάμος), αλλά και η Αιτωλία και η Θεσσαλία. Η βρετανική πλευρά πέτυχε ακόμη και αλλαγές στα προηγουμένως συμφωνηθέντα σύνορα κατά μήκος της γραμμής Άρτας-Βόλου αποκλείοντας μια σειρά από εύφορα εδάφη στην ηπειρωτική χώρα.

Όλα αυτά τα διατάγματα συμπεριλήφθηκαν στα πρωτόκολλα που υπέγραψαν οι Δυνάμεις στις 22 Ιανουαρίου (3 Φεβρουαρίου) 1830. Υπήρχαν τρία πρωτόκολλα: στο πρώτο η Ελλάδα ανακηρυσσόταν ανεξάρτητο κράτος και καθοριζόταν τα σύνορά της. Η αλλαγή των θέσεων της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας στο ζήτημα της ανεξαρτησίας της Ελλάδας εξηγήθηκε από τις νέες συνθήκες. Οι Έλληνες, οι οποίοι έλαβαν πλέον την πλήρη ελευθερία, δεν συμφώνησαν πλέον στην υποτέλεια. Επιπλέον, η κυβέρνηση του Λονδίνου με τις νέες συνθήκες θεώρησε πιο συμφέρουσα για τον εαυτό της την ανεξαρτησία της Ελλάδας από την υποτελή της θέση υπό την αιγίδα της Πύλης με κυρίαρχη επιρροή τη Ρωσία εκεί. Η Αγγλία αναμενόταν να ενισχύσει οικονομικά την επιρροή της στην Ελλάδα (κάτι που συνέβη αργότερα). Εκτός τούτου, άλλαξε η θέση της Γαλλίας, η οποία προηγουμένως υποστήριζε την Αγγλία. Η Γαλλία, στοχεύοντας την Αλγερία, η οποία ήταν υποδεέστερη της Τουρκίας, δεν ήθελε να διαφωνήσει με τη Ρωσία.

Η Ρωσία αναγκάστηκε να κάνει παραχωρήσεις, αναγνωρίζοντας την αγγλική εκδοχή των συνόρων που εξείρεσε την Ακαρνανία η οποία, σύμφωνα με το πρωτόκολλο της 10ης (22) Μαρτίου ήταν μέρος της Ελλάδας. Η βρετανική διπλωματία προσπαθούσε να αποδυναμώσει όσο γινόταν την επιρροή της Ρωσίας στα Βαλκάνια.

Σύμφωνα με το δεύτερο πρωτόκολλο στον πρίγκιπα Λεοπόλδο της Σαξονίας-Κόμπουργκ²⁷² προσέφεραν το θρόνο. Το τρίτο και τελευταίο πρωτόκολλο διακήρυξε, κατόπιν αιτήματος της Γαλλίας, τη θρησκευτική ελευθερία και ειδικότερα ελευθερία για την καθολική θρησκεία. Υπολειπόταν να ληφθεί η συγκατάθεση για την ανεξαρτησία της Ελλάδας εκ μέρους της Πύλης. Τότε, τον Ιανουάριο του 1830, διοικητής της ρωσικής μοίρας στη Μεσόγειο διορίστηκε ο Ρίκορντ, ο οποίος υπαγόταν στον αρχηγό του Γενικού Ναυτικού Επιτελείου, πρίγκιπα Α. Σ. Μένσικοφ, αλλά έστειλε επίσης εκθέσεις στον αντικαγκελάριο Κ. Νέσελροντ και παραλάμβανε οδηγίες από αυτόν. Η οδηγία της 4^{ης} (16^{ης}) Ιανουαρίου 1830 διέταζε να παρασχεθεί η μεγαλύτερη δυνατή βοήθεια στον αρχηγό του ελληνικού κράτους, Ι. Α. Καποδίστρια.

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η σύναψη της συνθήκης της Αδριανούπολης και η αυστηρότητα της αποζημίωσης ανάγκασαν την Πύλη να είναι πιο διαλλακτική στην παραχώρηση αυτονομίας στην Ελλάδα. Η Πύλη έδειξε κάποια επιμονή (και μάλιστα σε πολύ δειλή μορφή) μόνο στο θέμα της καταβολής της πολεμικής αποζημίωσης. Τα άρθρα 8 και 9 της

²⁷² Ο πρίγκιπας Λεοπόλδος της Σαξονίας-Κόμπουργκ στις 9 (21) Μαΐου αρνήθηκε την πρόταση, λαμβάνοντας υπόψη και την περιγραφή της πενιχρής κατάστασης της χώρας που έκανε ο Καποδίστριας. Δεν κατόρθωσε και να πάρει συγκατάθεση για τη διεύρυνση του εδάφους της Ελλάδας. Με το όνομα του Λεοπόλδου Α' (1831 έως 1865) έγινε ο πρώτος βασιλιάς του Βελγίου. Το Μάιο 1832 στο ελληνικό θρόνο ήρθε ο Βαυαρός πρίγκιπας με το όνομα Όθων Α'.

Συνθήκης της Αδριανούπολης αφορούσαν την πολεμική αποζημίωση, την εμπορική αποζημίωση και την αποζημίωση για τις ζημιές των ιδιωτών. Το συνολικό ποσό ανερχόταν στα 11,5 εκ. ολλανδικών δουκάτων (137 εκ. φράγκα). Αναφέρθηκε στο παράρτημα, και ορίστηκε κυρίως ότι κατά την αποπληρωμή, τα ρωσικά στρατεύματα θα έφευγαν από το έδαφος της Βουλγαρίας και των Παραδουνάβιων ηγεμονιών. Αυτό θα χρειαζόταν μερικά χρόνια. Για τη Ρωσία αυτό ήταν επωφελέες, επειδή επέτρεπε με νόμιμη βάση να συνεχίσει να διατηρεί στρατεύματα σε μια στρατηγικά σημαντική περιοχή (αποσύρθηκαν το 1834). Αλλά ο αγώνας για τα οικονομικά συνεχιζόταν.

Η εφαρμογή της συνθήκης ειρήνης εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις δραστηριότητες της τουρκικής πρεσβείας του Χαλίλ Πασά στην Αγία Πετρούπολη και από τον κόμη Α.Φ. Ορλόφ, ο οποίος ως έκτακτος και πληρεξούσιος απεσταλμένος έφτασε στην Κωνσταντινούπολη για να βοηθήσει τον Α. Ριμποπιέρ, ο οποίος είχε επιστρέψει εκεί. Ο Ριμποπιέρ διοργάνωσε πολυτελείς χοροεσπερίδες και δεξιώσεις, στις οποίες συμμετείχε ο ίδιος ο Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄, στη ρωσική πρεσβεία ερχότανε μέχρι και 400 άτομα. Εν των μεταξύ τότε ακριβώς ο Α. Ριμποπιέρ φρόντισε και αγόρασε για 60 χιλιάδες φράγκα δύο σφίγγες από τη Θήβα, οι οποίες τώρα κοσμούν την παρόχθια του Νέβα μπροστά από την Ακαδημία Καλών Τεχνών²⁷³. Σε μεγάλο βαθμό ο Ριμποπιέρ συνέβαλε στην προετοιμασία της μελλοντικής συμφωνίας με την Τουρκία.

Η άφιξη της τουρκικής πρεσβείας κάπως καθυστέρησε. Στην Οδησό περίμεναν πληροφορίες για την ανάρρωση του Νικολάου Α΄ από τη σοβαρή ασθένεια. Στις αρχές Ιανουαρίου 1830 στην Αγία Πετρούπολη έφτασε ο έκτακτος πρέσβης της Οθωμανικής Πύλης ο Χαλίλ Ριφάτ Πασά, ένας από τους αγαπημένους του σουλτάνου», όπως τον περιέγραψε η Ντόλι Φίκελμον. Ο αξιωματούχος του Υπουργείου Εξωτερικών Π. Ντίβοβ σημείωσε την παρουσία Τούρκων απεσταλμένων με συνοδεία 8 ατόμων σε ένα μεγάλο δείπνο με μουσική, το οποίο παρουσία μελών του Κρατικού Συμβουλίου διοργανώθηκε από τον Νέσελροντ στις 7 Ιανουαρίου 1830: «Ο κόμης Νέσελροντ έδωσε ένα μεγάλο δείπνο προς τιμήν των Τούρκων απεσταλμένων, στο οποίο παραβρέθηκαν με ολόκληρη την ακολουθία τους, αποτελούμενη από 8 άτομα. Το γεύμα ήταν πολυτελές και συνοδεύτηκε από μουσική. Μόνο μέλη του Κρατικού Συμβουλίου και μερικοί σημαντικοί αξιωματούχοι προσκλήθηκαν σε αυτό το δείπνο. Το διπλωματικό σώμα δεν προσκλήθηκε, επειδή ο κόμης ήθελε να δώσει τιμή στους Τούρκους και αυτό θα ήταν αδύνατο να εναρμονιστεί με την εθιμοτυπία»²⁷⁴.

Αυτή η δεξίωση περιγράφεται με μεγαλύτερη ακρίβεια στο ημερολόγιο του Π. Ντίβοφ στις 28 Ιανουαρίου: «Οι Τούρκοι απεσταλμένοι Γκαλίλ Πασά και ο σύντροφός του έγιναν δεκτοί από τον αυτοκράτορα σε επίσημη ακρόαση. Όλες οι αίθουσες του παλατιού, ξεκινώντας από το δωμάτιο της αείμνηστης αυτοκράτειρας μέχρι την αίθουσα του Αγίου Γεωργίου καταλήφθηκαν από φρουρούς και αξιωματικούς. Ο αυτοκράτορας δέχθηκε τους Τούρκους απεσταλμένους στέκοντας στο δεύτερο βήμα του θρόνου, έχοντας την αυτοκράτειρα στο δεξί του χέρι και τον Μεγάλο Δούκα Μιχαήλ Παύλοβιτς στο αριστερό του. Επιδίδοντας στη Μεγαλειότητά Του τα διαπιστευτήριά τους, οι πρέσβεις εκφώνησαν ομιλία. Τους απαντούσαν σύμφωνα με το καθιερωμένο έθιμο. Στη συνέχεια συνοδεύτηκαν στο Ερμιτάζ, όπου ο

²⁷³ 1829–1830 ο νέος υπάλληλος του Υπουργείου εξωτερικών Ανδρέι Μουραβιόφ επισκέφθηκε τις χώρες τις Ανατολής (εξέδωσε το βιβλίο «Το ταξίδι στον Άγιους Τόπους, 1830). Είδε στην Αλεξάνδρεια μια από τις δύο σφίγγες που βρέθηκαν στις Θήβες και πρότεινε στον Αλέξανδρο Ριμποπιέρ να αγοραστούν οι δύο σφίγγες με 100 χιλιάδες φράγκα. Μετά από την ακύρωση της σύμβασης με τη Γαλλία (επανάσταση του 1830) κατόρθωσαν να κάνουν την αγορά με 64 χιλιάδες φράγκα. Ναυλώθηκε το ιταλικό πλοίο «Buena Speranza». Το Μάιο 1832 οι σφίγγες έφτασαν στην Αγία Πετρούπολη και τον Απρίλιο 1834 τοποθετήθηκαν στην παρόχθια απέναντι από την Ακαδημία Καλών Τεχνών.

²⁷⁴ Ο Ντίβοβ Π. Γ., Η Πετρούπολη το 1830//Дивов П. Г. Петербург в 1830 г. (по дневнику П. Г. Дивова) // РС. Т. 99. № 9. С. 655.

Αυτοκράτορας συνομίλησε μαζί τους, ενώ η Αυτοκράτειρα προχώρησε στην αίθουσα του θρόνου, όπου της συστήθηκαν οι πρέσβεις. Το βράδυ στο παλάτι ήταν μια χοροεσπερίδα για 1000 άτομα. Οι Τούρκοι εμφανίστηκαν με τις νέες στολές τους, εντελώς διαφορετικές από τις προηγούμενες, έχοντας στο κεφάλι τους αντί για τουρμπάνι κάτι σαν καπέλο Κοζάκου χωρίς γούνα»²⁷⁵.

Επισήμως η πρεσβεία (Ιανουάριος-Μάιος 1830) προχώρησε σε ανταλλαγή εγγράφων κύρωσης της ειρήνης, καθώς και σε μυστικές διαπραγματεύσεις για την άμβλυνση των όρων της Συνθήκης της Αδριανούπολης. Μεταξύ άλλων, ο Α. Μπέκεντορφ άφησε απομνημονεύματα για αυτήν την επίσκεψη: «Ο Χαλίλ Πασάς αποβιβάστηκε στην ακτή της Οδησσού, όπου του αποδόθηκαν όλες οι προβλεπόμενες τιμές πρέσβη. Το ίδιο συνέβη και στην Αγία Πετρούπολη, όπου του ετοιμάστηκε μια όμορφη κατοικία και ένας μεγάλος αριθμός κατοικιών. Όλα τα έξοδά του πληρώθηκαν από την κυβέρνησή μας. Στην αίθουσα του Αγίου Γεωργίου, σε όλο το μεγαλείο της αυλής ο αυτοκράτορας του παρείχε μια δημόσια ακρόαση. [...] Μόνο η στολή του σόκαρε όλους. Με την εντολή του σουλτάνου, αντί για τα γραφικά εθνικά ρούχα φορούσε ένα μακρύ και αμήχανο μανδύα, αντί για ένα όμορφο ασιατικό τουρμπάνι είχε στο κεφάλι του ένα σκούρο κόκκινο καλπάκι με μια αδέξια φούντα. Φαινόταν αμήχανος και ντροπιασμένος για αυτή τη φορεσιά, η οποία δεν ήταν τόσο λίγο δημοφιλής στην Τουρκία. [...] Συγκινήθηκε από την καλοσύνη του αυτοκράτορα, καθώς για τον αφέντη του παραδόθηκαν υπέροχα δώρα διαφόρων ειδών. Ο ίδιος και τα μέλη της ακολουθίας του έλαβαν επίσης ενδείξεις αυτοκρατορικής εύνοιας»²⁷⁶.

Ωστόσο ούτε οι Τούρκοι υπήρξαν φειδωλοί στα δώρα. Η Ντόλι Φίκελμον έγραψε: «Στο Ερμιτάζ βλέπαμε τα δώρα που είχαν φέρει: μια χτένα με μεγάλα διαμάντια στερεωμένα σε πολύχρωμο σμάλτο, ένα όμορφο μαργαριταρένιο κολιέ με ένα καταπληκτικό ροζ διαμάντι, ένα σπαθί διακοσμημένο με διαμάντια σε φόντο μοβ σμάλτου - όλα αυτά τα πράγματα είναι υπέροχα και φτιαγμένα με εξαιρετικό γούστο!»²⁷⁷ Οι επισκέπτες του Θησαυροφυλακίου στο Μουσείο Ερμιτάζ και σήμερα εξακολουθούν να στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο κόσμημα αλόγου που έφερε η τουρκική αντιπροσωπεία. Και επίσης στο άλλο κόσμημα αλόγου που αποτελείται από 11 κομμάτια ιμάντα και υπόσαγμα. Όλο το σύνολο της διακόσμησης είχε 8000 διαμάντια. Αυτή η διακόσμηση αλόγου ήταν δώρο από τον Μαχμούτ Β' στον Νικόλαο Α' λόγω της σύναψης της Συνθήκης Χουνκιάρ Ισκελεσί το 1833. Είναι ενδιαφέρον ότι ο διερμηνέας για την τουρκική αντιπροσωπεία ήταν ένας υποπλοίαρχος (ναύαρχος στο μέλλον), αρμένικης καταγωγής ο Λ. Σερεμπριακόφ. Έλαβε επίσης ως δώρο μια ακριβή ταμπακιέρα. Έγγραφα που σχετίζονται με την υποδοχή της τουρκικής πρεσβείας καταχωρήθηκαν στο αρχείο της γραμματείας του κράτους²⁷⁸.

Από τη Ντόλι Φίκελμόν έχουμε περισσότερες λεπτομέρειες για την πρώτη επίσημη ακρόαση που δόθηκε στον Τούρκο πρέσβη, η οποία έλαβε χώρα το πρωί της 28^{ης} Ιανουαρίου 1830: «Πέρασε με τον ίδιο τρόπο όπως αυτή που έδωσε ο Khozrev-Mirze. [...] Είναι οπαδός του σουλτάνου και φανατικά καινοτόμος. Ο Χαλίλ και η συνοδεία του δεν ήταν ντυμένοι στα τουρκικά, ούτε στα ανατολίτικα, αλλά μάλλον στα ουγγρικά – μια φαρδιά κόκκινη κάπα με

²⁷⁵ Στο ίδιο/Там же. С. 656. Η πρώτη παρέλαση των τουρκικών στρατευμάτων με στολές ευρωπαϊκού τύπου έγινε στην Κωνσταντινούπολη στις 2 (14) Σεπτεμβρίου 1830. Στην παρέλαση προκλήθηκε η σύζυγος του ναύαρχου Π. Ι. Ρίκορντ Λιουντμίλα (Ρίκορντ Α. Ι., Οι αναμνήσεις)//(Рикорд Л. И. Воспоминания // РС. 1883. Т. XXXIX. № 8. С. 361).

²⁷⁶ Ο Μπέκεντορφ Α. Χ., Οι αναμνήσεις, 1802-1837//Бенкендорф А.Х. Воспоминания. 1802–1837. Публикация М. В. Сидоровой, А. А. Ливина. Пер. с франц. О.В. Марининой. М.: Российский фонд культуры, 2012. С. 442–443.

²⁷⁷ Ο Φίκελμον Δ., Το ημερολόγιο 1829-1837//Фикельмон Д. Дневник 1829–1837. Весь Пушкинский Петербург. Публ. и коммент. С. Мрочковской-Балашовой. М., 2009. С. 94.

²⁷⁸РГИА. Ф. 469. Оп. 10. Д. 83. О приеме турецких полномочных послов Галила-паши и Нефжиба Сулеймана-эффенди. 1830. – 66 л.

χρυσά κεντήματα, στο κεφάλι ένα φέσι, μάλλον άσχημο. Η συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της ακρόασης και ο λόγος του πρόδιδε μια ταπεινότητα και κάτι άλλο πολύ οδυνηρό. Δεν ήταν δύσκολο να το δεις πώς υπέφερε από αυτό. Ήρθαν να ζητήσουν μείωση της αποζημίωσης που καθορίζεται από την ειρηνευτική συμφωνία, βασιζόμενοι στη γενναιοδωρία του αυτοκράτορα. Η φυσιογνωμία του, πάντα επιβλητική και μεγαλοπρεπής, παίρνει την όψη του κατακτητή μόλις εμφανιστούν οι Τούρκοι. Ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος θα χαμογελούσε πιο γλυκά και πιο φιλικά! Αλλά η νεότητα και οι νίκες του Νικολάου μας κάνουν να συγχωρούμε αυτή τη στιγμιαία υπερηφάνεια, η οποία τελικά είναι χαρακτηριστική της κάθε ανθρώπινης καρδιάς»²⁷⁹. Στην απαντητική ομιλία του ο Νικόλαος Α΄, παρεμπιπτόντως, παρατήρησε: «Ας βεβαιωθεί ο Σουλτάνος ότι οι φίλοι του βρίσκονται στην Αγία Πετρούπολη και όχι οπουδήποτε αλλού, και ότι ένας από αυτούς τους φίλους, και ο πιο πιστός, είμαι εγώ [...] Θέλω η Οθωμανική Αυτοκρατορία να είναι δυνατή και ήρεμη...»²⁸⁰. Η εφαρμογή της Συνθήκης Ειρήνης της Αδριανούπολης εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από αυτή την αποστολή.

Φυσικά η τουρκική πλευρά προσπαθούσε να επιτύχει μια ελάφρυνση του καθορισμένου από τη συνθήκη ποσού κυρίως λαμβάνοντας υπόψη ότι η κυβέρνηση του σουλτάνου είχε μεγάλα προβλήματα με τα χρήματα για την πληρωμή της αποζημίωσης. Οι διαπραγματεύσεις για τη μείωση της αποζημίωσης σε περίπτωση της αναγνώρισης της πλήρους ανεξαρτησίας της Ελλάδας από τον σουλτάνο διεξήχθησαν στην Κωνσταντινούπολη από τον Ρώσο απεσταλμένο Α. Ριμποπιέρ. Η διπλωματική δραστηριότητα του Α.Ι. Ribopierre κατά αυτήν τη δεύτερη παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη αντικατοπτρίστηκε σε αρκετούς φακέλους από το αρχείο του²⁸¹. Δεν είναι τυχαίο ότι στις 30 Απριλίου 1830, ο Α. Ριμποπιέρ, «λαμβάνοντας υπόψη τις άγρυπνες εργασίες και την εξαιρετική σύνεση, με την οποία συνέβαλε στο αίσιο τέλος των διαπραγματεύσεων με το τουρκικό υπουργείο για την ανεξαρτησία της Ελλάδας» προήχθη από τον Νικόλαο Α΄ στο αξίωμα του μυστικοσυμβούλου. Οι προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις στην Κωνσταντινούπολη προηγήθηκαν των επίσημων διαπραγματεύσεων της τουρκικής πρεσβείας του Χαλίλ Πασά Ριφάτ (Ιανουάριος-Μάιος 1830) και της σύναψης της μυστικής συμφωνίας στην Αγία Πετρούπολη.

Ουσιαστικά όλα αποφασίστηκαν προκαταρκτικά στα τέλη του 1829. Απέμεινε να τακτοποιηθούν οι συγκεκριμένες συμφωνίες και να συμφωνηθούν τα ποσά, γεγονός που συνέβη στην Αγία Πετρούπολη κατά τη δεύτερη υποδοχή του Χαλίλ Πασά στις 9 Φεβρουαρίου 1830. Για το ότι γενικά όλα αποφασίστηκαν πριν έρθει η τουρκική αποστολή μας λέει σε μια από τις σημειώσεις της Α. Ροσετ-Σμιρνόβα, η οποία γράφει ότι ο Χαλίλ Πασά ήρθε να ευχαριστήσει: «Θυμάμαι πως μετέφεραν τον τουρκικό χρυσό στο Νομισματοκοπείο. Αλλά ο αυτοκράτορας τους απάλλασσε από το χρέος μερικών εκατομμυρίων, επειδή οι δαπάνες των στρατευμάτων είχαν πληρωθεί. Ο Χαλίλ Πασάς ήρθε να ευχαριστήσει. Έγινε δεκτός στην αίθουσα του Θρόνου. Ο αυτοκράτορας στάθηκε μπροστά στο θρόνο και ο Χαλίλ γονατιστός του έδωσε ένα γράμμα από τον Μαχμούτ»²⁸².

Ο Νικόλαος Α΄ ανέπτυξε την βασική ιδέα του για την ανάγκη διατήρησης της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως ένα από τους σκοπούς της εξωτερικής του πολιτικής. Στο τέλος της συνάντησης ο Αυτοκράτορας είπε: «Τώρα ο σουλτάνος ασχολείται με τις σημαντικές μεταρρυθμίσεις στην χώρα του. Χρειάζεται ειρήνη και χρόνος για να ενισχυθεί και να ολοκληρωθεί το έργο που ξεκίνησε. Μια νέα διακοπή θα κατέστρεφε όλες τις

²⁷⁹ Ο Φίκελμον Δ., Το ημερολόγιο 1829-1837//Фикельмон Д. Дневник 1829–1837. С. 93.

²⁸⁰ Αναφορά στο: Τάλμπεργκ Ν., Ο άνθρωπος εντελώς Ρώσος//Цит. по: Гальберг Н. «Человек вполне русский» //Николай Первый и его время. Т. 1. С. 300.

²⁸¹ РГИА. Ф.1040. Оп. 1. Д. 100, 109, 110, 111, 112.

²⁸² Η Σμιρνόβα-Ρόσσετ Α. Ο., Το ημερολόγιο//Смирнова-Россет А. О. Альбомный вариант // Смирнова-Россет А.О. Дневник. Воспоминания. М., 1989. С. 215.

πρωτοβουλίες. Θα προσπαθήσω να αποφύγω μια τέτοια διάσπαση»²⁸³. Στις αρχές του Απριλίου ο Νικόλαος του Παύλου συμφώνησε να μειώσει την αποζημίωση κατά 2 εκατομμύρια δουκάτα και ο ευρισκόμενος στην Κωνσταντινούπολη Α.Φ. Ορλόφ υπαινίχθηκε τη δυνατότητα της περαιτέρω μείωσης της αποζημίωσης για ακόμα 1 εκατομμύριο δουκάτα σε περίπτωση χορήγησης της πλήρους ανεξαρτησίας στην Ελλάδα. Ο σουλτάνος συμφώνησε και υπογράφηκε ξεχωριστή πράξη για αυτό το εκατομμύριο, η οποία δεν υπόκειται σε ανακοίνωση. Τα εμπορεύματα θα μπορούσαν επίσης να γίνουν δεκτά ως αποζημίωση. Το ποσό της αποζημίωσης για τις ζημιές του ρωσικού εμπορίου μειώθηκε επίσης κατά 300 χιλιάδες δουκάτα. Η κατοχή των Παραδουνάβιων ηγεμονιών συνεχίστηκε μέχρι την καταβολή της αποζημίωσης, αλλά τα ρωσικά στρατεύματα αποσύρθηκαν από τη Βουλγαρία.

Στις 12 (24) Απριλίου 1830, η Πύλη, μέχρι τότε τόσο αδιαπραγμάτευτη, «με τη μεγαλύτερη υπακοή προσχώρησε στις αποφάσεις της διάσκεψης»²⁸⁴. Πρόκειται για τα προαναφερθέντα πρωτόκολλα της Διάσκεψης του Λονδίνου για την πλήρη ανεξαρτησία της Ελλάδας, που υπογράφηκαν από τις Δυνάμεις στις 22 Ιανουαρίου (3 Φεβρουαρίου) 1830, λιγότερο από τρεις μήνες νωρίτερα. Στην Αγία Πετρούπολη τέθηκε το θέμα της αναγνώρισης από την Τουρκία της ανεξαρτησίας του νεοελληνικού κράτους. Στις 27 Απριλίου (9 Μαΐου) 1830, στην αποχαιρετιστήρια ακρόαση με την ευκαιρία της κύρωσης της Συνθήκης της Αδριανούπολης, ο Νικόλαος Α΄ είπε στον Τούρκο πρέσβη: «Πείτε εκ μέρους μου στον αφέντη σας ότι πάντα μπορεί να υπολογίζει στη βοήθειά μου, αν θέλει να θυμάται πάντα ότι μερικοί από τους υπηκόους του είναι χριστιανοί και ότι είμαι ο προστάτης της χριστιανικής Εκκλησίας»²⁸⁵.

Οι συμφωνίες για την Ελλάδα δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τους ίδιους τους χριστιανούς υπηκόους του Σουλτάνου, ειδικά στα νησιά του Αρχιπελάγους και σε εκείνα τα εδάφη που επιστράφηκαν στον σουλτάνο. Ανάμεσά τους ήταν και τα μεγαλύτερα ελληνικά νησιά της Κρήτης και της Σάμου. Σύμφωνα με την απόφαση της Διάσκεψης του Λονδίνου οι νησιώτες είχαν δικαίωμα μετανάστευσης στην Ελλάδα, αλλά οι Αιγύπτιοι το απέτρεπαν. Οι οδηγίες στον Ρίκορντ απαιτούσαν τη διάθεση ρωσικών πλοίων για τη φύλαξη των πλοίων με τους επαναπατρισμένους Έλληνες. Επιπλέον, ο Ρίκορντ υπέγραψε μια συνδρομή μεταξύ των αξιωματικών της μοίρας για να βοηθήσει τους πρόσφυγες από την Κρήτη. Έστειλαν 500 ισπανικά τάλιρα. Ήταν δύσκολο να επιλυθεί το ζήτημα της παράδοσης στην Ελλάδα του μεγάλου νησιού της Νεγροπόντας (Εύβοια). Η παρουσία της ρωσικής ταξιαρχίας «Ουλής» ανάγκασε τους Τούρκους να αποφύγουν την παρενόχληση κατά του τοπικού πληθυσμού.

Η μοίρα του Π. Ρίκορντ στα ελληνικά ύδατα 1830–1833.

Στις 18 (30) Ιουνίου 1830 στα ελληνικά ύδατα πραγματοποιήθηκε η επίσημη παράδοση της διοίκησης της Μεσογειακής Μοίρας. Ο Λ. Χέυδεν έδωσε την εντολή: «Τη νύχτα της 18^{ης} Ιουνίου έχω να υποστείω τη σημαία μου στο «Fer-Champenoise» και να τελέσω έπαρσή της στο πλοίο «Πρίγκιπας Βλαντιμίρ». Καθώς και ο υποναύαρχος Πιότρ Ιβάνοβιτς Ρίκορντ έχει να υποστείει στο τελευταίο και να τελέσει έπαρση της σημαίας του στο πρώτο: και με αυτό, τελώ υπό παραίτηση από τη διοίκηση των πλοίων του αποσπάσματος στα ελληνικά ύδατα, παραμένοντας να διαχειρίζομαι τα οικονομικά θέματα. Παρακαλώ τους κύριους διοικητές από αύριο για τα πάντα να απευθύνονται στον προαναφερόμενο υποναύαρχο και τους ευχαριστώ ειλικρινά για την πάντα καλή συντήρηση των πλοίων και των πληρωμάτων που τους εμπιστεύτηκαν, ιδιαίτερα εκφράζω την ευγνωμοσύνη μου στον Αρχηγό του Επιτελείου,

²⁸³ Σερεμέτ Β. Ι., Η Τουρκία και η συνθήκη της Αδριανούπολης//Шеремет В.И. Турция и Адрианопольский мир 1829 г.: Из истории восточного вопроса. М., 1975. С. 174.

²⁸⁴ Ο Ντεμπιντούρ Α., Η διπλωματική ιστορία της Ευρώπης//Дебидур А. Дипломатическая история Европы. Т. 1. С. 292.

²⁸⁵ Αναφορά στο: Αηραπέτοβ Ο. Ρ., Η ιστορία της εξωτερικής πολιτικής της Ρωσικής αυτοκρατορίας//Цит. по: Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 142–143.

πλοίαρχο φον Πλάτερ Α΄, και στον Μπρόβτσιν ο οποίος διαχειρίζεται το οικονομικό κομμάτι, για την ακριβή εκτέλεση του σημαντικού καθήκοντος του καθενός»²⁸⁶.

Στον κόλπο της «Νάπολης της Ρωμανίας» (Ναύπλιο) το καλοκαίρι του 1830 ήταν αγκυροβολημένα τα πλοία «Fère-Champenoise», «Αλέξανδρος Νέφσκι», οι φρεγάτες «Ελισάβετ», «Πριγκίπισσα Λόβιτς» και τα μπρίκια «Οδυσσέας», «Τηλέμαχος» και «Αχιλλέας», τα οποία όμως συμμετείχαν συνεχώς σε εκστρατείες. Η μοίρα καταπολεμούσε την πειρατεία και παρείχε βοήθεια στον Ι. Α. Καποδίστρια. Τον Φεβρουάριο του 1830 στη διάθεση του Καποδίστρια παραδόθηκε το πλοίο «Αλέξανδρος Νιέφσκι», στο οποίο ο πρόεδρος ύψωσε το λάβαρό του, κάνοντας τον περίπλου των νησιών Πόρου, Αίγινας και Σαλαμίνας²⁸⁷. Τον Μάιο του ίδιου έτους τέθηκε στη διάθεση του Κυβερνήτη της Ελλάδας Καποδίστρια η κορβέτα «Λέαينا»²⁸⁸ και τον Αύγουστο η φρεγάτα «Ελισάβετ», για να διασφαλίσει τον Κυβερνήτη που ταξίδευε με το ατμόπλοιο²⁸⁹.

Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1830 η εσωτερική πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα είχε γίνει αρκετά περίπλοκη. Η πολιτική του Καποδίστρια που στόχευε στη δημιουργία ενός συγκεντρωτικού κράτους, συναντούσε αντίσταση. Η μεσογειακή μοίρα του Π. Ρίκορντ, καθώς και οι μοίρες της Αγγλίας και της Γαλλίας, συνέχιζαν να περιπολούν τα ύδατα της Μεσογείου. Επωφελούμενη της σχετικής ηρεμίας τον ναύαρχο Π. Ρίκορντ επισκέφθηκε μέσω της Κωνσταντινούπολης η σύζυγός του Λιουντμίλα Ιβάνοβνα (του γένους Κοροστότσεβα). Στις 30 Αυγούστου έφτασε στο Μπουγιούκ Ντερέ, όπου ο Α. Ριμποπιέρ ανέλαβε τη φροντίδα για τη συνέχεια του ταξιδιού της. Αρχισαν να την επισκέπτονται οι ξένοι απεσταλμένοι και οι σύζυγοί τους. Προσκλήθηκε στην επιθεώρηση των τουρκικών στρατευμάτων στις 2 (14) Σεπτεμβρίου. Ο σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ περηφανευόταν για τις καινοτομίες του και τους στρατιώτες του με τις νέες στολές. Η Λιουντμίλα Ρίκορντ δεν εντυπωσιάστηκε με τις άνισες σειρές στρατιωτών που ήδη φορούσαν τα κόκκινα φέσια και υποδήματα χωρίς κάλτσες. Κατά τη διάρκεια του γεύματος ο σουλτάνος, περνώντας δίπλα από τους Αγγλους και Γάλλους απεσταλμένους, σταμάτησε στον Α. Ριμποπιέρ δίπλα στον οποίον ήταν η Λ. Ρίκορντ, και της έκανε μερικές ευγενικές ερωτήσεις.

Με την εντολή του Α. Ριμποπιέρ από τις 10 Σεπτεμβρίου 1830, στάλθηκε μια φρεγάτα στη μοίρα για τη σύζυγο του ναυάρχου με τα παιδιά της, η οποία στις 15 Σεπτεμβρίου αγκυροβόλησε στην είσοδο των Δαρδανελίων. Η συνάντηση με το πλήρωμα έγινε στις 17 Σεπτεμβρίου. Η Λ. Ρίκορντ θυμόταν ότι μεταφέρθηκε από την Κωνσταντινούπολη στη φρεγάτα με μια βάρκα με 10 κουπιά (στη δεύτερη βάρκα ήταν οι υπηρέτες με τις αποσκευές) και ενώ το κύμα ήταν μεγάλο, την ανέβασαν με την καρέκλα στο πλοίο. Της έδωσαν την καμπίνα του

²⁸⁶ РГА ВМФ. Ф. 315. Оп. 2. Д. 66. Исторический журнал 1829 и 1830 годов, веденный капитаном-лейтенантом [И. И.] Кадьяном. Л. 197 об.–299.

²⁸⁷ Από την αναφορά του διοικητή υποναυάρχου Λ. Χένδεν στον Διοικητή του Ελιτελείου Α. Σ. Μένσικοβ//Из рапорта командира отдельной эскадры в Средиземном море вице-адмирала Л.П. Гейдена начальнику Морского штаба А.С. Меншикову об отправлении из порта Порос в Соломин корабля «Александр Невский» «по делам Греции», с предписанием, чтоб состоять ему в распоряжении президента графа Ивана Антоновича Каподистрии // РГА ВМФ. Ф.283. Оп. 1. Д. 1205. 1830, 6 февраля. Л. 21.

²⁸⁸ Από την αναφορά του διοικητή της ρωσικής μοίρας//Из рапорта командующего русской эскадрой в Средиземном море начальнику Морского штаба об откомандировании корвета «Львица» в распоряжение президента Греции Каподистрии // РГА ВМФ. Ф. 283. Оп. 1. Д. 1205. По отношению комиссариатского департамента Морского министерства ... 1830, 3 мая. Л. 159 об.

²⁸⁹ Από την αναφορά του Ρίκορντ για την αποστολή της φρεγάτας «Ελισάβετ» κ.α.//Из рапорта командира отдельного отряда судов в греческих водах контр-адмирала П. И. Рикорда: об отправке фрегата «Елизавета» для сопровождения президента Греции И.А. Каподистрии в его путешествии на пароходе «для осмотра разных мест Греции и на случай, если бы он имел надобность пересечь на фрегате», назначении корабля «Александр Невский» в распоряжение И. А. Каподистрии // РГА ВМФ. Ф.283. Оп. 1. Д. 1205. 1830, 6 августа. Л. 123 об.-124 об.

καπετάνιου²⁹⁰. Σύμφωνα με τα ακριβή στοιχεία του «Ιστορικού Περιοδικού» αποβιβάστηκε στον Πόρο την 21^η Σεπτεμβρίου και στις 23 Σεπτεμβρίου έφτασε εκεί ο Π. Ρίκορντ, ο οποίος μετά, αφήνοντας τη σύζυγό του στο νησί, στις 29 Σεπτεμβρίου, επέστρεψε στο Ναύπλιο²⁹¹. (Η μνήμη μάλλον απάτησε τη σύζυγο του Π. Ρίκορντ - σύμφωνα με τις αναμνήσεις της, έφτασε στο Ναύπλιο στις 25 Σεπτεμβρίου και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στον Πόρο). Ωστόσο, έμεινε στο νησί για περίπου τέσσερις μήνες και «στα μέσα Ιανουαρίου» του 1831 με το πλοίο «Αλέξανδρος Νιέφσκι» μεταφέρθηκε στο Ναύπλιο, «όπου ήταν συγκεντρωμένοι οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι της χώρας, με τους οποίους ο Πιότρ Ιβάνοβιτς έπρεπε να βρίσκεται σε συνεχή επαφή, ως αξιωματούχος και άξιος φιλέλληνας, ο οποίος απολάμβανε το τιμητικό δικαίωμα της ελληνικής υπηκοότητας»²⁹².

Σύντομα στο απελευθερωμένο έδαφος της Ελλάδας ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος. Ο Ι. Καποδίστριας, που είχε μεγάλο κύρος στο λαό, προσπαθούσε να θέσει τα θεμέλια της κρατικής υπόστασης παραχωρώντας μέρος των εθνικών γαιών στους συμμετέχοντες στον αγώνα, καταπολεμούσε τη διαφθορά, την πειρατεία και την παντοδυναμία των ηγετών (των λεγόμενων «καπεταναίων»), που δεν ήθελαν να υπακούσουν. Σύμφωνα με τον Α. Ν. Ράικο, «Υπήρχαν πολλοί άνθρωποι που δεν συμπαθούσαν τον κόμη Καποδίστρια απλώς και μόνο επειδή τους επισκίαζε με την προσωπικότητά του, χάρη στις μεγάλες ικανότητές του»²⁹³. Σε άλλους δεν άρεσε το γεγονός ότι βασιζόταν στους συμπατριώτες του από τα Επτάνησα, παρέχοντάς τους διάφορες θέσεις στη διοίκηση, αν και αντικειμενικά, ήταν οι πλέον κατάλληλοι, αφού γνώριζαν γλώσσες και «είχαν κάποιες γνώσεις για τις νομικές διαδικασίες»²⁹⁴. Κάποιοι από τους αντιπάλους του Καποδίστρια προσπαθούσαν να στηριχθούν στους Γάλλους ή τους Βρετανούς, κατηγορώντας τον για την προσήλωση στη Ρωσία.

Ο υποπλοίαρχος Ι. Ι. Καντιάν στο «Ιστορικό Περιοδικό» του Σεπτεμβρίου 1830 έγραφε για τη στάση απέναντι στον Καποδίστρια: «Μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι ο λαός είναι πιστός στον κυβερνήτη, αλλά οι ανώτατοι πολίτες επαναστατούν εναντίον του και η Γερουσία, αντί να τον βοηθήσει στις καλές του προθέσεις, συχνά δημιουργεί μεγάλες δυσκολίες»²⁹⁵. Μεταξύ των «ανώτατων πολιτών» κατονομάζει τον Πετρόμπεη με τα αδέρφια του, τον Κολοκοτρώνη, τον επίσκοπο Διονύσιο, τον πρίγκιπα Μαυροκορδάτο, τον πρίγκιπα Δημήτρη Υψηλάντη και άλλους που «δεν αναλαμβάνουν καμία υπηρεσία, αλλά επιδίδονται σε ίντριγκες κατά της εισαγόμενης τάξης»²⁹⁶.

Συνεχίζει εξιστορώντας αναλυτικά «τα παράπονα αυτών των ανθρώπων»:

«1) Είμαστε ένας ελεύθερος λαός, λένε, αλλά θέλει να μας κυβερνάει ως σκλάβους, περιγελάει εμάς και τους νόμους μας και δεν μας αξίζει. 2) Η αυστηρότητα της λογοκρισίας του δεν μας επιτρέπει να εκφράζουμε τις σκέψεις μας, ούτε τις επιθυμίες μας που είναι απαραίτητες για το καλό της Πατρίδας μας. Αυτό κάνουν στα ελεύθερα κρατίδια ή στις δημοκρατίες; 3) Πως επιβράβευσε εκείνους που, κατά τη διάρκεια του πολέμου θυσίασαν το αίμα και τα υπάρχοντά τους προς όφελος της πατρίδας; 4) Προτιμώνται οι ξένοι τους οποίους ανεβάζει πάνω από μας

²⁹⁰ Η Ρίκορντ Α. Ι., Οι αναμνήσεις//Рикорд Л. И. Воспоминания // РС. 1883. Т. XXXIX. № 8. С. 361

²⁹¹ Οι ακριβείς ημερομηνίες αναφέρονται στα έγγραφα του Ρωσικού Κρατικού αρχείου του ΠΝ//Точные даты приведены по документам: РГА ВМФ. Ф. 315. Оп. 2. Д. 67. Исторический журнал (плавания эскадры из Кронштадта в Архипелаг), веденный капитан-лейтенантом [И. И.] Кадьяном. 1830–1831. Л.77 – 77 об.

²⁹² Η Ρίκορντ Α. Ι., Οι αναμνήσεις//Рикорд Л. И. Воспоминания. С. 365.

²⁹³ Ο Ραϊκό Α. Ν., Το σημείωμα για τη δολοφονία του Καποδίστρια//Райко А. Н. Записка об убийении Каподистрии, составленная А. Н. Райком // РА. 1868. № 5. Стб. 899–900.

²⁹⁴ Στο ίδιο//Там же. Стб. 906.

²⁹⁵ РГА ВМФ. Ф. 315. Оп. 2. Д. 67. Исторический журнал (плавания эскадры из Кронштадта в Архипелаг), веденный капитан-лейтенантом [И. И.] Кадьяном. 1830–1831 гг. Л. 144.

²⁹⁶ Там же. Л.145.

και στα χέρια των οποίων έδινε στρατό και φρούρια²⁹⁷; 5) Τοποθέτησε δίπλα του τους κόμητες Αυγουστίνο (Αυγουστίνος Καποδίστριας) και Βιάριο, από τους οποίους ο πρώτος είναι πολύ μέτριος νους και ο δεύτερος είναι διεφθαρμένος άνθρωπος. 6) Επέδειξε αφερεγγυότητα ως προς την ένταξη των νησιών στην Ελλάδα. 7) Η απώλεια της Ακαρνανίας κάνει τα σύνορά μας ανοιχτά στους Τούρκους. 8) Γενικά χαμηλή πρόοδος στην ανασυγκρότηση της Ελλάδας. 9) Απομάκρυνση από την κρατική διαχείριση των ανθρώπων με αξιοπρέπεια οι θέσεις των οποίων καταλαμβάνονται από τους συντρόφους του. 10) Τα μάταια έξοδα για τη συντήρηση της φρεγάτας «Ελλάς», η οποία κοστίζει 9.000 ισπανικά τάλιρα κάθε μήνα, αλλά εξυπηρετούσε μόνο τα αδέρφια του. 11) Παρενόχληση του εμπορίου: 1. Μια τη μεγάλη χρέωση. 2. Με την επιθυμία να διαιρεθεί η εμπορική τάξη στους βαθμούς ή στις κατηγορίες. 12) Αγοράζει γη στην Αττική και στη Χαλκίδα και δεν τον βλέπουμε να προσπαθεί να προσαρτήσει αυτά τα εδάφη στην Ελλάδα το συντομότερο δυνατό. 13) Μοιράζει οικόπεδα στους φτωχούς ζητιάνους από την Κάντια και πολλοί από αυτούς δεν έχουν ούτε ένα μέτρο γης 14) Δεν έχουμε καμία ελεύθερη μετακίνηση από νησί σε νησί, αλλά ακόμη και από μια πόλη στην άλλη πρέπει να παίρνουμε διαβατήρια. 15) Δεν χρειαζόμαστε πλέον τις διπλωματικές ίντριγκες στις οποίες είναι ικανός και η ρύθμιση της εσωτερικής ευημερίας του έθνους δεν είναι δική του ειδικότητα. 16) Το να τον αφήσουμε πρόεδρο έως το θάνατο είναι σαν να επιτρέψουμε σε έναν από τους αδελφούς του να πάρει τη θέση του αργότερα, και άλλα και άλλα»²⁹⁸.

Έχοντας διηγηθεί όλα αυτά, ο Ι. Καντιάν δηλώνει με θλίψη: «Εδώ είναι η ανταμοιβή της ευγνωμοσύνης για εκείνους τους κόπους και την άγρυπνη φροντίδα που αυτός ο μεγάλος άντρας έθεσε για το καλό του αγαπημένου του λαού»²⁹⁹.

Μια από τις εστιές εξέγερσης τον Μάιο του 1831 εμφανίστηκε στο νησί της Ύδρας, η εφοπλιστική ολιγαρχία της οποίας απαιτούσε την αποζημίωση για τις στρατιωτικές απώλειες, καθώς επαναστατούσαν και τα νησιά της Σύρου και ακόμη και του Πόρου, για τη βελτίωση του οποίου τόσα πολλά έκαναν οι Ρώσοι ναυτικοί. Στα νότια της Πελοποννήσου αντιστάθηκε η Μάνη, όπου η οικογένεια των Μαυρομιχάληδων προσπαθούσε να διατηρήσει την ημιφεουδαρχική της εξουσία. Στις 25 Ιουνίου (7 Ιουλίου) 1830 ο Ρίκορντ έγραφε στο Νέσελροντ για τα κίνητρα του μπέη της Μάνης Μαυρομιχάλη: «Ο μπέης της Μάνης Μαυρομιχάλης, υποστηριζόμενος από την πολυμελή οικογένειά του που απολάμβανε μεγάλου κύρους στη χώρα, προσπάθησε να υποδαυλίσει μια εξέγερση στο Μαραθονήσι [Κρανάη] με το πρόσχημα της γενικής δυσαρέσκειας εναντίον του κυβερνήτη, που ο πρόεδρος είχε διορίσει εκεί, αλλά στην πραγματικότητα μόνο για να προσπαθήσει να πάρει τα εισοδήματα αυτής της επαρχίας»³⁰⁰. Η ορεινή περιοχή της Μάνης (το αρχαίο έδαφος της Σπάρτης) ιστορικά είχε στην Ελλάδα μεγαλύτερη ανεξαρτησία και ο Πετρόμπεης είχε την εξουσία να διοικεί τη Μάνη. Όπως σημειώνει ο Α. Ν. Ράικο, οι Έλληνες «υπό την τουρκική κυριαρχία διευθύνονταν από τους εκλεγμένους τους, οι οποίοι αποτελούσαν οι ίδιοι ένα είδος της τοπικής αριστοκρατίας και με διάφορα ονόματα ήταν πραγματικοί επικεφαλής της διοίκησης, αφήνοντας στον Τούρκο

²⁹⁷ Η συμμετοχή των ξένων και των Ελλήνων εξωτερικού στη διεύθυνση της Ελλάδας μάλλον πραγματικά ήταν οδυνηρό για τους ντόπιους. Ο Νόμος από τις 3 Φεβρουαρίου 1844 έλεγε ότι οι δημόσιες θέσεις είναι μόνο για τους αυτόχθονες δηλαδή για κατοίκους του Μορέα, της Αττικής και των νησιών που περιήλθαν στο Ελληνικό Βασίλειο. Όλοι οι Έλληνες που γεννήθηκαν ή μένουν εκτός αυτών των περιοχών (ετερόχθονες) δεν έχουν δικαίωμα να προσλαμβάνονται σ' αυτήν την υπηρεσία (Ο Φεοκτίστοβ Ε. Μ., Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία) // (Феоκтистов Е. М. Борьба Греции за независимость. Эпизод из истории первой половины XIX века. СПб.: Тип. Е.И. Глазунова, 1863. С. 214).

²⁹⁸ Στο ίδιο// Там же. Л. 146-149.

²⁹⁹ Στο ίδιο// Там же. Л. 149.

³⁰⁰ Αναφορά στο Αρς Γ. Λ., Ο ναύαρχος Π. Ι. Ρίκορντ και η εποποιία του στην Ελλάδα // Цит. по: Арш Г. Л. Адмирал П. И. Рикорд и его эпопея в Греции (1828–1833 годы) // Новая и новейшая история. 2012. № 3. С.98

ηγεμόνα μόνο έναν ξακουστό τίτλο ...»³⁰¹ Αυτοί οι εκπρόσωποι της τοπικής διοίκησης όχι μόνο δεν ήθελαν να χάσουν, αλλά να ενισχύσουν τη δύναμή τους.

Τον Απρίλιο του 1831 προέκυψε ανάγκη, κατόπιν αιτήματος του Ι. Καποδίστρια, να σταλεί η φρεγάτα «Ελισάβετ» και το μπρίκι «Αχιλλέας» «με σκοπό την προστασία από τους προεστούς και τις απειλές απομάκρυνσης από τα προεδρικά δικαιώματα και καθήκοντα».

Ένα σοβαρό περιστατικό συνέβη στις 15 (27) Ιουλίου 1830, όταν υπήρξε σύγκρουση των μοιρών των Υδραίων και του Π. Ρίκορντ. Τη νύχτα της 14^{ης} (26^{ης}) Ιουλίου 1831, οι Υδραίοι υπό τη διοίκηση του Α. Μιαούλη στον κόλπο Μοναστήρι του νησιού του Πόρου κατά την επιδρομή κατέλαβαν τα πλοία της κυβέρνησης: τη φρεγάτα «Έλλας» και τις κορβέτες «Υδρα» και «Σπέτσες» καθώς και το φρούριο στο νησί. Μετά από την παράκληση του Ι. Καποδίστρια ο Ρίκορντ με τη μοίρα του, η οποία μέχρι τότε είχε μειωθεί στα τέσσερα πλοία (η φρεγάτα 44 πυροβόλων «Πριγκίπισσα Λόβιτς», τα μπρίκια 20 πυροβόλων «Ulysses» και «Τηλέμαχος» και «Σιρόκι») στις 18 (30) Ιουλίου απέκλεισε την έξοδο από τον κόλπο. Πέντε ημέρες αργότερα ενώθηκε με τα βρετανικά και τα γαλλικά πλοία υπό τη διοίκηση του Λάιον και του Λαλάντ. Ανεπίσημα, συμβούλευσαν τους Υδραίους να δημιουργήσουν μια προσωρινή αρχή για να νομιμοποιήσουν το πραξικόπημα και στον Καποδίστρια να κάνει παραχωρήσεις, και στις 25 Ιουλίου (6 Αυγούστου) έφυγαν από τον Πόρο. Μετά από δύο ημέρες, στις 27 Ιουλίου (8 Αυγούστου) έφτασε για να ενισχύσει τους αντάρτες μια κορβέτα, η οποία προσπάθησε να εισέλθει στον κόλπο. Στις 30 Ιουλίου (11 Αυγούστου), η κορβέτα και το οχυρό στην ξηρά άρχισαν να πυροβολούν τα ρωσικά πλοία, με αποτέλεσμα η μια κορβέτα των ανταρτών να ανατιναχθεί και η άλλη να αχρηστευθεί, ενώ οι Υδραίοι δραπετεύσαν. Οι απώλειες της μοίρας του Ρίκορντ ήταν 6 αξιωματικοί κατώτερης βαθμίδας, 3 αξιωματικοί ανώτερης βαθμίδας σκοτώθηκαν και 34 ναυτικοί τραυματίστηκαν εκ των οποίων οι 13 σοβαρά. Αργότερα, την 1^η (13) Αυγούστου ο Μιαούλης ανατίναξε τη φρεγάτα «Ελλάς». Έτσι έληξε η μοναδική στην ιστορία μάχη μεταξύ των Ρώσων και των Ελλήνων. Ο διοικητής του κυβερνητικού ελληνικού στόλου κ. Κ. Κανάρης καταράστηκε τον Μιαούλη. Στις 24 Αυγούστου (5 Σεπτεμβρίου) μια ομάδα Ελλήνων ναυτικών απευθύνθηκε στον Ρίκορντ με την παράκληση να ενημερώσει τον Νικόλαο Α΄ για την αγανάκτησή τους για τις ενέργειες των Υδραίων «που τόλμησαν να ανοίξουν πυρ εναντίον των ευεργετών της Ελλάδας, των Ρώσων»³⁰². Ο Καποδίστριας, στην επιστολή του προς τον Π. Ι. Ρίκορντ, του εξέφρασε «την ευγνωμοσύνη της Ελλάδας για τη βοήθεια που της προσέφερε η αυτοκρατορική μοίρα». Παρά την αγανάκτηση του Π. Ρίκορντ για τις ενέργειες των συμμαχικών μοιρών, ο Κ. Νέσελροντ του συνέστησε να τηρήσει αυτοσυγκράτηση στις σχέσεις του με τους διοικητές τους. Ο Νικόλαος Α΄ ενέκρινε τις ενέργειες του Π. Ι. Ρίκορντ. Πάνω στην έκθεση του Α. Μένσικοφ ο αυτοκράτορας έγραψε: «Φαίνεται ότι ο Ναύαρχος Ρίκορντ έχει εκπληρώσει το καθήκον του και ότι οι ναυτικοί μας πολεμούν γενναία, αυτό δεν είναι νέο για μας»³⁰³. Η μοίρα του Π. Ρίκορντ ενισχύθηκε από τα τρία πλοία και τον Δεκέμβριο του 1831 ο Π. Ρίκορντ προήχθη στο βαθμό του αντιναύαρχου..

Ακόμη πριν συμβεί το περιστατικό τον Ιούλιο 1831 στον Πόρο, ο ναύαρχος Π. Ρίκορντ προσπάθησε να επιλύσει την αντιπαράθεση διπλωματικά. Με τη συγκατάθεση του Καποδίστρια, δημιούργησε επαφές με τα δύο βασικά κέντρα αντίστασης - το νησί της Ύδρας και την ορεινή περιοχή της Μάνης, που ελέγχονταν από την ομάδα των Μαυρομιχάληδων. Τον Μάιο του 1831 έστειλε στην Ύδρα τη φρεγάτα «Ελισάβετ» με τον γενικό πρόξενο στο Μοριά τον Ι. Βλασόπουλο, αλλά εκείνος δεν κατόρθωσε να πείσει τους νησιώτες «να υποταχθούν στην ελληνική κυβέρνηση»³⁰⁴. Τον Σεπτέμβριο του 1831 η κατάσταση είχε γίνει κρίσιμη. Ένα ενδιαφέρον γεγονός που προφανώς δεν σημειώνεται στη βιβλιογραφία. Στις 6 Σεπτεμβρίου 1831

³⁰¹ Ο Ραικό Α. Ν., το σημείωμα για τη δολοφονία του Καποδίστρια//Райко А. Н. Записка об убийении Каподистрии.... Стб. 906.

³⁰² Αναφορά στο ίδιο. Βλ. επίσης: Γκρεμπενσικόβα Γ. Α., Η ναυμαχία του Ναβαρίνου//Цит. по: там же. См. также: Гребенщикова Г. А. Наваринское сражение. С. 300–301.

³⁰³ Αναφορά στο ίδιο//Цит. по: там же.

³⁰⁴ Στο ίδιο//Там же.

πάνω στη φρεγάτα «Πριγκίπισσα Λόβιτς» ο Π. Ρίκορντ έγραψε αναφορά με την αίτηση να απαλλαγεί από τη θέση του ως ναυάρχου «λόγω της πλέον κλονισμένης υγείας μου, επιδεινωμένης με την απρόβλεπτη θλιβερή είδηση για το θάνατο του φίλου μου αντιναυάρχου Γκολοβίν, η οποία συγκλόνισε πολύ ολόκληρη την ύπαρξη μου»³⁰⁵. Μετά από την έκθεση στον Νικόλαο Α΄, ο Α. Μένσικοφ έγραψε πάνω στην αναφορά «Ο Υψηλότατος διέταξε να μείνει χωρίς απάντηση. 9 Δεκεμβρίου 1831». Τρεις εβδομάδες μετά από την επιστολή του Ρίκορντ ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε.

Η δολοφονία του Καποδίστρια

Η τοπική αριστοκρατία δεν ήθελε να χάσει την εξουσία της. Μια τέτοια αυθεντία ήταν ο Πετρόμπεης (Μαυρομιχάλης), ο οποίος ηγούνταν των πολεμοχαρών Μανιατών που δεν υπάκουαν σε κανένα. Προσπάθησε πίσω από την πλάτη της κυβέρνησης να δημιουργήσει σχέσεις με τους Βρετανούς και συνελήφθη. Ο αδελφός του Κωνσταντίνος και ο γιος του Γιώργος συνελήφθησαν για τον τραυματισμό ενός από τους συγγενείς και στη συνέχεια αφέθηκαν ελεύθεροι υπό αστυνομική παρακολούθηση. Οι συλλήψεις έγιναν πρόσχημα για την εξέγερση. Ο Κωνσταντίνος και ο Γεώργιος έγιναν οι δολοφόνοι του Καποδίστρια. Πιο συγκεκριμένα η δολοφονία περιγράφεται στα απομνημονεύματα του Α. Ράικο, ο οποίος παρευρισκόταν εκεί και σε μερικά πιο γενικά λόγια της Λιουντμίλας Ρίκορντ.

Αυτό συνέβη την Κυριακή στις 27 Σεπτεμβρίου (9 Οκτωβρίου) 1831 στην τότε ελληνική πρωτεύουσα, το Ναύπλιο, στην είσοδο του ναού του Αγίου Σπυρίδωνα. Ο Καποδίστριας, σηκώνοντας το καπέλο του ως ένδειξη χαιρετισμού, σκόπευε να μπει στην εκκλησία, αλλά ο Κωνσταντίνος που στεκόταν στην είσοδο, έριξε έναν έμμεσο πυροβολισμό χωρίς να χτυπήσει τον στόχο και ο Γιώργος «πυροβόλησε στο κεφάλι, έτσι ώστε το κρανίο να σπάσει σε κομμάτια»³⁰⁶. Ταυτόχρονα με αυτόν τον πυροβολισμό, ο Κωνσταντίνος μαχαίρωσε τον Καποδίστρια στην κοιλιά. Τα πιστόλια ήταν γομωμένα με βρετανική πυρίτιδα και με τις δύο σφαίρες δεμένες με το σύρμα. Δύο Άλβανοί φρουροί δεν πρόλαβαν να αντιδράσουν και οι δολοφόνοι έσπευσαν να διαφύγουν. Ο Κωνσταντίνος πιάστηκε αμέσως, αφοπλίστηκε; και ρίχτηκε στη θάλασσα. Ο Γεώργιος κατέφυγε στο σπίτι ενός Γάλλου, αλλά υπό την πίεση του λαού παραδόθηκε, δικάστηκε και εκτελέστηκε στις 10 (22) Οκτωβρίου 1831. Σύμφωνα με τον Α. Ράικο, μια ομοβροντία των μουσκέτων συνοδεύτηκε από μια κραυγή «ανάθεμα». Ο διοικητής της πόλης Πορτογάλος Αλμείδα διόρισε τον αδελφό του νεκρού Καποδίστρια, Αυγουστίνο, ως πληρεξούσιο αντιβασιλέα και εμπόδισε; τις προσπάθειες του διοικητή του γαλλικού σώματος, στρατηγού Gerard, να θέσει τη διοίκηση των κατοίκων της Ελλάδας υπό τον έλεγχο των τριών δυνάμεων, ουσιαστικά υπό τη δική του. Ωστόσο, αντικειμενικά μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια η επιρροή της Ρωσίας θα έπρεπε να είχε μειωθεί. Στη Ρωσία, η δολοφονία θεωρήθηκε τραγωδία. Ο Α. Μπουλγκάκοφ έγραψε από τη Μόσχα στον αδελφό του τον Κωνσταντίνο την 1η Νοεμβρίου 1831: «... Ο Ζουκόφσκι μου είπε ακόμα χτες τα τρομερά νέα ότι ο Καποδίστριας σκοτώθηκε από τους Έλληνες. Τι τέρατα! Ο Αυτοκράτορας εξακολουθούσε να ελπίζει ότι αυτό δεν ήταν αλήθεια. Θεού θέλοντος! Μου έκανε εντύπωση αυτή η είδηση»³⁰⁷.

Η Ελλάδα μετά τον Ιωάννη Καποδίστρια (Οκτώβριος 1831– Ιανουάριος 1833)

Μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια η Ελλάδα αντιμετώπισε μια δύσκολη περίοδο εσωτερικών συγκρούσεων και σοβαρών δικών. Οι εντυπώσεις της Λιουντμίλα Ιβάνοβνα Ρίκορντ μετά τη δολοφονία του Ι. Α. Καποδίστρια είναι χαρακτηριστικές: «... άρχισαν οι ατελείωτες διαφωνίες και η διχόνοια. Η εικόνα της αναρχίας, των αναταραχών, των εσωτερικών

³⁰⁵РГА ВМФ. Ф. 205. Оп. 1. Д. 557. О действиях судов, оставленных в Средиземном море под начальством контр-адмирала Рикорда. 1831–1833. Л. 160 об.

³⁰⁶ Στο ίδιο//Там же. Стб. 883–884; Палеолог Г. [Н.] Сивинис М. [С.] Исторический очерк народной войны за независимость Греции ... С. 107–108.

³⁰⁷ Από τις επιστολές του Α. Μπουλγκάκοφ στον αδελφό του//Из писем А. Я. Булгакова к его брату // РА. 1902. № 1. С. 141.

εξεγέρσεων αυξανόταν και μεγάλωνε καθημερινά...»³⁰⁸. Το διαμέρισμα της Λ. Ρίκορντ φυλασσόταν από φρουρά 14 ατόμων και, όπως γράφει, «αφού ήταν ένα πιο ασφαλές καταφύγιο, εκπρόσωποι της ελληνικής κυβέρνησης και άλλοι αξιωματούχοι άρχισαν να συγκεντρώνονται σε εμάς: τελικά το διαμέρισμα ήταν γεμάτο σε τέτοιο βαθμό που ακόμη και οι σκάλες της εισόδου γέμισαν ...»³⁰⁹. Τη σύζυγο ενός από τους υπουργούς την ανέβασαν στο διαμέρισμα από το παράθυρο. Υπάρχουν και άλλες λεπτομέρειες για την κρίσιμη στιγμή: «Ο διοικητής της πόλης, ο στρατηγός Αλμείντα, ισπανικής καταγωγής, στα γόνατά με παρακαλούσε με δάκρυα, - θυμάται η Λιοντιμίλα Ιβάνοβνα, - να πάρω για φύλαξη ένα αρκετά μεγάλο κουτί στο οποίο αποθηκεύονταν τα κλειδιά του φρουρίου της πόλης από φόβο να μην πέσουν στα χέρια των ανταρτών»³¹⁰. Ούτε οι Ευρωπαίοι συμπεριφέρθηκαν καλύτερα. Η Λ. Ρίκορντ, η οποία στη συνέχεια έκανε με τα ρωσικά μπρίκια αρκετά ταξίδια στα ιστορικά μέρη της Ελλάδας, κατά την επίσκεψή της στην Αθήνα σημείωσε την αλαζονεία των μορφωμένων Ευρωπαίων σε σχέση με τα αρχαία ελληνικά αντικείμενα: «Ωστόσο είναι περίεργο, ότι οι Βρετανοί και οι Γάλλοι πήραν αποφασιστικά ό, τι είχε τη μεγαλύτερη τιμή και αξία»³¹¹.

Μια προσπάθεια διατήρησης της πολιτικής σταθερότητας ήταν η σύγκληση στο Άργος της 5^{ης} Εθνοσυνέλευσης στις 5 (17) Δεκεμβρίου 1831. Ο αδελφός του δολοφονημένου Ιωάννου, ο Αυγουστίνος, εξελέγη ο Πρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης και αυτό αναγνωρίστηκε από τη Ρωσία, η οποία υποσχέθηκε να υποστηρίξει την Ελλάδα. Από το περιοδικό των εξερχόμενων εγγράφων του αποσπάσματος των πλοίων που βρισκόταν στα ελληνικά ύδατα, έχουν διασωθεί οι πληροφορίες για την άφιξη του Αυγουστίνου Καποδίστρια στη Napolí di Romagna (Ναύπλιο) και αναφέρεται ότι «ο νέος πρόεδρος εξελέγη με τα επιφωνήματα του λαού» και ότι υπήρχε η ένοπλη δράση του αντιπολιτευόμενου κόμματος εναντίον του³¹².

Η ευγνωμοσύνη των Ελλήνων για την ειρηνευτική αποστολή του Π. Ρίκορντ εκφράστηκε στην απόφαση της 5^{ης} Εθνοσυνέλευσης της 4ης (16^{ης}) Μαρτίου 1832 με την οποία θεωρήθηκε ότι συγκαταλέγεται «μεταξύ των πολιτών της Ελλάδας». Σε λίγο, στις 15 (27) Μαρτίου η Εθνοσυνέλευση στο Άργος σταμάτησε τις δραστηριότητές της. Τη νύχτα της 31^{ης} Μαρτίου (12 Απριλίου), ο Αυγουστίνος Καποδίστριας, που κράτησε τη θέση του κυβερνήτη λιγότερο από τέσσερις μήνες, έφυγε από το Ναύπλιο για την Κέρκυρα. Το μπρίκι "Παρίσι" που του έδωσε ο Π. Ρίκορντ, μετέφερε επίσης τις στάχτες του αδελφού του. Τον Απρίλιο του 1832 ήρθε η είδηση για την εκλογή του δεκαεπτάχρονου Βαυαρού πρίγκιπα Φρειδερίκου Όθωνα Βίττελσμπαχ, ο οποίος έγινε ο βασιλιάς Όθων Α΄ και δεν ήταν καθόλου δημοφιλής μεταξύ των Ελλήνων. Η εκλογή ενός Καθολικού πρίγκιπα υποτίθεται ότι θα προστάτευε την Ελλάδα από την επιρροή του Ρώσου Ορθόδοξου ηγεμόνα. Στις 21 Ιουνίου 1832 στην Κωνσταντινούπολη υπογράφηκε η συνθήκη για τον καθορισμό των συνόρων της Ελλάδας. Ο πληθυσμός της Ελλάδας εκείνη τη στιγμή ήταν περίπου 700 χιλιάδες άτομα, το 1840 έφτασε τους 856.470 κατοίκους και μέχρι το 1856 - 1.043.153³¹³.

Η θέση της Αγγλίας και της Γαλλίας χαρακτηρίστηκε σε μια επιστολή του Νέσελροντ προς τον Λίβεν από τις 22 Δεκεμβρίου 1831 (3 Ιανουαρίου 1832): «Οι κάτοικοι της Γαλλίας και της Αγγλίας συνεχίζουν πεισματικά να πατρνάρουν τους υποκινητές της εξέγερσης στην Ύδρα και ταυτόχρονα χρησιμοποιούν την κάθε ευκαιρία για να μαυρίσουν και να δυσφημίσουν τους παράγοντες και τις ενέργειες της διοίκησης που αντικατέστησε εκείνη με επικεφαλής τον

³⁰⁸ Η Ρίκορντ Λ. Ι., Οι αναμνήσεις//Рикорд Л. И. Воспоминания. С. 366.

³⁰⁹ Στο ίδιο//Там же.

³¹⁰ Στο ίδιο//Там же. С. 367.

³¹¹ Στο ίδιο//Там же. С. 367.

³¹² Η επιστολή του υποναυάρχου Π. Ι. Ρίκορντ προς τον απεσταλμένο στην Τουρκία Α. Π. Μπουτενέβ//Письмо вице-адмирала П. И. Рикорда посланнику в Турции А. П. Бутеневу об избрании 7/19 декабря президентом Греции Августино Каподистрии // РГА ВМФ. Ф. 195. Оп. 1. Д. 88. 1831, 13 декабря. Л. 428–429.

³¹³ Ο Φεοκτίσκοβ Ε. Μ., Ο αγώνας της Ελλάδας για την ανεξαρτησία//Феоκтистов Е.М. Борьба Греции за независимость. С. 212.

αείμνηστο πρόεδρο»³¹⁴. Ο ναύαρχος Π. Ρίκορντ αναγκάστηκε να μην κάνει τον αποκλεισμό της Ύδρας, αλλά διατήρησε το δικαίωμα να σταματάει τα πλοία των Υδραίων. Στην ίδια την Ελλάδα, η κατάσταση παρέμεινε ασταθής. Επεκτάθηκε η επιρροή των διοικητών των μοιρών στο Αρχιπέλαγος και αυξήθηκε ο ανταγωνισμός μεταξύ του βρετανικού, του γαλλικού και του ρωσικού κόμματος. Δεδομένου ότι το γαλλικό σώμα δεν εγκατέλειψε τον Μοριά μετά την αποχώρηση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ Πασά, οι Γάλλοι επέκτειναν τα όρια των εδαφών που είχαν υπό τον έλεγχό τους, συμπεριλαμβανομένου του Ναυπλίου. Ξεκίνησε η δίωξη των υποστηρικτών του «ρωσικού κόμματος» που ήταν οι χθεσινοί οπαδοί του Καποδίστρια, τους οποίους ο Ρίκορντ προσπαθούσε να προστατεύσει. Η γαλλική διοίκηση, προς το συμφέρον του επικεφαλής του «γαλλικού κόμματος» Ιωάννη Κωλέττη, αφού είχε εδραιώσει την κυριαρχία της στο Ναύπλιο, άρχισε να καταπιέζει τα μέλη της Γερουσίας, αποτελούμενης κυρίως από το «ρωσικό κόμμα». Επτά γερουσιαστές επωφελήθηκαν από την προσφορά του Π. Ρίκορντ και τη νύχτα της 28^{ης} Νοεμβρίου (10 Δεκεμβρίου) 1832, μετακόμισαν στο νησί των Σπετσών, σχηματίζοντας την προσωρινή κυβέρνηση μέχρι την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα και προτείνοντας στον Π. Ρίκορντ, που είχε πλέον την ελληνική ιθαγένεια, να αναλάβει τη θέση του προέδρου. Συνειδητοποιώντας ότι αυτό θα μπορούσε να έχει μόνο μια συμβολική σημασία, ο Ρίκορντ αρνήθηκε, αλλά πάντα θυμόταν με υπερηφάνεια τη συμμετοχή του στον αγώνα των Ελλήνων.

Η τελική πολιτική συγκρότηση της Ελλάδας ολοκληρώθηκε με τα άρθρα του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου στις 18 (30) Αυγούστου 1832. Η ανακοίνωση προς τον ελληνικό λαό έλεγε: «Ελληνες! Η μοίρα σας έχει διευθετηθεί, η γαλλική, η αγγλική και η ρωσική αυλή εξέλεξαν τον κυρίαρχο με βάση τις εξουσίες του ελληνικού λαού. Η αμερόληπτη και ειλικρινής συγκατάθεσή τους συνέβαλε στην απελευθέρωση της Ελλάδας. Η επιλογή που έχουν κάνει τώρα ενισχύει αυτήν την ανεξαρτησία»³¹⁵. Αλλά τότε σημαντικό μέρος της επικράτειας συνέχισε να βρίσκεται υπό τον έλεγχο των «καπεταναίων». Στις 6 Φεβρουαρίου 1833 ο βασιλιάς Όθωνας έφτασε στη χώρα και αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο με απόσπασμα 4.000 Βαυαρών φρουρών (διαλύθηκε το 1838)³¹⁶. Τον Ιούλιο του 1833 η μοίρα του Π. Ρίκορντ έφυγε από τα ελληνικά ύδατα.

Παρά τις παρασκηνιακές ίντριγκες, ο Όθωνας Α΄ αναγκάστηκε να υιοθετήσει το νέο σύνταγμα μετά την εξέγερση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843. Η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε τη καταδίωξη των πρώην συμμετεχόντων στον αγώνα για ανεξαρτησία και εκείνων που θεωρούνταν «ρωσόφιλοι». Ωστόσο, η Ελλάδα θυμόταν τον ρόλο που διαδραμάτισε η Ρωσία στον αγώνα για την ανεξαρτησία και ο λαός της Ελλάδας ήταν πρόθυμος να υποστηρίξει τη Ρωσία κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού Πολέμου, όταν η Αγγλία και η Γαλλία, με την υποστήριξη του Όθωνα, έπρεπε και να αποβιβάσουν ένα σώμα κατοχής στην Ελλάδα για να αποκλείσουν τον Πειραιά. Παρ' όλα αυτά, στους προμαχόνες της Σεβαστούπολης πολεμούσε η ελληνική «Λεγεώνα του αυτοκράτορα Νικολάου Α΄» και ένα μνημείο γι αυτόν ή προς τιμήν του βρίσκεται στη Σεβαστούπολη.

Η εξέλιξη της «Ελληνικής ιδέας» («Μεγάλης ιδέας»)

Στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, ο «πατέρας της ελληνικής ιστοριογραφίας» και εκπρόσωπος της συντηρητικής-μοναρχικής τάσης Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, στο πολύτομο έργο του «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (1852-1874), όπως ήδη αναφέρθηκε,

³¹⁴ Αναφορά στο Αρσ Γ. Λ., Ο ναύαρχος Π. Ι. Ρίκορντ//Цит. по: Арш Г. Л. Адмирал П. И. Рикорд и его эпопея в Греции (1828–1833 годы). С. 102

³¹⁵Цит. по: Айрапетов О. Р. История внешней политики Российской империи. С. 146.

³¹⁶ Подробнее см.: Петрунина О. Е. От президента Каподистрии к королю Оттону: преемственность внутренней политики в Греции (1820–1830-е гг.) // Вестник МГУ. Сер. 21. Управление (государство, общество). 2011. № 2. С. 103–112.

διατύπωσε τη θεμελιώδη έννοια της «μεγάλης ιδέας». Οι συνθήκες της ζωής του άφησαν αποτύπωμα στο επιστημονικό του έργο. Μετά τη δολοφονία του πατέρα του κατά τη σφαγή στην Κωνσταντινούπολη το 1821, σε ηλικία έξι ετών βρέθηκε στη Ρωσία, όπου πέρασε δέκα χρόνια. Ο σεβασμός προς τον ρόλο που διαδραμάτισε η Ρωσία στην απελευθέρωση της Ελλάδας εντοπίζεται σε όλα τα έργα του, κάποια στιγμή τον κατηγορήσαν και για «σλαβοφιλία». Τις απαρχές του ελληνικού έθνους τις είδε στην αρχαιότητα και στον πέμπτο τόμο που ήταν χρονολογικά αφιερωμένος στη μεταβυζαντινή εποχή εξέτασε την Ελληνική Επανάσταση του 1821 υπό το πρίσμα της αντίληψής του για τη συνέχεια της ελληνικής ιστορίας. Συνέδεσε την Επανάσταση με το Βυζάντιο με την περίφημη έκφρασή του: «Το έθνος του 1821 ήταν το έθνος του 1453» (η υπεράσπιση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς).

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 (σε αντίθεση με άλλες επαναστάσεις στον κόσμο) δεν αποτέλεσε αντικείμενο των ιδεολογικών και πολιτικών συζητήσεων. Αμέσως διαμορφώθηκε μια κοινή συνεδρίαση και η επανάσταση έγινε μέρος της εθνικής ιδεολογίας και θεμέλιο του δόγματος της εξωτερικής πολιτικής μέχρι το 1922 («Μικρασιατική καταστροφή»). Η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων ερωτηθέντων, σύμφωνα με τα αποτελέσματα κοινωνιολογικής έρευνας την παραμονή της επετείου το 2021, περιέγραψε την Ελληνική Επανάσταση ως «εθνική» (91,6%), ακολουθούσαν οι απαντήσεις όπως «κοινωνική» (58,8%), «φιλελεύθερη» (58,1%), «θρησκευτική» (55,5%) και, τέλος, «δημοκρατική»³¹⁷.

Σε πολλές χώρες οι επαναστάσεις μετά την ολοκλήρωσή τους έγιναν αντικείμενα των ιδεολογικών και πολιτικών συζητήσεων. Ωστόσο στην Ελλάδα η κατάσταση είναι διαφορετική: πάντα υπήρχε συναίνεση στις εκτιμήσεις της επανάστασης του 1821. Η επανάσταση του 1821 γρήγορα έγινε και παραμένει μέχρι σήμερα ένα μέρος της κρατικής ιδεολογίας. Αν όμως στο αρχικό στάδιο, την εποχή του Διαφωτισμού, η έμφαση δόθηκε στην αρχαιότητα, αργότερα, όπως αποτυπώθηκε στο έργο του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, μετατοπίστηκε στο Βυζάντιο. Ως εκ τούτου ο ρόλος της Ορθόδοξης Εκκλησίας (με εξαίρεση τη μαρξιστική τάση) αποτιμήθηκε ως θετικός και το πρόβλημα της σύγκρουσης μεταξύ της Εκκλησίας και του κράτους δεν υπήρχε. Η εφαρμογή της «Μεγάλης ιδέας» συνεπαγόταν την επέκταση της ελληνικής επικράτειας στα ιστορικά σύνορα του Βυζαντίου, δηλαδή τη δημιουργία μιας «Μεγάλης Ελλάδας». Ένας από τους οπαδούς αυτής της ιδέας ήταν ο Ελεύθερος Κυριάκου Βενιζέλος (1864-1936), ο οποίος επανειλημμένα από το 1910 έως το 1933 διετέλεσε πρωθυπουργός. Παρά τους δισταγμούς του, ήταν ακραίος εθνικιστής. Στο δεύτερο μισό του δέκατου ένατου και στις αρχές του εικοστού αιώνα, υπήρξε πράγματι η επέκταση της Ελλάδας στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μετά την ανατροπή του Όθωνα το 1862, στη θέση του βρέθηκε ο Δανός πρίγκιπας Γεώργιος, που επιβλήθηκε από τους Βρετανούς. Για να κατορθώσει την έγκριση αυτής της υποψηφιότητας, το 1864 η Αγγλία παρέδωσε στην Ελλάδα τα Επτάνησα. Μετά τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1878 (στο πλαίσιο του Ρωσοτουρκικού Πολέμου 1877-1878), το 1881 η Ελλάδα προσάρτησε τη Θεσσαλία. Το 1912, μετά τον Α' Βαλκανικό Πόλεμο, στην Ελλάδα προσαρτήθηκαν η Μακεδονία, η Δυτική Θράκη και η Ήπειρος. Μετά την κρητική εξέγερση 1896-1897 δημιουργήθηκε η Κρητική Πολιτεία με το δικαίωμα της αυτονομίας. Με τη Συνθήκη του Λονδίνου από τις 30 Μαΐου 1913, η οποία τερμάτισε τον Βαλκανικό Πόλεμο, η Κρήτη, τα νησιά του Βορείου Αιγαίου και οι Ανατολικές Σποράδες παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα. Τα Δωδεκάνησα (Νότιες Σποράδες), συμπεριλαμβανομένης της Ρόδου και της Κω, που ανήκαν στην Ιταλία από το 1912, μεταβιβάστηκαν στην Ελλάδα μόνο το 1947. Μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους 1912-1913 η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχασε τις περισσότερες ευρωπαϊκές κτήσεις της εκτός από την Ανατολική Θράκη. Μετά την ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1918) το 1919 η Ελλάδα, παραβιάζοντας την

³¹⁷ Πως βλέπουν οι Έλληνες την επανάσταση του 1821 // Электронный ресурс. https://kefim.org/wp-content/uploads/2020/07/Analysis_Pos-vlepoun-oi-Ellhnes-to-1821_FINAL.pdf

Ανακωχή του Μούδρου, άρχισε πόλεμο με την Τουρκία για να δημιουργήσει μια «Μεγάλη Ελλάδα» στην οποία η θάλασσα του Μαρμαρά και το Αιγαίο Πέλαγος θα γινόντανε οι εσωτερικές της θάλασσες. Αυτά τα σχέδια αντικατοπτρίζονται σε μια αφίσα εκείνης της εποχής που απεικονίζει τον Βενιζέλο. Μία από τις δικαιολογίες αυτής της απόφασης ήταν ότι τα παράλια της Μικράς Ασίας κατοικούνταν από τον πολυάριθμο ελληνικό πληθυσμό.

Ξεκίνησε η μικρασιατική εκστρατεία του ελληνικού στρατού (1919-1922), οι ελπίδες για τη βοήθεια της Αντάντ δεν δικαιώθηκαν, μετά τις πρώτες σημαντικές επιτυχίες (καταλήφθηκαν η Θράκη και η Σμύρνη) όλα τελείωσαν με τη συντριπτική ήττα από τα τουρκικά στρατεύματα υπό τη διοίκηση του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, στον οποίο παρέιχε τη στρατιωτική βοήθεια η νεαρή Σοβιετική Δημοκρατία.

Την 1η Νοεμβρίου 1922, το Οθωμανικό Σουλτανάτο καταργήθηκε και η Τουρκία έγινε δημοκρατία. Οι απώλειες από τη γενοκτονία που στην ελληνική ιστοριογραφία έλαβε το όνομα «Μικρασιατική καταστροφή», έχουν διαφορετικές εκτιμήσεις. Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Λοζάνης του 1923, έως και ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες επανεγκαταστάθηκαν από την Τουρκία στην Ελλάδα (και Τούρκοι από την Ελλάδα στην Τουρκία). Ήταν το τέλος τριών χιλιάδων χρόνων ελληνικής ιστορίας στη Μικρά Ασία!

Η Μικρασιατική καταστροφή (1922-1923) κατέστησε αδύνατη γεωγραφικά την εφαρμογή της «Μεγάλης Ιδέας». Στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας του στρατηγού και πρωθυπουργού (στην πραγματικότητα δικτάτορα) Ιωάννη Μεταξά (1936-1941), ο οποίος για δεύτερη φορά στην ιστορία της Ελλάδας πήρε τον τίτλο του κυβερνήτη, που προηγουμένως συνδεόταν μόνο με τον Ι. Καποδίστρια, εμφανίστηκε μια νέα ερμηνεία της «Ελληνικής (Μεγάλης) Ιδέας». Προσπάθησε να τη στριμώξει στην ιδεολογία του «Τρίτου ελληνικού πολιτισμού» (μετά τον αρχαίο και τον Βυζαντινό), αλλά τώρα με μια νέα πολιτισμική ιδέα, σύμφωνα με την οποία το ελληνικό κράτος είναι ο πυρήνας του ελληνικού κόσμου και η ενότητα δεν βασίζεται στην κρατική-πολιτική ενότητα, αλλά στην ενότητα της πολιτιστικής, της ιστορικής παράδοσης και στον πατριωτισμό³¹⁸. Το 1974 μετά το δημοψήφισμα, η Ελλάδα έπαψε να είναι μοναρχία και έγινε δημοκρατία.

Επίλογος. Ο ρόλος της Ρωσίας στον αγώνα για την ελευθερία της Ελλάδας

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 ήταν ένα μέρος του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος στην Ευρώπη και το σημαντικότερο συστατικό των ευρωπαϊκών επαναστάσεων της δεκαετίας του 1820. Η εμφάνιση στον χάρτη της Ευρώπης του Ελληνικού κράτους ήταν αποτέλεσμα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού λαού και συμβιβασμού των ευρωπαϊκών χωρών που στόχευαν στα δικά τους γεωπολιτικά συμφέροντα. Σε αντίθεση με τους άλλους παίκτες, τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Ρωσίας συνέπεσαν με τις εθνικές φιλοδοξίες των Ελλήνων, οι οποίοι επικεντρώθηκαν στην «προστάτιδα δύναμη», η οποία μετά τους νικηφόρους ρωσοτουρκικούς πολέμους στα χρόνια της Αικατερίνης Β' θεωρούνταν σιωπηρά η Ρωσία.

Η πολιτική της Ρωσίας στο ελληνικό ζήτημα (στο πλαίσιο του Ανατολικού ζητήματος) είχε τρία στάδια. Το πρώτο στάδιο κατά την περίοδο τος Αλεξάνδρου Α' ήταν η αρνητική στάση απέναντι στην εξέγερση στην Ελλάδα στο πνεύμα της νομιμοποιητικής πολιτικής των επίσημων αρχών, η οποία υποστηριζόταν σε μεγάλο βαθμό από όλες τις κορυφαίες ευρωπαϊκές δυνάμεις (1821-1823). Το δεύτερο στάδιο είναι τα δύο τελευταία χρόνια της ζωής του Αλεξάνδρου Α' μετά την παρουσίαση του «Σημειώματος για την Ειρήνευση της Ελλάδας» στις 9 (21) Ιανουαρίου 1824, των λεγόμενων «Υποσημειωμάτων για την Ειρήνευση της Ελλάδας», όταν ο

³¹⁸ Η Πετρούνοβα Ο. Ε., Οι ιδεολογήματα «Μεγάλη ιδέα» και «Τρίτος ελληνικός πολιτισμός» σε ερμηνεία του Μεταξά//Петрунина О. Е. Идеологемы «великая идея» и «третья греческая цивилизация» в интерпретации И. Метакса // Вестник Моск. ун-та. Сер. 12: Политические науки. 2007. № 1. С. 99–105.

απογοητευμένος από τους συμμάχους του αυτοκράτορα μέσω του υπουργείου Εξωτερικών παρουσίασε για πρώτη φορά ένα σχέδιο της αυτόνομης Ελλάδας, αν και περιορισμένης εδαφικά (1824-1825). Ωστόσο, αυτό ήταν το πρώτο πραγματικό σχέδιο της επίλυσης του ελληνικού ζητήματος. Το τρίτο στάδιο ήταν η πιο αποφασιστική θέση της Ρωσίας στο ζήτημα της παραχώρησης πρώτα αυτονομίας και στη συνέχεια της πλήρους ανεξαρτησίας της Ελλάδας (1826-1830). Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος 1828-1829 έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επίλυση του ελληνικού ζητήματος. Ο αυτοκράτορας Νικόλαος Α΄, κατ' ουσία συνέβαλε αποφασιστικά στην ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Οι Έλληνες καταλάβαιναν καλά τι είχε κάνει τότε η Ρωσία γι' αυτούς. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του Προέδρου (Κυβερνήτη) της Ελλάδας Ι. Α. Καποδίστρια προς τον Αντιναύαρχο Λ. Χέυδεν στις 15 Ιουνίου 1830 κατά την αναχώρηση της μοίρας του από τα ελληνικά ύδατα. Στην επιστολή αναφερόταν ότι η Ελλάδα «συνήθισε» να θεωρεί τη ρωσική μοίρα «μεγάλο όφελος»: «Ο λαός, μέσω των εκπροσώπων του, έσπευσε να εκφράσει την επιθυμία να διαιωνισθεί η μνήμη των ρωσικών κατορθωμάτων ως ένδειξη της ευγνωμοσύνη του. Το Συνέδριο του Άργους αποφάσισε να ανεγείρει μνημείο, να ιδρύσει το Τάγμα του Σωτήρος, εξουσιοδοτώντας εμένα να σας φέρω το παράσημο του τάγματος της 1^{ης} τάξης».³¹⁹

Η κλασική ελληνική ιστοριογραφία του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα εκτιμούσε το ρόλο της Ρωσίας στην απελευθέρωση της Ελλάδας. Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, ο «πατέρας της ελληνικής ιστοριογραφίας», στο έργο του «Η ιστορία του ελληνικού έθνους» (πρώτη έκδοση του 1852) επικέντρωσε την προσοχή του στη Ρωσία και το ρόλο της στον απελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων. Κατά τη γνώμη του, η Πελοποννησιακή επανάσταση του 1770 προκλήθηκε από την πρώτη αρχιπελαγική εκστρατεία του ρωσικού στόλου κατά τη διάρκεια του Ρωσοτουρκικού Πολέμου 1768-1774. Αντέτεινε ότι οι Έλληνες μάταια έχυσαν αίμα κατά την καταστολή αυτής της εξέγερσης: «Θα είμαστε άδικοι αν δηλώσουμε ότι εξαιτίας αυτού του αγώνα υποβληθήκαμε μόνο σε τραγωδίες και δεν λάβαμε τίποτα σε αντάλλαγμα. Δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η ευρωπαϊκή παρέμβαση που τελικά διασφάλισε την ανεξαρτησία μας προέρχεται από τη συνθήκη του Κιουτσούκ-Καϊναρτζή μέσω του δικαιώματος υπεράσπισης (των Ορθοδόξων) που παραχωρήθηκε στη Ρωσία και δυνάμει του οποίου, και στη συνέχεια της Συνθήκης του Ιασίου και της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, ο αυτοκράτορας Αλέξανδρος Α΄, με το ξέσπασμα της επανάστασης, μπόρεσε να προκαλέσει την παρέμβαση ολόκληρης της Ευρώπης».

Μετά τον Πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, στην πιο κατατοπιστική μελέτη για την ιστορία της Νεότερης Ελλάδας, γραμμένη από τον Π. Καρολίδη «η Νεότερη Ιστορία των Ελλήνων και άλλων λαών της Ανατολής, 1821-1921» γίνεται αποδεκτό ότι «η Ελλάδα οφείλει την απελευθέρωσή της κυρίως στη Ρωσία». Δείχνει, ειδικότερα, ποια σημασία είχε ο Ρωσοτουρκικός Πόλεμος του 1828 για την επίλυση αυτού του ζητήματος. Όπως έχει αναφερθεί, στη νέα γενιά των ελληνικών σχολικών βιβλίων για την ιστορία της Ελλάδας, που προετοιμάστηκαν το 2018 υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και σε μια σειρά εκδόσεων, υπάρχει μια τάση να υποβαθμίζεται ο ρόλος της Ρωσίας στον απελευθερωτικό αγώνα του ελληνικού λαού και η βοήθεια της Ρωσίας στην επίτευξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδας. «Η ίδια τάση μπορεί να εντοπιστεί στην αποσιώπηση του ρόλου της Ρωσίας σε γεγονότα πανευρωπαϊκής και παγκόσμιας σημασίας»³²⁰. Όλη η ρωσική, σοβιετική και σύγχρονη ρωσική ιστοριογραφία τονίζει τον καθοριστικό ρόλο της Ρωσίας στην απελευθέρωση της Ελλάδας, όπως τον αξιολογούσαν οι μάρτυρές εκείνων των γεγονότων, Έλληνες και Ρώσοι. Ο ιστορικός Ν. Σ. Κινιάπινα σημείωσε: «Όσο για την Ελλάδα, σίγουρα οφείλει την ανεξαρτησία της στη Ρωσία». Ας συμφωνήσουμε επίσης με την άποψη της ιστορικού Ι. Σ. Ντοστιάν ότι τόσο η πρώτη σερβική

³¹⁹ Ολόκληρο το κείμενο βλ. στο παράρτημα.

³²⁰ Η Πετρούνινα Ο. Ε., Η εικόνα της Ρωσίας στην εθνική εκπαίδευση της Ελλάδας//Петрунина Ο. Ε. Образ России в национальном образовании Греции. С. 256.

εξέγερση όσο και η Ελληνική επανάσταση θα είχαν κατασταλεί χωρίς τη στρατιωτική, διπλωματική και ηθική υποστήριξη της Ρωσίας.

Στην πραγματικότητα η πολιτική της Ρωσίας ως μοναδικής δύναμης που ενδιαφερόταν για τη δημιουργία μιας ανεξάρτητης και ισχυρής Ελλάδας, αποσκοπούσε στην υπεράσπιση των συμφερόντων της. Αυτό εκδηλώθηκε και στην οικονομική βοήθεια και στην αποστολή στη Μεσόγειο της μοίρας, η οποία έλαβε ενεργό μέρος στη Ναυμαχία του Ναβαρίνου. Η θέση της Ρωσίας ήταν ιδιαίτερα σαφής στον αγώνα με τη βρετανική διπλωματία για το θέμα των συνόρων της Ελλάδας, καθώς η Αγγλία, φοβούμενη την επιρροή της Ρωσίας στα Βαλκάνια, προσπάθησε να περικόψει όσο το δυνατόν περισσότερο το έδαφος του νέου ελληνικού κράτους. Σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση των συνθηκών για την ανάπτυξη του νεαρού κράτους, κλονισμένου από κοινωνικές συγκρούσεις, διαδραμάτισαν οι ρωσικές μοίρες στα ελληνικά ύδατα –του Λ. Χέυδεν(1827-1830) και του Π. Ρίκορντ (1831-1833).

Η πολιτική και η στήριξη της Ρωσίας, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 1826-1830, παρ' όλες τις περίπλοκες σχέσεις και ενίοτε γεωπολιτικές αντιθέσεις με τις συμμαχικές δυνάμεις (Αγγλία και Γαλλία), αντικειμενικά έπαιξαν θετικό ρόλο για την τύχη του εθνοαπελευθερωτικού αγώνα του ελληνικού λαού. Παρά το γεγονός ότι τώρα στο γενικότερο δυτικό πλαίσιο της «κατάρτησης της Ρωσίας» αμφισβητείται ο καθοριστικός ρόλος της στην απελευθέρωση της Ελλάδας, η ιστορική μνήμη των λαών της Ελλάδας και της Ρωσίας πρέπει να διατηρήσει τους πνευματικούς μας δεσμούς και το αίσθημα δικαιοσύνης για τους προγόνους μας. Μνημεία στους Έλληνες της Ρωσίας - Αλέξανδρο Υψηλάντη, Ιωάννη Καποδίστρια, Ιβάν Βαρβάκη παραμένουν ως υπενθύμιση εκείνων των τραγικών και ένδοξων σελίδων της ελληνικής ιστορίας. Παρέμειναν στο ελληνικό έδαφος και οι τάφοι των Ρώσων ναυτικών στο νησί της Σφακτηρίας στον όρμο του Ναβαρίνου.